

COMMUNICATIONES
EX
BIBLIOTHECA HISTORIAE MEDICAE
HUNGARICA

35

COMMUNICATIONES
EX BIBLIOTHECA HISTORIAE
MEDICAE HUNGARICA

ADIUUVANTIBUS

J. BENCZE, A. DADAY, K. FARKAS, G. HAHN, I. KATONA,
L. NEBENFÜHRER, GY. REGÖLY-MÉREI, E. RÉTI

REDIGIT

A. PALLA

35

BUDAPEST, 1965

REDACTIO
Budapest, II., Török utca 12.

Az Országos Orvostörténeti Könyvtár hivatalos kiadványa

A kiadásért felel a Medicina Egészségügyi Könyvkiadó

Szerkesztette: Sellő Tiborné

Műszaki vezető: Rózsa István — Műszaki szerkesztő: Kerék Elemér

Terjedelem: 21 (A/5) iv — Példányszám: 730

MD 951—a—6500

64.6583 Egyetemi Nyomda, Budapest

TARTALOM

Szőkefalvy-Nagy Zoltán: Hatvani István mint orvosvegyész	9
Kiss Ákos: Az 1831. évi kolerajárvány Pest megyében	25
Bencze József: Vas megye első fizikusáról	49
Balogh Ernő: Nagy tanítómesterünk, Buday Kálmán emlékezete	55

Adattár

Orvostörténeti levelek II. rész	65
Egykori levél az 1692-es Duna—Tisza közti pestisről (Kőhegyi Mihály)	311
Műhibaperek levéltári adataiból (Bencze József)	315
A székfűvirág mint népi gyógyszer (Vita Zsigmond)	323

Könyvismertetés

Doby, T.: Discoveries of Blood Circulation. From Aristotle to the Time of Da Vinci and Harvey	327
Shippen, Katherine B.: Men of Medicine	328
Kolbenheyer, E. G.: Paracelsus. Regénytrilógia	328
Pollak, Kurt: Die Jünger des Hippokrates. Der Weg des Arztes durch Sechs Jahrtausende (Bugyi Balázs)	329
Ophthalmology in Ireland. L. B. Sommerville-Large (Grósz István)	330
Monteil, Jean: Le Cours d'Anatomie Pathologique de Bichat: Un nouveau manuscrit (Vida Tivadar)	331
Dombai János: Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony. (Beiträge zur Kultur des Aeneolithikums in Ungarn)	332
Borsa Gedeon: A Szent Antalról nevezett ispotályos rend Magyarországon terjesztett nyomtatványai (1505—1506). (Kőhegyi Mihály)	334

CONTENTS

Szókéfalvy-Nagy Z.: Stephen Hatvani as chemical-physician	9
Kiss, Á.: Cholera epidemic in Country Pest in 1831	25
Bencze J.: About the first physician of County Vas	49
Balogh, E.: Buday Kálmán	55

Data

Medical Historical Letters. Part II.	65
Former letter about the plague on the Duna—Tisza region in the year 1692. (M. Kőhegyi)	311
From the archival records of lawsuits refering to doctor's mistakes. (J. Bencze)	315
Cammomile as popular medicine (S. Vita)	323

Book-review

Doby, T.: Discoveries of Blood Circulation. From Aristotle to the Time of Da Vinci and Harvey	327
Shippen, Katherine B.: Men of Medicine	328
Kolbenheyer, E. G.: Paracelsus. (Novel-trilogy)	328
Pollak, Kurt: Die Jünger des Hippokrates. Der Weg des Arztes durch sechs Jahrtausende (B. Bugyi)	329
Ophthalmology in Ireland. L. B. Sommerville-Large (I. Grosz) . .	330
Monteil, Jean: Le Cours d'Anatomie Pathologique de Bichat: Un nouveau manuscrit (T. Vida)	331
Dombay J.: Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony. . (Beiträge zur Kultur des Aenolithikums in Ungarn)	332
Borsa G.: Circulated prints in Hungary of the Hospital Order named after St. Anton (1505—1506) (M. Kőhegyi)	334

SOMMAIRE

Szókefalvy-Nagy, Z.: István Hatvani comme médecin-chimiste ..	9
Kiss, Á.: L'épidémie du choléra dans le comitat de Pest	25
Bencze, J.: Sur le premier 'physicus' du comitat Vas	49
Balogh, E.: Buday Kálmán	55

Documentation

Lettres de l'histoire médicale. Part II.	65
Lettre contemporaine sur la peste du 1692, qui courait au territoire entre le Danube et la Tisza (M. Kőhegyi)	311
Des documents des archives concernant des fautes opératoires (J. Bencze)	315
La camomille comme médicament rustique (Zs. Vita)	323

Compte rendu

Doby, T.: Discoveries of Blood Circulation. From Aristotle to the Time of Da Vinci and Harvey	327
B. Shippen, Katherine: Men of Medicine	328
Kolbenheyer, E. G.: Paracelsus. (Trilogie)	328
Pollak, Kurt: Die Jünger des Hippokrates. Der Weg des Arztes durch sechs Jahrtausende (B. Bugyi)	329
Ophthalmology in Ireland. L. B. Sommerville-Large (I. Grósz) ..	330
Monteil, Jean: Le cours d'Anatomie Pathologique de Bichat: Un nouveau manuscrit (T. Vida)	331
Dombai János: Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony (Beiträge zur Kultur des Aenolithikums in Ungarn)	332
Borsa Gedeon: A Szent Antalról nevezett ispotályos rend Magyarországon terjesztett nyomtatványai (1505—1506). (M. Kőhegyi) [Les imprimés de l'ordre hospitalier de Saint Antoine diffusés en Hongrie (1505—1506)]	334

СОДЕРЖАНИЕ

Золтан Соекэфалви-Надь: Иштван Гатванъ, как медик химик	9
Акош Киш: Холерная эпидемия из хода 1831 в комитате пештском	25
Йожеф Бэнцэ: О Первом физикеу комитата вашского	49
Эрное Балог: Калман Будаи	55

Сборник документальных материалов

Письма из истории медицины	65
Письмо современные о эпидемии чумы из года 1862 на территории между дунаем и тисой (Михаль Коэхэли)	311
Из данных архивных споров о врачебных ошибках (Йожеф Бэнцэ)	315
Ромашка, как народное лекарство (Жигмонд Вита)	323

Библиография

Doby T.: Discoveries of Blood Circulation. From Aristotle to the Time of Da Vinci and Harvey	327
B. Shippen, Katherine: Men of Medicine	328
Kolbenheyer E. G.: Paracelsus —	328
Kurt Pollak: Die Jünger des Hippokrates. Der Weg des Arztes durch sechs Jahrtausende (B. Bugyi)	329
Ophthalmology in Ireland, L. B. Sommerville-Large (I. Grósz)	330
Monteil, Jean: Le Cours d'Anatomie Pathologique de Bichat: Un nouveau manuscrit (T. Vida)	331
Dombai János: Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony. (Beiträge zur Kultur des Aeneolithikums in Ungarn)	332
Borsa Gedeon: A Szent Antalról nevezett ispotályos rend Magyarországon terjesztett nyomtatványai (1505—1506). (M. Kőhegyi) [Издания ордна госпитального имеуемого о сватом Антоне распространение в Венгрии (г. 1505—1596)]	334

I N H A L T

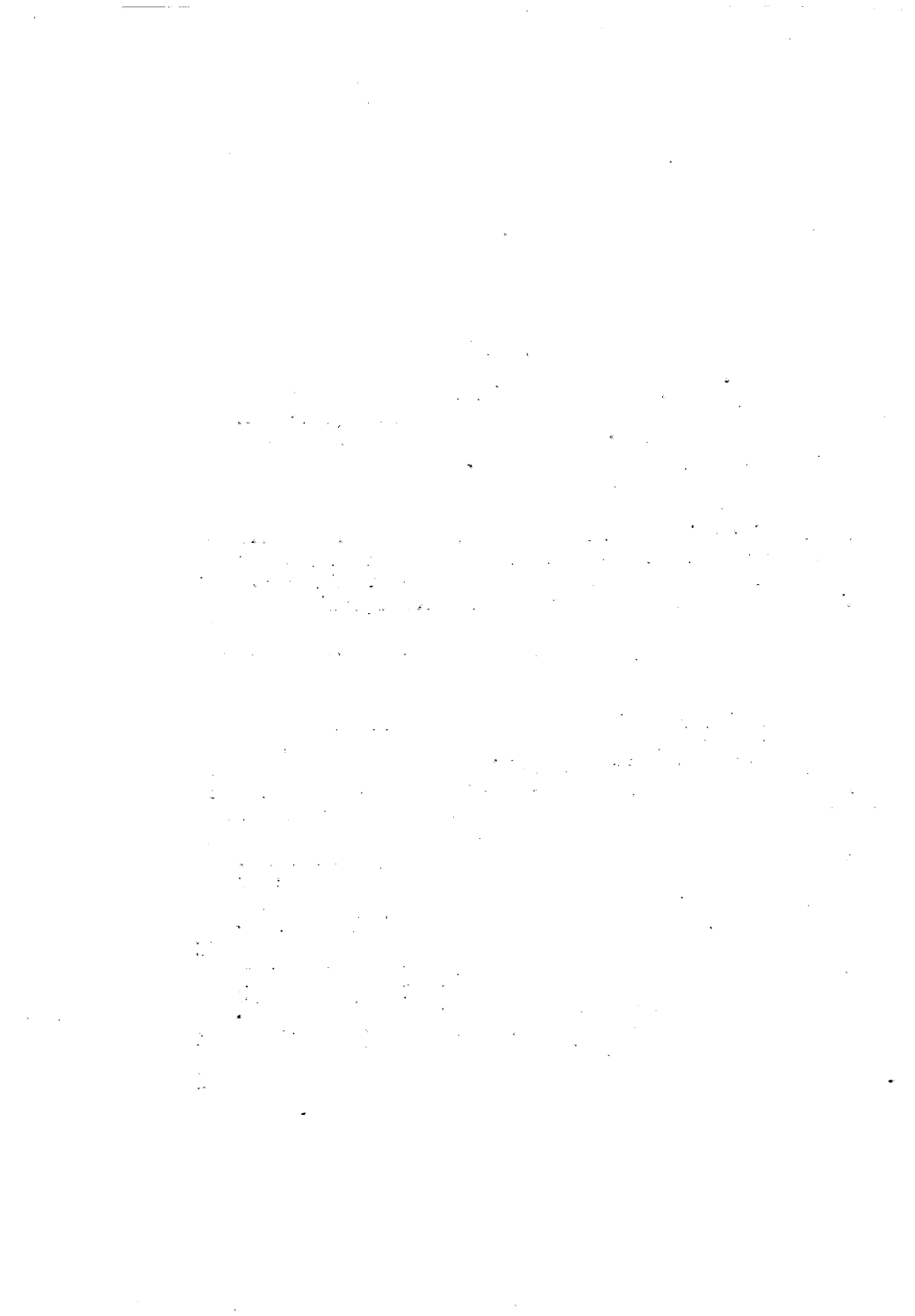
Szökefalvy-Nagy, Z.: István Hatvani als Ärzte-Chemiker	9
Kiss, Á.: Die Cholera-Epidemie im Komitat Pest vom Jahre 1831.	25
Bencze, J.: Vom ersten Physicus des Komitats Vas	49
Balogh, E.: Buday Kálmán	55

Dokumentation

Medizinhistorische Briefe. Teil II	65
Zeitgenössischer Brief von der Pestepidemie im Gebiet zwischen dem Donau und der Theiss aus dem Jahre 1692 (M. Kőhegyi)	311
Aus Archivangaben von Prozessen, die sich mit Operationsfehler befassen (J. Bencze)	315
Die Kamillenblume als Volksmedikament (Zs. Vita)	323

Buchbesprechungen

T. Doby: Discoveries of Blood Circulation. From Aristotle to the Time of Da Vinci and Harvey	327
B. Shippen Katherine: Men of Medicine	328
E. G. Kolbenheyer: Paracelsus. — Eine Romantrilogie	328
Kurt Pollak: Die Jünger des Hippokrates. Der Weg des Arztes durch sechs Jahrtausende (B. Bugyi)	329
Ophthalmology in Ireland, L. B. Sommerville-Large (I. Grósz) ..	330
Monteil, Jean: Le cours d'Anatomie Pathologique de Bichat: Un nouveau manuscrit (T. Vida)	331
János Dombai: Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővár- kony. (Beiträge zur Kultur des Aeneolithikums in Ungarn) ..	332
Gedeon Borsa: A Szent Antalról nevezett ispotályos rend Magyar- országon terjesztett nyomtatványai (1505—1506). (M. Kőhegyi) [(Die Druckschriften des vom Sankt Anton genannten Hos- pitaler-Ordens, die in Ungarn verbreitet worden (1505—1506)]	334

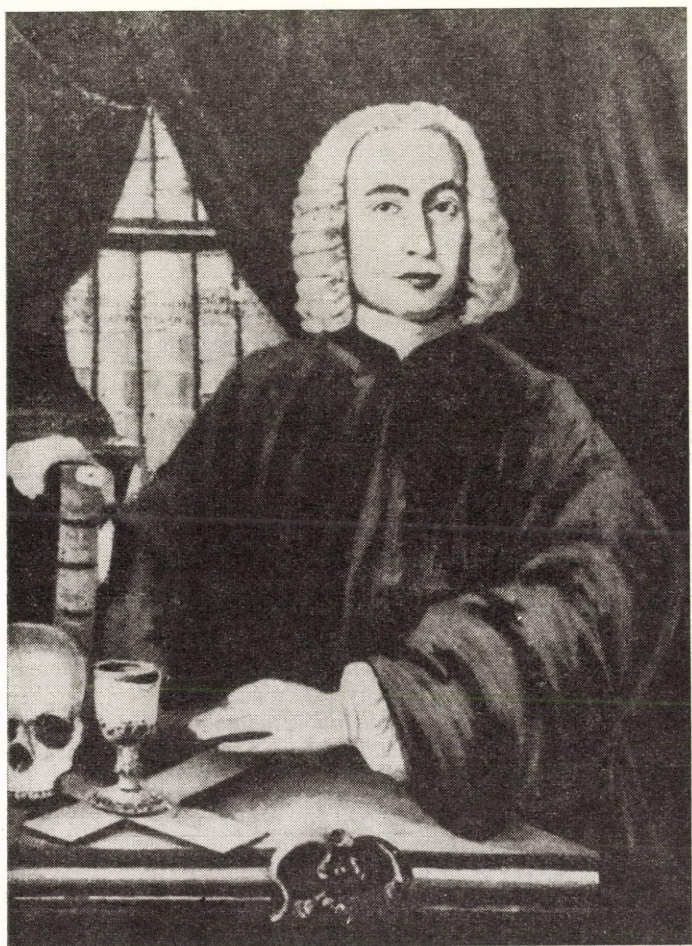
HATVANI ISTVÁN MINT ORVOSVEGYÉSZ

Írta: SZŐKE FALVI-NAGY ZOLTÁN (Eger)

Nincs a XVIII. századi magyar tudósok közül egy sem, akinek a neve annyira ismert lenne, s akinek működését olyan részletesen elemezték volna, mint a „magyar Faust”-nak is nevezett *Hatvani István* debreceni professzorét (1718–1786). Ennek ellenére még mindig kevés, amit tettünk.

Pár évvel ezelőtt *Horváth Róbert*: „Egy ismeretlen magyar politikai aritmetikus: Hatvani István professzor” címen közölte cikkét (27). Nem arra akart utalni a szerző, hogy *Hatvani* ismeretlen lenne, hiszen *Horváth* jól ismeri a *Hatvaniról* szóló irodalom többségét, a cikk címével csak azt akarta kifejezni, hogy ennek a közel 180 évvel ezelőtt elhalt kiváló tudósnak még vannak olyan oldalai, amelyek eddig igen kevésbé ismeretesek.

Nagyon különös, hogy *Hatvani* legismeretlenebb oldala éppen az, amelyben a legjelentősebb munkát végezte. Egyetlen tudománytörténész sem elemezte orvosvegyészi, más kifejezéssel jatrokémiai működését. *Hatvani* „úgy áll a köztudatban, mint fizikus, aki nemcsak a debreceni kollégiumnak, hanem az egész magyarországi fizikának egyik legkiemelkedőbb és legjellegzetesebb alakja” (31); noha egyetlen fizikai munkát nem írt, egyetlen kéziratot feljegyzés sem maradt tőle. Nyomtatott művei között néhány kisebb teológiai és politikai értekezést, valamint orvosi disszertációján kívül két nagyobb terjedelműt, egy orvoscémiait és egy filozófiait találhatunk. Elsősorban orvosként és kémikusként (ami akkor lényegileg ugyanazt jelentette: jatrokémikusként) kellene számon tartanunk a XVIII. század egyik legérdekesebb magyar egyéniségét. Több oka is van annak, hogy *Hatvani* orvosvegyészi munkássága csaknem

teljesen ismeretlen. Elsősorban a hazai kémia-történelem elhanyagoltságára mutathatunk rá. Ezért vált más tudósok értékelése is egyoldalúvá. A hazai kémia legérdekesebb alakjairól a legújabb időkig nem is tudtunk. *Torkos János*ról csak a gyógyszer-tan, *Winterl Jakab*ról csak a növénytan, *Martinovics Ignác*ról csak a filozófia történelmében volt szó.

Elősegítette ennek a helyzetnek a kialakulását az, hogy a régebbi könyvek címéből ma nehéz arra következtetni, hogy abban kémiai rész is van. *Hatvani* orvosvegyészi művét címe alapján a Révai Nagy Lexikon orvosi és fizikai munkának minősítette (19). Újabb adatokat is sorolhatnánk fel arra vonatkozóan, hogy még azok is, akik foglalkoztak a debreceni tudós életművével, nem figyeltek fel a munka igazi jellegére. [*Hatvani*nak a Museum Helveticumban megjelent cikkeit *Horváth* egyik korábbi cikkében természettudományinak tartja (3–4)].

Ilyen előzmények után itt az ideje, hogy kiigazítsuk és pótoljuk a tudománytörténelem eddigi mulasztását.

1. *Hatvani* gyógyvízelemzése

Az a könyv, amelyet *Hatvani* a kémia köréből megjelentetett, túlnyomóan analitikai tárgyú, a Nagyváradi környékén előforduló hévizek vizsgálatát tartalmazza és az orvosvegyészek szokott módján részletesen foglalkozik a vizek gyógyhatásával is. Ezen kívül pedig mindehhez hozzátartozt egy értekezést a sókról is (12).

Az az analízis, amelyet *Hatvani* ebben a könyvben bemutat, csak akkor értékelhető kellőképpen, ha azt is megvizsgáljuk, hogyan született meg ez a vizsgálat és jelent meg annak eredménye könyvalakban.

A váradi vizek jó hatása már nagyon régen ismert volt. A hazai gyógyforrások ismertetője, *Wernher György* széles körben ismert műve (1) több mint kétszáz évvel *Hatvani* előtt is megemlékezett Nagyváradi hévizeiről: „*Sokan tartják ezt Magyarország hévizei közül a legelsőbbnek*”. Kétszáz év alatt azonban a víz gyógyhatásának megismerése terén nagyon kevés történt. *Hatvani* volt az első, aki 1754-ben tüzetesen megvizsgálta a váradi vizeket. Szándékában volt a vizsgálatot később — ellenőrzés végett — megismételni.

A. R.

THERMAE
VARADIENSES

EXAMINI PHYSICO ET MEDICO
SUBJECTAE,

ITEM

DE ILLARUM VSU SALUTARI
SIMUL CUM OBSERVATIONIBUS MEDICIS

NEC NON

DE SALE MEDIO IN IIS
CONTENTO.

CUIUS OCCASIONE

DISSERTATIO INSERITUR,

DE NATURA SALIUM.

NOMINATIM VERO

DE SALIBUS

QUI CIRCA DEBRECINUM COLLEGENTUR,
NITRO NOSTRI TEMPORIS,
ET VETERUM,

SED

NATRO ID EST, ALCALINO FORSILI,
VEL SAPONARIO DEBRECINENSIS

PER

STEPHANUM HATTHIANI,
MEDICINÆ DOCTOREM, PHILOSOPHICÆ
ET MATHÉSEOS PROFESSOREM

IN COLLEGIO DEBRECINENSIS

VIENNÆ.

APUD RUDOLPHUM GRATERERUM 1777.

Erre az ismételésre azonban csak 17 évvel később, 1751-ben nyílt alkalom. E két dátum között azonban a kémiában is, a magyarországi gyógyvizzkutatásban is sok minden történt.

A század első felében *Torkos Jusztusz János* pozsonyi orvos nyújtott követendő példát arra, hogyan kell igen részletes, alapos vízvizsgálatokat végzni (2). *Hatvani* kortársa volt *Torkos*nak, s vizsgálati módszereik is sokban hasonlítanak. A két kiváló orvos-vegyész kémiai analízisei meg is feleltek a XVIII. század közepén alkalmazott elemzési módszereknek.

Hatvani a Félíxfürdő és a Püspökfürdő vizét ugyanúgy vizsgálta, az egyes eljárásokat azonban különböző sorrendben alkalmazta:

1. Megvizsgálta a víz szagát és tisztaságát.
2. Lúgot (oleum tartari) adott a vízhez, vizsgálta, kicsapódik-e valamilyen anyag.
3. Szalmiákszezzel megismételte ezt a kísérletet.
4. Salétromsavat adott a vízhez, figyelve lesz-e pezsgés.
5. Kénsavval megismételte ezt a vizsgálatot.
6. A vízhez ibolyafőzetet adott, s annak színváltozását figyelte meg (savra vörös, lúgra zöld színűre változik ugyanis a színe).
5. Rebarbara por színváltozásából ugyancsak a víz savasságára következtetett.
8. Gubacsporrall a vasat, szappanoldattal a keménységet okozó anyagokat mutathatta ki.
9. A víz fajsúlyát hidrosztatikai mérleggel mérte.
10. A vizet bepárologatva a száraz maradékot mérte.

Torkos vizsgálatai valamivel részletesebbek, például annyiban hogy a szárazra párolást háromféle módszerrel hajtotta végre, ez azonban a lényegét nem érinti. Azok a következtetések, amelyeket, a vizsgálatokból levontak, még szavaikat tekintve is nagyon hasonlítanak egymáshoz. *Hatvani* szerint a váradi vizek gyógyítóhatása a következő öt tényezőbből ered:

- „1. Kénes folyadéktól és szagtól.
2. Igen finom, felfoghatatlan folyadéktól, amelyet semmiféle edénybe összegyűjteni nem lehet, mert gyorsan eltávozik.
3. Igen tiszta és könnyű víztől.
4. Egy középsőtől.
5. A mészföldtől” (12, 68 lap).

Ha *Hatvani* ezt a vizsgálati eredményét mindjárt az elemzés elvégzése után, 1754-ben bejelentí, a hazai úttörő kémiai analitikusok között említhetnének *Torkos Jánossal* együtt. Mire azonban ez a vizsgálati eredmény lényegileg változatlan formában 23 évvel később megjelent, már sok minden elavult ezekből.

A kémiai analitika módszereinek fejlődésén kívül különösen a kísérletekből levonható következtetések fejlődtek sokat. Kialakultak olyan eljárások, amelyeknek segítségével gyorsan és pontosan sokféle „földet” (fémoxidot) vagy „savat” lehetett kimutatni. 1777-ben már egy 1754-ben korszerűnek számító elemzés alaposan elavultnak számított.

Abban, hogy ez a könyv megjelenésekor még hazánkban sem keltethetett feltűnést, annak a tudomány általános előrehaladásán kívül más helyi okai is voltak. Ezek közül a legfontosabb az, hogy az analízis elvégzése és az eredmény közzététele között a hazai gyógyvízvizsgálatok terén hatalmas mennyiségi ugrás következett be. 1763-ban ugyanis Mária Terézia olyan rendeletet adott ki, hogy minden megyében és városban köteles a hatósági orvos (fizikus) a körzetébe eső vizeket megvizsgálni, s arról jelentést tenni (5). Még azt is előírta, hogy a vizeket milyen próbatételnek kell alávetni. Ezt a rendeletét 1769-ben megismételte, hogy azoktól a megyéktől is érkezék jelentés, amelyek addig orvoshiány miatt nem adhattak érdemleges választ.

E rendelet következményeként az országban kb. 40 több-kevesebb szakszerűséggel elkészített orvskémiai jelentés készült. A váradi vizeket is megvizsgálták 1763-ban, méghozzá két analízis is készült. *Hegyi László* jelentését az egykori helytartótanácsi irattár őrzi (8). *Szivers Ferenc* váradi orvos és *Sztacho János* gyógyszerész közösen készített beszámolója pedig a kolozsvári volt református kollégiumi könyvtárban található (10). Ezek az analízisek nem különösebb értékűek, annyiban azonban feltétlenül *Hatvani* elemzései felett állnak, hogy sokkal több vegyszerrel dolgoztak, s emiatt sokkal több mindenre következtethettek volna, de a következtetésekben nem mentek ők sem messzire.

Nem tudjuk pontosan, miért nem közölte *Hatvani* kutatási eredményét azon nyomban, s miért várt csaknem 20 évet a közzététellel. Ha az eredeti vizsgálat idején azonnal megjelent volna ez a munka, vagy akárcsak a második helyszíni vizsgálat (1771) után rövidesen

ismertté válnak a vizsgálati eredmények, valószínűleg átvette volna a végeredményeket az ausztriai és magyarországi gyógyvizek monográfiába foglalója, *Crantz* is (13). Így azonban, tekintve, hogy mindkét munka ugyanabban az évben, 1777-ben hagyta el a nyomdát, egymás munkájáról nem vehettek tudomást. *Crantz* nem tudhatott az előbb említett kéziratban maradt s irattárakban lapuló jelentésekről sem, így a váradi vizekkel kapcsolatban csak *Sztacho* János egyik kézirati jelentésére hivatkozhatott.

Annyit tudunk, hogy *Hatvani* könyve már 1773-ban elkészült és elküldötte Bécsbe kinyomtatás végett. Miután ott négy évig feküdt, a császári könyvtár igazgatója, *Koller* közbenjárására jelent meg végül a könyv. Helyes lett volna, ha 1777-ben a megjelenés előtt *Hatvani* a dolgozatot korszerűvé teheti. Erre lehetősége is nyílt, azonban nem élt ezzel az alkalommal, csak az új bevezetést készítette el. Ebben elmondja, hogy maga is hiánynak érzi, hogy viszonylag kevés reagenst alkalmazott, pl. ólomecettel és salétrom savban feloldott higannyal is kellett volna vizsgálnia. Úgy gondolta azonban, hogy a váradi vizek gyógyhatását ezen reagensek nélkül is kielégítő módon meg tudta határozni.

Ez az utólag írt bevezetés azt is elárulta, hogy mi akadályozta meg a munkában. Abban az időben rövid egymásután két fia halt meg (az egyik a 15 éves Antal, akit a himlő vitt el, a másik Sámuel, aki „forró betegség”-ben szenvedett, Sárospatakon, kellő orvosi ellátás hiányában). Emberileg megérthetjük *Hatvanit*, hogy ilyen körülmények között nem tudott dolgozni. „*Magnus dolor stupet et tacet*” (A nagy fájdalom elzsibbaszt és elhallgattat) — írta.

Mindent összevetve azonban azt kell megállapítanunk, hogy *Hatvani* vízanalitikai munkássága igen figyelemre méltó lehetett volna, s különböző körülmények szerencsétlen összeesése folytán vált már saját korában is, s még inkább a későbbiekben szinte teljesen ismeretlen művé.

2. Az alföldi sókivirágzások elemzése

Ha csak a váradi vizek elemzéséről szólna az a könyv, amelyre a eddigiekben gyakran hivatkoztunk, akkor is értékes dokumentuma lenne a 200 év előtti idők hazai orvoscémiai tudománynak. Érdeke-

sebb, s értékesebb is azonban az a kiegészítés, amelyet *Hatvani* a vízanalízisekhez kapcsolt. Ez a kiegészítés, mint a könyv címében is olvashatjuk: „*A sók természetéről, nevezetesen azokról a sókról, amelyek Debrecen körül összegyűjtetnek...*” — szól. Hogy miért éppen ezt a kérdést emelte ki a kémiából, arra is megadta a választ a dolgozatban: „*Miután igen kevesen vannak a magyarok között, akik a sók természetéről írtak, s nem is találhatók sehol hazánkban a kémiáról írott könyvek*”.

A só fogalma alatt nem azt értette, amit ma értünk, hanem minden vízben oldódó, el nem égő anyagot ilyen elnevezés alá sorolt, ahogyan kortársai is tették. A sóról adott meghatározása egyéni vonásokat is tükröz: „*Sónak azt a vizesföldes testet nevezem, amely vízben oldható, s a tűzben meg lehet olvasztani, ha előbb nem száll el a levegőbe és amely az egészséges emberben olyan érzetet kelt, amelyet iznek nevezünk*”. Még érdekesebb az a felfogása, hogy a „sók, közé sorolt savakat hímnemű, a lúgokat nőnemű, a neutralis sókat, tehát azokat a vegyületeket, amelyeket ma sóknak nevezünk, „hermafrodita” jelleműeknek nevezte. Ez a felfogás valószínűleg nem önálló gondolatot tükröz, de a külföldi irodalomban sem közismert. Előhangja ez a nézet a Berzelius-féle (40 évvel későbbi) dualista felfogásnak, amely a savakat pozitívnak, a lúgokat negatívnak minősítette.

Hatvani dolgozatának legnagyobb értéke, hogy nem elméleti fejtegetés, hanem a magyarországi sókivirágzások tudományos értékű vizsgálata. A magyarországi sókivirágzások már régen felkeltették a világ kémikusainak figyelmét. A XIII. században élt *Michael Scotus*, a híres alkémista is megemlítette „*Ars alchemiae*”-jében, hogy Esztergom mellett és „*Barbaria* egyéb részein is” található sókivirágzás (21). E só tudományos vizsgálata azonban sokáig váratott magára. *Torkos Jánosé* az érdem, hogy először szögezte le: a Magyarország területén található sziksó természetes alkáli, ami azonban a közönségesen ismert alkálitól, a hamuzsirttól különbözik (6). Ez a felismerés jelentős volt, hiszen ezzel *Torkos*, valamivel *Marggraf* után ugyan, de tőle függetlenül, eljutott a nátrium- és kálium-karbonát különbözőségének megállapításához. Hogy ez a felismerés az akkori idők hazai tudományos felfogásához viszonyítva nagy jelentőségű volt, arra az is rámutat, hogy *Torkos-*

sal egyidőben, tehát 1763-ban *Kreysel Zsigmond*, Szabolcs megyei főorvos a nyíregyházi Nagy Sóstóban az analízis során boraxot (sal sedativum) vélt találni (9).

Torkos megállapítása, annak ellenére, hogy felfedezését igyekezett széles körben ismertté tenni, nem jutott el mindenkihez, s később másoknak újra fel kellett fedezniök a hazai sziksót. 1770-ben *Pázmándi Gábor* elevenítette fel *Torkos* eredményeit, annyiban tovább is vitte, hogy megállapította: a különféle előfordulási helyekről szerzett sziksó nem teljesen egyforma sajátságokat mutat; van olyan, amelyik főzés közben jobban habzik, mint a másik. Ennek alapján többféle sót (szék-só, szik, jégszik) különböztetett meg (11).

Hatvani nemcsak elismételte azt, amit elődei mondtak, hanem lényeges különbséget tett az Alföldön kivirágzó sziksó és az ugyanott néhol abban az időben még előforduló salétromos kivirágzás között. Leírásai jók, nemcsak a maga korában, hanem a tudomány mai álláspontjával összevetve is helytállóak. Nem lenne lényeges, hogy milyen névvel jelölte meg az egyes sókat, hiszen abban az időben a nomenklatúra még nem alakult ki egységesen, mégis azonban az a mód, ahogyan a két sót elnevezte, tévútra vezette azt a kevés embert, aki a későbbiekben *Hatvani* kémiai munkáját kézbe vette. A salétrom szerinte „nitrum vulgare”, a sziksó pedig „nitrum alcalicum” (esetleg „nátrum”). A két név hasonlósága miatt nem tűnt ki, hogy *Hatvani* két egymástól lényegesen különböző sót írt le, méghozzá először tett különbséget e kétféle só között.

3. *Hatvani* jatrokémikus nézetei

Hogy *Hatvani* kémiai működését helyesen értékelhessük, meg kell vizsgálnunk, milyen mértékben korszerű kémiai szemlélete. Abban a periodizációban, amelyet a kémia nagy mindmáig felül nem múlt történésze, *Hermann Kopp* adott, a XVIII. század közepe a flogiszon-korszak ideje lenne. A korabeli kémiai művek azonban arról tanúskodnak, hogy akkor a *Stahl*-féle hipotézis korántsem volt egyeduralkodó jellegű. Az iskolákban *Arisztotelész* és *Descartes* természetfilozófiai nézetei voltak az elfogadottak. A kémiával foglalkozók között szép számmal akadtak alkímisták, akik a kémia előrehaladása által kitermelt új eljárások segítségével igye-

keztek az aranycsinálásban végre eredményekre jutni. A legerősebben éreztette hatását azonban az orvosgyógyészi, a jatrokémiai irányzat. A kémia gyakorlatának művelői szinte kivétel nélkül orvosok (s itt-ott gyógyszerészek) voltak, de az elmélet emberei között sem igen találunk más foglalkozású, más végzettségű tudósokat. Szemükben elsősorban a kémia csak az orvoslás segédeszköze volt. Töretlenül magukkal hozták a paracelsi nézeteket, kiegészítve azonban a tudomány újabb eredményeivel. Különösen érvényes ez a megállapítás nálunk, ahol iparunk fejletlensége folytán a kémia csak a gyógyászat oldaláról érezhetett ösztönző erőt.

A kémiát művelő hazai orvosok írásaiból általában meg sem lehet állapítani, hogy miképpen vélekedtek a flogisztonelemélet körüli vitákról. Ha például végignézzük a hazánkban 1763 körül készített sok analitikai jelentést, alig van olyan, amelyik állást foglalna ebben. Maga a flogisztion szó is csak elvétve található meg bennük. *Hatvani* nézeteiről is nem az analízisekből, hanem a kiegészítő értekezéséből értesülhetünk. Ebből azt láthatjuk, hogy alapjában véve jatrokémikus szemlélete a flogisztonos felfogást is magába olvasztotta. Követte ebben példaképeit, azokat a kiváló professzorokat, akiket külföldi tanulmányútján hallgatott, s akiktől kémiai tudását nyerte. Elsősorban leydeni tartózkodásának emléke tükröződik *Hatvani* kémiai munkásságán. A világhírű *Musschenbroek* professzor mellett *Gaub Dávid*, *Boerhave* tanítványa hatott elsősorban későbbi nézeteire.

Egyetlen idézet is megmutatja, hogyan összegződött *Hatvaniban* a jatrokémia a flogisztonelemélettel, hogyan fogadta el az éghetőség principiumaként egyaránt *Paracelsus* „kenét”, a későbbiek olaját, s *Stahl* flogisztionát, mint azonos értelmű szavakat: „*Óvakodj attól hogy a kén neve alatt bármilyen közönséges kénes tömeget értsél. Valójában, amikor ként mondok, ez alatt a gyűlékony, finom, zsíros, olajos principiumot értem, amely minden testben okozza a szagot*”. „*Minthogy minden szag a zsír vagy olaj vagy flogisztion vagy a finom és igen átható kis részeivé oldható kénes elemtől jön létre, ebből következik, hogy ebben a vízben flogisztion vagyis gyűlható olajos finom elem van jelen.*”

Mindez bizonyítja, hogy *Hatvani* jatrokémikus felfogású volt, ez azonban nem jelenti azt, hogy ezért őt korszerűtlennek kellene tartanunk. Orvosi sikerei is azt mutatják, hogy a kémia eredmé-

nyeit jól alkalmazta a gyógyítás szolgálatában. A *Diósadi Elekes György* által feldolgozott recepteken *Hatvani* igen sokféle vegyszert alkalmazott (25).

4. *Hatvani* szerepe a hazai kémiaoktatásban

Úgy kell tekintenünk *Hatvanira*, mint aki a kémia hazai oktatásának egyik legjelentősebb úttörője volt. Bár a debreceni kollégium filozófiai és matematikai tanszékét töltötte be, életrajzi feljegyzéseiből tudjuk, hogy a filozófián belül, mint annak egy fejezetét, fizikát is oktatott, ez a fizika azonban magában foglalta a hidrosztatika, orvosi élettan, növénytan, állattan, földrajz, kémia és csillagászat elemeit is. Ezek közül különösen a kémia oktatása jelentett merész előretörést. Ő maga is megjegyzi könyvének bevezetésében, hogy „a kémia tudománya, legalább is e század hetvenes éveiiig a magyar akadémiákon és iskolákban csaknem ismeretlen volt... 1750-től kezdve hallgatóim a természettudományoknak ebben a részében sem járatlanok”.

Ezt a mondatot úgy kell értelmeznünk, hogy *Hatvani* szerint a nagyszombati orvosi kar megalakulásáig, 1770-ig nem folyt kémiai oktatás hazánkban. Ez lényegében igaz is, bár tudjuk, hogy Selmecbányán 1763-tól kezdve működött a Bányászati Akadémia, ahol kezdetben a kémia professzora a világhírű *Jacquin* volt. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell mindjárt jegyeznünk, hogy a selmeci intézmény akkor még idegen test volt az országban, s a hallgatók között is alig lehetett magyart találni. A selmeci akadémia és a nagyszombati egyetemi orvoskar is gyakorlati célok érdekében alkalmazta a kémiát, mint a bányászat és kohászat, illetve mint az orvoslás segédtudományát, *Hatvani* viszont általánosan képző főiskolán oktatta ezt a tudományt.

Amennyire értékelnünk kell ezt, ugyanannyira nem szabad túlértékelnünk sem. Nem mondhatjuk azt, amit az Új Magyar Lexikon is, hogy *Hatvani* a kémia tanára lett volna, hiszen kémiai tanszék a debreceni kollégiumban csak *Hatvani* tanítványa *Cseh-Szombathy József* orvos alapítványából létesült 1815-ben. Különböző is hozzá kell tennünk a kép teljességéhez azt is, hogy a fizika keretében mindig tanították a kémia alapjait, hiszen ezt a két

tudományt elválasztani egymástól nem lehet. *Hatvani* azonban sokkal többet, sokkal alaposabban tanított ebből a tudományból.

Bár pontosan nem tudjuk *Hatvani* kémiai előadásainak felépítését, jó tájékoztatást kapunk az oktatás alaposságára vonatkozóan az előbb említett, a sókról szóló értekezéséből, amely — a szerző állítása szerint — az általa előadott anyag egy része („... *hogy új munkát ne vállaljak, csak azoknak a fizikai előadásaimnak egyik részét mutatom be, amelyeket 18 éve tartok*”).

Különösen akkor látjuk *Hatvani* kémiaoktatásának súlyát, ha összehasonlítjuk az általa előadott anyagot az akkor többé-kevésbé hivatalos tankönyvként alkalmazott *Winkler*-féle munka megfelelő részével. A szövegek összevetése után nem könnyű megérteni, miért szerénykedik *Hatvani* az ő könyvével, mondván „*szinte semmi újat nem mondok el*”. Valószínűleg azt akarta elérni ezzel, hogy a kollégium belső ügyeibe beleszólással rendelkező, de hozzá nem értő egyházi és világi személyek ne kifogásolhassák, hogy a régebben tanított anyagnál sokkal többet ad tanítványainak.

Hatvani fizikai és egyben kémiai előadásairól szólva ki kell emelnünk a leglényegesebbet, azt, hogy kísérleti alapon tanított. A *Hatvani*-féle kísérletek olyan híresekké lettek, hogy egész legendakör alakult ki körülöttük. Egészen ritkán maradt el a demonstráció, például 1752. december 2-án, amikor a tanteremben uralkodó hideg megakadályozta a tanárt az experimentálásban. *Hatvani* fizikai eszközeit Debrecenben nagyértékű múzeális tárgyként kezelik (30), sokat írtak az általa végzett fizikai kísérletekről is. Csaknem mindenki elfelejtette azonban azt, hogy *Hatvani* óráin kémiai kísérletek is folytak. *Diósadi Elekes* talált *Hatvani* receptjei között egy 1777-ből származót, amelyen „*pro experimentis physicis*” jelzéssel a kollégium számlájára sósavat, kénsavat, salétromsavat rendelt (25). *Arany János* természetesen találta száz évvel ezelőtt, hogy a híres kísérletek között kémiaiak is szerepeltek, elbeszélő költeményében egy részlet legalább is erre utal:

„Itt serpenyő, ott szerteszéjjel
Kisebb nagyobb szelence tégely,
Üvegcső, lombik és retorta,
Tán a — majd megmondtam ki hordta” (*Hatvani*).

Hatvani Istvánt tehát teljes joggal tekintjük a kémiai oktatás kiszélesítőjének, elmélyítőnek, a kísérleti oktatás egyik legjelentősebb hazai úttörőjének.

5. *Hatvani* kémiai munkásságának hatása

Hatvani kémiai oktató munkájának hasznosságára utal az is, hogy egykori tanítványai közül sokan jegyezték el magukat később a természettudományokkal, több orvos, tanár, mérnök emlékezett később szeretettel és tisztelettel arra, akitől az alapvetést megkapták. Kérdés azonban, hogy az előbbieken részletesen tárgyalt kémiai munkájának is volt-e hatása, gyakorolt-e befolyást a magyar vegyészet fejlődésére.

Ennek a kérdésnek eldöntésében segítséget ad *Hatvani* könyvének az a példánya, amelyet ő maga köttetett be, s a könyv elé befűzött tiszta lapra vezette rá az Alma Maternek szóló dedikálást. Ugyanennek a kötetnek a végén levő tiszta lapok egyikére ugyancsak a XVIII. században latinnyelvű, bejegyzés került, amelyet azonban később egy másik kéz csaknem teljesen olvashatatlaná húzott át, annyit azonban megjegyzett, hogy az áthúzott részt az Allgemeine deutsche Bibliothek 36. kötetében meg lehet találni.

Az idézett helyet kikeresve *Hatvani* könyvének elég részletes ismertetését találjuk meg. Könnyen megállapíthatjuk azonban azt is, hogy a magát meg nem nevező bíráló nem volt jó véleményvel erről a könyvről. Minthogy azonban abban az időben nem volt olyan magyar kémiai munka, amelyet egyáltalában megemlítenek volna, még ez a „figyelem” is igen nagy eredménynek számít. Érdekes azonban a bántó hangú kritikát közelebbről is megfigyelni (15).

A bíráló a könyv címének teljes idézése után ezt írja: „*A hoszszadalmas cím azt gyaníttatta, hogy a könyv belseje sem lehet jobb, a könyv felnyitása után ezt a gyanunkat, sajnos bizonyítva láttuk*”. Súlyos szavak ezek, látszik belőle szerzőjük elfogultsága is. Különösen megmutatkozik ez akkor, amikor *Hatvani* szavait hosszan idézi arra vonatkozóan, hogy mi mindennel foglalkozott addig, s így teszi fel ezután a kérdést: „*Miért rándult akkor ki a kémia területére?*”. Hogy az ismeretlen bíráló mennyire nem kívánt tárgyilagos

lenni, kiviláglik abból is, hogy sehol nem hozott fel — nyilván nem is tudott felhozni — szakmai kifogásokat. Olyanokat kifogásolt, mint a stílus hosszadalmassága, a „magyaros latin” nyelvezet és a sok idézet.

Nem vette figyelembe a bíráló, hogy Magyarországon a XVIII. század elején még nem járhatott le a polihisztorok ideje. Különösen a protestáns kollégiumok professzorai voltak kénytelenek sok mindenhez érteni, és kellett hogy a teológiában is jártasak legyenek. *Hatvanin*ak a kémiával való foglalkozása nem „kirándulás” hanem mint orvos egyben képzett vegyész is volt. Azt is figyelembe kellett volna vennie a bírálónak, hogy a könyvben közöltek nem azok elkészültek, hanem jóval későbbben jelentek meg.

Az ismeretlen kritizáló véleménye azonban így is tökéletesen elégendő volt, hogy azok a professzortársak és még inkább azok az előjárók, akik irigységgel látták *Hatvani* hatalmas orvosi, tanári, tudósi hírnevét, felhasználják nevének befekettítésére. Erre utal az is, hogy a német nyelvű bírálat lényegének latin fordítását siettek a könyv könyvtári példányába bevezetni, amit később alighanem *Hatvanira* való tekintettel töröltek, akkor is azonban csak úgy, hogy az eredeti bírálatra felhívták a figyelmet.

Ezek után nem csodálkozhatunk, hogy *Hatvani* könyvét nem kísérte az a hatás, amit ez a munka megérdemelt volna. Szinte semmi nyomát nem találhatjuk, hogy a kortársak vagy a közvetlen követők közül valaki olvasta, használta volna ezt a művet. Jellegzetes magyar sors ez!

Hatvani kémiai munkássága értékesen egészíti ki a más tudományok területén elért eredményeit. Ha mindezt egységben látjuk, olyan természettudásunk arcképe jelenik meg előttünk, akinek emléke jogosan vált maradandóvá. Az egykori búcsúztatója utolsó sorait ma is valljuk:

„És bátor már meghalt, fog élni hírében,
Míg jár a fényes nap tizenkét jegyében”

1. *Wernher*, Georgius: De admirandis Hungariae aquis. Basileae, 1549.
2. *Torkos*, Iustus Ioannes: Thermae Almasienses. Posonii, 1746.
3. *Hatvani*, Stephanus: Animadversiones theologico-criticae. Mus. Helv. VIII. (1748) 575—624.
4. *Hatvani*, Stephanus: Delucidatio uberior paragraphi septimi animadversionum suarum. Mus. Helv. IX. (1748) 118—121.
5. *Winkler*, Io. Henricus: Institutiones philosophiae universae Lipsiae, 1762.
6. *Torkos*, Iustus Ioannes: Sal minerale alcalicum nativum Pannonicum... Posonii, 1763.
7. *Egri Áll.* Levéltár. Közig. iratok 40/1763.
8. *Hegyí*, Ladislaus: Descriptio thermarum Magno—Varadiensium. 1763. (Orsz. Levéltár. Helytartót. Sanitaria. Ladula A Fasc. 34. Nr. 12.)
9. *Kreysel*, Sigismundus: Inclyta Universitas... 1763 (Ugyanott).
10. *Szivers*, Franciscus — Sztacho, Ioannes: Descriptio thermarum MVaradiensium. 1763. (Kolozsvári volt ref. koll. könyvtár 1855. sz.)
11. *Pázmándi*, Gabriel: Idea natri Hungariae veterum nitro analogi. Vindobonae, 1770.
12. *Hathvani*, Stephanus: Thermae Varadienses... Viennae, 1777.
13. *Crantz*, Heinrich Johann: Gesundbrunnen der Oesterreichischen Monarchie. Wien, 1777.
14. *Brigelius*, Ioannes Adamus: Diss. inaug... de veterum alosanthos... Hungarorum Szék-so seu natri Pannonici. Viennae, 1777.
15. Allgemeine deutsche Bibliothek. 36. (1778) 105—107.
16. *Révész Imre*: Hatvani István. Vas. Újság 18. (1871) 69—71.
17. *Milesz Béla*: Hatvani István emlékjegyzeteiből. Vas. Újság 19. (1872) 233—235. és 246—247.
18. *Heinrich*, Gustav: Der Ungarische Faust. Ung. Revue 6. (1886) 780—804.
19. Révai Nagy Lexikona. 9. 596. é. n.
20. *Lósy-Schmidt Ede*: Hatvani István élete és művei. A Debr. Tisza István Tud. Társ. I. o. kiadv. 4. köt. 7. sz. Debrecen, 1931.
21. *Thomson*: The texts of M. Scot's Ars Alchemiae. Osiris. 1938. 535.
22. *Molnár Ágnes*: Debreceni arcok a felvilágosodás századából. Budapest, 1939.
23. *Magyary-Kossa Gyula*: Magyar orvosi emlékek. IV. 57. Budapest, 1940.

24. *Ludányi Valéria—Szénássy Barna*: Hatvani István élete és tudományos működése. Atom. 5. (1956.) 126—137.
25. *Diósadi Elekes György*: Professzor Hatvani receptjei a debreceni diákok részére. Theol. Szemle. XV. 239—242.
26. *Jakucs István — Barna Péter*: Hatvani István. Fiz. Szle. 7. (1957.) 1. szám.
27. *Horváth Róbert*: Egy ismeretlen magyar politikai aritmetikus: Hatvani István professzor. Acta jur. et pol. Szeged, 4, (1958) fasc. 3.
28. *Magyary-Kossa Gyula*: Adatok Hatvani István életéhez. Comm. ex Bibl. Hist. Med. Hung. 19. (1960) 5—12.
29. *Jakucs István*: A kísérleti fizika kezdetei hazánkban. Term. Tud. Közl. 320—322.
30. *Jakucs István — Urbán Barna*: A debreceni és a sárospataki református kollégium legrégibb fizikai eszközei. Fiz. Szemle 1961. 2. szám.
31. *Jakucs István — M. Zemplén Jolán*: Debrecen és a magyarországi fizika kezdetei. Fiz. Szemle 1962. 12. szám.
32. *Horváth Róbert*: Hatvani István professzor és a magyar statisztikai tudomány kezdetei. Budapest, 1963.
33. *Szénássy Barna*: Hatvani István és debreceni kortársai, Term. Tud. Közl. 1964. 123—126.

AZ 1831. ÉVI KOLERAJÁRVÁNY PEST MEGYÉBEN

Írta: KISS ÁKOS (Budapest)

Az 1831-es emlékezetes kolerajárvány (1), a régi nagy tömegirtó veszedelmeknek ez utolsója, abban is eltért a megelőzőktől, hogy a közművelődés kezdő szakaszába jutott reformkori Magyarországot sújtva, erről adatok, feljegyzések, hatósági intézkedések nyomai jóval nagyobb számban maradtak fenn, mélyebb nyomot hagyott a társadalom köztudatában is. Ez a középkori pestisektől eltérő nyavalya már 1815-ben felbukkant a Ganges vidékein, Kínában 1820-ban, a Káspi tengernél 1823-ban tünt fel. 1824–30 között Oroszországot is előzönlötte Asztrahán, Orenburg irányából. Rövidesen megjelent Galíciában, ahova a lengyel szabadságharcot leverő orosz csapatok különösképpen behurcolták, itt hamarosan 40 000 ember halt meg. De már az 1831-es év nyarán a két román fejedelem-ségben is nagyban pusztított. Bukarestben napi 40–60 halálesetet jegyeztek fel.

Közleményünk az 1831-es kolerajárvány Pest megyei pusztításából ad közlé adatokat, főként a vármegye közigazgatási intézkedésein keresztül mutatva be e veszedelmes betegség útját az országban (2).

Magyarországon az évek óta rettegett betegség az 1831. évi június 13-án tünt fel először kelet felől, bár némileg délen is mutatkozott. Az akkori vélekedések szerint tisztai sószállítók hurcolták be, ezért a Galíciával szomszédos északkeleti megyékben lépett fel első ízben.

Pest vármegye már a vész első hírére intézkedéseket tett a járvány fogadására. A megyék a helytartótanács, kisebb mértékben a kancellária utasításai szerint jártak el. Június 30-án a megye közzé-

tette a helytartótanács egészségügyi rendelkezését, amely szerint „*legszorosabb foganat... szereztessen... a legszorosabb vigyázás...*”. A védekezés legbiztosabb módjának az egyes vidékek és a megbetegedett személyek elkülönítését, az érintkezések meggátolását tartották. Ha valahol a vész felütötte a fejét, azt azonnal elzárták a külvilágtól, egyúttal kordont állítottak a kolerától sújtott megyék határaitra. Záróvonalként használták a nagyobb folyókat is, az úton levő, külön engedély nélkül közlekedő egyéneket pedig vagy visszaküldték vagy a felállított vesztegzárakba (contumationalis házak) helyezték.

Pest megye elsőnek azokat az útvonalakat záratta le (jún. 30-án), amelyek Galícia, Moldva felől vezettek erre. Azonnal életbeléptették a polgári biztosok intézményét is, ezek a nemesség erre alkalmas egyéneinek soraiból kerültek ki, 1 forint 30 krajcár napi bérrel. A Galícia felől jövő utasokat ettől fogva contumationalis házakba zárták. Szolnokról ekkor már riasztó hírek érkeztek a vész dühögéséről. A Tiszánál az állatok átjárását is lezárták. Legjobban mégis a Bag—Hatvan közötti utat őrizték, mert ez vezetett be Galícia felől. A tiszai sószállítók, mint e vész fő előlőhírnökei miatt ekkor a megyében az a nézet terjedt el, hogy a folyók különösen könnyen terjesztik a betegséget. Dubraviczky Simon alispán már július 4-én Szolnokra utazott, hogy a helyszínen szerezzen tapasztalatokat a vészről. Egész sor intézkedéssel igyekeztek elzárni Pest megyét és Szolnok felől figyelőszolgálatot is létesítettek. Szolnokon a máramarosi tutajosokat külön őrizték, ezek közül már június elején többen meghaltak, ami egyike volt az első jelentősebb figyelmeztetőnek Pest megye számára is. A Tisza mentén ekkor már Rof Bura, Szajol zárállomások voltak. Ahhoz a hithez, hogy a folyók különösen terjesztik a kolerát, hozzájárult, hogy Dömsödön júliusban különös erővel lépett fel a járvány, amelyet a hajózó kereskedőnép ide már korán behurcolt. A molnárok csónakjait mindenütt különösen őrizték.

Az uralkodó orvosi nézetek szerint e nyavalya fő terjesztőinek az egymással érintkező embereket tartották, minden olyan intézményt, együtttest, amely emberek csoportosulásával járt, széttelepíteni, de legalábbis kevésbé népes helyre átirányítani igyekeztek. Az egyetemen tanulókat, akik a Dunántúlra azonban csak a vesz-

tegzár erőszakos megbontásával tudtak átjutni, hazaeresztették, a megye közgyűlését eleinte Szentendére szándékoztak helyezni, július 4-től azonban csupán a járványügyi bizottság vagy a kisgyűlés jött össze. A vásárokat mindenfelé betiltották, ami az érintett helységeknek és kereskedőknek nagy kárára volt szüntelenül kérelmeztek hol itt, hol ott engedélyezésüket, vagy pedig a hatóság tilalma ellenére össze is jöttek. Július 7-én a kisújszállásiakkal állatteladást és vételt lebonyolító monoriak közül a megye többeket letartóztott. Sürgősen új börtönt is nyitattak, hogy a rabok zsúfoltságán is enyhítsenek.

A vész közeledtének hírére a katonaságon kívül mindenfelé polgárőröket is felállítottak. A pilisi járás főszolgabírája *Simontsits János* tinnyei birtokos, a későbbi haladó szellemű alispán, a Bach-korszakban a Nemzeti Színház intendánsa, *Fáy András* barátja szervezte meg a felsőbb rendelkezések végrehajtását, az ugyancsak tinnyei *Miskey Imre* alszolgabíróval együtt (:). A polgárőrök kiállításakor mindjárt felmerült a rendiség korára jellemző kérdés; vajon a nemesek és a honoráciorok (ügyvédek stb.) is részt vegyenek-e az őrtállásban. A megye akként határozott, hogy ezek maguk helyett költségükre más őrt fogadhatnak.

Az őrségekkel azonban a feudalizmus korában sok gondja lett a megyének. Hiába állították fel az őrt, az utasok nem respektálták őket. Piliscsabán az uradalom panganéto puskákkal volt kénytelen felszerelni őreit, akik az utcák végeit már július közepén elállották, de az utasok némelyike így is kocsival hajtott rájuk, sietős katonatisztek kardvágásokkal is fenyegették az őroket. A vármegye tekintélyét úgy igyekeztek fenntartani, hogy Esztergom megye mintájára tekintélyesebb megyei tisztviselők, esküdtek is helyet foglaltak a fontosabb zárállomásokon. „A nyomorult paraszt személyének nincs respektusi” mint őrnek, olvassuk a megyei iratokban. A bécsi postaút itt különösen forgalmas lévén, így a piliscsabai útzár végig szerepet játszott. A határt itt Esztergom megye felé már július elején lezárták. *Simontsits János* rendszerint Budáról irányította a zárlati ügyeket.

A katonatisztek másutt is semmibe vették a zárlatot. A kerepesi kordont rendszeresen megsértették. Egy Üllön állomásozó ulánus tisztt fegyvelemsértése különösen foglalkoztatta a megyét. Ez Lő-

rincre volt hivatalos ebédre és a vesztegárkot az őrség szemeláttára ugratva át lovagolt az egyik ottani földbirtokos kúriájába.

Korábban egyre-másra állították fel a záróvonalat, de a járvány teljes kitörésekor már minderre nem futotta, tehát később Soroksáron a határt felszabadították a zár alól és csupán a halottas házak elé állítottak őrköt (július 21). A fővigyázó biztos itt nem *Csiffány Antal* volt. Rendkívüli időkben az emberek könnyen hajlottak részegsége, bár valamelyes bort az előírások is ajánlottak; a részegek pedig hamarabb megszegték a különleges rendelkezéseket. A zárlati rendszabályok ellen vétőket két napig tartották vasban, majd elbocsátották. Ceglédén a nagyobb számú zárlatosokat a roppant júliusi hőségben sátrakban helyezték el, de élelmezni nem tudták. Volt olyan vesztegzár is pl. a Pest megyében rekedt nógrádiak számára, amely kétszázötven személyt is befogadott.

A királyi biztosokat országszerte már július 12-én kinevezték. Pest-Nógrád megyék biztosa *Szentkirályi László* személynök lett. A többi, két-három megyéből álló kerületekben is országos méltóságok voltak a biztosok. A kirendelt katonaság elsősorban ezeknek a királyi biztosoknak engedelmeskedett. A megye főkörmánybiztosa *Földváry Gábor* lett.

Az egyes községek, vidékek elzárása a közellátás, de az egész gazdasági élet vérkeringése szempontjából nehéz helyzetbe hozta a népet. A kolerás falvakat hamarjában felfegyverzett, olykor csak vasvillás strázsák zárták el a külvilágtól. A jegyzők több helyen a parasztokat a mezőkre sem engedték ki dologidőben, másutt kieresztették ugyan, de ellenőrizték, nem érintkeznek-e más falubeliekkel és dolguk végeztével hazatérnek-e. Egyes helyeken a vesztegzárba helyezettekről az anyagi fedezet szabályozatlansága miatt nem gondoskodtak, mire a zárlatosok az éhhalál szélére jutottak. Az egyik ilyen veszteghelyen a bentlevők pipacsot ettek. Tudunk arról, hogy a Grassalkovich uradalom fát utalt ki ilyen contumentionalis épületek számára. Szolgaegyháza jellemző panasa szerint „*nagy jajgatások zengedeznek helységünkben, nem cholera, hanem az élelemből való megfogyatkozás öl meg bennünket. Gabonánk's más természetvényeink túl a Dunán, a gyökéren fognak elveszni...*”.

Az idegen utazók részére általában 10 vagy 20 napi zárlatot állapítottak meg.

A váci járás szolgabírája Friebeisz István 14 §-ra tagozódó szabályzatban foglalta össze járása zárlati helyzetét. Éjjel kettőzött őrköt állított. Itt Somogyi Károly alszolgabíró és Benke Ignác polgári biztos működtek még. Vácra 40 fegyveres vigyázott, bérük napi 12 krajcár volt. Renováltatta a váci kórházat, zárlati házat állított fel, gyógyszerekkel látta el a patikákat, helyzetjelentő szolgálatot is szervezett. Ha azonban a vesztegzárakban összegyűjtöttek közül, akik rendszerint máshonnan jövő utazók voltak, valakin a kolera jelei mutatkozni kezdtek, a többiek szökní igyekeztek. Különösen szerencsétlenül jártak a zárlat szempontjától a folyók melleti falvak és helységek. Ezeket, mint a Zagyva menti népet, a vízen túl fekvő földjükre sem engedték át, a zagyvarékasiak már a nyár derekán se járhattak át rétjeikre kaszálni. Ellenben a Csepel-szigeteket egy ideig átengedték albertfalvai földjeikre. A kívülről hazaérkezett helységbelieket biztonsági intézkedések, illetve füstölés után hazaeresztették, az idegeneket, ha a veszély múlni látszott és zárlati hely már nem volt, visszairányították. Az idegenből jött utazókat nádori rendeletre tilos volt házaknál befogadni és mindenkítől passzust kellett kérni. Július elején gondot okozott az is, hogy a debreceni kollégium szélnekeresztett diákjai is Pest megye északi részén igyekeztek átvonulni.

A „politikus biztosok”, akiknek helyetteseik is voltak, falvanként kijelölve az előjárókkal rendelkeztek, őket a főszolgabíró nevezte ki alkalmas egyénekből. Ahol szükséges volt, egy helységen belül, azt több körzetre osztva, több ilyen biztost is állítottak. Ezek, vagy a falusi jegyzők jelentették a megbetegedéseket és a halálozásokat a kerületi orvosnak. Bizonyos orvoslási módokat is elsajátítottak, de a védekező szervezet figyelembe vette az egyház nyújtotta lehetőségeket is, a lelkészek ugyanis szintén megkapták a helytartótanács utasításait, patikaszereteket szereztek be. Megszervezték ezenfelül a községházán a gyógyfüvek gyűjtését, ugyanott az ágymelegítésekhez falvanként 40—100 téglát is összegyűjtöttek. A betegek ápolására, gyógyítására alkalmas személyeket igyekeztek felfogadni.

A zárlat nőttön-nőtt, amint a kolera július folyamán egyre fokozottabban lépett fel Pest megyében. Pécelt már korán, július eleje után lezárták. Az ide-oda utazgató, élményekre kíváncsi arisztok-

rata Ráday Gedeon gróf is a zárlatos faluban rekedt. Ráday mit sem félve a veszélytől fel-alá járkált a megyében, megjárta Pestet is. Amíg módjan yílt, Nógrádba is átment anyját nyugtatni. Feljegyzései szerint sok olyan megbetegedést is kolerának véltek, ami a kórral nem állott összefüggésben. Pécel faluzó kereskedő zsidóságát a Pesttől való elzártság súlyosan érintette.

A pesti piacot, amely ekkor már az ország legmozgalmasabb kereskedelmi góca, rendszabályozták (július 5). Egyébként július 2 óta általános vásárlatolom volt. Az eladók csupán megyei útlevéllel jöhettek be. A város határa vesztegzárvonal lett, amelyen túl a kertjeiben dolgozó polgár zöldségért is csak bizonyos feltételek mellett járhatott ki. A megye felrótta a városnak, hogy a pestiek kocsijaikon ilyenkor gyanús idegeneket is behoztak, ettől kezdve őket is csak passzusokkal bocsátották ki kertjeikbe.

Kecskemét szeptember 13-án az évi országos vásár megtartását kérte. Kéréséből kitűnik, hogy a mesterségek ott ekkorra már összemolóban voltak, a kecskemétiak félve néztek a közelgő tél elé. Szeptember 26-ra a megye engedélyezte is a vásár tartását, ekkor azonban már a helyzet javulóban volt. Szeptember 6-tól Pálffy Fidéll kancellár kilátásba helyezte ugyanis a további javulás esetén a tilalom alóli kivételezéseket.

A vész fokozódásával a megyék a halaszthatatlan okból utazókat összeírták és értesítették azt a vármegyét, ahova az utas elérni igyekezett. Az utasembernek hivatalos írásokkal kellett bizonyítania, hogy az a hely, ahonnan elindult, egészséges. A megye ilyen igazolványok kiállításához szükséges nyomtatványokkal ellátta a községeket, amelyen a lelkész és az előljárók aláírásai egyaránt szerepeltek. Az egyes vizsgálati helyeken csupán egészséges embereket engedtek át, a beteges külsejűeket a passzus ellenére is feltartóztatták. Vizsgálták továbbá, hogy a hely, ahonnan jöttek, egészséges-e. Mindez a közigazgatás erős tájékozottságát tetelezte fel a gyorsan változó helyzetű szomszédos vidéket illetően is. A megyék ezért kölcsönösen állandóan tájékoztatták egymást a járvány alakulásáról.

Az útzárlatokat akként szervezték meg, hogy elsősorban az oldalutakat zárták le, hogy az erősen korlátozott utazás a kevés számú főútvonalon történjék. Az utasok ezekben az időkben többnyire ha-

zatartó kollégiumi diákok, sófuvarcok, ispánok, portékás zsidók voltak. Az uton talált idegenseket mindenütt feltartóztatták.

Az örök nem mindig látták el tisztüket kellő buzgalommal, az előírásokat általában formálisan és nem a kívánt célnak megfelelően tartották be. A rendelkezést megszegő ört azonnal letartóztatták és saját költségére tartották fogva.

Július közepétől a zárlat egyre nagyobb zavarokat okozott az elzárt helységek ellátásában. A Szentendrei sziget több faluja siránkozva jelentette Simontsits János főszolgabírónak, (július 19-én), hogy már nincs kenyérük (Főcsmegyer, Tótfalú, Monostor). Pest-Buda között a hajóhidat előbb lezárták, majd a Dunántúlra vonuló egyetemi hallgatók erőszakos fellépésére újból szabaddá tették. A katonaság nem vette komolyan a kordonális lezárást. A váci járás már július 13-tól kezdett ellátatlan lenni a zárlat miatt. A pilisi járás is kérelmezte, hogy a nép a határban dolgozhassék.

A kordonok lezárására elsősorban a katonaságot használták fel. Buda környékén egy-egy svadron Ferdinánd-huszárt helyeztek el (július 7). Vácnál, Nagymarosnál is katonaság állt fel a folyamzár őrzésére. Ezek eltartása a községeknek igen sok gondot okozott. Budaörsön tiltakoztak is a beszállások ellen. A zab mérője ekkor 3 forint 54 krajcár volt, csupán a pilisi járás 310 mérő zab erejéig tartotta a huszárokat, amely 1209 váltóforintot tett ki.

Július hó 4-től a lezárt és katonailag őrzött révek: Visegrád, amelyet a Nagymaroson állomásozó katonaság őrzött, Pest, Ráckeve, Dunapentele, Egyháza és Földvár voltak. Mindezek felett ekkor már bíró Mednyánszky Alajos, a megye királyi biztosa rendelkezett.

A közigazgatási intézkedések után érdemes lesz az egészségügyi helyzettel is foglalkozni.

Bárá Mednyánszky Alajos királyi biztos a Pest megyei kolera-intézetek élére július 9-én *Stáhly Ignác*ot, az akkor már jóhírű orvost rendelte ki. A központi egészségügyi intézkedések főként az országos protomedicustól, *Lenhossék Mihály* helytartótanácsi tanácsostól származtak. A helytartótanács *Lenhossék* irányítása alatt a tájékoztatók egész sorát bocsátotta ki, amelyeket a megyék nyomtatásban folytatólágosan küldtek szét. A leglényegesebbek egyikének tartalmát alább ismertetjük, megjegyezve, hogy ezt számos más nyomtatott utasítás követte. Ezek közül egyesek a közigazgatás

számára készültek, míg mások csupán az orvosok tájékoztatására szolgáltak. A kolerás megbetegedések okait, a lefolyására, a kezelésér vonatkozó nézeteket dr. Cziegler József dolgozta ki, ez lehetett alapja Lenhossék utasításainak is.

A legáltalánosabb vonatkozású címe szerint: „*Rövid oktatás, mikép' őrizhesse meg magát ki-ki a' napkeleti cholera-tól, és mit kellessék ezen nyavajának első kitörésekor művelni az Orvos' megjelenéséig.*

A' napkeleti cholera, mint éghajlatunkban idegen nyavaja, Magyarországhoz közolgésekor igen sokat veszített pusztító erejébül; már nem olly' gonosz voltu.... mely ellen e' következő rendszabások mellett ki-ki igen könnyen őrizheti meg magát'.

A védőintézkedések lényegében a következőek voltak. Elsősorban a tisztaságot a friss levegő „*eránti szorgoskodást*” ajánlották. Figyelmeztettek az öltözet, a fehérnemű, az ágynemű tisztaságára, ajánlották a fürdést ecetes, langyos vízben, a bútorzatnak, a házi berendezéseknek, az utcáknak a tisztaságát is.

Az útmutató szerint a levegő, ha tiszta, minden ragadós mirigyet elront, sőt a valódi pestisek mérgét is. Szűk szobában nem szabad sok embernek tartózkodni, vagy a levegőt háziállatok által is megrontani. Fertőtlenítőszer az állandó szellőztetésen kívül egyes gőzök, noha a szobameleg veszedelmes, de használ a borókafenyő lánja. A beteg szobájában borecet gőzét használják, amit borszeszlámpással lehet fejleszteni. Egyéb füstölés ártalmas. A kíváncsok gőzöket felhevített kőre, tüzes vásra öntéssel érték el. Ajánlották a jóillatú füstölőszereket is.

Amikor a kolera már közelgett, a salétrom gőzét tartották leg-szükségesebbnek; ezt fehér vitriololaj (fehér gálicszeszola) és tiszta salétrom elkeverésével készítették. Érc jelenléte minden ásványos füstölésnél káros. A klórgőzöket klórmészből porceláncsészében víz hatásával keltették.

Az életmódra nézve hangsúlyozza az utasítás, hogy a kór a le-gyengült embereket támadja meg leginkább. Őrizkedjenek a meg-hűléstől, a bőrpárolgás igen ártalmas, ez ellen gyapjúruházat, gyapjú haszkötőv véd. A könnyen emészthető tápláló eledel azok, amelyek ajánlatosak; ilyenek a húsleves, amelyben rizskás-, árpa, darakása, zsemlye, kenyér, könnyű tészta van befőzve. Ajánlják még a husok közül a friss tehén- ürü- és borjúhúst, a nem kövér

baromfit, főzelékféléket, könnyű tésztákat, érett gyümölcsöt. Ártalmas a korán érő szilva, dinnye, sárgabarack, nyers uborka, ecet. Ártanak általában a savanyú ételek és a fűszerek. Kifejezetten őrizkedni kell mindenféle nehéz, kövér eledeltől, romlott hústól, sós haltól, gombáktól, nehéz (szappanyos) kenyértől; a sok evés általában ártalmas. Reggeli „fölstökömre” borlevest, teát ajánl, hangsúlyozza a kiadós reggelik előnyeit.

Ital legyen a friss víz; a tisztátalan és a langyos víz árt; ártalmas a sör is. Számtalan példák bizonyítása szerint főként a részegség teszi a kolerát halálossá.

Az emberek legyenek pihentek, jól aludják ki magukat, a dorbézolás, kicsapongás ártalmasak, előnyös a mozgás a szabad levegőn.

Fő a „lelki csendesség”, óvakodni kell a haragtól, bosszúságtól és különösen e nyavalya félelmétől.

A „napkeleti cholera” ellen az utasítás szerint egyéb óvószerek nincsenek. Akik ily betegekhez közelítenek, rágiának gyömbért, fahéjat, narancshéjat, babért, zsályát, fehérborsot, köménymagot, borókamagot. Igyanak fodomentateát és szagolgassanak anyaecezet, kámfort, klórmentet.

Arra az este, amikor valakit a kolera már meglepett, az utasítás előírja az azonnali bejelentési kötelezettséget. A tünetek leírásánál a hasmenést, hányást, szédülést, szívfájdalmakat, elgyengülést, nagyfokú szomjúságot, nehéz légzést, a végtagok elhidegülését említi.

A ragályos házak lakóinak tilos eltávoznok, másnak nem szabad azokba belépni, a családból egy valaki ápoljon, a többi külön tevékenykedjék. Amíg az orvos megérkezik, melegítsék fel a beteg testét, fektessék ágyba, dörzsöljék, főként lábait, kezeit, mellét, hasát. Ajánlja a beteg részére a sós-ecetes ülőfürdőt, a forró ecetes bedörzsolést, gőzölést. Ez utóbbit a beteg mezítelen, lába között égő borszeszes findzsával, lepedővel egészen bevonva kapja, ameddig csak bírja. A testhevítés az ágyban pálinkába bemártott gyapjúszövetekkel történjék. A gyomorra lisztből, agyagból ecettel átitatott pépet, mustártésztákat rakjanak, miközben a beteg kamilla és egyéb gyógyteákat igyék. A klisztírozás zilizből, korpafőzelékkal, tojássárgájából kevés keményítővel történjék. Egyébként önorvoslást ne végezzenek. A bismuth jó szer, de csak orvosi rendelésre éljenek vele, eret ne vágjanak.

Említi az útmutató az epés hányásos hasmenetet, amely a kolerától eltérő betegség, de hasonlít ahhoz.

Az irat *Lenhossék Mihály* aláírásával Budán 1831. július 10-én látott napvilágot (4).

A 14 151. számú megyei utasítás „*a' ragadós pestises nyavalyáknál előforduló tisztítás 'módja felől'*” egészségügyi előírásokat tartalmaz a nép számára. Egész sor hasonló rendelet látott napvilágot a közigazgatás és az orvosok számára. Ilyenek: „*Tud sítás, melyhez magokat a' kösségek 'Előljáróinak' olyan esetekben tartaniok kell, ha a' napkeleti epemirigy, a' vagy más ragadós nyavalya közel uralkodik, vagy pedig magok helységekben kiüt'* (14 151. A. sz.).

Az orvosok számára: *ad Nrum 14 151. C. Instructio pro medicis et chirurgis, quibus aegrotorum cura vigente Cholera orientali, vel alio quodam pestifero morbo incumbit*”.

Egy másik, orvosok részére szánt utasítást Fehér megye küldött ide útmutatásképpen, ez 14 latin receptet tartalmaz: „*Észrevételek arról miképpen keljen a' Cholerában fekvő betegekkel bálni*”.

Egy még 1830-ban Budán megjelent országos utasítás pedig: „*Utasítás az egészségre ügyelő Hivataloknak, nemkülönben a Pestismentő (Contumacia) — Intézeteknél felügyelő személyeknek számára, hogy a... Járvány-Epekórságnak (Cholera morbus) berontása elől bátorságba tétessenek és beronthatása esetében elterjedése meggátol-tasson.*”

A vész közeledtével mindenfelé igyekeztek orvosokat kihelyezni. Elsősorban a járások kaptak vezető orvosokat. *Aizinger András* Budán orvoskodott (rácvárosi volt), majd a megye a solti járásba nevezte ki július 30-án. *Pólya József* a pilisi járás orvosa, aki itt négylovas fogatot vehetett nyugta ellenében igénybe. Ahol nagyobb számú és a megye életében is számottevő nemesség élt, oda lehetőleg külön orvost is irányítottak. Ezért a megyében meglehetősen hangadó tinnyei közbirtokosság kérésére (5) előbb *Schav Maximilián*t küldték ki, de mivel a közvélekedés szerint nem sok sikerrel működött, *Saphir* orvost rendelték oda, aki kiutazása előtt a szükséges szereket 3 pengőforint 42 krajcárért az óbudai patikában szerezte be, ezt *Miskey Imre* alszolgabíró, tinnyei közbirtokos igazolta is. *Saphir* a szereket fel is használta Tinnyén. Majd *Frankenstein Ignác* orvos működésével már elégedettebb volt a közhangulat.

A pilisi járásban tevékenykedett az óbudai *dr. Abel József* is 50 napig, aki napi 4 forintnyi, összesen 200 forint bért kapott itteni szolgálataiért. Mint a megyei jelentésekben olvassuk, bátran tette ki magát veszedelemnek, hogy embertársai segítségére legyen. Rézsére külön honoráriumot is javasoltak.

Paľkovics Miklós seborvos is a pilisi járásban gyógyított. Mint a megyei irat mondja, az orvosok közül egyesek „bámulásig való szorgalommal” fáradoztak.

Olyan falvakban, ahol földesúr élt, ez gyakran maga elégítette ki a megye által kiküldött orvost. Teleki Zsófia grófnő a lezárt Ócsát nemcsak élmezőnyben (augusztus 29-ig), de gyógyszerrel is ellátta. A váci püspök a helyi ispotályban saját költségén helyezte el az ottani betegeket.

Az orvosok munkásságát — nem szólva itt a nép elmaradottságából eredő vélekedésekről — igen nagy kritika kísérte, bár a hivatalos iratok elismerően emlegetik többük fáradhatatlanságát. A különben jóhírű *Stáhl* professzor intézkedéseivel különösen nem értett egyet a közvélemény, felmentését is követelte. *Stáhl* ezután maga kérte még július vége felé tisztségéből való elbocsátását, ami be is következett. Eddig ugyanis *Sthály Ignác Csasz József* orvoskari dékánnal és *Forgó György* orvossal a megyei állanó kiküldöttség tagjaként intézte a megye egészségügyi védelmét. Július 23-án *Schmidt János* megyei másodorvossal találkozunk, aki a kór jelenségeire nézve többféle megfigyelést tett. *Csasz* orvosdékán szeptember 6-án a pesti egyetem orvosi kara véleményét küldötte meg a vármegyének. A Duna—Tisza közén *Nagy József* megyei orvos működött. A közigazgatáshoz hasonlóan a megye orvosai is összeköttetésben állottak a szomszédos megyékkel, tapasztalatokat szerezve és helyzetjelentéseket átadva. Augusztus 6-án már *Forgó György* a megyei főorvos.

Természetesen az orvoshiány miatt mindenfelé keresték a gyógyító szakembert, „egy orvost már itt helyben is tudnék javasolni Tápiószelén, igaz, hogy ez zsidó, de azért a maga mesterségét jól értő ember”, írja a szolgabírói jelentés. Ezt az orvost 1 forint napi bérrel alkalmazták.

A polgári biztosok közül Piliscsabáról *Balogh László*t ismerjük. Diurnuma 14 napra 21 pengőforint volt, hivatala szeptember 15-ével szűnt meg,

Nagyobb helységek, mezővárosok ideiglenes ispotályt is felállítottak; Nagybonyban 57 beteg is feküdt egyszerre a helyi kórházban.

A megyében a vész első feltűnése július 3-ára tehető. Ettől fogva a „száguldozó halál” folyamatosan haladva nyugati irányban söpört végig a megye területén olyan erővel, hogy egy-egy nagyobb faluban napi 40 haláleset is előfordult. Abonyban augusztus 1—2 között 38 temetésről hallunk, ugyanekkor itt 200 beteg is volt egyszerre. Július közepére általánosan kifejlődött a járvány a megyében. Érdekes és jellemző, hogy Szolnokon viszont július 18-ára már szűnőfélben volt. Fehér megyében ugyanakkor július végén kezdett igazán dühöngeni, amint Kalocsa környékére is csak július 28 tájára ért el. Ide Ercsi felől húzódott, ahol 26-án már javában hullottak az emberek. Ugyanekkor a Duna-Tisza közén 27-én már határozott enyhülést jelentettek. Ekkor már Heves és Szolnok megye külső részében (júl. 29) még fenntartották ugyan a zárlatot, de a közzelelmezési nehézségekre, a kereskedelem bénultságára tekintettel az útlevéllal történő közlekedést lehetővé tették. Ekkortájt Pest megye dunántúli részében, a pilisi járásban július 25-én még semmi nyoma a kórnak. Az ezt követő napokban jelentik erre az első betegeket a piliscsabai és biai felvigyázóhelyekről. Pesten a külvárosokban volt a kolera erősebb, *Pólya József* orvosdoktor és ispotályorvos itt tanulmányozta a kórt. Július 28-a körül nagyjából Heves, Gömör vonala volt a veszélyzóna. Augusztus elején a kolera nyugat felé húzódó fő területei Torontál, Pest, Fejér, Esztergom, Komárom, Nógrád, Liptó megyékre estek.

Amint említettük, a pilisi járásban általában július legvégén kezdett fellépni a vész. Innen híradások szerint augusztus 5-ével kezdődött a kolera, 13-án még csupán 8 halott áldozata volt. Pátyon a kezdő nap augusztus 10-e.

Ebben az időben a solti járásban, tehát a megye Duna-Tisza közti nyugati részén még igen erős a vész. Erős góca volt Irsa és Pilis helységek vidéke, előbbi helyen 119 halálesettel. Egyes falvakat különösebb orvosi segítség nélkül egészen elzárták a külvilágtól, pl. Alpárt, ahova Nedeczky Gáspár tisztartó sürgetve mindhiába kért orvost.

Látszólagos megszűnte után a kór utóhullámai a már maguk

mögött hagyott helyekre is vissza-visszatértek. Szentmártonkátán október 6-án újra kiütött, és még 16-án is voltak itt betegek, de jelentkezése ekkor már korántsem olyan erős, főként csak hideglelés formájában fordult elő. Ekkorra már a katalinai veszteglő tábor berendezését el is árverezték.

A megye Dunától nyugatra eső része, a pilisi járás után Esztergom megye szomszédos területei következtek. Itt nagyjából a pilisi járással egyidejűleg ütött ki a vész, különösen megfigyelhető ez a Bécsi út mentén fekvő helységekből, pl. Dorogon és Leányváron augusztus 5-e volt a kezdő nap, akárcsak Tinnyén. Ezzel szemben a közelebbi, de félreeső fekvésű Unyon csak 13-án, Dágon pedig szeptember 1-én, Kirván (Máriaalom) szeptember 8-án, Csolnokon 12-én kezdődött. A tinnyi közbirtokos Huzár Imre alispán Esztergomból irányította a vidék védelmi intézkedéseit.

A kór Pest megyei lefolyásának halálozási adatai a számok tükrében:

	VI. 13— VIII. 16	IX. 9	IX. 16	IX. 20	IX. 25	IX. 27	X. 25	XI. 7	XI. 15
Pest m. (Pest-Buda nélkül)	176	4536	7603	7603	9452	9452	9452		
Pest város		1483	1530	1535	1537	1539			
Buda város		811	825	825	826	831	831		
Magyarország (Erdély nélkül)	16887	71256	99004	109264	117782	142676	171571	183163	184796

A Buda környéki falvak veszteségei:

A kór első jelentkezése		Megbetegedések	Halálozások
Tinnye	VIII. 5	242	82
Páty	VIII. 10	331	184
Perbál	VIII. 21	49	7
Tök	VIII. 23	33	15
Zsámbék	VIII. 25	117	77
Nagykovácsi	VIII. 25	31	9

A Budakörnyéki járásban Simontsits János főszolgabíró jelentése szerint szeptember 22-én szűnt meg teljesen a vész. A szerencsétlenséghez hozzájárult, hogy július 16-án Tótfalú tűzvésztől szinte teljesen elpusztult.

A betegség lefolyására Pest megye lakosságának, orvosainak feljegyzéseiből jó néhány adatunk maradt fenn. Ezekre támaszkodva igyekszünk képet adni a járvány teremtette viszonyokról. A gyógyítás körülményeit *Lenhossék Mihály* helytartótanácsi tanácsos, országos ptotomedicus dolgozta ki segítőtársaival. Tekintetbe vette a már sújtott szomszédos keleti országok tapasztalatait, főként Galícia adataira támaszkodott (Bohnia város). A pesti egyetem orvosi karával naponta tanácskoztak a járvány idején, hogy szakadatlan értekezleteken munkálják ki a gyógymódokat, szem előtt tartva az újabb értesüléseket is. Az orvosi kar véleménye szerint „*e jelenvaló nyavalya orvoslásában semmi közönséges és meghatározott orvosló módot nem javalhat, minthogy azt leginkább az éghajlathoz, a beteg élés módjához, személyesi állapotjához 's más egyéb környűállásokhoz képest módosítani szükséges*”.

A helytartótanács 10 pontban összefoglalt tájékoztatója volt természetesen az elvi kiinduló alap (Pest megyei kolera bizottság 23 086 sz. ismertetője).

A betegség fennmaradt kóresetei oly gyorsan mentek végbe, hogy „*a legkitelhetőbb szorgalommal is lehetetlen a beteget a bajnak első szakaszában találni... A veszedelmet nagyobbítják a népnek nagy rémülése, a rossz lakások, rossz gondviselés' a rendelt szereknek beadásában és alkalmaztatásában és különösen az orvosok hiányossága*”. Tasról halljuk ezt a komor hangú beszámolót, ahol pedig *Schmidt János* megyei orvos reggeltől estig szüntelenül járt és a betegek leg többjét egy-kétszer meg is tekintette. Az orvosok hiánya, bár a reformkorban már jóval nagyobb orvosszemélyzettel bír az ország, mint csupán néhány évtizeddel előtte, állandóan felhangzó panasz tárgya volt. A műveltebb rétegek, elsősorban a birtokos nemesség ragaszkodott az orvoshoz, több felé saját maga vállalva ellátásuk terheit, még a hivatalosan kiküldött orvosét is, amint azt a pilisi járásban Tinnyén és egyebütt láttuk. A nép már vegyesebb érzelmekkel nézett az orvosi segítség elébe.

A gyógyítás nemcsak a helytartótanács által adott irányelvek

szerint folyt. Felmerült a homeopatha gyógymód is, amely „a legszerentesebb foganattal használtatott... az orvosok között fenn forgó minden tudományos vittatásoknak és vetélkedések félre tételek mellett egyedül csak az emberiségnek megmentésére kellene minden iparkodásoknak... fordíttatni”. Forgó György orvos előnyös véleménye ez a homeopathiáról, de a megye urainak is hasonlóan kedvező az ítélete erről. Hallunk *Doctor Leóról*, a görög származású orvosról, aki a homeopatha gyógyítás ismert képviselője itt, valószínűen a tinyzei *Doctor Jakab* közbirtokossági orvos rokona lehetett (6).

Nem hiányzott a kuruzslás és a csodadoktorok sem. Tahy Károly főszolgabíró jelentéséből tudjuk, hogy Újhartyánban Haulik János plébános is gyógyított. Lauter Mátyás tőle eredő felgyógyulását feltűnő esetként említették. A tiszabábolnai plébános Morvay János messzeföldön nagy gyógyító hírében állott (Pulszky Ferenc is említi), Újhartyáni lelkésztestársa is az ő eljárásai szerint tevékenykedett. Lauter Mátyás családjából azonban hárman gyors egymásutánban haltak meg. Ez annyira megrendítette a plébánost, hogy azonnal felhagyott a medicinális foglalatosságokkal, tevékenyen hozzájárult ahhoz (100 forinttal, szálással, ellátással), hogy a helységbe orvos kerüljön.

A közigazgatás egészségügyi óvintézkedései eléggé ismeretesek ezekből az időkől. A levéltárak máig is számos olyan levelet, hivatalos iratot őriznek, amelyek sűrűn vannak átszurkálva.

A betegség lefolyása mind változékonyabban alakult. Ahol már kidühöngte magát, mintha enyhült volna, hogy azután újult erővel törjön ki. A vége felé azonban mindenütt enyhébb tünetekkel hagyott alább. Ezért a kolerát a közfelfogás hamu alatt lappangó párázshoz hasonlította, mely bármikor könnyen újra lobbanhat.

A leírások általában a betegség lefolyását illetően sok epehányásról, epeszerű székletről számolnak be (innen napkeleti epekórság a neve is). A tüneteket többnyire igen egyformán írták le. *Schmidt Jánostól* ismerünk a többi között ilyen körleírásokat (július 24). Dabon, ahol különösen súlyos körülmények között tört ki a járvány, a betegek többnyire meghaltak. E tekintetben jelentős különbségek voltak. A betegek nyelve rendszerint sárgás mocsokkal volt fedett, általános volt a sárga epés hányás, nagy fájdalommal kísért hasmenések, az elkékült végtagok görcsei, az arc hirtelen öregesre vál-

tozott tekintete. A „tünetmények” lefolyása egyébként változékony volt, főként akiket mezei munka közben lepett meg a kór, igen hirtelen, 4–5 óra alatt haltak meg. A halál után 20 perccel a lábujjak gyakran még mozogtak a görcstől, jóllehet a belső rothadás azonnal érezhető volt. A holtak rögtön oszlani kezdtek, feltűnő erős bűzösödéssel. Eleinte az idősebbek kezdtek halni, de nemsokára 7–8 évesekig mindenkire sor került. Feltűnő volt, hogy legdühöttebben mintha az erősebb szervezetűekre vetette volna magát; egyes megfigyelések szerint az öregek inkább felgyógyultak. Vacsésen pl. augusztus 28-án előzmények nélkül akként kezdődött a vész, hogy 6 erőteljes egyén hirtelen meghalt. Megfigyelték azt is, hogy különösen bizonyosan végzett a vész olyanokkal, akik éppen valamely más betegségben is szenvedtek. Általánosan észlelték, hogy legyengült, kiéhezett, vagy iszákos egyének gyorsan estek áldozatául. *Schmidt János* javasolta, hogy egy-egy ilyen különösen erősen sújtott helyre Pest város practicusai utazzanak le és a tudomány hasznára, valamint a gyógyítás intenzívebbé tévése érdekében kapcsolódjanak be a gyógytevékenységbe. Ajánlja a „bismuth szert”, amely úgy látszik itt néha beválnak látszott; de mintha a borsosmenta és száraz, meleg kötések után is javult volna egyik-másik beteg. Megfigyelte azt is másutt, hogy a betegség, ha valahol már fellépett, legnagyobb valószínűséggel a szomszédoknál terjedt tovább. *Schmidt* a ráckevei járásban igen sok esetleírást adott e napokról. Itt Miskey alszolgabíró mellett tevékenykedett.

Általában az esetek teljesen ötletszerű, szétszórt fellépése volt a feltűnő. Bajzáth főorvos pl. Ercsiben, ahol július 26-ig már 32 halott volt, szétszórtan, a nagy falu legkülönbözőbb helyein előforduló halálesetekről írt. Eleinte itt is a férfiak betegedtek meg, majd az őket ápoló asszonyokra került a sor. Egy ideig a hatóságoknak erősen kellett harcolni a halotti torok szokása ellen is. Soroksáron egy 87 éves öregasszony teteme körül gyűlt össze a vendégsereg, s ezek között röviddel utóbb hét hirtelen megbetegedés történt, hárman meg is haltak. A mezei munkásokra, főként aratókra való különös veszedelmességét többen megfigyelték. A tisztálkodást, tiszta levegőt, hideg lemosást, de még inkább a gőzfürdőt ajánlották. A korabeli, a helytartótanács által is javalt gyógyszereket —

Haller savanyú, kénsavas (feleresztett) készítmények — a betegek gyakran kihányták.

Forgó György főorvos augusztus elején elrendelte a gyanús tisztaságú vagy már megtámadott emberek fertőtlenítését. Ruházataikat három-négyszer forrázták ki, vagy sütőkemencében hevítették, a betegeket pedig kétszer fürdették.

Nagy József Abonyból festett megrendítő képekkel teli megfigyeléseit boncolási észleleteire is alapította; megfigyelte a belek és a „taknyos hártya” gyors pusztulását.

Megfigyelések szerint a legsúlyosabb helyeken tevékenykedő orvosok igen ritkán kapták meg a kért, Heréden azonban egy ezredorvos másfél óra leforgása alatt pusztult el. Ugyancsak jóval ritkábban jutott el a vész a kertekkel, parkokkal körülvett úri lakokba, kastélyokba is. A nép ezt a jelenségeket megfigyelte; a megyei utasítás is említette, hogy a földesúr, ha a nyavalyától őrizkedni akar, zárkózzék házába.

A nép, különösen ahol hirtelen, nagyobb számú haláleset lépett fel, nagy rémületbe esett. Dunapatajon már július végén napi 10—12 halott volt; különösen nagy volt a riadalom, amikor itt három aszszony az utcán hirtelen összeesett és haldokolni kezdett. A nép *„ezen még nem tapasztalt esettől szörnyű nagy félelemben vagyon, de az orvosi egedelem nem léte mi tt már majd csak nem kétségbe esik...”*. Másutt viszont nem egy helyen az orvos közbelépése bőszítette fel a lakosságot. Ócsáról halljuk augusztus végéről, ahol Teleki Zsófia grófnő nagyobb anyagi áldozattal igyekezett segíteni, *„keserves volt látni, hogy ez az szegény nép a' szoros strázsállások által elrémlvén, minden segedelmet megvetvén hogy hullott rakásra”*.

A hatóságok országosan mindenütt szigorúan megkövetelték a megbetegedések és a halálesetek azonnali bejelentését. Soroksáron gyóntatót rendszeresen hívtak, orvost azonban nem, így a pap adta fel az eseteket. Itt is rendszeresen lettek rosszul az emberek hirtelen, mezei munka közben és a vég egy-két óra alatt már bekövetkezett. A Pesthez közeli falvak népe ugyanis különösen félt a pesti ispotályba kerüléstől, azt biztos halálnak tekintették. Soroksáron ezért a plébános a nép fellépésére egyidőben eltitkolta a tudomására jutott betegeket, hibáját a közigazgatás kiküldöttei előtt később elismerte.

Korábban temetéseken szokás volt a magyei hajdúkat felfogadni halottkísérőként a pompa emelésére. Július 30-tól a megye ezt a szokást is eltiltotta. A temetések egyre egyszerűsödtek, július közepe után már megszűntek az egyházi szertartások; a nép körében ez is zúgolódást váltott ki, — nem zsványok ők — mondták, hogy csak úgy elássák őket.

Ahol a vész teljes erővel kitört, ott kocsival rakományszám hordták ki a halottakat a temetőbe, a plébános messziről áldotta meg az elhunytakat, közösen harangoztak valamennyiért, később a lélekharangot sem volt szabad használni.

A leveleket így zárták: „*az Isten az urat ezen choleras világba minden veszedelemtől őrizze meg*”.

Július első felében még egy-egy esetet körülményesen írtak le az orvosok és a hivatalos közegek, a járvány terjedésével a részletes körleírások is elmaradtak. A rémület idővel annyira nőtt, hogy a betegeket már nem is ápolták. Az utazók által terjesztett rémhírek fokozták a nép rettegését.

A megrendült közhangulat majd itt, az ország szívében is, olyan nyugtalanságokban, sőt a közhatalommal szembeni ellenszegülésekben tört ki, mint aminők súlyosabb körülmények között az északkeleti országrészen már lezajlottak.

A mozgolódások rendszerint abból az ellenszenvből táplálkoztak, amellyel a nép az orvoslási előírások és orvosszerek ellen általánosan viseltetett.

Általánosabb okai is voltak azonban ezeknek az ellenérzéseknek. A hatóságok, főként a főkormányzások intézkedései a nemesi közvélemény jórésze előtt is népszerűtlenek voltak, ezért tehát könnyűszerrrel terjedt el széles körben, Pest polgárságát sem kivéve, már a járványt megelőzően az a közhit, hogy a vésszel kapcsolatos hatósági rendszabályokat a magas dikasztériumok azért erőltetik, hogy a baráti lengyel nemzet éppen akkor lezajlott tragédiájáról a közfigyelmet eltereljék. „*Azon hír szárnyal Pesten, hogy a sok cholera ellenes rendszabályokat a kormány azért teszi, hogy a szomszéd lengyel nemzet sorsában a haza lakossai által közönségesen mutatott részvétel ezen, kinek-kinek tulajdon sorsát és életét illető veszedelemnek hirdetése, s azért eredett félelem által enyhülvén, inkább evvel, mint a szomszéd nemzetnek sorsával foglalatoskodjanak az elmék.*”

A nyugtalanság előbb Pesten mutatkozott. Itt már július 18 körül „a közbátorság és csendesség annyira felháborodott, hogy ezen lázadásnak lecsillapíttatására és a jó Rendnek és közcsendességnek helyreállíttatására a katonai rend erőhatalma közbejvetelének felsz litta-tása tétetett szükségessé... sokat megbüntettek, másokat ezután fog-nak...”.

Az alsóbb rétegek közhangulata azonban oly elkeseredett volt a vész nyomán, hogy úgy vélték, mindegy, vajon éhen, agyonlövés, vagy kolera által hálnak meg. Július 16-án Pesten, mint Budán gyújtogatások fordultak elő, ezért többféle bűncselekményre statáriumot hirdettek, a halálbüntetés pedig akasztófát jelentett. A Pesten július 15-én összeverődött nép „*dologtalan és egyedül a nép salakjából össze csoportozott zabolátlan indulatu köz emberek*”... házakba beront, ablakokat bevert, az utcai lámpákat összetörte, a kolerazárlat házait erőszakkal megnyitotta, a vesztegépületet szétbontották. „*A tanulóifjuság... egyedül fiatalsági tüzétől felhevítettvén... tsak a hazamenetelt óhajtott*”. Július 21-én a katonaság Pesten fegyverét is használta az őket kövekkel dobáló nép ellen; ekkor találta a véletlen halálos golyó az ismert Rottenbiller polgárőrfőhadnagyot, a hazai nádályok külföldre szállítóját.

Vácon nagyobb zendülésről kaptunk hírt. Itt több letartóztatás is történt, de az egyre terjedő járvány a zendülőket, és a katonaság jó részét csakhamar egyként leverte a lábáról. Oka egy hajósgazda halálára vezethető vissza, kinek vele lakó barátja is egy-két óra múlva utána pusztult. A két halott mellé katonai őrt állítottak és fel is boncolták őket. A temetéskor a köznép összefutott és vasvillákkal tört az örökre. Majd óriási láрма között *Matlasovszky* városi kurgus házát feltörte, ingóságait elpusztította. A városban a ná-dor huszárok és Hessen—Homburg-gyalogosok voltak, de paran-csuk szerint a népet igen óvatosan kezelték, végül is „*minden sze-rentséltenség nélkül le tsillapították*”. A felbújtók kézrekerítésében is habozott a főszolgabíró, majd a megyei kisgyűlés július 30-án utasította Friebeisz Itsván főbíró-t és Somogyi Károly alszolgabíró-t, hogy a bűnösöket fogják el. Friebeisz főbíró még egy ideig aggasz-tónak találta a helyzetet, és katonai erősítést kért, mert mint mondá, nem felelhet a helyzetért. Somogyi Károly katonai és kettőzött lét-számú polgári őrséget állíttatott fel, sőt a helyi „lövöldöző egye-

sületet" is felhasználta a nép lecsillapítására a „zenebonáskodók” ellen.

Nagykátán augusztus 20-án volt lázadás. Emiatt a betegek és a halottak számát sem állapíthatták meg. Batta Sámuel főszolgabíró erről az e napon kelt jelentésében így írt: „*Amitől eleitől fogva tartottam, a máj' napon Nagykátán tsak ugyan meg is történt*” — a nép ezen a napon a kismiséről kijöve, nagy lármával összesereglett a templom előtt, a bírót a templomból kijövet hajánál fogva megkapták, nagy láрма, istenkáromlás között a kastély felé húzták, hogy az ott tartozkodó *Magda Károly* orvos szemeláttára megöljék. Szerencsére gróf Lichtenberg ezredes, aki a kastély vendége és a környéken tartozkodó katonai alakulatok parancsnoka volt, jól beszélt magyarul és megkérdezte a népet, kit keresnek. A nép azt felelte, hogy a doktort akarják megölni, ez alatt az orvos megszökött. A tömeg be akart törni a kastélyba, hogy legalább orvosi szereit kútba hányhassa, de az ezredes ezt is megakadályozta. Ezután a jegyző házára törtek, azt is meg akarták ölni, házát széthányni. A jegyző elrejtőzött, erre szénáját-szalmáját széthányták, méhesét elpusztították, majd lakását is szétrombolták. A plébánosra is rátámadtak, ekkor gróf Keglevich László csillapította le őket az ezredessel együtt. Amikor Batta főszolgabíró a helyszínre érkezett, még csoportokba voltak, de már csillapultan. Az időközben előkerült ulásoknak volt köszönhető, hogy ez az eset emberhalál nélkül zajlott le.

A nép orvoslás elleni magatartása hasonlóan nagy méreteket öltött Tápióbicskén és Szentmártonkátán is, ahol „*a' buta nép orvosról még tsak hallani sem akar*”. Ezzel szemben a közeli Tápiószele és Bercelen hagyták magukat kezelni. A nádori leirat is megállapította, hogy a köznép irtózik az orvosoktól és patikaszerektől. „...*az orvosok és tisztviselőkre nézve költött hibás vélekedésekbe esett — innen pedig sem az egészség fenntartására javokra tett rendelkezésekhez oly igen szükséges engedelmességgel nem viseltettek, sőt káros zugolódásoknak is eredtek*”. A nádori irat is utal Morvay Jánosnak, a tiszabábolnai plébánosnak hasznos fogamatú gyógyítására.

Az egészségre ügyelő kiküldöttségek gyakran számoltak be arról, hogy a falusiak nem vették be a gyógyszereket, mindenfajta egészségügyi intézkedés ellen tiltakoztak. Az ilyen engedetlen házak

elé eleinte őrten igyekeztek állítani, amire a nép végkép felzúdult azzal, hogy ők nem loptak, nem gyűjtogattak. „*Oly balgatagok... hogy még az önkényes felebaráti segedelmet... is meg vetik*” említi a szolgabírói jelentés.

A hozzátartozók nem igen engedték betegeiket kórházba vitetni. Egyes ilyen kísérletek után a falvak annyira felzúdultak, hogy sem forspontot, sem lovat, vagy ökröt nem adtak. A falusi parasztnemesség is a nép módjára viselkedett, ezek között az engedetlenség még erőteljesebben nyilvánult meg, egyébként is erős ellenszenvük a hivatalviselő birtokos osztállyal szemben ezekben a napokban tetéződött. Irsán az előírásoknak ellenszegülve töltött fegyverekkel nemesek dobatták ki a halottakat a temetőbe, ..., *nemesek között főképpen... a felsőbb rendelkezéseknek magokat nyilván ellen szegeztek...*” mint Tahy Károly főszolgabíró jelenti. A postáslegényeket is több helyen megtámadta a nép, vagy visszazavarta, ahonnan jöttek, mint a hatósági rendeletek vívóit. Csupán olyan helyeken, ahol egy-két beteg már elfogadta az orvosi segítséget, kezdett megbarátkozni a többi is a kezeltetéssel. Mindvégig állandó ok maradt az izgalomra a távolabb fekvő földeken zárlat következtében a mezőgazdasági munkák elmaradása, egyes területek, helységek élelmezési ellátatlansága akkor, amikor a hivatalos felhívások és az orvosok egyaránt hangsúlyozták a jó táplálkozás szükségességét.

Több hivatalos dicséretet is hallunk az akkori orvosokról, akik a „*szálguldozó halál*” közepette is „*az mostani szomorú környül állásokban fáradhatatlan szorgalommal és buzgó munkássággal foglalkodnak*”.

Szeptember folyamán teljesen álabbhagyott a vész; Gyón, Dabas, Rákoskeresztúr, Rákoscsuba már augusztus 31-én felszabadult a zárlat alól. Ezután Pest megyében már csak szórványosan mutatkozott a kolera. Azonban a nyugati, főként az északnyugati megyékben valójában csak azután kezdett dühöngeni; Nyitra megyében 18940 halottal (november 15-i jelentés) országos tetőzést érve el. Ezzel szemben például Szerém megyében mindössze 32 volt a halottak száma, de a Felvidéken, Libetbányán egy haláleset sem történt. A Nyugat-Dunántúlon, a legjobban sújtott Felvidékhez közelebb eső Sopronban 1190 a halottak száma, de Zalában már csak 56, Somogyban pedig 149. Liptóban például szeptember-október

fordulóján 600-ról közel 2000-re ugrik a halálozás, ugyanekkor Árvában 500-ról 1100-ra. Ezzel szemben Esztergomot október 5-én már nemcsakupán felszabadították az egészségügyi zárlat alól, de a vásárt is engedélyezték. Buda környékén Pátyon tartott legtovább, szeptember 8-án még erősen pusztított itt, bár másutt már higgadt. Fejér megyében szeptemberben pusztított roppant erővel, itt a lakosságnak helységenként 5–12%-a pusztult el. Az országos halálozás aránya a lakosságnak nagyjából 2%-a volt.

A vész múltával a vesztegintézeteket, kordonokat felszámolták, a szegény betegeket egy váltóforint útravalóval engedték el, utilevet mindenkiel adtak. Szeptember első felében már azt jelentették a biztosok, hogy Pest megyében ki-ki üt még a kolera, de ereje már alábbhagyott. A felgyógyulás a nagy elgyengülés nyomán lassan következett be. A beteg lakosság egy része mezei munkára még egy ideig nem volt alkalmas.

Pest megyében szeptember folyamán fokozatosan meg lehetett szüntetni a védőintézkedéseket, az ország északnyugati részeiben pedig csak ekkor tört ki teljes erővel a vész.

JEGYZETEK

1. Az 1831. évi kolerajárványról már több tanulmány, adatközlés jelent meg. *Dr. Magyar-Kossa Gyula*: Magyar orvosok emlékei, I. Budapest. 1929. (301–304), idevonatkozó részei *Pulszky Ferenc*: Életem és korom c. művéből való átvételek (Budapest, 1958. I. 65–68); Réthly Antal: „Jegyzések a cholera-ról”. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei (továbbiakban OOKK) 5 (1957). 53–77; *Palla Ákos*: A tiszabábolnai pap kolera elleni védekezésére oktató röpirata. OOKK 8–9 (1958). 241–246; *Dr. Izsák Sámuel*: Hozzászólás a (lásd előbb) c. közleményhez OOKK 12 (1959) 179–185.; *Dr. Kiss Ákos*: Adatok egy dunántúli falu egészségügyéhez a reformkorban. Doctor Jakab, Kossuth Lajos tinnyei háziorvosa. OOKK 21–22 (1961) 359–369.; *Németh Jenő*: Orvosi utasítás cholera ellen. OOKK 28 (1963) 261–265.

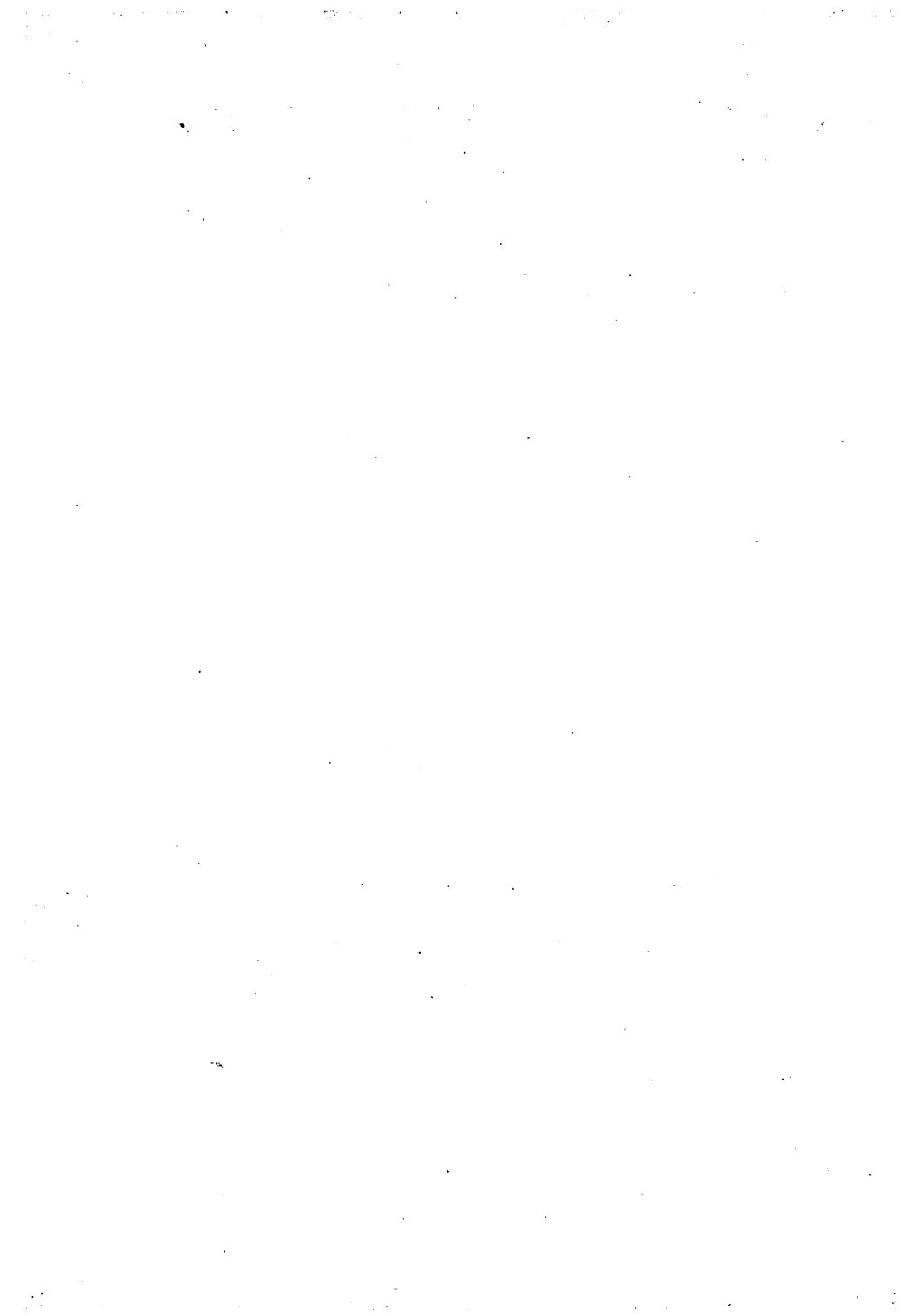
2. Az adatok, amelyek alapján a tanulmány készült, a Pest megyei levéltár anyagából valók. Cholera-jegyzőkönyv és iratok (Feudális alaplevéltár).

3. 1849. május havában a honvéd vésztörvényszék hazaárulás vádjá miatt Nagykovácsiban kivégeztette. Sírja ma is látható a tinnyei régi temetőben.

4. Az ország egész területére érvényes rendszabály volt.

5. A tinnyei közbirtokosság egészségügyi helyzetéről már szólottunk, lásd 1. pont jegyzetet és *Dr. Kiss Ákos*: Az egészségügy helyzete Tinnyén a XVIII. században. Adatok a Budakörnyék régebbi egészségügyéhez. OOKK 29 (1963) 209—218.

6. Lásd előbbi jegyzetet.

VAS MEGYE ELSŐ FIZIKUSÁRÓL

Írta: BENCZE JÓZSEF (Szombathely)

A Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica 14. számában 1959-ben ezzel a címmel nagyon értékes tanulmányt írt dr. Daday András.

Vas megye Állami Levéltárából időközben előkerült további okmányok és kéziratok alapján néhány újabb adatot kívánok közölni annál is inkább, mert ezek fontos dátumok a XVIII. századi magyar közegészségügy történetében.

Mindenekelőtt megállapítható, hogy Vas megye első fizikusa (megyei tisztí főorvosa) nem — mint eddig hittük — nemes Ehrlinger Lajos dr. volt, hanem előtte már 1732-ben dr. Komáromi Jánost megválasztotta a Vas megyei közgyűlés megyei fizikussá. Komáromival Veszprémi is elég kimerítően foglalkozik a II. kötetben, de nem említi, hogy Vas megye főorvosa volt, csupán Sopronról, Győről és Kőszegről tesz említést. A valóság azonban az, hogy Komáromi valóban Kőszeg szabad királyi város alkalmazta fizikusának, de hamarosan — 1732-ben — Vas megye törvényhatósága megválasztotta megyei fizikusnak, egyben engedélyt adott neki, hogy betölthesse Kőszeg város fizikusi állását is.

Komáromi János dr. Sopronban született 1692-ben, az egyetemet Baselben és Strassburgban végezte; hazatérve előbb Sopronban, utóbb Győrben lett fizikus, majd Szombathelyre költözött, itt is halt meg 1761-ben.

Baseli doktori disszertációja: „De vino Hungarico” címmel nagy elismerést arathatott tekintve, hogy professzora Zwinger, kissé humoros, mégis elismerő verses kritikában méltatta.

Komáromi működéséről több helyen megemlékeznek a megyei

jegyzőkönyvek. Egyik jelentésében (Vas megye protokollum könyve 1733.) ez áll: „...a patikákat minden esztendőben át kell vizitálni, a mérgeket akkurátus ládákba konzerválni, lakattal zárni, az melly kults a patikáros magiszter budjellárisában legyen”. Pár évre rá (1736-ban) ezt olvashatjuk: „Mivel az tarcsai Minerál víz rettenetes hatásos, az aréna és fehérnépi betegségekre, a nemes Vármegye négy szekér fuadarossal hordassa hordó számra az tarcsai Minerál vizet olcsó eladásra”.

Mint Kőszeg szabad királyi város fizikusa javasolta a törvényhatóságnak, hogy hozzon jogszabályt, amely kimondja: „az barbélók és apothikáriusok sub poene gravissime animadversionis meg ne merészeljék próbálni, hogy affajta betegekhez, kik professziójukon kívül esnek, mint ennek előtte tették, hozzányúljanak s annyiával inkább azoknak purgációt és más medicinát sine prescriptione doctoris adjanak”.

Úgy látszik a rendelkezésnek nem sok foganatja volt, mert a jegyzőkönyv szerint 1542-ben esküvel kellett a patikáriusoknak és borbélyoknak kötelezni magukat erre. Minderre valószínűleg azért volt éppen Kőszegen szükség, mert ott sebész céh működött.

Komáromi fizetése évi 250 forint volt, amelyet Kőszeg városa még évi 100 forinttal megemelt, ezenkívül Kőszeg hegyközségtől 2 akó bor járandóságot is kapott.

Komáromi 1761-ben halt meg, a következő évben a nemes vármegye Ehrlinger Lajost „szegődtette be” Vas megye fizikusi állásába. Ehrlinger is Sopronból származott, atyja ott patikus magiszter volt és egyben a város bírása (Sopron városi levéltár). Bécsben és Rómában tanult, 1753-ban avatták doktorrá Rómában. Utána még 4 éven át a római központi kórház orvosa volt, majd 1758-ban a helytartótanács Pozsonyba kinevezte Perbek József egészségügyi tanácsos mellé; miután Perbek előtt nosztrifikációs vizsgát tett 1762-ben megválasztották (beszegődtették) Vas megye fizikusává. Az 1762. évi jegyzőkönyvi adatok szerint nagy harc előzte meg Ehrlinger dr. beszegődtetését, mert sokallották az általa kikötött évi 500 forint fizetést, ezenkívül még a csizmajárandóságot, valamint a természetbeni tüzelőt és gabonát, miután a szomszédos Sopron és Zala megyében a megyei fizikusnak még fele fizetése sem volt.

Végül is meghívták, de kötelezték a „szegődőlevél” aláírására, amely 1762. március 25-én kelt és „*Ludovicus Ehrlinger, Medicinae Doctor inclyti comitatus fisicus ordinarius*” aláírásával ma is megvan Vas megye levéltárában. A szegődőlevél latin nyelvű, érthetetlen módon, mert minden kézirat, jegyzőkönyv stb. magyar volt ebben az időben Vas megyében.

Magyarra fordítva ez a nagyon jellemző szegődőlevél a következőképpen hangzik: „Szegődési pontok: amelyekkel Ehrlinger Lajos orvostudományi doktort Vas megye állandó fizikussá fogadta, az alábbi pontok állapítottak meg Vas megye közgyűlésében Szombathelyen 1762. szeptember 25-én. 1. Bárhol is, akár Szombathelyen a megye székhelyén, vagy bárhol a megyegyűlést tartani szokták, állandó lakóhelye legyen. 2. Munkásságával azt szolgálja, hogy igen nagy szükség esetét kivéve, hacsak lehet, állandóan a megyegyűlés székhelyén tartózkodjék. 3. Évente átlagban 500 forint jár, de a szegényeket, bárkik legyenek is, ingyen gyógykezelní köteles. 4. Bármilyen vagyoni helyzetű vagy társadalmi állású valaki, külön munkadíjat nem követelhet, hasonlóképpen a közmegítélés szerint nehezebb feladatok vagy fontosabb tevékenység esetén, mérsékelt díjazással köteles eljárni, ez a díjazás a vagyoni helyzethez arányos legyen. 5. Olyan közösséget érintő ügyben, amelyet Dr. Ens Kelemen (megyei fizikus adjunktusa) nem lát el, főként bizonyos epidémiák esetén, magát exponálni, és méginkább köteles a betegeket egyforma bánásmóddal ellátni, különösképpen pedig az igen jelentős epidémia alkalmával a megyében, akár egy helyen, akár több helyen fordul is elő, tekintetbe kell vennie a ragályos betegségeket, egyes községeket zár alá helyezni, semmi másra se legyen tekintettel, csak a megye részéről adott útmutatások szerint járjon el és a fent említett kérdésekben igen nagy körültekintéssel teljesítse a munkáját, erre kötelezzük. A Chirurgus pedig, aki látogatásai alkalmával hozzá csatlakozik, a megye költségén kapja a díjazását. 6. Ha előfordul, hogy több hirtelen haláleset van vagy baleset esetén, a szerencsétlenség helyéhez kivitetetik, a boncolást díjtalanul hajtsa végre, chirurgusnak, a aki a boncolás közben segédkezik, ugyancsak a megye költségéből történjék díjainak kifizetése. 7. A megye területén kívül minél ritkábban tartózkodjék, ha mégis szükségessé válna, hogy a szomszéd

In praescriptis praescriptam conditionem summa per Summum
Comitatum Cassinensem Mili. praescripta acceptanda, etc.
dem in Vm. de Bre. Observatis Nomen Meum, etc.
Scribo

Ludovicus Ehrlinger,
Medicinae doctor et
Facult. Cattus Physicus
ordinarius

Dr. Ehrlinger Lajos fizikus „szegődő” levelének befejező része és az aláírás

megyékbe távozik, három napnál tovább semmiképp sem lehet távol, és akkor sem másképp csak az illetékes alispán tudomásával; és otthon gondoskodják arról, hogy a betegek el ne hanyagoltassanak és a gyógyításban járatosabb chirurgusokat vagy patikáriusokat a szükséges utasítások nélkül hátra nem hagyja. 8. Előreláthatóan sok megbetegedés esetén több napig is tartózkodják ugyanabban a községben, vagy ha ezt más helyen történő tömeges megbetegedés miatt nem teheti, erre a célra alkalmas chirurgust bizzon meg és megfelelő útmutatásokkal lássa el. 9. Uraságod gondoskodják arról, hogy szombathelyi és a többi megyei gyógyszerész a gyógyszerek közül beszeresse a szükséges gyógyszereket, és csak annyit rendeljen, amennyi éppen szükséges. Önmagánál is tartson szükség esetére való gyógyszereket, de azt drágábban ne adja, mint a hivatalos ára. Szegény betegeknek ajánljon háziszereket is. 10. A patikákat, amelyek a megyében vannak, minden esztendőben meg kell látogatni és a gyógyszerek fajtáit, amelyek régebbiek vagy bármi okból alkalmatlanok, semmisíttesse meg. 11. Valamennyi chirurgust, akik királyi rendelkezéssel képesítettek és elismertek, alkalmazza és azután valamennyit külön-külön vizsgáztassa le, hogy hivatalos jóváhagyással a megyegyűlés odahelyezze őket, ahol ítélete szerint szükséges, róluk információkat köteles adni. 12. Valamennyi szerződési pontot egyenként is, amelyek a megyei fizikusra vonatkoznak, csorbítatlan hűséggel és kötelességérzéssel vigye végbe és semmilyen ügyben fáradságot ne sajnáljon.

A fentírtakat, a kondíciók pontjait Vas megye közgyűlése előtt elfogadtam, és ezeket igaz hitemre nevem aláírásával megerősítem. Ehrlinger Lajos orvos-doktor és a fenti megye rendes fizikusa."

Ehrlinger működése egészen kiemelkedő lehetett, ezt mutatják a megyei jegyzőkönyvek megállapításai is. Abban az időben Vas megye területén rajta kívül más orvosdoktor nem volt, de nyilván tartásában 16—21 chirurgus és 20—25 borbélysebész szerepelt, akiket kötelezett szakmai vizsga „examen” letételére. Közülük kettőt nem engedett tovább működni, és a megye területéről eltáncsolta. Ugyancsak Ehrlinger jelentéséből tudjuk, hogy Vas megye területén működése idején egyetlen okleveles bába volt, aki Bécsben tanult — Jezer Katalin — és Rohoncon működött.

1768-ban megtiltotta, hogy patikáriusok, borbélysebészek és

fürdősök „belső betegségeket” gyógyítsanak, megszigorította a Vas megyében oly nagyon divatos érvágást és köpölyözést is.

A helytartótanács 1731. október 9-én elrendelte, hogy a plébánosok ellenőrizzék a bábákat arra nézve, hogy szükség esetén jól végezzék a keresztelést, ha a gyermek élete veszélyben forog. Ehrlinger Lajos annak ellenére, hogy buzgó katolikus volt, a rendeletet aképp változtatta meg; hogy: „*A bába legyen csak bába, a keresztelés a plébános dolga*”.

Tevékenysége úgy látszik egyre fokozódott, mert 1751-ben Conneider Jakab orvosdoktort kérelmére a megye törvényhatósága 150 forint fizetéssel, fizikus adjunktussá nevezte ki.

Jelentésében a leggyakoribb betegségek: disenteria, variola, febres pleuritidem, peripneumonia, erysipelas.

A chirurgusok kézi gyógyszerárait illetően visszaéléseket tapasztalt, mert 1752-ben elrendelte, hogy arzént, ópiumot és higanyt csak a szombathelyi patikában szabad tartani.

Megállapíthatjuk, hogy Ehrlinger Lajos korának kiváló fizikusa volt, mai szemmel nézve is nagyon jó közegészségügyi tevékenységet fejtett ki.

Megjegyezzük még, hogy Wespérmi könyveiben Ehrlinger Lajost egy szóval sem említi.

NAGY TANÍTÓMESTERÜNK, BUDAY KÁLMÁN EMLÉKEZETE

„Vannak „Holtak”, akik inkább tekinthetők „Élők”-nek, — mert jobban tudnak életet önteni másokba, mint akárhány más élő ember!”

(Jules Payot)

Írta: BALOGH ERNŐ (Budapest)

Ha szabad orvosbiologusoknak Kant Emanuel kissé mesterkélte, de ki sem elégitő meghatározásával szemben a „Szép” fogalmát emigyen értelmezni, hogy ez, a felvevő ingerkészségeinken át minden ingerküszöb-zökkenő nélkül: felüdítő, egyben tökéletes harmóniájú, emelkedett érzéseket ébreszt fel bennünk, — akkor az 1863. október 13-án született és 74 évet élt Buday Kálmán a „moralis szépség” tüneményes szép mintaképeként tündökölt és tündökölhet ma is az ő életfolyását közvetlenül vagy akár közvetve megismert, illetőleg megismerendő minden igaz orvos előtt.

Sokszorosan beigazolta Nothnagel-t, aki szerint: „Jó orvos csak jó ember lehet!”. Éppígy: id. Nékám Lajos volt tanártársának allegoriás fogalmazványát: „A hivatásának élő orvos olyan, mint az égő gyertya, mely egyre önmagát fogyasztja, miközben magából állandóan fényt és meleget áraszt”. Még sokkal felettebbállón példázta a nagy Balassa Jánosunk tanítását: „Vivere aliis, non sibi, constituit essentiam medici, necnon Medicinae: artium praestantissimae, coelestibus ereptae. Officia enim medici cum primis religionis legibus intime coincidunt et animum super relationes communes vitae elatum, divino — unde effluxit — fonti adproximant.”

Családi előtörténete többszörösen sokat mondó. Édesapja (Béla) tanári pályára készült. Ezért lépett be a piarista rendbe. Közel állott papi felszenteléséhez, amikor összes kispap-társaival együtt önként hadba szállt az 1848-ban kirobbant szabadságharcban. Ennek leverése után az osztrák kormány eltiltotta a hadba vonult papnövendékeket attól, hogy a tanítórendjükbe visszaléphessenek. Ezért kényszerült Buday Béla a mérnöki pályára lépni. Az ő édesapja:

Buday Mátyás néptanító volt a Nagy-Alföld déli vidékén, ahol korán tüdőbajban halt meg. Elhúzódó betegsége alatt hitvese: Demény Borbála sokszor helyettesítette és a kis Kálmán unokáját is nagy szeretettel tanította meg a betűvetésre. Utóbbi, mint igen népes és pedig 12 gyermekes, a legbelsősegebben összeforrt családi tűzhelynek a neveltje, eleve mentesült az egyéni külöнкödésnek még csak a látszatától is. Egyik első unokánövére: Kelemen Auróra, Babits Mihály édesanyja volt. Mint a pécsi gimnáziumnak mindvégig osztályelső tanulóját önképzőkori elnökké is megválasztották. Később a budapesti orvosnövendék barátai közül vele együtt többen lettek egyetemi ny. r. tanárok. Ő ebben a minőségben egyaránt 19—19 tanéven át oktatta hallgatóit előbb Kolozsvárt, majd Pesten, mind a két helyen Genersich Antal utódaaként. Utánozhatatlan szelid mosolyával mesélte el egyszer e sorok írójának — még mint tanársegédjének — a következőt: Kolozsvári egyik tanévében mindössze 15 hallgatója volt. Ezek közül mint besorozott katonakötelesek az akkori szokás szerint április 1-én katonai kiképzésre 14-en bevonultak. „Képzelve el doktor úr, mindössze egyetlenegy hallgatóm maradt és ezzel az eggyel kellett előadási óráimat kitöltve nap mint nap szakmailag eldiskurálnom”. (Mennyire irigyeltük ezt a szerencsés hallgatót!)

Louis Pasteurnek, a nem orvos létére a praeventiv therapia atyámesterének, az emberiség hallhatatlan jótevőjének, a róla elnevezett párisi intézetben emelt, bolthajtásos földmű tombeauxja művészi szép mozaikcsoportokban szemlélteti örökbecsű felfedezéseit. Ugyancsak mozaikokban kísérli meg ez a centenáris emlékezés is Buday Kálmánnak a *tudós, pedagógus* és végül, de ezeknél korántsem kisebbrendű *emberi érdemeit* önfényűsíteni.

„A bölcsesség annyi, mint előrelátás” — a franciák szavajárása szerint. Ezen szállóigéjüket átvéve, Buday Kálmán már mint *tudós* mindenképpen előrelátó bölcs emberként állt elénk. Providenciális talentumával céltudatosan készül elő a kolozsvári kórbonctani intézet vezetését átvenni. Brüsszelben, Koppenhágában, Berlinben, Bécsben gyűjtött szakismeretei birtokában lép be Erdély kincses fővárosába, ahol jövőbelátóan indítja meg mindjárt a bakteriológiai, nemsokára rá a hullai röntgendiagnosztikai eljárásokat. Párist 1910-ben a nemzetközi rákkonferencia alkalmából kereste fel, ahol

előadást tartva a többi között a világszerte nagyrebecsült Vincent stb. barátságát szerezte meg. Német, francia igen jó és még elég jól angol nyelvismeretre tett szert. Tematikai jövőbe látását kiragadott példák is bizonyíthatják. Pl. már Kolozsvárt kidolgozott körültekintő rák-statisztikára, Budapesten a többi között a RES-re, az alkati kórtanra (1930) stb. irányította a figyelmet amely utóbbinak betegágyon megírt értékes monográfiájával ajándékozta meg a nem kis veszteségünkre korán elhunyt, igen tehetséges László fia, a hazai irodalmunkat.

Az Ostwald értelmezése szerinti „klasszikus” tudóstípus igazi képviselőjét tisztelhattuk benne. 1922. október 14-én tartott Balassa-emlékelőadásában, két tanítómesterére hivatkozva, találóan jellemezte önmagát: „Nem volt nagyobb vágyam, minthogy bennem is éljen úgy, mint Scheuthauerben, a kórboncnokban, a folyamatos haladás, ismeretszerzés iránti lelkesedés, s hogy viszont az új tanoknak én is, miként a sebész Kovács József, kritikai szemmel, a káros szuggesztióktól mentes elfogulatlansággal tudjak a szemükbe nézni.”

Tudásszomja kiapadhatatlan volt. A klinikusokat sorra kikérdezte szakmaik legfrissebb haladásáról a boncolások kapcsán.

A ravatalánál elmondott méltatásomban (l. „Orvosképzés” 1938. 1. füzet) kiemelem főként a *noma* (1905), a *tüdőüszkösödés* (1911), a *balassagyarmati* improvizált hadikórház rejtélyes, endemiás sebfertőzéses eredetű májtályos eseteinek kóroktanára vonatkozó (1915) felfedezéseit, amelyeknek Aschoff, Hegler stb. is teljes elismeréssel adóztak, s amik világirodalmi közkinccsökké váltak.

Meghiitt szerénységével ezekkel sem hivatkozott sohasem. Éppígy nem Akadémiánk rendes tagságával, a szegedi, debreceni egyetem díszdoktorátusával, az Orvosegylet kiérdemelt Balassa-emlékadói tisztségével, ennek nagy jutalomdíjával stb. Gazdag és magas színvonalú irodalmi termését végezetül fogom címeikben felsorolni.

Mint *pedagógus* nem az enciklopédista tudásának a fitogtatására, hanem elsősorban a közérthetőségre törekedett. Ékes példabizonyossága ennek a két kötetes, három kiadást megért, gazdagon illusztrált, a mai fiatalok által is becsült tankönyve. Tanszéki előadásaihoz nem kellett a katalógus olvasásával hallgatóságát nyernie, amelyeket választékos, tiszta magyar nyelvezet, tárgyilagosság, higgadt, józan okfejtés, bölcs mérlegelés, kiértett kritikai érzék, rendszeresség, könnyű érthetőség jellemezték. Pompás arcmemóriájával hallga-

tőit később is ezek ámulatára egyszerre felismerte. Közülük különösen a tehetségeseknek sorsát nagy figyelemmel kísérte, bárhova szegődtek is el. Mint tudományos nevelő Jules Payot elvéhez igazodott aki az egyetemi professzoroknak a felvilágosult vezetői, az egyéni fejlődést elősegítő szerepet szánta. Nyugalomba vonultával sem tétlenkedett. Kérésünkre megtartott intézeti két szobájában a legteljesebb zavartalanságot biztosítottuk számára, ahol megszokott íróasztalán elmélyülve dolgozta fel az „Igazságügyi Orvosi Tanács” jeles szakértőjeként a számára kiosztott bonyolult (pl. Erdélyi Béla—Forgács Anna stb.) törvényszéki eseteket.

„Die Medizin beschäftigt den ganzen Menschen, da sie sich mit den ganzen Menschen beschäftigt.” Goethe ezen mondásának beszédes reprezentását ismerheti meg mindenki Buday Kálmánban, mint befelé élő, általános nagy műveltségű, egész, igaz emberben.

Mint embert természetes keresetlenség, közvetlenség, szívjószág, humanus érzék, öltözkéiben is megnyilvánuló puritán egyszerűség, minden szépért, jóért való rajongás és mindezekhez betartott állhatatos, következetes hűség jellemezték. Kiragadott mozaikok vessenek fényt ezekre.

A lelki szépséghibákban leledzők mesterként kozmetikai szereit: a hízélgés, tettetés, alakoskodás stb. eredendőleg hiányoztak belőle és lelki spektrumának extinció sávjait képezték.

Mindjárt már a közvetlen finom modorával és ehhez illő simulékony hanghordozásával egyszerre varázsa alá ejtette a vele először érintkezőket is. Elhagyott szegény árvát boldogan fogadott intézetében magához és atyai türelemmel iskolázta ki. Együtt érzett intézete orvosaival örömeikben, bánatukban. A kiengesztelés küldötte volt. Mint ilyen, pl a Genersich Antal felett az Akadémián tartott emlékezésében kiengesztelni tudta az ő és Scheuthauer professzor között felviharzott ellentéteket. Éppígy orvosegyleti elnöki minőségében az első világháború után dúlt ellenségeskedéseket is megszüntette. Bámulatos lelkierejét mutatta be a többi között, amikor pl. az 1919—20. tanévi hosszas nagy betegsége alatt a Budakeszi Szanatóriumban írta meg tankönyvének II. kiadását. Zenekedvelőként Beethoven kisebb műveit, Griegnek szinte az északi fény elbűvölő hatása alatt fakadt szerzeményeit zongorázta megkülönböztetett szeretettel.

Arany János volt a legkedveltebb költője. László fiától tudtam meg, hogy az iránta érzett rajongásától vezettetve adta saját két első gyermekének a Juliska és László nevet, miként e nagy poétánk a maga két gyermekének.

Pompásan ismerte a hazai és a világtörténelmet.

Szeretett rajzolgatni, pl. finom kórszövettani színes ábrákat is. A többi között a cirkvenicei Frangepán kastélyról készített akvarelle tanúsíthatta, hogy a vízfestéshez is értett.

Varázslatos szelid humorérzékével még a közismert nagy humoristát, Kelen Bélát is frappáns, de finom viszontválaszaival — fülünk hallatára — nem egyszer lefőzte.

Mint ember, az én szememben a legeslegnagyobb volt, a családjának odaadó, leggyöngédebb szeretetében. Nemcsak minden gondjukat magára vette, meg is oldotta, hanem minden óhajukat előre megérezni, valóra váltani legnagyobb örömét képezte. Nemes, nagylelkű hitvesének: Békéssy Annának a családja ajándékozta meg legfrissebb Nobel-díj koszorús biofizikus tudóssal hazánkat.

Leplezte, eltitkolta hozzátartozói előtt az önmagában felismert gyilkos betegséget, amelynek megfékezésére maga is felhívta a figyelmet (l. Zschr. f. Krebsforschung 1908.), amely ellen ma az egész orvosi világ összesége vállvetve küzd. Egyetlen vigaszunk, hogy ennek folytán sokat nem szenvedett.

Gyermekked családapai lelki világának ékes mozaikszeme még Kolozsvárott pertussisos családi endemia alkalmából szerzett, László fia által nekem kedvesen elárult versikéje.

Állhatatos és hű volt mindhalálig és el is nyerte ezzel az „Élet Koronáját”. Nem kellett másodszor születnie, hogy a legnagyobb földi ajándékkal, magával az élettel James William postulatuma szerint boldog, kiegyensúlyozott közösségbe léphessen. Hű és igaz ember lévén, magától értetődően megannyi jól megérdemelt boldogságnak is lehetett tehát a részese, a sok megpróbáltatása mellett.

Mint a Parisban székelő „Union internationale contre le Cancer” volt magyar delegátusa, a vezetőségi konferenciák egyikén üdvözlő beszédet kellett tartani magam is a vendéglátó franciákhoz szólóan. Hódolván ekkor Louis Pasteur emlékének, az ő, a bevezetőmben méltatott tombeaux-jának nagyszerűségére utalva, legékesebb pontot ünnepi köszöntőmre azzal gondoltam felilleszteni, hogy emlé-

keztetve Madame Pasteur a „tudomány névtelen hőse” hitvestársi önfeláldozó szeretetére, mindenkori bámulatossá válására, kérem, hogy állítsunk fel számára a férje pazar szép mozaikos tombeauxjánál is többet mondó élő emléket a mi szívünkben.

Mozaikokból felépített ezen emlékezésemet is — érzésem szerint — Buday Kálmánhoz legméltóbban azzal a fejezhetem be, hogy magyar orvosok szívünkbe zártan ápoljuk és minél többeknek a szívében ápolassuk emlékét!

Buday Kálmán professzor fontosabb irodalmi közlései

Orvosi Hetilap és Erdélyi Múzeum Egyesület Értesítője stb.

Septicus embolus által okozott ütőértágulat egy estéből. — O. H. 1889.
Chylosus havizkór egy esetéről (Hirschler Ágostonnal együtt) O. H. 1889.

Aktinomycosis abdominalis egy esete. O. H. 1889.

A haematogen ízületelobok fejlődés módja. O. H. 1890.

Adatok a metastaticus ízületelobok fejlődés-módjához és a polyarthritiss rheumatica koroktanához. — O. H. 1890. 39., 40., 41., 42., sz.

A csontok és ízületek gümőkórja (A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése által jutalmazott pályamunka, Dobrowsky és Franke kiadásában) I. O. H. 1895. 11. sz. 127 old is idézve).

Az agy körülírt fejlődési hiányáról, részben a porencephaliára vonatkozó megjegyzéssel. — O. H. 1900, 44. és 45. sz.

Veleszületett teljes duodenumatresia ill. kettős baloldali ureter esete. O. H. és Erd. Muz.-Egyesület 1902.

„Gümős peribronchialis mirigy átfűródása következtében létrejött aspirációs gümőkór.” — „Mesenterialis mirigyek gümőkórja okozta bélátfűródás és halálos bélvérzés”, — „Kiterjedt bélhalás az arterie mesenterica sup. eldugaszolása következtében”. — Erd. Muz. - Egyesület, 1902. X. 31., ill. O. H. 1903. 9. sz. 147 old.

„Vitium cordis congenitum” ill. „Aktonomycosis cerebri” Erd. - Muz. Egyes. 1903. II. 21. és O. H. 1903. 34., 35. sz.

Streptococcus-fertőzések. O. H. 1903., 41. 655.

Csontképző rák egy esete. Erd. Muz. - Egyes. 1904. IV. 23., ill. O. H. 1904. 43. sz.

Szövetani és bacteriologiai vizsgálatok üszkös száj- és garatgyulladásoknál. O. H. 1905. 1—6. sz.

- „*Echinococcus multilocularis* a májban”, — „A májvéna elzáródása cirrhosis hepatis tüneteivel.” — „Két elsődleges rák együttes előfordulása” E. M. E. 1904. XII. 16. és O. H. 1906. 16. sz. 483 old.
- A rákbetegség a kolozsvári tudomány-egyetem kórbonctani intézetének 35. évi anyagán. O. H. 1906. 40, 1135, — Orsz. Rákértekezlet 1906. XI. 16., — ill. Zschr. f. Krebsforschung 1907. Bd. VI.
- 20 éves egyénben talált bélrák. O. H. 1907., 31., 568 és E. M. E. 1907. III. 9.
- A gyomor verőereinek sclerosisa. O. H. 1907. 46, 831 és E. M. E. 1907., V. 11.
- Embolia által okozott teljes veseelhalás. O. H. 1907. 47. sz. és E. M. E. 1907. X. 5.
- Aortitis syphilitica készítmények. O. H. 1909. 35, 622. és E. M. E. 1909. V. 22.
- Szövettani vizsgálatok a tüdőűszők keletkezéséről. O. H. 1910. 25—28. sz.
- Paratyphus esetből származó készítmények. O. H. 1910. 34, 623. és E. M. E. 1910. II. 19.
- A rákra vonatkozó statisztikai kutatások némely eredménye E. M. E. 1910. X. 15. ill. O. H. 1911. 3, 44
- „Kórboncolástan” (II. kötetes tankönyv Veszprémi Dezsővel együtt írva) 471 eredeti ábrával „Universitas” Könyvkiadó Társ. 1915.
- A balassagyarmati különös fertőzésekről sebesülteken. O. H. 1915. 50. és 52. sz.
- A vaslerakódás jelentősége Banti-kóros lépnagyobbodásokban. M. Tud. Akadémia 1916. XI. 13-án tartott székfoglaló előadás. O. H. 1916. 47., 635. old.
- „Halállal végződött haemoglobinuria” (Benedict Henrikkel együtt), — „Mitrális-szűkületet okozó szívсарcoma” O. H. 1917. 17., 18. sz.
- Adatok a csecsemőkori coli-pyelocystitis és coli-pyelonephritis pathogenesiséhez. O. H. 1918. I. sz. (U. ez németül Bókay Jánossal: Hb. f. Kinderheilkunde 1919.)
- Az influenza kórbonctana és bakteriológiája. O. H. 1918. 44. 571.
- Kórboncolástani áttekintés a központi idegrendszer daganatairól. Az 1922. évi sebészeti kongresszus kiadványa.
- A kórboncolástan jelentősége az utolsó évtizedekben (Balassa emlékelőadás) O. H. 1922. 47—49. sz.
- „Kórboncolástan” (II. kötetes tankönyv) II. kiadás 483 ábrával, 1922.
- A hypophysis eredetű cachexiáról. O. H. 1923. 47. 611.
- Veszprémi Dezső (nekrológ). O. H. 1924. 29. 463.

- Elnöki megnyitó a Budapesti Orvosegyesület 1924. X. 18-án tartott Nagygyűlésén. O. H. 1924. 43. 754. o.
- Az agyvelői cysticercus racemosus-ról. O. H. 1924. 46. 795.
- Elnöki megnyitó a Budapesti Orvosegyesület 1925. X. 17-iki Nagygyűlésén. O. H. 1925. 43. 1049.
- A kórbonctan fejlődésének feltételei hazánkban. Magyar Term. Tud. Orsz. Kongresszus 1926. kiadványa.
- Krompecher Ödön (nekrológ) O. H. 1926. 36., 967.
- „Kórboncolástan” (II. kötetes tankönyv) III. kiadás, 492 ábrával 1928—29.
- Az extrapulmonalis (sebészi) és tüdő-gümőkór viszonya (Korányi Frigyes emlékelőadás). O. H. 1937. 51. 1279.
- A Tuberculosis kórbonctana (A 100 éves alapítását ünneplő Budapesti Orvosegyesület „Balassa-” nagyjutalomdíjával kitüntetve.) Magyar Orvosi Könyvkiadó Társ. Kiadványa. 1938.

„Orvosképzés”:

- A kórszövettan és kórvegytan újabb érintkezési pontjai. 1911. 690 old.
- Az anaemiák kórbonctana. 1928. 332 old.
- A constitutio szerepe a reumás betegségek keletkezésében. 1931. 303 old.

„Gyógyászat”

- Testi sérülések. 1894.
- Adatok a sebfertőző betegségek keletkezéséhez és lefolyásához. 1894.
- A csontreplantatioról. 1895.
- A vena portae sclerosisáról (Magy. Orvosok és Természetvizsgálók bártfai Vándorgyűlésén tartott előadás) 1901.
- A streptococcus-fertőzésekről. (Magy. Orvosok és Természetvizsgálók kolozsvári vándorgyűlésén tartott előadás) 1903.
- Néhány aktinomycosis esetről. 1904.
- A háborús sebfertőzésekről. 1919.
- Constitutio és fertőzés (Budapesti Orvosi Körben tartott Kovács József—Schächter Miksa emlékelőadás) 1930. old.

„Magyar Orvosi Archivum”

- Rákstatisztikai adatok (a kolozsvári egyetem kórbonctani intézetében 1870—1905-ig boncolásra került rákesetekről és egyéb rosszindulatú daganatokról). 1907. 1—20, — 132—155., — 222—256. old.
- „Deuxième Conférence Internationale pour l'étude du Cancer”, Paris 1910 Ergebnisse der Statistik, insbesondere der Sterblichkeits- und Sektionsstatistik des Krebses.

Budapesti Orvosegyesület Évkönyve

A lymphogranulomatosis kórbonctana és kórszövettana. 1929. X. 14-én tartott előadás.

Magyar Tudományos Akadémián:

Genersich Antal rendes tag emlékezete. MTA, 1925.

Jelentés az Akadémia nagyjutalmának odaítélése tárgyában MTA 1926.

Lechner Károly emlékezete. MTA 1932.

A lymphogranuloma-sejtek szerkezetéről. MTA III. osztályában 1933. márc. 13-án felolvasott rendes tagsági székfoglaló értekezés (Mat. és Term. Tud. Értesítő L. kötet 13–45. old.)

Zieglers Beiträge zur path. Anatomie:

Beiträge zur Cystenbildung in den suprarenalen Nierengeschwülsten* Bd. 24. S. 501. 1898.

Zur Pathogenese der gangränösen Mund- und Rachenentzündungen. Bd. 38. S. 255. 1905.

Über die Sklerose der Magenarterien. Bd. 44. S. 327. 1908.

Histologische Untersuchungen über die Entstehungsweise der Lungen-gangrän. Bd. 28. S. 70. 1910.

Virchows Archiv für path. Anatomie:

Proliferierendes Adenozystom der Mamma mit Flimmerepithelien* Bd. 156. S. 395. 1899.

Ein Beitrag zur Histogenese der metastatischen Phlegmone. Bd. 122. 1890.

Experimentell-histologische Studien über die Genese des Nierentumbers. Bd. 186. S. 145. 1905.

Über eine hochgradige Entwicklungsstörung der Nieren bei einem Neugeborenen in Verbindung mit Laryngealstenose, Verkrümmung des Unterschenkels. Bd. 213. S. 253. 1913.

Zentralblatt für allg. Pathologie, etc.:

Beiträge zur Kenntniss der Penisgeschwülste. Bd. VI. S. 521. 1895. (és Langenbeck's Arch. Bd. 49. 1894.)

Über die Herzfüllung während des Lebens und nach dem Tode. Bd. VII. S. 219. 1896. (és Zschr. f. klin. Med. Bd. 28. 1895.)

Buday u. Jancsó: Ein Fall von pathologischem Riesenwuchs. Bd. XI. S. 399. 1900. (és D. Arch. f. klin. Med. Bd. 60.)

Über den circumscribten Entwicklungsdefekt des Gehirns, mit einigen (Bemerkungen bezüglich der Porencephalie. Bd. X II. S. 805. 1901.)

Über die Sklerose der Pfortader. Bd. XIV. S. 161. 1903.

Zur Kenntniss der hämolytischen Leichenerscheinungen. Bd. XX. S. 52.

Beiträge zur Lehre von der Osteogenesis imperfecta. Sitzungsbericht d. Kais. Akademie d. Wissenschaften in Wien, 1895.

Zentralblatt für Bakteriologie: (Abt. I. Orig.)

Ein besonderer Fall von postmortalen Gasbildung. 1899.

Zur pathologischen Anatomie d. Paratyphus. Bd. 60, 1911.

Endemisch auftretende Leberabszesse bei Verwundeten, verursacht durch einen anaëroben Bazillus. Bd. 77, 1916.

Orvostörténeti levelek (befejező közlemény)

ZARÁNDI KNÖPFLEK VILMOS

orvosdoktor, kórházi főorvos, K. Vilmos Károly, zalatnai bányatorvos és Ikrich Elisabet Karolina fia, született 1814-ben, a Hunyad megyei Boica községben. Tanulását Zalatnán kezdi, majd középiskolai tanulmányainak kolozsvári elvégzése után, 1833-ban, mint 19 éves ifjú, a bécsi orvosi egyetemre megy, ahol a természettudományokból és a sebészetből tudori oklevelet nyer, miközben tanulmányútra indul. Bejárva Magyarország bányavidékeit, majd Cseh-, Porosz-, Bajor-, Szász- és Olszországban a kórházak mellett főként a fürdőhelyeket és ásványvizeket tanulmányozza. 1848 elején beutazza Belgiumot, Angliát és Franciaországot, majd Erdélyben földtani kutatásokat végez. 1849-ben Zalatnáról feldühödött nemzetiségek vérengzése elől, sebesülten menekül és mint nemzetőr százados Bem, Czeck és Gál Sándor mellett szolgál a magyar szabadságharcban.

Knöpfler Vilmos mint orvos, mint geológus kiváló szaktekintély. Több latin és magyar nyelvű orvosi művet ír, amellet a nemzeti kultúra és közügyek terén mint előharcos nemcsak Marosvásárhelyen, hanem országos viszonylatban is megbecsülést szerez. Ennek fényes bizonyossága, hogy amikor a magyar orvosok és természetvizsgálók 1875-ben, Marosvásárhelyen tartják országos nagygyűlésüket, őt választják egyhangúlag elnökükké. Nagy érdemeket szerez a marosvásárhelyi országos kórház, a takarékpénztár, a kasszinó, a Stefánia kisdudóvoda, a színházépítő részvénytársaság, az önkéntes tűzoltóegylet, az iparossegylet betegpénztára és még nagyon sok egylet, társadalmi és kulturális intézmény megalapítása körül. Tevékeny részt vesz a ref. egyház, a pénzügyintézet, valamint a megye

Knöpfler Vilmos
(1792—1861)

(Olajfestmény, egykor a Marosvásárhelyi Takarékpénztár
dísztermében)

és a város minden közügyében, társadalmi, egyházi és közművelődési megmozdulásokban. Tagja az Országos Közegészségügyi Tanácsnak, levelező tagja a Budapesti Orvosegyletnek és az orvosi körnek, rendes tagja a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaságnak, a Magyar Természettudományi és Földtani Társaságnak, a bécsi állat- és növénytani, a kolozsvári orvos- és természettudományi, a nagyszebeni Sachsen Altenburg-i természettudományi egyesületeknek. Mint a szabadelvű párt híve, Marosvásárhely város egyik kerületének közel 12 éven át országgyűlési képviselője s mint ilyen, nagy szolgálatot tesz városának. Sokoldalú

és kiváló tevékenységéért a király 1865-ben kir. tanácsosi címmel, később régi porosz nemességének beszámításával a magyar nemességgel és 1881-ben a Vaskorona-renddel tünteti ki; a székely főváros pedig díszpolgárává választja és halála után utcát nevez el róla. 1882. szeptember 28-án, Marosvásárhelyen, 68 éves korában halt meg. Eltemetik Csíkszentivánon. Neje felsőboldogasszonyfalvi Páll Mária. Gyermekei: Mária (Ugron Gáborné), Vilmos (sz. 1856, mh. 1862), Gábor (sz. 1858, öngyilkos lett 1874-ben) és Elek (sz. 1863, mh. 1903, neje: maxai Máriaffi Mária).

L.

† 1882. szeptember 28. — 67 é. k. Marosvásárhelyen

zarándi Knöpfler Vilmos, orvosdoktor gyászjelentései.

Felsőboldogasszonyfalvi Páll Mária, már özvegy zarándi Knöpfler Vilmosné, a maga és gyermekei, leánya: Mária, Ugron Gáborné és gyermekei: Tibor, Gábor, Vilma; fia: zarándi Knöpfler Elek; a néhai testvére: zarándi Knöpfler Károly nyugalmazott bányatanácsos és gyermekei; a gyászoló özvegy édesanyja: özv. Páll Károlyné, született Görög Anna, továbbá több közeli és távoli rokonok nevében megrendült kezeikkel tudatja szeretett férjének, a jó édes apának, illetőleg testvérnek, vőnek és rokonnak

Zarándi Dr. KNÖPFLER VILMOS-nak,

a harmad osztályú Vaskorona-rend lovagjának, királyi tanácsosnak, Maros-Vásárhely szabad királyi város országgyűlési képviselője és a városi törvényhatósági bizottság tagja; az erdélyi ev. ref. egyházkerület képviselő tagja; a „Kemény Zsigmond Társaság” alelnöke; a marosvásárhelyi takarékpénztár igazgatója, a magyarországi orvos- és természettudományi társulatnak tagja, a marosi ev. ref. egyházmegye képviselője, a marosvásárhelyi országos kórházi bizottság elnöke; városi tűzoltó egyesület tiszteletbeli főparancsnoka; a Stefánia gyermekóvó intézet aligazgatója; az iparos polgári dalegyesület, úgy az iparos önképző- és betegsegélyező egyesület elnökének, továbbá számos tudományos és társadalmi egyesület tagjának szeptember hó 28-án reggeli 8 órakor 67 éves korában, hosszas szenvedés után történt halálát.

Boldogult hült teteme szeptember hó 30-án délelőtt 10 órakor, a háznál tartandó ima után Csítszentiványra fog szállíttatni s jelzett

napon délután 3 órakor a családi temetkező helyre örök nyugalomra elhelyeztetni.

Béke lengjen az áldott porok felett!

Maros-Vásárhelytt, 1882. szeptember 28.

Ny. Imreh S. a ref. főtanoda bet. M.-Vásárhelytt, 1882.

2.

Maros-Vásárhely szabad királyi város törvényhatósági bizottsága fájdalmas részvétellel tudatja, hogy királyi tanácsos

Zarándi Dr. KNÖPFLER VILMOS

Maros-Vásárhely sz. kir. város országgyűlési képviselője és törvényhatósági bizottságának tagja, a közjó előmozdítására szentelt s közel 67 évre terjedett életét és fáradhatatlan munkásságát, folyó hó 28-án reggeli 8 órakor, hosszas szenvedés után bevégezte, de emléke élni fog a hálás közönség előtt.

Földi részei szeptember 30-án délelőtti 10 órakor fognak Maros-Vásárhelyről Csitt-Szent-Iványra szállíttatni s ott az nap délután 3 órakor a családi sírboltba elhelyeztetni.

Áldás és örök béke lengjen porai felett!!!

Maros-Vásárhelytt, 1882. szeptember 28.

Ny. Imreh S. a ref. főtanoda bet. M.-Vásárhelytt, 1882.

3.

„A marosvásárhelyi Takarékpéntár Részvény-társaság szomorúan tudatja, hogy

Zarándi Dr. KNÖPFLER VILMOS,

az intézetnek 13 éven át híven működött érdemdús Igazgatója folyó évi szeptember hó 28-án reggeli 8 órakor 67 éves korában megszűnt élni.

Boldogultnak hült tetemei szeptember hó 30-án, délelőtt 10 órakor fognak Csitt-Szentiványra szállíttatni, s jelzett napon délután 3 órakor a családi temetkező helyre örök nyugalomra elhelyeztetni.

Áldott legyen emlékezete!

Maros-Vásárhelytt, 1882. Szeptember hó 28-án.

Ny. Szabó Gyulánál Maros-Vásárhelytt, 1882.

(Mindhárom nyomtatvány a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

A CHIRURGUSOK

A céhek kiváltságos világában, „*főképpen pedig az borbélyság felette nagy dologban jár*”, azért a szabadalomlevelek kiadásakor az erdélyi nemzeti fejedelmek mindenkor megkülönböztetett figyelemmel vannak. És méltán: mert „*gyakorta sok tudatlan borbély mesterek miá sokaknak halálok is történik*”.

A borbély- vagy chirurgus céh rendtartásának, illetve Constitutiójának fejedelmi megerősítése felismeri, hogy a közegészség ügye, „*diplomaticus*” orvosdoktor hiányában, a kiadott Articulusok szigorú betartásával, kizárólag a chirurgusok gyakorlati tudására, valamint kiváltságos hivatástudatuk és lelkiismeretes ügybuzgalmuk kifejtésére van alapítva.

A fejedelmi kiváltságlevelek, valamint a hitelesített céhszabályok (Constitutio-k, céh-regulák) kevés eltéréssel, rendszerint a helyi viszonyokhoz alkalmaztatva, a céhszervezet minőségére való tekintettel, általában minden céhnél tartalmilag megegyeznek.

Előbb az alakulandó céh pennába diktálja „*egyenlő akarattal, egy szívvel-szájjal*” a Constitutiókat, majd a „*beállás szerént*” törzskönyvet fektetnek le az öreg és ifjabb mesterek, tehát a rangsor nyilvántartása céljából.

A céhszabályzat összeállításakor elsősorban a kötelező mestervizsga, vagyis a „*remek*” elkészítése adja a mesteri felkészültséget és jelleget. Előzőleg azonban a mesterjelölt tartozik felvételi szándékát bejelenteni és „*az mestereknek megkönyörgeni*”, sőt megengesztelni, jobban mondva jókedvre deríteni finomnál-finomabb étellel és itallal. Miután kiderítik, hogy a könyörgő mesterjelölt jámbor, istenfélő, jó erkölcsű, fedhetetlen előéletű és „*igaz czéhos helyen*” tanult, megengedik a „*próbafőzést*” két kezes ajánlásával. A próbafőzés: különféle írek, kenőcsök kotyvasztása rendszerint a céhmester házánál zajlik le a céhtagok, a „*mívlátómester*” és „*a külső és belső becsületes kezesek*” jelenlétében. És ha minden jól sikerül, a „*mesterség feladatik*” és a jelölt a céhbe bevételik. Ezért a megtisztelő aktusért azonban az újdonsült mester „*köszöntő pohárral*” tartozik, amellyel véget nem érő eszem-izsom mulatság kezdődik az ifjú mester költségén.

Az illetéktelen, nem céhes (kontár) borbélyokra nézve a céhsza-

bályzat kiköti, hogy „se külső, se belső nyavalyát” a város, illetve a céh tudta nélkül „mívelni és borbélykodni” nem szabad, és ha mégis akadnának ilyenek, a városbíró segítségét kérve, azok „mívszerét” elkobozhatják vagy megsemmisíthetik.

A mesterség tisztessége, valamint a céh becsülete érdekében az is megállapítatik, hogy ha „valamely mesterembernek nehéz sebesse és betege vagyon”, tartozik azonnal felkeresni és ha egyedül nem lenne elégséges, „segítő társat” is vihet magával. Az is elő van írva, hogy senki a más betegét „a mester akaratja ellen” el nem halászhathatja, ellenben a betegnek joga van más borbély segítségét kérni, ha bizalma meginog vagy betegségében jobbulást nem észlelne.

A orvosok jelentősége a későbbiekben, amikor a városban már külföldi egyetemet járt, diplomás orvosdoktor is működik, nem változik, amennyiben minden „phisicus”-nak, a nagy területekre terjedő gyakorlatában van választott borbélyja, kinek segítségével praxisát elláthatja és betegellátását kielégítheti.

A céhalakulat felelős kérelmezői: Borbély Lukás és Borbély Mihály már vezetéknévükben kimutatják mesterségbeli hovatartozandóságukat, mint ahogyan a korabeli városi főbíró, Nagy Szeöts István, egyúttal a szűcs-céh atyamestere is.

1628. április 16. Marosvásárhely.

A marosvásárhelyi városi tanács által, Báthori Zsigmondnak 1591. február 1-én kelt céhlevele alapján, a marosvásárhelyi chirurgus-céh részére kiadott céhszabályok.

Mi Marus Vásárhelyt lakó Nagy Szeöts István eskütt főbíró az én polgártársaimmal egyetemben és az egész tanácscsal együtt adjuk emlékezetre mostaniaknak és utánunk valóknak ez mi jelen való levelünkben, hogy mikor mi egy néminemű napon az mi régi szokásunk szerint össze gyűltünk volna, találának meg az mi városunkban lakó borbély mesterek, az Czéh képében, az becsületes személyek, tudniillik ifjabbik Borbély Lukás és Borbély Mihály, ugyanitt az mi városunkban lakó tanácsbeli emberek és jelenték minekünk, hogy noha nekik lett volna ennek előtte való boldog emlékezetű fejedelemtől, úgy mint Báthori Sigmund urunktól, akkori bíró uram Kováczi Pál idejében az tanács és az várostól emanáltatott bizonyos privilegiumok és Czéhoknak levele, az elmúlt sok disturbiumokban és veszedelmes időkben forogván több jovaikkal együtt elvesztették volna, mindazáltal mégis leveleknek páriaja kezeikben akadván, magokat ekkéig azon jó rendtartásban és egyes-

ségben tartották és az szerint accomodálták; mely dologra mű is reá emlékeztvén, kik Isten Ő szent felsége kegyelmességéből akkoriak meg maradtunk és az ő leveleknek páriáját is meg látván, könyörögvén annak okáért az borbély mesterek képiben minékünk ezen fenyül meg írt Borbély Lukás és Borbély Mihály, hogy ő nekik ezután való jó rendtartásnak okáért az előbbi leveleknek páriájából és azon kívül is, ha mit illendőt és jót találánk, bizonyos Articulusokat jó rendtartásnak okáért adnánk, ki lenne mind Istennek ő felségének tiszteletire' s mind az közönséges egyességnek meg maradására.

Mivel hogy pedig minden féle mesterség és tudomány Istentől vagyon, főképpen pedig az borbélyság felette nagy dologban jár és gyakorta sok tudatlan borbély mesterek miá sokaknak halálok is történik: mi annak okáért kegyes indulattal előnkbe bevén könyörgéseket és látván, hogy méltó's igaz dolgot kívánnak, egymás között beszélgetvén az ő kívánságukat, jóvallattuk, approbáltuk, méltónak és illendőnek itiltük és nekik az ő kívánságok szerént való Articulusokat és rendtartásokat írva kiadtuk, mind az levélnek párjából és újjabbakat is, az kiket jóknak és illendőeknek itiltük, városunk öregbik petsétivel meg erősítettük, hogy ezek ellen az meg írt Articulusok, rendtartások ellen se nemes, se nemtelen, se vára'si, se nemes háznál lakó, az ki ezzel a mesterséggel akar élni, se katonák közt lakó borbély, — attól meg válva, hogy ha az mi kegyelmes urunk ő felsége valameddig városunkban lészen, se külső, se belső nyavalyát, az kihez ők tudnak és értenek, akaratjok ellen mivelni, és borbélykodni semmi képpen ne merészelyen, sőt ha ki ez ellen akarna tselekedni, akkori bíró uram segítséget adván nekiek, az ellenkezőnek minden mívszerit el vehessék, tikozolhassák, földhöz verhessék és ronthassák, mellyet mű is egész tanátsul oltalmazni akarunk mindenek ellen, minden tzikeliben, de így hogy urunkat, ő felségét ők is felőlle meg találják és ő felségivel confirmáltassák.

Az mely Articulusoknak és rendtartásoknak tenori ekképpen következnek:

Mindeneknek előtte valamely borbély ifjú mester az mesterséget fel akarja követni, az jámbor, istenfélő és igaz nemzetből való személy legyen, ki igaz czéhos helyen tanolt és apród avagy inas esztendejét igazán ki töltötte, arról való levelét az Czéh előtt producallja; se orv, se parázna, se gyilkos, semmi nemű gonosz vétekben élő személy ne legyen, mert efféléket a' Czéh bé nem fogad; azután ha ezekben az vétkekben nem találta'tik, a' mesterség neki fel adassék, de így, hogy az próbák főzésére elegendő legyen és a Czéhban két kezest adjon, hogy a' Czéhnek igasságát mindenekben fogyatkozás nélkül bé szolgáltatja, ha pedig bé nem szolgáltatná, a' Czéhnek legyen az kezeseken mindeneket meg venni.

Elsőbben tartozik az mestereknek meg könyörgeni, az könyörgéskor tartozik két tisztességes tál étekkel és egy peccsinéval, vacsorára is egy jó peccsinév, l. borral, a' mennyivel az mestereknek kedveket találja és meg engesztelheti.

Ezek után kezdjen az próba főzéshez és az próba főzésben az mesterek ott lévén, vagy hogy csak kettő, közülük is, ha kívántatik tisztességes itallal és étellel neki gazdálkodjék. A' próbák pedig ezek, az kiket meg kell főzni és tsinálni:

1-mo az nagy érlelő, 2-do fekete diacorium, 3-io szürke diacorium, 4. szederjes diacorium, azután zöld tzitriomot, sárga irat, nehéz irat és az erős veres irat főzze meg. Ha ezeknek az próbáknak és mester remekeknek az tsinálásában és főzésében elegendőnek találtatik, a' mesterek meg próbálván, a' Czéhban bé vétessék és az mesterség fel adassék neki.

Annak utána tartozzék a' köszöntő pohárral, a' mikor a' mesterek kívánnják és meg szállítják, a' próbákat akkor hozza elő és ha azokban fogyatkozás találtatik, a' mestereknek könyörögjön és keresse kedveket, a' mesterek is a' miben illendő, engedelmességgel lehetnek. Az köszöntő pohárhoz tartozik:

Első tál éték sóba, eczetbe főve tisztességes hallal, második tál éték éles lével tyúkok vagy tyúkfia, 3. velős kontzokkal, tyúkok riskásával annak módja szerint. 4 törött lével lúd, vagy lúdfiak, 5. petsenye tyúkokkal, borsporral meg hintvén, ezen felyül egy lepény, ezek után gyümölts, ekkor tartozik flor. 4. és négy veder borral és négy font viaszszal. Vatsorára is tartozik két tisztességes tál étekkel, egy petsenyével' s lepénnyel. Harmadszor is tartozik az ifjú mester az mester asztalnak is bé szolgáltatásával, a' mikor a' mesterek kívánnják. Ebédre első tál éték: sóban, eczetben tisztességes hal vagy csuka vagy retke, 2. gyümöltsös lével, három lúd öreg tálra, ennek is szerszámát meg adván annak módja szerint, 3. velős kontzokkal, tyúkokkal, riskásával, főttel, 4. tyúkok éles lével, vagy tyúkfia, vagy bárányhús, a' mit akkor az idő hoz, ennek is szerszámát meg adván; 5. petsennye tyúkokkal együtt, azon felyül egy jó lepény és gyümölts, ekkor tartozik az ifjú mester 6 veder borral, 6 forinttal, hat font viaszszal, a' két Czéh mesternek ajándékban két tisztességes hüvely késsel. Vatsora is hideggé téve, öreg tálra malatzhús éles lével, annak is a' szerint meg adván, második is legyen valami tisztességes tál éték, harmadik: petsenye tyúkokkal együtt, akkor is egy lepény s azon kívül a' gyümölts. Hogy hapedig a' mesterek felesen lennének és két asztalra telnének, az felyül meg irt mód szerint mindenik asztalra úgy főzessen az ifjú mester, ha pedig az étkeknek bé szolgáltatásában valami szerszáma miatt fogyatkozás találtnék, a' mestereknek az ifjú mester kedveket keresse abból is.

Továbbá az ifjú mester mikor a' mesterek reá akarják vetni, tartozik a' dékányságot fel venni és két esztendeig viselni, vagy mindaddig, míg utánna való más ifjú mester nem leszén és valamit a' két czéh-mester parantsol, mindnekben tartozik szót fogadni, ha pedig szófogatatlannak találtatik, vagy vakmerőnek, az czéh-mester zálagát vétesse és az több mesterekkel együtt törvény szerént meg büntessék.

Ha valamely inas pedig e' műre akar állani, az ura a czéh mesternek hírt tegyen föléle és két hétig próbálja, az inas kezében borotvát adván: ha mindeniknek kedvek vagyón egymáshoz, két hét múlván szegőd-tessék bé, de ez jámbor, istenfelő nemzetből legyen; bé szegődttetvén, tartozik három esztendeig szolgálni igazán és jámborul. Az ura tartozik az inasnak négyrendbeli borotvával és hozzá illendő ruhával. az mit az ura adhat és annak is a' mint az ő szolgálatja mutattja. Az inas tartozik a' Czéhban egy forinttal, két tál étekkel, petsenyével, két veder bor és két font viaszszal, azért is az ura kezés legyen, ha el szöknék az inas, a' Czéh azután meg vehesse mindezeket. Az inas pedig apród esztendejit ki töltvén, tartozik társ pohárt adni a' mestereknek és a' borbély legényeknek, ha pedig borbély legény nem lenne is, a' mesterek fel szabadítván, a' Czéh petséti alatt való leveleket adjanak neki bizonyásgul, a' petsittől adjon huszonöt pinzt.

Ha borbély legény jó a' várasra, az attyokot meg keresvén, az attyok (atyamester) művet kerestessen néki, elsőben a' czéh-mestert, azután az öreg mestereket meg kénálván vélle, a' ki meg tartja, annak adják két hétig, két hét múlva levelét meg tartván, ha inas esztendeit ki töltötte, 's maradandó leszén a' várason művet adhatnak néki. A' legények rendtartását el olvasván előtte, tartozik a' legények ládájába tizenhat pénzzel, annak utánna miden két héten a' legények ládájában egy egy pinzzel. Az borbély legény az urát egy kántornak előtte el ne hagyhassa, ha az ura kívánja, a' cantor pedig holnapot téssen. Ha ura akarattja ellen az idő alatt el hadná, tartozik ötven pénzzel, ha pedig sokadal-mak, avagy az három fő ünnepek hetiben az ura akartja ellen el akarja hadni, adjon egy forintot. Temetésre is, mikor mester ember házánál halott történik lenni, a' borbély legény is el menni tartozzék.

Tettzett ez is: ha mester ember fia ugyan mester leányát talál-na venni, egyébbel ne tartozzék, hanem csak mester asztallal, annak meg irt média szerint; ha pedig mester ember fia Czéhban akar állani, annak fél mestersége legyen, a' fél mesterség pedig pénzzel, viaszszal ne tartozzék, hanem az fellyül meg irt lakozásokkal. Hasonló képpen, ha idegen legény mester ember leányát veszi is el, annak is eképpen fél mestersége leszén.

Ha pedig az mester ember fia az attyánál tanulni akarja a' mivét,

szabadsága legyen az attyának rá; mikor akarja fel szabadítani, a' bé állaskor pedig a' Czéhban nem tartozik pénzzel, viasszal, hanem tsak az étekkel és borral, azonképpen társphárral mind más idegen.

Továbbá valamely mester embernek nehéz sebesse, és betege vagyoni, tartozik a' Czéh oda menni és meg látni, ha kívántatik, és meg látván, ha elegendő lészen a' meg gyógyításra, jó, s ha pedig nem, és a' beteg is kívánja, a' mesterek más segítő társat adjanak neki, a' kit kíván, és ketten szép emberségesen meg alkuván, mind meg gyógyítással, 's mind fizetéssel; senki pedig egymás sebesséhez ne nyúljon más mester akarattja ellen, ha meg tudja, hogy ott való mester kötötte, hanem jól végére menyen, ki kötötte; mert a' ki ebben taláztatik, fő birsággal büntetődik, az fő birság pedig tizenkét veder bor. Ha valamely mester ember jó akarattjából ki eresztí kezéből a' sebest, őtöt meg engesztelvén, szabad legyen kihez megyen és kivel akarja magát gyógyítatni.

Valamely mester ember vagy parázñaságban, vagy gyilkosságban, vagy hamis hitben, vagy lopásban taláztaték: annak mestersége le tétessék és a' Czéhből ki vetessék. Ha valamely mester ember egyik a' másik sebessét el gyónatja vagy szolgáját, inassát avagy mesterségít meg gyalázza: az a' mester ember fő birsággal büntetessék. Valamely mester a' táblára és órára bé nem megyen, két veder bor a' birsága, ezek közbe pedig valakinek oly törvénye lenne, a' kin egyik fél nem nyughatnék, újabb meg látásnak vitessék apellatioba az szabó mester uraim eleiben, ha ott se tetszik, vitessék a' kilentz kérdőre és ott vége szakadjon. A' kilentz kérdő pedig ilyen: akkori bíró uram minden féle mives emberek közt lévő czéh mestereket oda hivatván, azok lássák meg. Ezen kívül pedig valamint az mesterek jónak, illendőnek és tisztességesnek itilnek és találnak lenni, magok közt rendelkeznek törvént, tehetnek és végezhetnek szabadon az Czéhnak épületire valót mindenekben.

Mindezeket az Articulusokat mi Szöts István eskütt bíró és több eskütt polgár uraimmal egyetemben és az egyes tanáts urai akarattjából engedtuk az borbély mester uraimnak, látván jó és illendő kívánságokat, írva ki adtuk és meg confirmáltuk, várasunk öregbik petsétivel meg erősítettük.

Datum in Civitati Marus Vásárhely, die decimo sexto mensis Aprilis anno Domini millesimo sexcentesimo vigesimo octavo.

Et subscriptum erat

Stephanus Szöts

major, iudex primarius, caeterique
jurati cives ac iurati senatores
civitatis Marus Vásárhely.

(Hitelesített, korabeli másolat Marosvásárhely város levéltárában.)

1628. április 25. Gyulafehérvár.

Bethlen Gábor, a marosvásárhelyi chirurgus-céh kérésére megerősíti és átírja a Marosvásárhely város tanácsa által, Báthori Zsigmond céh-levele alapján, 1628. ápr. 16-án összeállított és kiadott céhszabályait.

Nos GABRIEL Dei gratia sacri Romani imperi et Transsilvaniae princeps, partium regni Hungariae dominus, Sicularum comes ac Opoliae Ratiboriaeque dux etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod fideles nostri prudentes ac circumspecti Lucas Borbely junior et Michael similiter Borbely jurati senatores civitatis nostrae Marus Vásárhely suis ac universitatis caehae seu confraternitatis et societatis magistrorum Chirurgorum sive Barbitonsorum ejusdem civitatis nostrae Marus Vasárhely nominibus et in person exhibuerunt nobis et praesentaverunt literas quasdam prudentum similiter ac circumsectorum Stephani Szeőcz senioris judicis primarii, caeterorumque juratorum civium et senatorum ejusdem civitatis nostrae Marus Vasárhely testimoniales, et ex parte certorum aliorum rituum caehae indulgentionales in simplici papyro patenter confectas et emanatas, sigilloque ejusdem civitatis majori ab inferiori eorum margine in cera rubra impressive comunitas et roboratas, quibus mediantibus iidem iudex et jurati cives ac senatores de literis super ceha seu contraternitate magistrorum Chirurgorum sive Barbitonsorum civitatis suae privilegialibus per serenissimum quondam optimae recordationis Sigismundum Bathori principem, alias regni nostri Tranniae indultis et concessis testimonium ferre et perhibere, ac licet eadem literae privilegiales subsecutis ab eo disturbiorum temporibus amissae fuerint, paribus tamen earundem modo repertis, quidam in eodem senatu superstites paria illa originalibus conformia recognovisse fidemque illis consilasse: ac insuper modos et ritus in eadem calha, seu confraternitate observandos in praetactis literarum paribus specificatos et clarius denotatos, iidem iudex, cives et senatores aliis etiam nonnullis ritibus, articulis, modis et ordinibus aequè observandis, justis et legitimis pro moderni et culturi etiam temporis ratione ad nostram confirmationem gratiosam auxisse dignoscebantur, tenoris infrascinti. Unde supplicatum exstisit nobis pro partibus et in personis eorundem magistrarum Chirurgorum et Barbitonsorum dictae civitatis nostrae Marus Vasárhely, ut nos easdem literas praenotatorum judicis et juratorum civium, ac senatorum ejusdem saepe dictal civitatis nostrae ac omnia et singula in eisdem contenta ratas, gratas et accepta habentes, praesentibus literis nostris privilegialibus de verbo ad verbum inseri et inscribi faciendo perpetuo valituras confirmare,

nostrumque illis consensum praebere elementer dignaremur pariter et assensum. Quarum quidem literarum tenor sequitur in hunc modum:

Mi Marus Vásárhelyt lakó stb. (lásd az 1628. ápr. 16-án kelt céhszabályzatot.)

Nos ipsis praemissa supplicatione nominibus et in personis praescriptorum universorum magistrorum Chirurgorum sive Barbitonsorum dictae civitatis nostrae Marus Vasarhely modo praemissio facte porrecta clementer exaudita et faventer admissa praescriptas literas dictorum prudentum ac circumspectorum iudicis ac juratorum civium et senatorum saepe dictae civitatis nostrae Marus Vasarhely non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prosus vitio et suspicione carentes praesentibus literis nostris privilegialibus de verbo ad verbum sine diminutione et augmento, variationeque aliquali insertas et inscriptas, quoad omnes earum contentias, clausulas, puncta et articulos eatenus, quatenus eaedem rite et legitime existunt emanatae, viribusque earundem veritas suffragatur, ratas, gratas et accepta habentes, pro praefatis universis magistris Chirurgis sive Barbitonsoribus dictae civitatis nostrae Marus Vasahely, posteris quoque seu successoribus universis perpetuo valituras gratiose confirmamus, nostrum illis praebentes consensum pariter et assensum harum pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratarum et communiter vigore et testimonio literarum mediante.

Datum in civitate nostra Alba Julia die vigesimo quinto mensis Aprilis anno Domini millesimo vigesimo octavo.

GABRIEL (P. H.)

Stephanus Kovachochi cancell mpr.

Georgis Ormankeozy mpr.

Kívül:

Anno Domini 1629 die 6. May exhibitae et praesentatae sunt coram dominis iudice nimirum p. ac c. *Stephano Szöcs* seniori, juratis civibus ac senatoribus, nullo contra dicente.

Joannus Kis Ercsi Literati,

juratus notarius civitatis

Marus Vásárhely mpr.

Alatta hitelesített záradék:

Quod praesens copia ex veris suis originalibus genuine descripta, cum eisdem per nos fideliter collata et comportata, inaque omnibus

punctis et clausulis suis originalibus conformis comperta sit, sub sigillis nostris usualibus, manuumque propriarum subscriptionibus fide nostra mediante testamur.

Cibini anno Domini 1769. die 30 mensis Augusti.

Josephus Mártonffi mp. (p. h.)
et *Georgius Donat* mp. (p. h.)

incl. cancellariae regiae provincialis Transsylvanicae scribae
ac jurati notarii ad praemissa fideliter peragenda specialiter exmissi.

Újabb záradék:

Praesentem copiam e veris suis originalibus absque ulla diminutione et augmento variationeque prosus aliquili descriptam, adeoque in omnibus punctis et clausulis originali suv. conformen esse fide nostra mediante testamur.

Marus-Vásárhely, die 16-a Octobris 1808.

(P. H.) *Georgis Junior Aranka* de Zágón mp.

(P. H.) *Antonius Nagy* de Kaál m. p.

I. Sedis Siculicalis Marus Juratis Assessores.

(*Korabeli, hitelesített másolat Marosvásárhely város levéltárában.*)

TOLNAI ISTVÁN

orvosdoktor, ref. lelkész és tanár, Sellyei János városbíró és Gergel Ilona fia, született 1630 Tolnán. Tanul: Ecseden, Nagyszalontán, Nagyváradon és Sárospatakon, majd tanítóskodik Tarczalón. Ezután Lóránffy Zsuzsánna támogatásával, 1659. április 11-én a franekeri egyetemre iratkozik be, ahol a teológiát és az orvostudományt tanulja. 1662-ben hazatér és Kézdivásárhelyen papi hivatalt vállal. 1665–1668-ig Kolozsváron, a ref. főiskola teológia és filozófia tanára, végül 1689-ben kolozsvári és kalotaszegi esperes, miközben orvosi gyakorlatot folytat Kolozsváron és a környező helységekben. Sokoldalú és tudományosan képzett orvos és teológiai tekintély; kor- és tanártársa a nevezetes Pápai Páriz Ferenc

(1649–1516) orvosdoktor, ref. koll. tanár, író és polihisztor. Meghalt Kolozsváron, 1690. március 25-én — 60 éves korában — Latin nyelvű gyászjelentése megjelent: Irodalomtörténeti Közlemények, 1895. 85. 1.

Megjelent művei:

1. *Ἀρχὸς Λογισμῶν* ad usum singulorum Iuventionis locorum, manu quaesi Tironem deducens, duplici discursu absolutus; altero, spectrum Diabolicum, sub specie Samuelis, apparnisse, argumentis firmis, ex singulis classibus Logicis depromptis, evincente; altero vero varias variorum Adversariorum objectiones enervante & diulente: publicis aliquot Disputationibus exercitii ergo ventilatus & defensus Studio & opere... Franekerae, 1659.
2. Disputatio Theol. Exegetica Ad Cap. I. Medullae Amesiane Quam... publice refendit... Franekerae, 1662.
3. Haza békessége... (predicatio) Szeben, 1664.
4. Igaz ker. vallásra vezető Kalauz... Kolozsvár, 1679.
5. Demonstratio Compensdiosa Dialecticae verae, In usum Philo Rameorum, Illustris Collegii Claudiaci Reformati. Cui aliquot praxeos Logicae sunt subjecta: & compendiosa fallaciarum delineatio in fine appendicis loco eidem arjecta. Claudiopoli, 1680.

1.

1669. április 4. Kolozsvár.

Tolnai István, Nádudvari Jánosnéhoz.

Isten kívánatos jó egészséggel álgya meg kegyelmeteket!

Kegyelmed levelét Uram ő kegyelme állapottya felől örömmel és nagy kívánsággal vettem; valamit ír kegyelmed levelében, mind azok jóra mutatnak; a veritezés az egész testében igen hasznos, csak hogy **meleg** ruhával kegyelmetek letörölje, s olykor jól bétakarja; mert ha verítezni kezd 's a' l. plet elhánnya, veszedelem követi. A' testében levő lanhtság semmit nem árt, abból kiépül. A' job oldalon ha látszik el oszlottnak lenni is az a' dagadás, de csak hadd álljan rajta néha étszaka a' flastrom. Im én igen derekas orvosságokat kiszítettem és az embertül el küldöm. Kegyelmed a' nagyobbik csuprocskában levő orvosságból ebéd előtt végyen ki egy órával egy öreg mogyorónyit, vagy mint egy gesztenye anynyit, azt tégye az ő kegyelme szájában (igen jó ízű),

tarcsa a' szájában ő kegyelme 's magától el olvad a' szájában, csak úgy kell osztán nyálával edgyütt el nyelni, mikor el olvad. A' kisebb edénykében levő orvosság pedig itálnak való, felét kegyelmed elegyiscse egyszer fél ejtelní főtt vízben, csak hadd álljon a' korsóban, ígyék benne a' mennyi kell; ha löhet ne is tudgya ő kegyelme. A' saczkóról kegyelmed ő kegyelmének még éjómra ne adgyon innya, hanem ha valamicskét öhetnek, étel után ihatnak róla. A' tejes magában árt, de ha megsáfrányozzák és nádmézet vetnek bele, nem árt. Kegyelmed ezután ottan ottan tudoscscson, mert a' nyavalya bizony nagy, hamar lehetetlen hogy épüljön, csak apronként épül. A' flastromnak az ára volt hatvan pénz, ennek pedig a' két edényben levő orvosságnak másfél forint mind össze fl. 2. din. 10. Míg ez orvosságok elfogynak, minden nap éljen velek, jót fordítanak úgy reménlem ő kegyelmében. Most szenvedhető egésségben vagyok, de hogy haza jövék, valóban rosszszul voltam másnap; a' hideg másnap háromszor háborított, még azt sem tudom, hogy vagyok, alig alhaték nyavalyám ellen. Adgya az Úr ez levelem találja örvendetesb egésségben kegyelmeteket.

Kolosvárt die 4. Aprilis 1669. Kegyelmeteknek szeretettel szolgál

Tolnai István mpria.

Tekintetes és Nemzetes Nádudvari Jánosné Aszszonynak etc. nekem jó akaro Aszszonyomnak.

(Az eredeti az Erdélyi Múzeum Egylet kéziratárában, Bornemisza-levelezéséből).

2.

1669. április 7. Kolozsvár.

Tolnai István, Nádudvari Jánosnéhoz.

Isten jó egésséggel álgya meg Kegyelmedet kedveseivel edgyütt!

Kegyelmed levelét Uram ő kegyelme állapottya felől kedvessen vettem kegyelmedtül; a' hurut esett a' mia, hogy sokszor elhánta a' leplet. Im én küldöttem valami orvosságokat. Kegyelmed a' kenővel reggel és estve kenesse az ő kegyelme mellét; ez papiroskában levő pornak pedig egyszer felét keverjék egy porányi mézben a' mennyit felvészen, 's éjjel tíz vagy tizenegy óra tájban tegye kegyelmetek a' szájában; hadd magától olvadgyon el 's úgy nyelje le, akár pedig borban igya be, de hasznosabb volna mézben; felét ismét holnap éjjel, szerdán, csőtörtökön bár innyék ő kegyelme immár egy jó italt arról a' saczkóról,

a' melyen bor vagyok. Bort kicsint ihatik, csak hogy kegyelmed pirittason mindenkor egykis kenyért, azt melegen vessék a' pohár borban, hadd szívja ki a' bornak ártalmát, azután vegyék ki a' kenyért a' borból, 's úgy igya a' bort. Ez utánnis kegyelmed tudoscicscon, apronként lehet az épülés, mert nagy a' nyavalya. Írja kegyelmed, hogy a' flor. 2. den. 10, az orvosság árát megküldötte kegyelmed a' patichariusnak, ez az oláh tagadgya; talám akarta kegyelmed megküldeni (azt gondolom) elfeledkezett kegyelmed róla. Az mostani orvosságok ára den. 45, edgyütt megküldheti kegyelmed. Az oláhot ma csak nem tíz óráig kellett itt tartoztatni, még az orvosság elkészült. Ezek után adgyon Isten, ez levelem találja örvendetes órában kegyelmeteket.

Kolozsvárt, die 7 Apr. 1669. Kegyelmednek szeretettel szolgál

Tolnai István mpria.

Borzási Uramat köszöntöm.

P. S. Most tavaszon gonosz a' hurut, ha ez orvosságokkal meg nem szűnnek, mához egy hétre, három estve melegicscsenek sört meg igen bővön, millye söt és darabost vessenek bele, 's úgy mossák.

Tek. és Nemzetes Nádudvari J.-né Aszszonyomnak etc. Torma Mária Aszszonyoknak, nékem jó akaró Aszszonyomnak.

(Másolat az eredetiről, az Erdélyi Múzeum Egylet kézírattárában, a Bornemisza-levelekről.)

3.

1669. május 4. Kolozsvár.

Tolnai István, Nádudvari Jánoshoz.

Mint Uramnak, Kegyelmednek szolgálók!

Én Uram valóban törődöm ezen kegyelmed levelén, mert írja Kegyelmed, hogy a' hurut bántja kegyelmedet, de annál egyebet semmit sem ír, a' miből vehetném észre azt a' hurutot mitül vagyok, ha belső hévség-tüle avagy külső hidegségétül, avagy pedig a' tavasz változása szerint valami sérvés, esés avagy rokkanás indult meg kegyelmedben. Azt akarnám tudni, ha a' nyála kegyelmednek keserű, avagy sósé, avagy pedig édesé; és ha phlegma mely az orrán jó ki kegyelmednek, sűrűe, vagy mint egy csöpögős, vagy nehezen jó ki és mint egy enyves? ha a száján 's orrán ki jövő lehellet melege avagy hideg; alhatike kegyel-

med éjjel avagy nem? hevüle a' feje kegyelmednek avagy nem? Éreze belső melegséget avagy nem? Im azért a' mit gondolhattam, küldök kegyelmednek. Estvéken mikor alunni akar kegyelmed; egy egy kalánkával egyet egyszer egyszer vegye bé kegyelmed ez orvosságban semmi a' mitül kellene félni, mert ezek csak jülepek, egy egy néhány félék. Kegyelmed keressessen 's ássason fekete nadájt, ott eleget kaphatni, azt a' vén aszszonyok is ismerik; a' gyökereken le faragván vékonyan a' feketéjét, az után törjék meg erőssen mosárban, 's egy ejtelní vagy valamicskével több új téjban, kit csak akkor fejtek, egy marok ros lisztel, és egy kis tyúkmonni óh hájjal edgyütt főzzék jól öszve, egy ruhára flastrom formán kennyék ki, alabastram követ elsőbben törjenek meg és szítálják meg, mézzel a' melljét kennyék meg, hincsek be az alabastrommal a' azon felyül tegyék réá azt a ruhára ki kent főtt fekete nadált, hadd álljon rajta egy nap és éjjel, az után újjobban kössék bé, és harmadszor is, remélem úgy hasznát fogja kegyelmed érezni. Kegyelmed gatyaszárban ne járjon fen, hanem inkább salavárit csináltasson ruhából, vagy a' nadrágban heverjen, mert az hurutot csinál, az penig a' tavaszi hurut igen veszedelmes.

Legyen az Úr kegyelmeddel.

Kegyelmednek míg él szolgál

Sietve. — Kolosvárt die, 4 máj. 1669.

Tolnai István.

P. S. A' báránt kedvesen vettem Uram kegyelmedtül, meg eszszük a' kegyelmed egésségére.

Nemzetes és Tek. Nádudvari János Uramnak etc. nekem jó akaró Uramnak.

(Másolat az eredetiről, az Erdélyi Múzeum Egylet kéziratárában, a Bornemisza-levelekről.)

Kolosvári DIMIÉN PÁL

orvos-doktor, unitárius kollégiumi tanár, született 1655-ben; hihe-tőleg a kolozsvári unitárius kollégium elvégzése után kerül tanuló-társával, Teleki Pállal a hollandiai egyetemekre; pl. Leydában a teológián kívül, az orvostudományokat hallgatja és ott is nyer okle-velet, majd hazatér Kolozsvárra, ahol megválasztják az unitárius gimnázium tanárává, miközben orvosi gyakorlatot is folytat. Meg-halt: 1720. január 4-én, 65 éves korában Kolozsváron. Díszes sír-emléke a házsongárdi temetőben van.

Munkája:

Disputatio inaug. medica de generatione, augmentatione et decretionem microcosmi. Lugd. Batav. 1689.

Kéziratban:

Catecheses Christianae secundum unitarios.

Dimiën Pál itt közlött levele mindössze betegségét és rotterdami tartózkodását igazolja.

1697. október 3. Rotterdam.

Dimiën Pál, Teleki Pálhoz.

Rhoterdamban, 3. Octoberis 1697.

Méltóságos Úrffi!

Az választ tegnapról mára holosztván, hogy az nappal egészségemnek-is netalán jobbra való változását látván, jobbat írhatnék Kegyelmednek: De töllem tellyes lehetetlenség az mint magamat érzem vasárnapra Leydában menni, ha nem ha Kegyelmed szeredáigh várakozik, úgy hiszem akkorra oda mehetek. Egyéb aránt ha Kegyelmed siet, nem igen meszsze vagyunk egymástól, Kegyelmed ide elfordulhatna és az beszélgetést az mi illeti mind edgyet tenne. Én Kegyelmednek szolgálni örömet akarok, de az utazásnak mostan ura nem vagyok, magamnakis kimondhatatlan nagy kárommal és hátramaradásával.

Kegyelmed kész szolgája

Jó akarója

Dimiën Pál m. p.

Mijn Heer — Mijn Heer Paulus Teleki
Een huysse van den Heer Professor de Volder — Tct. Lyden.

A boritékon más írással:

Ao. 1697. 4. 8bris Leydae Dimiën Pál Uram levele jött kezemhez
Rotterdambul.

(Az eredeti az Erdélyi Múzeum Egylet kézirtattárában.)

1708. május 7. Kolozsvár.

Dimiën Pál, Teleki Pálhoz.

Colosvárat 7. May 1708.

Méltóságos Groff Úr,
nékem bizodalmas Jó Uram!

Ez Acclusa Nagodhoz, harmad napja hozzám érkezett Bétsből, az én leveleim negyedik 's ötödik költenek Január; tudom ez is nem iffiabb azoknál, és azért kevés újsággal fognak terhesek lenni. Mindazonáltal kívánom, hogy nálamnál örvendetesebb hírekkel bővülködhessék Nagod.

Ez mellett igen bizodalmoson kérem Nagodat ez leveletskémet méltotassék elseo alkalmatossággal eleo mozdítani az hova illik.

Az Feleségem igen alázatosan köszönteti az Urat, ajánlván kész köteles szolgálattját, miképpen az kis Sophiámis Pápai Ferencz Úrnak.

Ezzel maradok

Nagod

Kész Jó akaró Szolgája
Kolosvári Dimiën Pál m. p.

(Az eredeti az Erdélyi Múzeum Egylet kéziratárában.)

1720. január 4. Kolozsváron.

Kolosvári Dimiën Pál sirirata a kolozsvári Házsongárdon.

Pauli Dimiën Kolosvári, Professoris et Plebani, Medic. Doctoris inter Unitarios Ceberrimi. Denati die 4-ta Januarii A. MDCCXX.

Vixi: mortuus at jaceo, tu disce Viator — Vivere: si nosti vivere, disce mori. — Intrepidus leo sis, serpente oculatior esto, — Te Proceres etiam laudis honore colant, — Quid juvat? Omnis mutatur fortuna ut arundo, — Dum livor quoque post fata quæcit atrox. — Sis Nemone prior, sis nixa superbia pennis, — Arma Virumque canas, quid juvat? ecce nihil. — Vivas lustra decem et tria, tanquam ego, vita rotatur. — Ergo scias, quid sit vivere, quidque mori. — Quis fuerim? quaeris. Dimiën cognomen Avorum, — Praeclarum Pauli sed mihi Nomen erat. — Urbs genuit famosa Kolosvár; Nomen honorem — Ipsa dedit sedis, ipsa quietis erat. — Collegii Rector puro de fonte docebam — Annis ter denis verba sacra DEO. — Et Medicus fueram Arte, quaterque maritus et haeres — Iam nullus charis ex geminis suprest. — Urbes Europae vidi ter, et oscula Regi — Praebueram: nunc sum mortis in imperio. — Ecclesiae Plebanus, per duo lustra fidelis: — Laetus eo Christi Judicis ante Thorum.

FEJÉRVÁRI ISTVÁN

orvosdoktor, született a komárommegyei Baromlak községben. 1683—84-ben Leidában tanulja az orvostudományokat, a „nagy” Teleki Mihály költségén. Orvosi gyakorlatot Erdélyben folytat,

nagyobbrészt a Telekiek szolgálatában. Kortársa: a nevezetes Köleséri Sámuel (1663–1732) protomedikus, kinek rendelkezése alatt végzi orvosdoktori feladatát. Születési éve és halálának éve ismeretlen.

Megjelent műve:

Dissertatio inaug. medica de scorbuto. Lugd. Batav., 1684. (Patronusához, Teleki Mihálynak ajánlva.)

Fejérvári István, a Teleki-nemzetség legelső udvari orvosa, írásbeli meghagyással lekötötte magát Teleki Mihály és családja kizárólagos egészségügyi szolgálatára, ha külső országi egyetemi tanulmányainak lehetőségeit biztosítják és orvosdoktori kiképzetésének költségeit fedezik. Ez az áldozatvállalás és tudománypártolás Teleki Mihály részéről nem nagy megterhelést jelentett, ha figyelembe vesszük, hogy a teljhatalmú erdélyi kormányzó és hadvezér kétkulacsos politikájával annyi birtokot harácsolts össze, hogy „ha Huszt várából Fogarasba kellett utaznia, mindenütt a saját birtokán állhatott meg éjji szállásra!” A személyes használatra kisajátított orvosdoktor azonban nem akadályozhatta meg tragikus vesztét, mert arra nem vállalkozott, hogy az 1690. augusztus 24-én, a Tököly Imre elleni zernesti csatában szétdarabolt holttestét összeeszkabálja.

1681. július hó, Marosvásárhely.

Fejérvári István orvosi reversalisa Teleki Mihályhoz.

Én Fejérvári István adom tudtára mindeneknek az kiknek illik: quod in Anno presenti 1681 die vero mensis Julii. Az méltóságos Úrnak, Tekintetes és Nemzetes Teleki Mihály Uramnak ő kglmények költségköltségével, jó akarattal j l küldetvén az Belgiumi Academiákban az Medicinának tanulására; kötölözöm arra magamat, hogy az ő kglme parantsolattya szerint, az Medicinát szorgalmatosan űzöm, egyéb tanulásra magamat nem adom, három Esztendő múlva haza jövök, ott fen semmi praetextus alatt nem maradok, itthon is pedig illendő fizetésért ő kglmet, feleségét, Gyermekait szolgálom, kglmek kedve ellen 's hírek nélkül magamat senkihez nem kötölözöm. Mindezekről az mig az Urat

ő kglmét és szerelmetes feleségít 's Gyermekeit üdvözlendő keresztényi hitemmel assecuralom, subscriptionnal, petsétemmel megerősítvén ezen levelemet.

Maros Vásárhely Anno et die supra notatis

idem qui supra

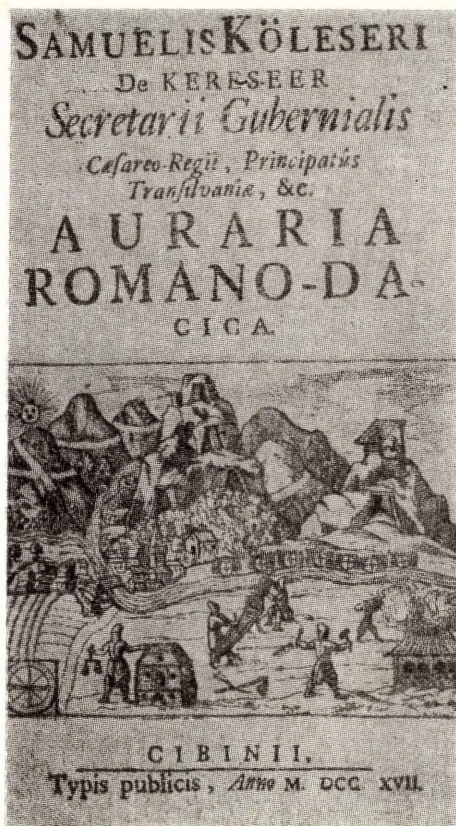
P. H.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

KERESÉRI KÖLESÉRI SÁMUEL

bölcséleti, teológiai és orvosdoktor, protomedicus, az erdélyi főkormánysszék tanácsosa, a hasonló nevű ref. lelkész és Damian Anna fia, született 1663. november 18., a Borsod megyei Szendrőn. 1674-ben a debreceni ref. gimnáziumban végez, majd 1679. május 22-én külföldre megy; 1680. február 15-től a leideni egyetemen bölcsészetet tanul, ahol 1681. június 20-án bölcsészdoktori címet nyer. 1682. május 20-tól a franekarai egyetemen találjuk, ahol 1684-ben teológiai doktorrá avatják. 1685. május 9-én érkezik vissza Debrecenbe, de első lelkészi bemutatkozása rosszul üt ki, amennyiben a Miatyánkot eltéveszti s így a továbbiakban lemond papi hivatásáról. A Hivatáskeresést újra kezdi, míg Leidából orvosdoktori oklevéllel tér haza, amikor is Nagyszebenben telepedik meg. Előbb mint városi, majd tartományi főorvos nagy népszerűségnek örvend. Rendkívüli sokoldalúsága, szellemi felkészültsége és tudományossága kivételes megbecsülést szerez számára és magas állásokhoz juttatja. Kinevezik az erdélyi bányák főfelügyelőjévé, majd az erdélyi főkormánysszék titkárává és 1717-ben tanácsosává. Irodalmi munkásságáért több külföldi tudós társaság tagjává választja. Háromszor nősül. Meghalt szélhűdés következtében 1732. december 24-én Nagyszebenben. Temetésén Kováts Mihály predikátor mond gyászbeszédet. Roppant vagyonát és hatalmas könyvtárát első neje, Klofius Agnéttha örökli.

Megjelent műveit (23 kötet) Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái (Budapest, 1900. VII. k. 28—33. l.) mutatja ki. Rézmet-szetben készült arcképe Schaffhauser Illéstől, Bécsben, az Auraria Rom. Dacica II. kiadásában, 1780. jelenik meg.

Köleséri Sámuel bányászati könyvének címlapja
(1717-ből)

ségében pedig nagy földön mássa nem vólt; a ki olly jól a' nyavalyák okait észre vehetette vólna, 's olly fundamentomosan orvosolhatta vólna. Nem tartottak az ő idejében a' két Hazában hozzá hasonló tudósembert. El-híresedvén, szép Hivatalokon forgott Erdélyben: a' Bányákon vólt

Fő Inspector, Gondviselő, Guberniumban Sékrétárius, élete vége fele Tanács Úr. Űralták is őket minden Vallású és rendbéli emberek. — Házasságában háromszor szerentsétlen volt; a' miatt látott sok bűt. Vallásában Református volt; de buzgótalansággal vádoltatott, 's annak idejében mindeféle Vallás-béliekhez alkalmaztatta magát; azért is írták hólta után némellyek, a' kik életében igen tisztelték, hogy sem mi vallása nem volt. — Halála előtt akart valami Summát a' Reformáta Eklé-

Köleséri Sámuel VI. Károly
tisztületére veretett emlékérmé,
az Auraria Romano-Dacica c. könyvében

siák és Kollégyiomok számokra hagyni, de addig késedelmezett a' rendelésével, 's annak fel-találásával hová tégye jó móddal, a' míg a' gutta meg-ütötte és hirtelen meg holt. Az Ekklesiákra 's Oskolákra egy pénze sem maradt; hanem arra, a' kinek ő nem akarta: az első Feleségére Klosius Ágnethára; a' kitől ugyan régen el-választatott volt; de az Aszszony az időtől fogva-is az Udvarnál folytatván dolgát, már most kezdett volt Kölesérihez férni, 's állapotjának 's perinek szerentsébb végét látni. — Halála után Köleséiről kevesen mondtak jót: Tudományát ugyan ellenségei-is meg-vallották 's nagy böltsességét; de Kegységét 's tselekedeteit még Jó akarói sem dítstérték. Sok verseket írtanak emlékezetére, ki ki a' maga indulatját fejezván ki.

1.

1722. január 1. Nagyszeben.

Kölesséri Sámuel, Teleki Sándorhoz.

Méltóságos Groff
Bizodalmas Uram!

Bokros szomorúságát Md Űri házának szánakozással értettem, Isten kldet vigasztallja, több változásoktól az új esztendőben, mellyhez minden részeire áldást kívánok, oltalmazza.

Az Aszszony nyavalyáját a' szomorúság mind újjithatta 's mind nehezítheti. pro praesenti Statu újjabb orvosságokkal élni szükségesnek lenni nem ítélem, az eddig praescribaltakat újabban elkészítették. Ha hysterica passioi nagyobb mértékben per accessum applicallyak a' most praescribalt Tincturat akar maganossan ad 30 et 40 guttas, akar az előbeni orvosságokkal elegyítve gyakran beadhatni. A' nyolczszorra valo porokat estvekor főt vízben kell be adni demulcendas in interno aestu partes.

Ajalom Isten oltalmában egész házával az Urat, maradok

Mltgs Groff
Szeben 1. Jan. 1722.

köteles szolgálja
Kölesseri Samuel.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

1723. július 27. Medgyes.

Kölesséri Sámuel, Teleki Sándorhoz.

Méltóságos Groff
bizodalmas Uram.

A' melly orvosságok elfogytak, újabban repetalni kell, mert csak az egyszeri praescriptiora olly hosszasson radicalt symptomak nem mulnék. Az Aphták ha recurralnak a' külső csomokkal kívül, belül a' praescribalt orvosságokkal kell élni. Egyébarántis a' a' Gyermekeket se igen hevíteni se hidegíteni nem jo. Ha a' főt vizet nem iszsza, most

savanyú vizzelis jó volna éltetni. et nonnunquam emmulsionibus additis
ventis caueri et Ulteriora circa autumnum. Interea non
malé spero, optimé cupio et maneo

Illustrissimi D. Comitis
Medgyes de 27. July 1723.

obligatissimus Servus
Samueli Kölesséri.

(Az eredeti a Telekinek marosvásárhelyi levéltárában.)

FELFALUSI MIHÁLY

orvosdoktor, F. József, marosvásárhelyi ref. esperes-lelkész, ref. kollégiumi rektor és Dobos Tofaeus Zsófia (T. Mihály erdélyi ref. püspök negyedik és legkisebb leánya) fia, született Marosvásárhelyen 1690 körül, ahol kezdeti tanulmányait végzi. Külföldi tanulmányairól nincsen adatunk. Mint Köleséri Sámuel, Enyedi István és Vette János György orvosdoktorok kortársa, hihetőleg nagyobbbrészt a nagyszombeni főkormányosok szolgálatában működik és a gr. Teleki Sándor udvari orvosa. Születési és halála ideje ismeretlen. Neje: Báróczi Éva, B. Sándor, a magyar testőrirő nagynénje.

Hivatásával — hihetőleg — elégedetlen, mert patrónusához, Teleki Sándorhoz 1728-ban intézett soraiban úgy nyilatkozik, hogy „a medicina sok kárt causal, jobb lett volna, ha egérfogót tanultam volna tsinálni!”

1.

1723. április 6. Székelykeresztúr.

Felfalusi Mihály, Teleki Sándorhoz.

Méltóságos Gróff Úr,
Nagy Jó Uram 's Patrónusom!

Tegnap a' mig az Ur a' M. Urnál volt, azalatt fordultam vala Régenben, hólis ott lévén Székely Sigmond Uram, emlité Aszonyom nyavalyáját, 's kére hogj ma ide jöjje. Ma reggel érkezék az Ur Kölöseri Uram levelei: mellyeketis ugj teczvé, az Urnak el küldettem: a' mely orvos-

ságot küldett, annak a' Praescriptioját, az én levelemre páriáltam. Emlité az Ur a' M. Gróff parantsolattyát valami Laxatioum iránt: ehez képest küldöttem, ebben az Üvegben lévő Elixirt: melyis ad guttas 70—80 fehiüter 2 's 3 Sedes moveál: ha teczik a' M. Gróff Urnak, élhet vélle, mostis minek előtte eret vágatna, szintén úgy, mint máskor Herba Théében bé vévén: az Aszonyt Bánfiné Aszonyomat 70 cseppek absque allis forminibus vel fabigabione virium kétszer latálták. Hólnap reggel visza megyek, 's az Aszonyon eret vágatak; ha ott talállok maradni, és a' Borbély el jó, tudositson a' M. Ur, mindgyárt oda megyek: különben sietek arra felé visza jőni. Székely Sigmond Uramatis praeter speror igen kornyadozva találtam; mivel tegnap ex Elitinio vitae Farkasiano igen nagy Dosissal élt: már Hungarico akarja Suffocálni. Bátorságos és siető írással a' M. Urat igen alázatosan követem, és Isten óltalmában ajánlom.

A' Méltóságos Groff Urnak
Sz. Keresztur 6. Aprilis 1723.

alázatos igaz Szólgája
Felfalusi Mihály.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

Kelet nélkül.

Felfalusi Mihály, Teleki Sándorhoz.

Méltóságos Gróff Ur!

mindenkor kiváltképpen Nagy Pátronus Uram!

Az én nyavalyám defervéála; de mivel a' gyomrom meg veszett, mig az helyben nem áll, addig a' Lenta Febrisemis (cum continua Siticula, et religios audentibus) nem mulik el. Már bizony csak eddelgelném valami jó ízű, nem kövér étek leveket. Ha egy pohárka, nem eczetes, jó boromis volna; főtt vízzel elegyítvén innámis: Bizván hogy Isten segítségéből ilyen formán egészségem helyre jöne. Nem tudhatom Leveleimet a' Méltóságos Gróff Ur mi formán küldheté el, és kinek? Bátóságos busításomról nagy alázatossággal követem a' Méltóságos Gróff Urat, és maradok

a' Méltóságos Gróff Urnak

mindenkori alázatos igaz szólgája

Felfalusi Mihály mps.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

Kelet nélkül.

Felfalusi Mihály, Teleki Sándorhoz.

Méltóságos Gróff Ur!

Nagy Pátronus Uram!

Nékem Istennek hála, a' fájdalmaim alkalmasint szűntének, de az obstructio mind persereál: Isten tudgya ha hólnap szabadulhatoké?

A' szegény Sofikát cura alá fogtam: az orvosságokat Ostyában szokta bé venni. Méltóztassék a' Méltóságos Gróff Ur, az ostya sütő vasat ide adatni; hadd süssünk egy néhány ostyát; hólnap kár nélkül vissza külgyük. A' Méltóságos Urnak szerencsés Jó éjczakát kívánok és maradok

A' Méltóságos Gróff Urnak alázatos, beteg, igaz Szólgája
Felfalusi Mihály mpr.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

Kelet nélkül.

Felfalusi Mihály, Teleki Sándorhoz.

Méltóságos Gróff Ur!

Isten után való Pátronusom!

Én igen jocskán kezdettem lenni, tegnap éjczaka álla valami fájdalom balfelől (salva venia) a' szemérem testemen fellyül, mellyis tegnap szenvedhető volt: és mind ebéden, mind peniglen vacsorán igen jó! ettem; hanem le felektemkor éjczakára iszonyu fájdalom éreztem, melly mostis Continuál, ha egy kevesset mozdulok mingyarást öregbül, csak egyik házbólis, a' másikkban czibikkelésem igen kinos: a' fájdalom most fel megyen a' bal vesém tájáig, sőt azt a' oldalamat, és karamat is huzza:

A' Méltóságos Gróff Ur nyavalyáját, mint a' magamét, ugy fájlalom; de az Isten keze nyomott meg; én lábaiman nem mehetek:

Doctor Hutter Uram már negyed napja nállam nem vólt; szégyenle mis terhelni: Accuraté az ő kglme Praescriptiójához tartottam maga-

mat, bortis több egy hetinél, hogy nemis kóstoltam: ő kglme el hagyott; magam pedig a' hól látomis hogy ártanak, vagy pedig váriálni kellene, secundam circumstanciás, magamtól semmit nem merek substittuálni.

Az én nyavalyám, vagy Hojagnak, vagy Vesének inslammátioja és ezekkel talám a' Caluntusnakis nehéz (a' vizellő csökön a' hojagban per Ureteres) descensussa; avagy peniglen a' Süllynek meg nem indulhatása miatt való Passiók. De én magamtól semmitis nem merek próbálni, csak sinderésem, míg Isten el hozza a' Bóldog órát. Éjczakákon és reggel nagyobb fájdalmaimis vagynak, forroságom is nagyobb. Bátorságos és hibás írásomról a' Méltóságos Gróff Urat alázatosan követem: és magamat Isten után a' Méltóságos Gróff Ur mindenkor hozzám fenntartott Uri Grátiájában ajánlom

A' Méltóságos Gróff Urnak el nyomorodott alázatos igaz szólgája

Felfalusi Mihály mpr.

(Az eredeti a Telekiek marosvásrhelyi levéltárában.)

5.

1737. január 24. Nagysajó.

Felfalusi Mihály, Teleki Lászlóhoz.

Méltóságos Imperiális Gróff Ur!

nékem Nagy Jó Uram, 's Pátronusom!

Tegnap észre nem vévén, hogy az Aszony ö Nagysága a' Méltóságos Gróff Urnak íratott, mára kelle maradni, hogy kötelességemnek és fogadásomnak meg feleljek. Azért én Praescriptiát omni meliori modo el készítettem. Mellyenis vagynak öt fele orvosságok, úgy mint 1. Pilulák. 2. Essentia. 3. Pulvis Digestions. 4. Enytasorum. 5. Ungventum. Mellyekkelis ilyen formán kell élni.

Az Ungventummal kenesse gyakran a' lépít, és az Emplastrumot irhára kenvén tarcsa rajta. Mindennap pedig reggel éhomra Hba Theében, vagy Verenicás Influsumban (melly még jobb) vegyen bé az Essentiában 30—40—50 Cseppeket, négy öt findsiánit a' fellyebb spécificált italból réa iván. Ebéd után pedig két órával, és éjczakára a' mikor le akar fekünni, vegyen bé a' Porban a' mennyi egy jó nagy kés hegyire fér, borban avagy vízben.

Minden harmad vagy negyed nap pedig, vegyen bé a' Pilulákban reggel éhomra 20—25—30 valamelyik Spécificált meleg itallal, mely-

benis (ha úgy simpliciter el nem nyelheti őket) elis olvaszthattya, és meg
ihattya: kikis ha kétszer laxálandgyák vagy háromszor egy nap elég:
és a' szerént kell augeálni, avagy immunuálni a' Dosist: NB Ezen a'
napon penig semmi egyéb orvossággal ne éljen. Ebédetis ehetik valami
gyengéket; mert mind ekkor, mind penig mászszor szükséges hogy jó
Diaetát tartson, és mind ételében, mind penig italában magát mérsé-
kelje: néha néha igen jó a Kaperlis étel, tormás és mustár, Circa Aequi-
nactium Vernum Luna decresanta a' jobb lábán vágasson eret. Midőn
ezekkel így fog élni a' Méltóságos Gróff Ur egy darab ideig, úgy remé-
lem hogy Passioja szűnni fog, kivált ha a' flutus Praemorrhoidum inter-
narum meg induland, mellyet éppen meg nem kell állítani, hanem
moderálni és temperálni. Mindeneknek penig Successusokról; méltóz-
tassék a' Méltóságos Gróff Ur tudósítani: mivel míg Isten engemet
éltet, régi hűségemet igyekezem meg tartani a' Méltóságos Gróff Ur-
hoz.

A' Méltóságos Aszonyt alázatosan köszöntem: és egész Méltóságos
Házával Isten őltalmában, magamat penig régi Uri Grátiájában aján-
lom

a' Méltóságos Imperiális Gróff Urnak

Nagy Jó Uramnak, Patronusomnak
N. Sajtó 24 Jan. 737.

alázatos igaz Szolgája
Felfalusi Mihály

Illustrissimo Domono Domino Ladislao e S. R. Imp. Comitibus
Teleki de Szék (Cum plen. Honor. et Dignitt. Titl.) Domino Domino,
et Patrono mihi Colendissimo — Gernyeszeg.

1737. 24. Jan. Gernyeszeg. D. Felfalusi Ur Levele."

(Az eredeti az MTA kéziratárában.)

VETTE JÁNOS GYÖRGY

orvosdoktor és patikárius, hasonnevű szebeni gyógyszerész és bota-
nikus fia, született Nagyszebenben, ahol hihetőleg kezdeti iskoláit
végzi, majd 1706 Jenában, 1708 Wittenbergben tanul, egyetemi
tanulmányait pedig Halleban, Wittenbergben és Harderwickben
folytatja és ez utóbbi helyen, 1711. május 11-én orvosi oklevelét
nyeri. Innen hazatérve, Nagyszebenben orvosi gyakorlatot folytat,
egyben apja halála után (1704. jún. 11) átveszi a városi gyógyszertár
vezetését is. 1746-ban szebeni szolgabíróságra emelik. Apja után

Graudenchenből való porosz-lengyelországi származása dacára jól beszél magyarul. Meghalt Nagyváradon, ismeretlen évben. Nagy vagyont és jelentékeny könyvtárat hagyományoz fiára, Vette János orvosdoktorra, kivel a Vette-család kihál.

Megjelent művei:

1. Disputatio Anatomica De Celebro. Vittenbergea, 1709.
2. Disputatio Medica Inauguralis De Catemeniis... Harderovici, 1711.

Vette János György, mint zord hitelező lép fel a nagyhatalmú gr. Teleki Sándorral szemben, az idecsatolt levelekből kitetszően. Teleki Sándor, a „nagy” Teleki Mihály fia és örököse, aki ugyan-csak „önzetlen” gyámolítója és foglalkoztatója az orvosdoktorságnak, amennyiben 1760-ig, tehát haláláig: Köleséri Sámuel, Felfalusi Mihály, Pataki Sámuel (első), Enyedi István és Borosnyai Nagy Márton szolgálatait veszi igénybe drága egészségének biztonságosítására. Ezen kívül, patikaszerigényei is emelkednek, amiértis a szebeni patikárius, a felhalmozott tartozásra figyelmezteti, majd az ily nagyúrral szembeni szokatlan tónusú, kevésbé álázatos, inkább érélyes bejelentéssel: „indiscrete formált levéllel” valamint „impertinens írással” szorgalmazza követelését.

1720. január 25. Nagyszeben.

Vette János György, Teleki Sándorhoz.

Illustrissime Comes,
Domine collendissime.

Nagyságodat busításomrul igen alázatosan követem. Az Patikám-bul vett Orvosságok ára iránt akarnám, hogj ebbe a' szük 's nyomorult időben meg fizetett lenni. Az Specificatiót most is bé küldtettem volna, de nem tudván hová dirigallyam nahhorra hadtam. Circiter égj száz forintra maid megjen avval edgjütt, a' kit utoljára az Aszszony ő Nagjsága levelire küldöttem. Azirt ha Nagjságod azonba tiz vagj tizen két Aranyokat pro futum defalcatione küldene, igen igen nagjra betsülném 's köteles lennék minden némü alkalmatosságban szolgálni; melj mos-

tani szép Gyülési alkalmatosságba igen jól lehetne el küldeni, vagj
vest Uram, vagj ezen expressunk által.

Ezen kívánságomnak hogj satisfactiót tegjen igen igen alázatosan
kívánom, maradván

Nagyságodnak
Szeben de 25. January 1720.

kész köteles szolgálja
Vette János Dr.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

1720. március 23. Nagyszeben.

Vette János György, Teleki Sándorhoz.

Isten Nagyságodat minden lelki 's testi jokkal áldja meg
szívesen kívánom.

Nagyságod Berkeszrül énnékem irt hoszszu levelit minden betsü-
lettel kezemhez vettem. Mikor olvastam edjszer kétszer, nem tudtam
egjebet tenni, hanem tsudálkoztam erőssen, hogj hogj lehet hogj
Nagyságod engemet jobban nem ismér, vagj pedig engemet tsak pro-
bálni akar olly dologgal, mellyell által mentünk 's végre folytattuk, ha
pedig nem ugjolag kezdhettyük, nem bánom. Litera Scripta manet. Ao
1716. adtam egész specificatiót, azotátul fogva mind vártam, hogj
Nagyságod vagj fogja én tőlem kérni az Specificatiót, magam pedig
mind Ao 1717. Pestis iránt nem tehettem szert, hogj Specificatiót
küldjek, mikor Nagyságod itt benn vólt későn tudhattam meg, azért
fen maradt ez a' dolog mind eddig, melly nem annyira az én vétkem.
Énnékem Egj Istenem, egj lelkü isméretem 's egj egészségem vagjon
mind nagyobb Kintseim, az többit semminek tartom, 's evvel ugj
annyira akarom bizonyítani nem egj, hanem több Juramentumokkal
Isten 's ez világi Törvény előtt hogj ez az dolog ugj, az mint ez mostani
Specificatiomba fel van téve, állot. Melly dolgot akar hon Nagyságod-
nak fog tetzeni, doccalom, 's erre választ várok, mire Nagyságod
magát fogja resolválni, vagj fizetésre quo citius, vagj hogj Memorialét
az Regiui Excelh. Gub. be adjak, mert ez az adosság régen in Suspenso
állot, 's nem török Országi, hanem drága Indiai marha. Az mi az
Alkermest completát illeti, akarom hogj Nagyságod Ország Törvény

előtt is engemet szeressen, ha alkalmatlan színe ize 's erejű volt, az mind Nagyságod describálja. Nem volnék méltó, hogy Patikarius, ne hogy Doctor Medicinæ in Hollandia creatus, vagy Nobilis Romani Imperii lennék. Nagyságod úgy bethűlyen szegény városi embert, az mind annak rendi. Senkinek jobbjára nem vagjok, ha nem tezett az Alkernes, mért vitette 's vagy hozatta Nagyságod két izben a' mind az specificatioba meg van. Nagyságodnak sem adossa (nem) vagjok, ha pedig leszek, inkább in Suspondere et este vissza adom azt az török sido marhát.

Én Nagyságodat orvosságaimmal nem kínáltam, sem más embert réá nem kénszerítetttem még eddig, hogy vegje. Az kinek nálam nem tetszik, mennyen tovább: ehundus regitur opiniobus, noha sokszor rosszszab is a' portéka. Nagyságod 's Aszszony ö Nagysága meg vadnak az petsetlett 's subscribált tzedulában is, azok szerint kérem 's kívánom minden bethűlettel fizetésem, ez után sem sokat sem keveset Creditumba bezzeg nem fogok adni. Dens Elephantis Stat ad servitia adhuc integer, tanti penetere enim non emo.

Ezzel Istennek ajánlom Nagyságodat maradván

Nagyságod

köteles kész szolgálja

Szeben k. 23-tia Marty 1720.

Joh. Georg. Vette
ch D. Med.

Sok Uri Német 's Magyar Személyeknek adtunk Orvosságainkat, de olly panaszt még nem halottam; most is nem régen az Ur Teleki Joseph Uram sokat vittetett 's mindent bethűlettel meg is fizette. Isten áldja meg.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

3.

1720. április 16. Nagyszeben.

Vette János György, Teleki Sándorhoz.

Ajánlom szolgálatomat Nagyságodnak.

Meg olvasván Nagyságod igen haragos Levelit, által láttam mért levelemet bestellennek nevezni. Talám az igaz remonstratiom iránt, hogy úgy nem adom magamat mind Nagyságod kíványa vagy parantsolni

akarná, erre nézve van már Instantiám, azért nem kell ide vagdalkozás; hanem az tizenegyedik parantsolat szerint: A' ki adós, fizessen meg, mert a' ki nem Sollicitatus jó akarattal fizet, az Isten előtt is kedves. Azt a' ki creditimot ad nagy várakozással, ötödik esztendőn nem kell mortificalni 's fárasztani.

Nagyságodat ez utolsó Pestisünk előtt is itt benn láttam. Már Nagyságodat ígéreti szerint itt nálunk Szebenbe meg várom. Az Recipék iránt nem lesz egy tsep fogjatkozás, hanem azokat producálni fogok. Hoszszas Válaszomat nem én causáltam, mivel látom, hogy Nagyságod disfacultást ok nélkül causal 's moveal, úgy énnékem kellett remonstrálnom. Creteng plura et de mehozi végeszhetjük ezt az dologott. Ezel Isten olt. ajánlom KglDET, maradván

Nagyságodnak

kész köteles szolgálja

Szeben d. 16-t April. 1720.

Vette János Dr. Med.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1720. szeptember 15. Nagyszeben.

Vette János György, Teleki Sándorhoz.

Ajánlom Nagyságodnak, mind nagy jó akaró Uramnak kész köteles Szolgálatomat, Istentől minden lelki 's testi jokat kívánván!

Ezen alkatmatossággal Nagyságodat kellek incommodálnom, mert kinek kinek a' magáé kívántatik. Ab Ao 1716. mind eddig elég várakozással voltam. Quo cito solvit bis solvit. De én mikor a' magamét kívánom, még rossz szót kell hallanom, a' mitsodás az Nagyságod levele de die 11. Marty hujus Anni. it. de die 5. April. bizony nem érdemletem, 's ha producálna Nagys levelelt akár kiis jonak nem találna. Szebeni lakos ugyan tsak vagjok, Sed cm Gr. Mattis Caesarea vagjok a' mi vagjok, et raone Gradus, Nobilis Romanii Imperii. Én minden moderatioval akartam eztet insinuálni, 's erre minél hamaréb lehet választ várván. Nagyságodnak lesznek emberei, kiknek itt Szebenbe dolgai ezen kívül lehetnek, hogy ezen dolognak véget érhessek, másképpen kételen lések az N. Ország előtt Peter diák Uram által satisfactiomat keresni, mert én még három 4. esztendőket nem várhatok. Pro meliori este következő Copiát le irtam, litera scripta manet, innet ki látzik mitsoda calculust tsináltunk. Nagyságod Czédulái cum Subscriptionem et Sigillo többire úgy vadnak, mellyre nézve ha az Debitum intertum

mégis, bizony Creditumot se Nemes se más embernek adni nem kell. Azt majd következő Excelsi Gubernii Confluxusba véget érek tudom bizonyoson.

Ezzel Istennek ajánlom Uram KglDET, maradván

Nagjságod
Cibinii d. 15. 7br 1720.

köteles kész szolgálja
Vette János Dr. Med.

Copia.

En az ide aláb meg irt Személy, ennek előtte valo időkben bizonyos számu 's árru Patikában kívántató Materialékat administráltatván Doctor Vette Uramnak ő Kglmének, praesentibus attestálok, hogj azoknak árok restitutiojában ő Kglme én számamra kívántato Orvosságokat adatott huszan kilentz forint és negjven hét pénz érőket, és ugjan azonoknak árokban Arany's ezüst elegendes Csipkét tizen két lótot és egy nyoltzad részt (lot per sz. u. három) mellyeknek árok tészen Ötven egy forintot, harmintz két pénzt, ez az fellyeb valoval öszve tészen sz. u. 80, 79. id. est Nyoltzvan forintokat és 79. pénzt. Az mi az én praetensiomba hátra van (ugj mint sz. u. 7. 63) annak refusiojában továbbrais ő Kglme jo akaratjából orvossággal várván contentumot.

Szeben d. 27. Febr. 1716.

— L. S. —

Groff Teleki Sándor.

Illustrissimo Comiti Domino Dno Alexandro Teleki de Székes, et Domino et Amico colendissimo honorando pateant velim in Gernyeszeg.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

5.

1721. szeptember 23. Nagyszeben.

Vette János Gyögy, Teleki Sándorhoz.

Illustrissime Domine Comes,
Domine mihi colendissime.

Ezel hogj Nagjságodat incommodálom, akartam Nagjságodnak tudára adni, hogj az pénz iránt, az Vizaknaiakra assignaltatott, még eddig nem leválhattam, nem tudom mitsoda difficultást tsinálnak. Azirt erre Nagjságod Választ véven, akarnám tudni, mikorrá érhessek véget

annyi várakozás után. Azonba nagy bátorsággal kérném Nagjságodat, hogj vagj 300 száz hagjmát de Croco Austraro küldene Ngsod minél hamaréb lehetne, ha lehet, ha pedig nem vagj tsak 100., hogj Szent Mihály nap után szolgálatommal meg igjekezem szolgálni, vagj kész pénzel meg fizetni magamat ígérem. Ad 9 t Octobris lesz nálunk az Confluxus, ha evvel az alkalmatossággal be lehetne küldeni, igen jo lenne. Ezel Istennek ajánlom Nagjságodat, maradtván

Nagjságod
Sibinii d. 23. Septembr 1721.

kész köteles szolgálja
Vette János Dr. M.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

6.

1725. november 9. Nagyszeben.

Vette János György, Teleki Sándorhoz.

Métoságos Groff,
nékem jo Uram.

Ezen emberem által minden betsülettel requirálom az Urat, tessék Nagjságodnak Semel pro Sempec azt az kevés adosságot Quietantia szerint le tenni, mert én engemet tovább nem tartosztatom. Én az én portekáimat nem ingyen, hanem sok költséggel 's drága pénzel veszem, azért vagj kész pénzt erre várok, vagj pedig ha Nagjságod Naturalékat tiz nap alatt olyakat küld, az mellyeket juxta forum forense el vehessek. Ha ez meg nem lesz, Instantiát adok bé az Méltoságos Guberniumnak 's Nagjságod költségére veszek ki, mert én bizony el untam az sok Sollicitatiot 's hiába való várakozást.

Ezzel Istennek ajánlom az Urat, maradván

Nagjságodnak
Cibinii d. 9. Novembris 1725.

kész köteles szolgálja
Vette János Dr. M.

Méltoságos Groff Teleki Sándor Uramnak adassék Gernyeszegen.
Teleki Sándor írásával:

Szebeni Vet Doctor Uram indiscrete formált Levele 1725.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

7.

1727. július 3. Nagyszeben.

Vett János György, Teleki Sándorhoz.

Méltóságos Gróf Ur!

Jó emlékezetben lehet Ngodnak az elmúlt ősszel mult el 1726. Esztendőben, hogj Ngodnak udvarolván Kolosvárott egy alkalmazotssággal, Kisvárdai Péter Deák Uramis jelen lévén velem edgjütt; emlékeztem vala igen alázatosan mind én, Ngodnál lévő Prensiomnak meg fizetéséről, 's mind Péter Deák Uramis, a' Néhai Kmálius Györgjné Aszszonyom Excontantiojáról, mellyet Ngod értvén, 's maga adósságának recognoscalván lenni favorabiliter resolvált valais akkor annak meg fizetése iránt; igérvén Ngod Uri Parolája alatt magát arra, hogj az azon Esztendőben esendő Nagj Karácsonig, okvetlen contental Ngod. Biztamis erőssen meg igirt Ngod Grátiájában, de sem azon terminusra, sőt nyoltzától fogva mind eddigis nem vólt szerencsém, hogj Ngod Uri Gratiájából consolariám vissza vólna. Kérem azért Ngodat alázatosan, méltoztassék Ngod annyiszor igirt Gratiája szerint, azon Pretensiom iránt, már egjszer consulálni, ne kénteleníttessen továbbis mind Ngodat busítani mind pedig más mlgs Instantiánkrais récurrálni; Hozzám mutatandó Grátiáját az Mlgs Grof Urnak ő Ngának, töllem minden lehetséges dolgokban, alázatos kötelességgel igyekezem meg szolgálni; Busításomrol Ngodat alázatosan követvén, ajánlom Ngodat Isten kglmes óltalmában, magamat pedig Ngod Uri favorában, 's maradok, mélgs jó Uramnak

A' Méltóságos Gróf Urnak, ő Nagjságának

Szeben, 3. Juli A. 1727.

alázatos kész köteles Szolgája

Vette János M. Dr.

P. S. Az Méltóságos Regium Gubernium ad 20. Augusti id est Augusti Kolosvárra össze fog gjülni, ne kénszeritessék Memorialist ugjolog bé adni. Az Groffi parolát adta Nagjságod Perdiák gjelen létibe. Marhát, Buzát küldjön be én hozám én pretio forintig meg veszem.

Méltóságos Gróff Urnak Széki *Teleki Sándor* Uramnak, Méltóságos jó Uramnak ő Nagjságának, alázatosan.

Teleki Sándor írásával:

Patikárius weth impertinens írása.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

BOROSNYAI NAGY MÁRTON

orvosdoktor, B. N. Sámuel, vízaknai ref. lelkész fia; a nagyenyedi ref. főiskola elvégzése után, a hallei egyetemen orvosi tanulmányokat folytat és ugyanott nyeri orvostudori oklevelét is. 1729-ben visszatér Erdélybe, ahol gr. Teleki József udvari orvosa lesz, majd kinevezik az erdélyi főkormánysszék főorvosává Nagyszeben székhellyel. Innen tudósítja a Teleki-család tagjait a bel- és külpolitikai helyzetéről, valamint a háborús hírekről. Mint jeles botanikus ismeretes; erdélyi növénygyűjteményét és herbáriumát a nagyenyedi ref. főiskolának hagyományozza. A nagy pestisjárvány áldozataként 1738. július 21-én, Nagyszebenben halt meg.

Megjelent műve:

Dissertatio inaug. medica de potentia et impotentia animae humanae in corpus organicum sibi junctum. Halae Magdeb., 1729.

Borosnyai Nagy Márton, mint az erdélyi főkormánysszék székhelyén bennfentes személy, szabadon tudósít a III. Károly uralkodásának második felében, a Lotharingiai Károly helytartósága ellen fellépő, erőtlenséggel belzavargásokról, amelyek a nép körében a Rákóczi-féle kurucmozgalomnak még elevenen élő emlékét idézik vissza, majd a rosszul sikerült török elleni második hadjárat (1736—1739) fejleményeiről ad híreket.

1735. május 23. Nagyszeben.

Borosnyai Nagy Márton, ismeretlen báróhoz.

Az Méltóságos L. Báro Urnak.

ajánlom alázatos kötelességgel szolgálatomat!

A' Mlgs Ur 21-ma presentis nékem irt Levelit alázatosan vettem. Igaz dolog, hogy itt is nagy hire vala Békés és Bihar Vármegyében való támadásnak, de úgy látzik, hogy nem volt az mi derekas faction fundált dolog, az egyben sereglett gyülevész embereket dissipultok már es persequalyák továbbbrais, úgy hogy remélyük, hogy többé nem recolligalhattyák magokat. Az föld népivel is meggyölöttették volt magokat az predálás által. Báro Ortzi Ur valami népet gyűjtött össze és vigyáz az Tisza mellett, Oberst Gvadáni Uramis Debretzenben és

ott körülbé vala ugyan hire, hogy Szejus (!), Sáros és Zemplén Vármegyékbenis volnák háborgo emberek, de az is megszűnt, mint hogy az Lengyelek az sok Muszkahad miatt tovább nem opponálhatták magokat Augustus királynak, hanem majd mind submitalták magokat ő Felségének. Muszka és Saxo Regimentek már utba vadnak Silesiába, mellyek Flsgs Urunk segítségire mennek. Német Országba Philipsburg körül gyülekezik az Német Armadia. Itáliába pedig Mantua körül erős Sántzba veri magát, de az ellenség háta megi akar kerülni, ha lehet, hogy az Tyrolisi pashistel (!) el borítsa. Az pogányságtól még eddig még nem félhetünk, lévén néki sok baja az Persával. Ha Ngd négy öt szekér élést vesz egyszer békülo abbol nem gondolom, hogy láрма támadgyon, megmondhatták az kapuban, hogy Ngd is az Gyülésre befog fordulni. Mlgs Groff Bánffi György ő Nga, Mlgs Commendirozo Generalis Urunk ő Excellentiájától tudakozta leveliben, hogy ha lehetne é Vármegye székit celebralni Doboka Vármegyében; ő Excellentiája azt válaszolta, hogy nem láttya, hogy miért nem lehetne securé celebralni, mivel az Tolvaj hir nagyon tsendesedett. Nem tudom hol és ki, de valamely gonosz akarója a' Mlgs Gróff Urnak Teleki Sándor Urunk ő Ngának olly hirt hozott, hogy az Ur az Kurutzok közzé hirtelen és szökve ment el; már ugyan nem hiszik, de bizony eleinten, mig nem tudták mi sül ki az Magyar Országi gyülevész Seregbül, némelly nagy helyeken is majd el hitték. Én nem tudom, minémü neven veszi ő Nga, ha magam írnam meg. Talám Ngd jobban megirhattya, talám nem veszi rosz neven az Urtól, gondolnám, hogy nem ártana, ha az maga betsülete mellett idebé írna ő Excellentiájának, és annak idejében az hazugság Authoratis igyekeznék kinyomozni, itt utollyára az vulgusis beszéllette; talám némellyek mostis hiszik. In. oltalmába ajánlván ő Ngát egész Mlgs Uri Házával együtt maradok

Az Mlgs L. Báro Urnak
Szeben 1735. 23. Maji

alázatos ktl's Szolgája
Borosnyai N. Márton.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

1736. március 17. Nagyszeben.

Borosnyai Nagy Márton, II. Teleki Lászlóhoz.

Méltóságos Gróff Ur.

nékem érdemem felett Jo Fautor Ur!

Az Ngd Pétselből 28-án Februarii irt Levelét aláztatson vévén Passust szerzettem Tuma Uramtól, az Ur Levelében Specificalt négy hordo borra és egy átlag etzetre, mellyet ez mai postán el küldtem, minthogy a' Mlgs Aszszony Teleki Józsefné ő Nga elment Kertsessorára és onnan talám eddig Hévizreis elindult. Megkérem a' Postán lévő Író Déákot, hogy Husztra vagy az hova jobb lészen, oda dirigálva, talám Ngodnak lészen embere az ki néha a' Postára vigyáz.

Innen kevés Ujsággal udvarolhatok Ndnak; tegnap bomlott el a' Mlgs Gubernium és 7-ma Máji megint bégyült, ide vagy Kolosvárra. Mlgs Gróff Ur Teleki Sándor Ur ő Nga is már készül innen, de mikor indulhat, nem voltam ő Ngánál erről az passusrol sem szöllok semmit ő Ngának, minthogy az Ur sem kívánnya levelében. Az ide valo Promotioknak hirit halhatta eddig Ngod. Egyik Mlgs Uri embernek nagy öröme ré 's contentumára esett az , minthogy az által az provedentiát. Az Mlgs Iffju Aszszonyt aláztatson köszöntem és állandó jó egészséget kívánván Ngtoknak, maradok

Az Mlgs Gróff Urnak
Szeben 1736. 17. Martii

alázatos köteles Szolgája
Borosnyai N. Márton mpr

(Az eredeti a Telekiek gyömrői levéltárában.)

3.

1737. március 3. Nagyszeben.

Borosnyai Nagy Márton, Teleki Sándorhoz.

Méltóságos Gróff Consiliarius Ur,
nékem érdemem felett Jó Patronus Ur!

Az Mlgs Ur 13. Febr. Pestről nékem irt levelét aláztatson vettem. Eddig hogy választ tegyek, alkalmatosságom nem volt, most is tsak hirtelen lehet és rövideden válaszolnam. Én ugy értettem, hogy pro 26.

Februarii Kolosvárra le érkeznek az Diplomák, avagy inkább Collationalisok, melyeket Posta Mester Ur vészen kezeihez és Taxáját le válván, kinek kinek kiadgya. Az mi az Installatíot illeti, kivált az Mlgs Ur résziről, az in Diaeta leszen, hanemha particulare Decretumat szerezne az Mlgs Ur Agente de admaturatione installationae. Most többire innen excurraltak az Urak ő Ngok, egy néhány nap mulva ismét bejönnek, addig vagy akkor bizonyosabban értvén ujjolag tudossítám az Mlgs Urat. Itt készülnek az Katonák, egyébaránt még nem bizonyos az Törökkel támadható háboruság. In. oltalmába ajánlom az Mlgs Urat egész Mlgs Házával együtt, maradván

az Mlgs Gróff Urnak
Szeben. 1737. 3. Martii.

alázatos Szolgája
Borosnyai N. Márton mp.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

4.

1737. május 25. Nagyszeben.

Borosnyai Nagy Márton, Teleki Sándorhoz.

Méltóságos Gróff Ur,
Nékem érdemem felett Jó Patronus Ur!

A' Mlgs Ur parantsolattyát Marti György Urnál alázatosan értvén, kívántam ez levelemmel alázatosan udvarolni a' Mlgs Urnak, és öccörrens Ujságokrol rövideden írni. Oda fel az békesség már alkalmasint consummalodott tsak az publicatioja hijja. Lotharingia absolvaltátván az eddig valohomagiumátul, Stanislaus Lengyel Királynak meghodolt és utána eventualiter az Frantzia Királynak is. Az Törökkel való hadakozás meglehszen az mint eddig az circumstantial mutattván hanemha az Török hirtelen resolvalya magát minden jo conditiokra nevezetesern Asoff cessiojára, mellyre nem igen mér a Tsászár és a Vezér az Jantsárság miatt, mellyis nagy furiával vagyon. Egyébaránt egy Szorokor nevű Lengyel városban el indultak az Követek Tiactára; eonom oltante mindazáltal az Muszka az alattis mig valami lenne belölle az Tanárokat ujjolag zaklattya egy Corpussal az nagy Armadával pedig Bender alá száll. Az mi Flgs Urunk Armadajais gyülekezik és Viddinre fog tzelözni. Az Flgs Lotharingiai Hertzeg fogja az parolát kiadni az Armadon, egyébaránt Campi Marschallus Seckendorff (Evangelicus Uri ember) Ur ő Excellája fogja az dolgokat folytatni. MlgsPálffi János Ur ő Excellentiája betegesis, és mint régi Campi Marchallus nem

lehet az Hertzeg alatt. Az mi Mlgs Generalisunk ő Excellája az itt benn Militiat fogja Commendirozni. Van hire hogy nem sokára kiindul Besztterze 's Vásárhelly felé. Az Conferentia meglehet Luxenburgban 7-ma Majii, de még eddig semmi particularis nem érthettünk rólla. Az mult kedden itt nagy zápor esső lévén az Jesuiták kertibe le esvén, az Vásárnapi Concionator Jesuitát egy Filegoriában megütötte, szörnyű halálal megholt. Az Mlgs Gubernium az mult hénfün bégyült. In. oltalmába ajánlván az Mlgs Urat, maradok

az Mlgs Gróff Urnak
Szeben. 1737. 25. Maji

alázatos Szolgája
Borosnyai N. Márton mp

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

5.

Kelet nélkül.

Borosnyai Nagy Márton, Teleki Sándorhoz.

Az Méltóságos Urnak jó reggelt kívánván irhatom, hogy az estve jött olly hir, mint ha az Muszkák Hottint megszállottak 's meg vették volna, melly ha igaz, ezután nem félhetünk Moldva felől. Tsikban hallottunk sok ágyu lövéseket, talám akkor ostromlatták; maradok

az Mlgs Gróff Urnak

alázatos Szolgája
Borosnyai N Márton.

(Az eredeti, a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1736. szeptember 24 Nagyszeben

Borosnyai Nagy Márton, Teleki Sándorhoz.

Méltóságos Grof Űr,
nékem érdemem felett való jó Patronus Uram!

Marti György Uram, (kiis már jobbatkán kezdett lenni) communi-
cálá velem az Méltóságos Gróf Ur levelét, melyből szomorán érttettem
a' Méltóságos Jankó Urfi halálát és a' Sándor Urfi petetses formájú
nyavalyáját. Istentől consolátiot kívánván a' Méltóságos Urnak, praes-
cribáltam valami port Sándor Urfi számára valót és magam petsétje

alatt el is küldettem, noha míg az orvosság elérkezik, addig az Urfinak az állapotja is alkalmasint fordulhat, ha forrosága, hánykodása, kinnya, phantasiája, kiütött makuláinak idő nap előtt való vissza útése léssen, mindennap kétszer vagy háromszor lehet belőle beadni, akár együtt, akár külön-külön occuráljanak az említett symptomák. A' por dosisokra nintszen osztva, hanem reggel, vetsernye tájban és étczakára egy egy kisdet késhegyinit, p. o. egyszer mint egy tiz árpa szemnyi nyomot vagy grammot bé adhatni egy kalán vízben, egy kevés altermesssel (jobb iziért 's hasznáért) együtt fel kevervén, forroságában az Urfinak gyakran kell adni innya árpával főtt vizet, melyben az iziért egy kevés citrom haját is vehetni, ha az gyomrának nagy szorulása léssen, azt tsak tsapotskával vagy gyenge kristéllyel lehet szabadítani.

Az ezelőtt közelebb irt levelem (melyet egy vásárhelyi szöts vitt el az itt közelebb esett sokadalom alkalmatosságával) után semmi ujabb hírek nem jöttek, még mind tsak az akkori novellák circulálnak. Az Regimenterk jövelele iránt ismét hallucinálnak az emberek, nem igen hiszik, hogy vagy háromnál több jőne bé.

Itt mindennap várják a' Conferentiában esett resolutiok communicatioját az emberek, de eddig le nem érkezék, sőt némelyek oly tudositást kezdettek venni Bétsből, hogy nagy difficultási támadtak Méltóságos Cancellarius Uramnak, alig ha második Conferentiát nem kell celebráltatni. Isten oltalmában 's vigasztalásiban ajánlván a' Méltóságos Grof Urat egész Méltóságos Uri Házával együtt.

Maradok

az Méltóságos Gróf Urnak
Szeben, raptim, 1736. 24. 7bris.

alázatos szolgája

Borosnyai N. Márton m. p.

Illustrissimo Domino, Domino Alexandro S. I. R. Comiti Teleki de Szék (cum plenis dignitatis titulis) Domino, Domino mihi humillime colendissimo — Gernyeszeg.

Teleki Sándor írásával:

Doctor Borosnyai Márton Uram levele, de dato N. Szeben, 1736. 24. 7bris. Ebben van az ő Kegyelme irott Instructioja is, mely szerint kellesen éltettnem, úgy hozván a' szükség, Sándor fiamat, a' terhes forro hideglelésben, ha terhes symptomái meg nem szűnnek, vagy occurálnak.

Signatum Gernyeszeg, 1736. 26. 7bris.

Teleki Sándor m. p.

I. N. D.

Az Mlgs Urfi számára lészen 3 laxáló por, az melyből egyet az hideglelés után való nap beadhatni reggelegy vagy két kalán innya való vizben, fél óra mulva herbathét hörpegethet, ebéden rendszerint ehetik, ha aznap eleget laxálhat, más nap nem szükség beadni; de ha keveset vagy éppen nem laxálhatna aznap, tehát másnap a' hideglelés előtt való nap is, más reggel egy port hasonloképpen beadhatni. Az hidege napján reggelis és este egy egy késhegynyi apróra tört rákszemmet jó lészen bévenni. Az harmadik laxalo port is, ha az kettőtől eleget kitisztulhatott, bédhatni hasonloképpen egyik üres napon.

A' Kisaszszony számára is lesznek három apró porotskák, az melyekből harmadnapokon, az melyeken jobban szokott lenni, reggelenként beadhatni egyet hasonloképpen mint az Urfinak, míg jól tisztulhat az gyomra. Az hideglelés napokon pedig reggel és estve egy egy késhegynyi rákszemmet a' Kisaszszonynak is jó lészen bé adni.

Finis.

Teleki Sándor írásával:

Doctor Borosnyai Márton Ur Instructioja, az kedves Teleki Sándor fiam és Kalári léánykám laxalo hat por orvosságok mellé.

Cib. 1737. 18. 8bris

T. Sándor.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

ENYEDI ISTVÁN

orvosdoktor, születési és halálozási adatai ismeretlenek; mindössze annyit tudunk, hogy Debrecenben, a ref. kollégiumban tanult, majd Halléban, 1719. augusztus 28-án orvosi oklevelet nyert. Tanulmányait 1720-ban még, Leydában folytatja. A Telekiekhez intézett levelei szerint 1722-től Kolozsváron folytat orvosi gyakorlatot, de már 1744-ben Nagyszébenből tudósít, hihetőleg mint az erdélyi gubernium egyik főorvosa.

Megjelent műve:

De Medicina Hippocratis Mechanica. Praesida Friderico Hoffmanno. halae Magd., 1719.

Enyedi István leveleinek nagyobb része, az orvosi vonatkozásokon kívül, az új novellákkal" való „udvarlás”, tehát hírközlés a helyi jelentőségű eseményekről. Beszámol továbbá a borpincészetben elfoglalt tisztségéről s egyéb, a két Teleki testvér: Sándor és László általi megbízatások elintézéséről; tudósít az aktuális politikai eseményekről. Amolyan mindenes intézője a Telekieknek.

1.

1722. augusztus 26. Kolozsvár.

Enyedi István Teleki Sándorhoz.

Méltóságos Groff Ur!
nagy jo Uram 's Singularis Patronusom.

Minthogy mostanában semmi alkalmatosságom nem volt, azért edgy darab üdőtől fogva új novellákkal az Urnak nem udvarolhattam, hanem im mostan his inclusis küldöttem azokat, mellyeket meg kaphattam. Ács Péter diversis vicibus jöven hozzám kirdeszkedik töllem, hogj mi tévő legyen a' pinczében lévő félben valo borával az Urnak, minthogy a' hordo hatvan vedres lévén, a' többit a' Méltóságos Urfi edgj néhány izben itt lévén consummalta; hanem csak mintedgj hét nyolcz veder maradt rajta. Én ugjan in praesentia mea két izben más másfél vedret circiter ki vévén belölle, az itt levő bor eczetes átalagokra tölttettem, azért ne hogj az ajjais el száradgjon, hanem inkább pro futno usu kád légjen, jol etetté, vagj nem, nem tudom, ugj tettzik minthogj a' bor csak maradék, talám a' többitis jo volna fel töltögetni apránként 's jo eczettel teli csinálni a' félben való átlagokat; mindazáltal ugj legjen a' mint a' Méltóságos Urnak parancsolni tettzik. Egjebiránt a' Szőlők szép termetek lévén, lesz szükségünk a' hordora Szüretkor, ha ki ürül. Ezzel magamat a' Méltóságos Ur gratiajaba alázatosan recommendálván, maradok

A' Méltóságos Uramnak
Kolozsvár 26. Aug. 722.

alázatos Szolgája
Enyedi István.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1724. szeptember 26. Kolozsvár.

Enyedi István, Teleki Sándorhoz.

Méltóságos Groff Ur,
nagy jó Uram, Patronusom!

Levelét az Urnak alázatosan vettem, melyből is parancsolattyaértvén im Cris inclusis contra Varos sen guttam rosacvam praescriptiot küldöttem, mely szerint azon orvosság a' M. Vásárhelyi recens Patikában praeparaltathatik ugj hiszem. Az applicatióban pedig egjéb observatio nincs, hanem estve, mikor le fekszik két izben, ugjmint edgj órával edgj más után mosogassa meg ábrázattya a' patiens. Continualván edgj darab ideig minden estve. A' bizonyos, hogy ad fundamentalem auram requirentur tam repetita laxationes per epierasin, quam usus cum decocto lignorum ad purificandum sanguinem mindazáltal ha ugj tettzik az Urnak, proballyuk per hoc topierun remidium most elsőben, sine moletis illis mediis, mely ha casu quo nem succedalna (a' minthog bizony perbinax nyavalya) fogjuk be mind a' hatot, noha én ez iranis jó reménsséggel vagyok. A' könnyen praeparoltathato orvosságok közzül probatum remidiumnak tartatik, hogj ha az ember tört gyömbért éget borban ásztatván, aval mossa estvéként ábrázattya rexititis rieibus, melyet közönséges orvosságok között enis recommendálok.

Az arany művesnél Déési Uramnál valo arany, a' mint ő kglme referálá, lévén szinte 23 arany nyomo, ő kglme ide hozá az Ur parancsolattyaából, hogj itt hadgja ad comservationem, melyet ittis hagj vala ő kglme egészen, de post longam consultationem jobnak ítélők, hogj a' munkának edgj része aranyozatlan maradván, az Ur reménsségén kívül hogyha siető a' dolog és az Ur meg akarja aranyoztatni, vigjen el Adolf magával valami részt az itt maradando aranyból, mely szerint az Iskatulyában includalván Déési Uram hat arany nyomot és edgj néhány grammnyit hagja kezében ő kglme bécsi lottal edgj lotot öt aranyban computalván tizenhat arany nyomot, és nyolcz grammnyit, mely szerint ha ebben a' materiában az Ur gustusát assegnaltuk mihi gratulor, ha pedig contra voluntatem esik a' dolog, az irántis humilime venat lesek. Ezzel magamat az Ur gratiajába alázatosan recommendalván maradok

A' Mltgos Urnak
Kolozsvár 26 9br 1724.

alázatos Szolgája
Enyedi István.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1734. március 17. Kolozsvár.

Enyedi István, Teleki Lászlóhoz.

Méltóságos Groff Ur,
nékem Singularis jo Uram!

Levelét az Urnak alázatosan vöttem, mellynek tenora szerint Bakács iránt a' rövid időhöz képest eléggé voltam sollicitus a' mint hogy kettőtis hittam Specialiter, de azért a' fizetésért mellyet Gróff Uram specificalt edgyikis nem akart el állani, noha bizony sokat persiadealtam, de éppen nem boldogulhattam, et per contéquens az Urnakis nem complacalhattam, mellyről az Urat alázatosan követem. Az előre el küldendő ládák iránt pedig irhatom 's ime az Ur el küldheti mig az Ur jobb helyre parantsolhattya, mivel az én házam a' mit talám az Ur magais observalhatta szük commoditással vagyon. Egyebekbenis parantsolván Groff Uram a' mellyekre capiax vagyok eridentibus argomentis igyekezem contestalni hogy vagyok és maradok

Mltsgs Groff Uramnak
Kolosv. 17. Martii 734.

alázatos Szolgája
Enyedi István.

Illustrissimo Domino Dno Ladislau Sacri Romani Imperii Comiti
Teleki de Szék etc. Domino ac Auctori mihi konsillime Colendo —
Gernyeszeg.

(Az eredeti a Telekiek gyömrői levéltárában.)

1738. szeptember 13. Kolozsvár.

Enyedi István, Teleki Lászlóhoz.

Illustrissimo Domine Comes!
Domine mihi humillime Colende.

Nagyságodnak tsekély levelem által bátorkodom udvarolni és egyszersmind a' Butfalu bérczen el hullatott emlékezetemet alázatosan refricalni, mellyis hogy Ngságodat egész ifju legénységi örvendetes állapotban talállya a' Huszti Damakkal edgyütt est quod sintere opto. Mi itt

meg Istené a' ditsőség éldegélünk minden változás nélkül valo jo egész-ségben, de a pestistől tartogatunk, hogy ha ő Felsége réánk bocsáttya ostorul interim Leinis fit patentia quiequid corrigere est nefas. Látom négy faluban szomszédságunkban bizonyoson irással ugy mint Jenőn, Fejérdén, Gyulában és Tötösben, sőt Örbenis de másutt nem körül-etünk, itt pedig meg éppen semmi nyoma nem láttatik közöttünk, sőt pro ordinario etiam régen olyan kevés halott Kolosvárrat nem volt, mint mos-tan de bellilis Moralibus Loc caetum hogy a' Török ostorát el vötte per accordam elig ha most Temesvárt nem bloquadazza. Dii meliora, bárcsak Ngságtoknak volna jobb sine a' Muszkákrol, mert nekünk olyan hirünk vagjon, hogy a' Muszka Bendernél erőssen meg verettetvén, egészszen megatta magát, és továbbra semmit nem Agal, melynek mi erentusa lészen a' jo Isten tudgya. Itten a' Caniculara ki ment Déákok-nak interdualtatott, hogy M. K. napig a' pestises időre nézve haza ne jöjjenek. A' kik Déákok itt vadnak, azoknak a' Professorok profi-tealnak, de Vaffiak nincsenek a' gyermeket Cassis vacalnak. Groff Uramot mégis valami gyengen vexallya a' negyed napi hideg, de más-képpen jól vagyon. Groffné Aszszonyom pedig az Urfiakkal édgütt frissen vagjon.

A' Feleségem Ngságodat alázatosan köszönteti és felette igen kéreti azon, hogi akár Ngságod maga industriája által, akár Mlgs Groff Teleki Mihály Ur ő Ngsága (kit Feleségemmel edgjütt alázatosan köszöntök) Patroliniuma által külgjön vagj huszonöt kő Winklent ex illa pecumia quam mihi Dnus Comes debet. mellyet ha cselekszik Ngságod sem No-bis patilt gratissimam omnique Servitior genere demerendam; a Mgos Groff Ur nekem tavalyis mutatta volt azt a' gratiaját edgj néhány kő iránt, tudom procerto hogy most is be szállittasa iránt nem denegallya: ugy a' Mgos Groff Aszszonyis. Ezzel magamat Ngságod Singularis gratiajaba recommendálván maradok

Ngságod
Kolosv. 13. September. 1738.

alázatos Szolgája
Enyedi István.

(Az eredeti a Telekiek gyömrői levéltárában.)

5.

1740. szeptember 10. Kolozsvár.

Enyedi István, Teleki Sándorhoz.

Méltóságos Groff Consiliarius Ur!
 nekem régi jo Patronus Uram.

A' Mltgs Familia levelét az acctusokkal edgjütt alázatos kötelességgel vöttem, melyre nézve én Récsei Uramtól az idvezült Uraktól adott assicurationak Párját Sub devita authentia fel hozatván, magam udvarlottam volna velle Ngságtoknak alázatoson, de Biro Uramnak Szebenbe kelletvén menni, engemet Substitualt maga functiojában és azért ki mozdulnom nem lehetett, hanem his acclusis alázatoson, de bizodalmason bátorokodom Ngságtoknak representalni instalom alázatoson Ngságtoknak, méltotassék Ngságtok mi réánk az szegény idvezült Récsei Uramnak hív szolgálattárára gratiose reflectalni, és minket beneque consolalni. Miis Ngságtok gratiáját alázatoson demerealni el nem mulatjuk. Én pedig in particulari magamat Ngságod gratiajába alázatoson recommendalván maradok

Ngságod

régi fidelis alázatos szolgálja

Kolozsvár 10. Septembr. 1740.

Enyedi István

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában)

6.

1744. április 2. Nagyszeben.

Enyedi István, Teleki Sándorhoz

Méltóságos Groff Consiliarius Ur!
 nekem régi jo Patronus Uram!

Nagyságod levelére tött válaszmát a' Károly-vári Biro Szebeni Uram által hogy vette legyen Ngságod nil dubito, melyben az egész Diaetat depingaltam vala minden Actacat consignalván, decrat Indigenatus Dnae Comitiss Ariosti. kiis szép Instantiája által a' Statusokat requiralt. az el mult héten, hogy gyermekeivel edgyütt in Civem Patriae recipiassék, melyre ugyan a' Statusok idegen választ nem attanak, de a'

gyülésnek végére halasztották, addig pedig ő Ngsága Erdélyről ki mégyen meg kellett volna indulni most proximé mindgyárt az Innep után. Most az Ország usque ad zomen circiter April el bocsátattott de ugj, hogy ad terminum redeant, én pedig társammal édgüütt Bayer Urammal az Innepig itt marattam, mert a' lovaink utánunk későre érkeztenek 's el bádgyadva; de ha Isten segít az Innep másod napján ki indulunk haza felé, alij loco nostro redituri.

A' Mltgs Ur Consiliarius Báro Bánffi Sigmod Uram ő Ngsága periculose meg betegedett vala, de Istené a' dicsőség, már fel költ; nyavalyája kezdődött 25 Martij estve, a' mikroris Consistoriumbol haza jöven, az hideg ki lelte, lévén nyilallása bal felől a' csecsén fellyül melly más napon ingraescalván estve eret vágattunk, lévén in Consilio hárman, ugymint Felfalusi Uram, Aczél Uram és én, melly ér vágás adhibitis alijs etiam remidiis jól Succedalt, és harmad napon ugj mint 28-ra éppen jól volt; de estve szombaton esmét ki levén az hideg, recidivalt nagyobb mértékben való orvossággal és fulladással, a' mikoris kevésbé jettünk vala meg; de Istennek hála azt is Superalián, tegnap ágyából fel költ, és más képpen jól vagy, csak még erőtelenecske. De a' Kis Aszszony Inezi febre lenra et cachectica bizony csak erőtelenkedik, nemis tudom procaeto mint leszen nyavalyájának ki menetele, noha a' jo Tavaszi időhöz bizom. Doctor Felfalusi Uramis vagy két hétig in febre catarralis nehezen fekütt, de fel gyógyult. A' Szegény Ur Báro Kemény Samuel Uramis könnyetskén láttatott lenni in febre catarrhali lumano mose loquendo gjenge provisio lévén Szegényre hatod napra meg hala. A' rosz Provisio pedig ebből állott, Felfalusi Uram meg akkor beteges lévén ő kglme anájának Submittalta volt magát és mást nem consulaltanak. Sem eret rajta nem vágtanak, sem edgy héti obstructiójáboól nem segítették, quod maximum izzadogálván, az Aszszony kétszer háromszor is izzot ingét tiszta és hideg ingel 's lábra valóval fel váltván változtatta, melly az izzadságot reberberalván Tudor in renenum versus est, utolszor mikor ingét változtatta volna a' Szegény Ur, még boszszankodott 's azon boszszuságában ráta el állott, 's gutta meg ütötte délben 's engemet akkor híván clystert ugyan applicaltunk, és az operalt, red aliis omibg remidiis irrilis azon estve 11 orakor qua apoplecticus meg hala, szemit száját én fogtam bé Szegénynek, több illy változástol Isten a' Mltgs Familiát őrizze, kívánom.

Még a' bellica operatiokhoz a' felső országokban nem fogván azért még eddig szükségök vagyunk in bellilis noralibus, hanem igaz az hogy az Anglus a' Spanyol, Franciaival confaederalt. Classisát erőssen meg verte Rilonnál. 14. hajóját vesztette el a. Spanyol minden rajta levő emberei-vel, ugy referaltatik, hogy minden hajon több volt 80 ágyunál.

A' Mltgs Groff Aszszonyt alázatos veneratioval köszöntöm, és magamat cum Singulari feliciū festorum voto Ngságod gratiájába alázatosan recommendalván maradok

Mltgs Groff Uramnak
Szeben. 2. Apr. 1744.

alázatos Fidelis Szolgája
Enyedi István.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

PERLICIUS JÁNOS DÁNIEL

orvosdoktor, megyei főorvos, P. Illés, luth. lelkész és Büschel Anna Borbála fia, született 1705. október 29-én, a Szepes megyei Késmárkon. Szülővárosában elvégezve középiskolai tanulmányát, a német, a holland és a francia egyetemeket látogatja, majd 1726. november 17-én, a wittenbergai egyetemre iratkozik be, hol 1727-ben bölceleti doktorátust szerez. Előzőleg már 1728-ban, Utrechtben orvosdoktorrá avatják. Innen hazatérve, előbb Selmechányán telepedik meg, majd 1731-ben Nógrád megye rendes főorvosává választja. Tudományos és orvosi hírneve nem csupán a Felvidék városaira korlátozódik, eljut külföldre is. Így a berlini tud. akadémia matematikai osztályának, valamint a császári természetvizsgálók akadémiájának (IV. Archimides néven) rendes tagja. Tudományos munkásságáért Mária Terézia a magyar nemesek sorába emeli. 1754-ben nyugalomba vonul és birtokán, a Losonc melletti Apátfalván, tanulmányainak szenteli idejét. 1778. április 6-án, Apátfalván, 73 éves korában halt meg.

Mint a berlini tudóstársaság tagja és munkatársa, 14 tudományos művét adja rendelkezésre kiadatás végett, valamint a társaság évkönyveiben számtalan cikke jelenik meg. Mintegy 20 latin és magyar nyelvű műve lát napvilágot, a belföldi és külföldi szaktudomány elismerő megnyilvánulásával. Hogy valóban a népegészség ügyének önzetlen és lelkes híve, bizonyítják magyar nyelvű kiadványai:

1. *Medicina pauperum*, az az szegények számára való házi orvosságnak az köztök leginkább és leggyakrabban uralkodni szokott nyavalyák ellen való alkalmaztatás az mindennapi könnyen feltalálható és megszerezhető eszközökből kinyujtott. Buda, 1740.

2. Testi békességre vezérlő utitárs. Az a sokféle nyavalyákkal küszködő testnek szükségére alkalmaztatott házi és uti patikácskának rövid és sommás leírása. Kedves magyarainak, de főképpen t. n. Nógrád vármegyében lévő városokban s falukon lakozóknak hasznokra kibocsátott. Buda, 1740.

3. Consilium medicum, az az: Orvosi oktatás, miképpen kellessék a mostani pestises és egyéb mérges nyavalyáknak berohanásokban etc. magáról gondot viselni. Irta Moller Károly Otto, ford. és megbővítette Perliczi Dániel. Buda, 1740.

1.

1738. szeptember 20. Losonc.

Perlicius Dániel, ismeretlen grófhhoz.

Méltóságos Groff Uram,
nékem kiváltképen való Nagy Fautorom.

A' minapi igiretemhez képest kívántam a' Mlgos Aszonynak jövődöbéli szülése iránt azon Ipam Moller Uram által tett praescriptio mellett még ezen observatiokot comunicálni, a' mint is fundamentumképen magamot arra provocálván, igen javasolom.

1. Szülése előtt valami 3 héttel a' bal karján valo érvágást, melly által meg előztetni fog a' szülés alatt valo fájdalmok mellett erőtlen más fele valo vérnek takarodása 's fészkelődése.

2. Érvágás után igen hasznos léssen minden héten kétszer vagj háromszor lágj meleg fürdővel élni, töltvén forró vizet egj zacskó korpára, és hideg vizzel egj fertály ora mulva temperálván. Abba ülhetne eö Ngha egj oráig benne, utánna pedig magát kenetetné mandola olajal, és arany tincturát bé vehetne, és ha hévségek vagj szorulások utolso hetekbe volnának, tehát reggel vagj pulvis antispasmodicust, vagj azon a' minapi fejér Spiritust vehetne. Negyven tseppet vagj mandola olajos herbathét utánna 's edgy ittze téjjel.

3. Szülés el közelgetvén, leg jobb léssen annak illendö idejét várni, és gjakran fel 's alá való járassal inkább magát commovealni, mint sem időnek előtte való violentatiora kinszeriteni. Mig a' természet maga magának sussicial, jobb lesz mindent maga munkájára hadni, ha pedig meg erőtelenedne, tehát akkoron lehet egj orába a' veres pulvis antispasmodicust, vagj fejér Spiritust, más orába az arany tincturát bé adni gjenge fa héj vizbe. Kivül pedig Kinder-balsammal egjvelített mandola

olajjal a' hassát meg kenni, és jó flusstanchal meg füstölt meleg ruhákat rea kötni, meleg belső és külső orvosságok után igen szokot mind a' méh anya, mind a' gyermek meg erősödni.

4. Ha ilyenkor valami irregularis fájdalmok érkeznének, és fel felé inkább és más felé semmi alol indulnának, tehát felül említett belső és külső orvosságok mellett egy Klistir tehenhus levesből, tojásnak a' sárgából és mandola olajból, a' vagj Klistir helyet két vagj három pézma golyobis használhatna, míg Isten segítsége által a' szülés szerencsésen végehez megjen.

5. Szülés után minden módon a' hidegtől magát őrizni, és mindgyarást jó melegített ágyba vitetni kell, bé kötvén jól a' testét jó melegített szinte olly állapotba, a'mint a' gyermek születik, kell magát vitetni az ágyba és úgy lábait lassan kieresztetni és flusstanchal füstölt ruhákkal, akkoron veheti valami jó czitromos levest, és ha ájulások érkeznének, két vagj három óráig utánna inkább ébren legien és magát az álmotul tartoztasson, míg a' természetnek tisztulása jól meg indul.

6. Ugjyan az nap a' szokot fájdalmoknak másba meg előzéssére, kívátnatni fog eitzakára arny tincturát bé venni, és ha azon eitzaka nyugodalmas lészen, más nap reggel, ha pedig azon másba valo fájdalmok és nyughatatlanságok magokat meg jelentenének, azon éjjélkor a' balsamica Pilulákból 15 bé venni, és első két három nap ugj continuálni, hogj eitzakára pilulákkal, reggel pedig arany tincturával élyen. Ha pedig hevségek volnának, tehát azon veres antispasmodicur port kellene dél tájba vízbe bé venni, és valami herbathe forma decoctummal, közönséges herbathebus, sastaparilla és china gyükérből és anismagból élni, A' pilulákkal pedig és arany tincturával nyolczad napig szülés után continuálni kell, mert a' felette valo rövid tisztulás leg inkább okot ad a másba való apostemákra.

7. Mint szülés előtt, mint utánna igen füszerzámos ételektől, effetusoktól, haragtól és busulástól minden módon magát tartosztatni kell, ugj mint obstructioktól is. Italt lehet vizes borból engedni, ételek közzül pedig a' másnak leg inkább használnának füves levesek cichoriából, cochlearia saskából, czitromos és borköves ételek ugj szarvasnak a szarvából czitrommal és czukorral valo kocsonyák is. Kívül pedig a' májra lehet azon Beszterczei Spiritust és olajt kenni, ha szülés után ottan valami fájdalom támadna.

8. Szülés után négy hétre meginten a' pilulákat ugj arany tincturát is kell elő venni, hogj ha eö Ngha nem fog szoptatni, mennél hamaréb a' holnapj természet megint rendbe gjűjön. Arra való nézve szükség lészen a' meg erőtlenedett természetet jó vérrel meginten meg eleveníteni, és magát kiváltképen meg erősíteni; arra szolgálni fognak felül

említett kochonyák, levesek, friss kecske, savo citrom lével csinált leves, mandola tej, malosa szőlővel 's afféle.

9. Kiváltképen pedig szükség leszén jövő Májusba jo Curával élni, és javasolnám két hoszami terminusok között valo lexativát bé venni, azután érvágást a' bal lábán, azután megint pilulákat eitzakára és arany tincturát vagj fejér Spiritust reggel, míg a' természet indul, mellynek szüneti után küldhetnek valami más erősítő tincturákat, és akkor bizvást lehet valami hévizbe két hétig fürödni illendő praescriptio mellett, és füves leveseket, ugj kecske tejbe való socskákat egj holnapig bé venni. Mind ezekről bőveb instructiot annak idejébe el küldeni el nem mulatom, mostanában magamot Nagjtok grátiájában alázatossan ajánlom és maradok

Mlgs Grof Uramnak

mindenkori alázatos Szolgája

Lossontz (!) d. 20 Sept. 1738.

Dr Perlicius.

NB. Ha valami vad fájások szülés előtt következnének, aranj tincturát kellene 20 cseppet bé venni akkor és eitzakára, melly után vagj meg szünik vagj is az fájaldmak

NB. A' kinos fájaldmaknak kenése alolrul fel fele légyen ugj a' kereszttsontól között Kinder Balsam Mandola olajjal elegjitve, kenéssel és meleg ruhával kell dörölni.

NB. Egy hét mulva délben piskótával egy egy pohár asszu szőlő borát kelleik innya.

P.S. Mostani viselősége kiváltképen obstructiotul, ijedéstül és valami indulattul kell tartani. Valahányszor a' fájaldmai meg jelentenek magokat, tehát óránkint lehet adni egj orába a' Tinctura apertivából, más orában a' fejér Spiritusbul 30 cseppet Cávéba. A' mellett kívül lehet valami umslogot meleg rosa etzetbül és a' Beszterczei Spiritusbul a' jobb oldalára fel kötni, pézma golyobist applicalni, lábfürdővel élni és eitzakára arany tincturával bé venni. Borköves levét és füvet citromos levesek egész hasznosok lesznek. A' fő curát pedig jövő szülés után kellene elő venni.

(Az eredeti az MTA kézírattárában.)

1738. szeptember 17. Ludány.

Perlicius Dániel orvosi ajánlása.

Pro Memoria.

Mint hogy Latzi Urficskának nem csak hideg lelésire, de mostanában fogainak indulására is, a'mellett a'lépnek szorulásárais kell reflectálni, tehát szükséges leszzen.

Most azon zöld Tincturából még vagj két napig egjnehányszor tiz tiz cseppenkint herbethébe bé adni, és valahányszor álmából fel kél, vagj levest vagj meleg herbethét utána edni. Arra pedig vigyázni kell, hogj leg aláb minden nap széke legjen, és ha obstructiái volnának, akkoron kellene vagj pézma golyobiskával vagj chapocskával segíteni.

Fogaira való nézve, most hogj alterationak semmi bizonyos ideje nintszen, tehát csak hévségibe és eitzakai nyughatatlanságiba kell az arany Tincturából vagj 20 cseppet adni herbathébe. Jóis leszzen, ha mandola vagj fa olajba mártot édes gyükeret, vagj szalonna bőrt rágni fog hamarab ki szoktanak gjöni a' fogai. Külső fürdő sem fog ártani korpából és székfübül eitzakára.

Lépire kell a' fürdő után a' flastromot applicálni, és minden második nap meg ujjitani.

Ha álmára igen volna hajlandosága, tehát néha azon zöld Tinctura helyet lehet a' másikat, kis üvegecskéből adni, kivált fürdő után és eitzakára 20 cseppel herbathéba.

Ha valami más változási, hévséggel, fájdalommal vagj nyughatatlansággal érkeznének, tehát az arany Tinctura főképen eleget fog tenni.

Mihelyest el választatik a' tsetstül egj vagj két hónap mulva, tehát egj gjenge laxatívácska fog kívántatni.

Ludány. d. 17. Sept. 1738.

D. Perlicius.

1738. október 3. Losonc.

Perlicius Dániel orvosi ajánlása.

Pro Memoria.

Mint hogj minden öszi hideglelések kiváltképen gyermekekbe igen soká tartók, és kiváltképen könnyen recurrálnak, ha belső részekbe ugj mint lépbe vagj májba meg akadtak, arra való nézve ha paroxismusok el állanakis, minden módon azon kell lenni, hogj azon hátra maradott obstructiók mint lépbe, mint májba lassankint corrigáltassanak, „máskint két három hétre meginten erőt vévén magának az reliquiákbul, recidiválnak a' paroxismusok, hévséggel, puffedésekkel, has keménységekkal, daganatokkal és ha soká tartanak, vizi betegség, vagj hectica forma nyavalyába esnek.

Mind ezeknek Isten után való meg előzésére kívántatni fog, most az előbeni erőtlenségekbe el bágyadott természetet meg erősíteni, a' reliquiákat lassankint veréték és vizzellet által ki tisztítani, a' bé vett Dajka tejnek és ételeknek concoctioját segiteni, és minden módon vigyázni, hogj valami alteratiócskája recurralna, suppressaltassék azonnán, mig erőt vehet magának.

Arra való nézve, vegje még azon hideglelés ellen való veres Potio-bul vagj negjed napig reggel, délbe és eitzakára egj kanálkával főt vizbe vagj herbathébe, és fél ora mulva szopjon utánna; mint hogj pedig azon potio a' belső részeit meg erősítvén a' székecskéjét egj kevéssé meg keményiteni, tehát olyankor lehet egj kanál mandola olajat, idő közbe herbathébe bé adni, és kiváltképen eitzakára egj pézma golyobiskát applicálni. Mindazonáltal ártani nem fog, ha leg aláb egjnehány napig azon kemény székecskéjét még el nézzük, mig a' belső részei jobban meg erősödnek, mert semmi ugj nem revocálya a' paroxismusokat, mint az hideglelés után való has menés, kivált ha gjengék még a' bélei, mivel az alatt az egjiranso és szükséges verétéket meg állittya, a' kire inkább kell reflectalni, mint székecskére. Hogj pedig azon erősítés mellet a' materiának regeneratioját praecaveályuk, tehát az utba kiváltképen szükséges lészen jó melegen bé takarni, minden estve pedig valamint eddig meg fűrösztteni, és utánna azon potrocskát bé adván eitzaka által egjiransó gjenge verétekbe tartani. A' mellet ha ételre kapna, lehetne nekie gjenge husocskákat fűszerszámos levesekbe adni, csak vajba rántot tésztást, tejjet, savanyut 's affélét nem. A' Dajka magát kiváltképen a' szalonnés ételektül, savanyutul, nehéz emésztöktül,

gyümölcstől 's affélettől őrizzön, sokat ne bötöllyön, ha pedig bötöll, jó borral éllyen, sert és czeviczét, és akár micsoda italt igen hidegen és egyszersmind ne igyon, a'mellyért mindenkor melegen és vánkus allatt, kivált utba, tartson, és ha elegendő teje nem volna, főt anismagos vizet igyon.

A' sato praesentium negjed nap mulva lehet az Urfinak azon visceralis Tincturából tíz cseppet dél tájba adni herba thébe vagj főt vízbe, és míg tart minden nap continualni, akkoron csak estve azon potiobul fél kanállal be adván, naprul napra kevesebb orvosságokkal tartani, hogy lassankint és nem egyszersmind az orvoslás és praeservatioja véghez menyen, lehet szint ugj a' fürdéstis azután minden harmad napra, és utolya egy hétbe kétszer, egyszerre reducálni, az oldalain való flastrom pedig leg tovább tarson.

Ha (a' kit Isten el távoztasson), a' paroxismuskussa recurrálna, tehát lehet hevségbe nekie azon Julepbul gyakran adni, fél kanálkával, azután fürösztetni, és utánna való verétekbe azon felül említett potiocs-kából minden két óra mulva fél fél kanálkával be adni meleg herba-théba, reménlem tüle egészlen el ál a' paroxismus, a' mintis ártani nem fog, akkoron a' Dajkánakis belüle adni egnehány kanállal borba.

Paroxismusnak el állása után említett viseralis Tincturával continuallyon, azután két hétre lehet laxativácska helylet minden harmad nap az giliszta ellen való pogácskából 6 vagj 8 bé adni reggel, és ha karácson tájba fog tetzeni el választani az Urfiát, akkor meginten la-xálni kellene gjengén.

Az Ur Isten pedig szentellyen minden szándékunkot.

Dat. Lossontz. d. 3. Octob. 1738.

Jo. Daniel Perlicius

Med. Dr. et Hott. Negr. Phys. Ord.

P.S. Mint hogj, valamint felül emlitettem, a' hideg leg inkább kivált ha nedves ártana az Urfinak, tehát javasolnám, most mennél hamaréb, míg még a' nedves hideg idők nem érkeznek, és a' jó ut tart, utozás-nak hamarab való el végzésére utra indulni, mert akkoron rossz időre és nedvességre fordulván az aer, jobb volna inkább itt teelni.

(Az eredeti az MTA kézirtárában).

BUZINKAI GYÖRGY

orvosdoktor, Debrecen város főorvosa, született 1705 körül Nagybányán, ahol iskoláit kezdi, majd a marosvásárhelyi ref. kollégiumban folytatja tanulmányait. Itt végezvén, gr. Gyulai Ferenc tábornok ősi birtokán, Oláhandrásfalván nevelősködik, majd patrónusa költségén Brémában, Leydában és Amszterdamban tanulja az orvostudományokat. Diplomája megszerzése után, 1737-ben hazatér és Debrecen város főorvosává neveztetik ki. Debrecen város kultúrtörténetében jelentős helyet foglal. Meghalt 1768. március 17-én Debrecenben.

Művei:

1. *Dissertatio historico-medica de venenis eorumqu antidotis. Franequerae, 1733.*

2. *Theses inaug. medicae XXXV. varii argumenti. Franequerae, 1733.*

3. *Elveszett bűnösnek megkerestetése és megtartása a Krisztus barátságos hívogatása. Amsterdam, 1735. (Két predikáció, hollandból fordítva.)*

4. *Rövid oktatás, miképen kellessék magunkat a pestis ellen védekezni és a pestisben levő betegségeket orvosolni. Debreczen, 1739.*

1738. július 24. Debrecen.

Buzinkai György pestis elleni javaslatai.

Mutogattya Isten haragját Hazánk ellen némelly Hellységeiben. Ebben látogatván Dög halállal, mellyre nézve, hogy az Ur Isten Városunkrol kegyelmessen ezen ostorát el fordittsa, tettzett a' T. N. Magistratusnak böjtötis hirdettetni, hogy alázatos könyörgéssel és böjtöléssel az Urnak meg haragudott ortzáját engesztellyük meg térésünket és magunk meg jobbitásával a' kívánt jott ő Felségétől meg nyerhessük.

Az Leg Főbb Pestis ellen valo orvosság.

De nyilván való dolog az, hogy vagynak külső és természet szerént valo okok is, mellyek a' közönséges Levegő eget meg büszhitik, az eledeleket meg vesztegetik és az embereknél testeket a' Contagiora praesponályák.

Küld az Isten gyakorta a' földre sok számu és sok némü ártalmas férgeket, hernyót, sáskát, tserebogarat, mellyekkel a' földnek minden zöldségét meg emészteni, el pustittattya, ezek tojásaikat le tészik fűre,

fára, kerti veteményekre, gyümölcsökre, melyek az embereknek vagy barmoknak eledelekre rendeltettek, az ezek eledellet a gyomor..... mennek, vagy mivel ezek többire láthatatlan kitsinységük a' széltől el ragadtatván, a' levegő égen idestova vitetnek, ezek a' ki 's bé lehellesek által a' tüdőben menvén, mind két helyet meg korhadnak, v. ki költetnek, a testet férgessé és rothadásra hajlandóvá téstzik.

Meg esik az is gyakorta, hogy Isten hirtelen valamelly ok által ezeket a' férgeket meg öli, ezek meg rothadván, a' levegő eget inficiallyák, azont tselekszik az hadakozásnak idején el hullott embereknek és barmoknak holt testek, a' szarvas marhák döge, éhségnek idején szokatlan eledelekkel, dohos gabonával, férges éretlen gyümölcsökkel, tisztátalan állatoknak métellyes, megveszett vagy megdöglött marháknak husokkal valo élés, azoknak gyapjoknak, bőröknek bé hozása, azokbul szűr és talp készítés, mente béllés, kövérségekből, fagyukból gyertya mártás, szappan tsinálás, melyek az embereknek véreket belső részént, egy szoval minden nedvességeket vesztegetik, meg rothasztják, a' döghalált okozó vékony és hathatos méregnek susceptiojára disponállyák, annak tenyészésére, terjedtére alkalmasakká teszik.

Mind ezek olyan természet szerént valo okok, melyek által a' dögleletességre az emberek disponáltathatnak, és azt terjeszthetik, azért minden jól rendeltetett Respublicában, városokban ezekre nagy vigyázásnak kell lenni; ezen jó példát követvén mindenekben ezen N. Városban levő T. N. Magistratusis, intimálta nékem mint Physicusnak, Collegaimmal edjűtt, h. mennyiben ezen dögleletesség a' természeti okokból és környül állásokból függene, és arra okot szolgáltathatna, mi modon lehetne el távoztathatni, közönségessé tenniök.

El kell tehát távoztatni.

1-mo. A' dögletes helyeken valo járást, ott mulatozást, Pestises emberekkel valo társalkodást, hirtelen meg holtaknak köntösökben valo öltözést, azon helyekből, len, kender, gyapju, bárány avagy juh bőrök, aba vagy szűr Posztoknak vagy ezekből tsinált öltözeteknek városunkba valo bé hozása.

2-do Mivel némelly Gullyákon v. Csordákon marháknak döge még pedig feles számmal hallatik, intimáltatik, h. Városi Gazda meg döglött marháját meg ne nyuzza, hanem ollyannal nyuzassa, a' ki a' mezőn lakik és marad, a' meg döglött és meg nyuzott marháknak kivált nyersen bőröket a' városba bé ne hozza, hanem a' mezőn v. szálláson száraszszza és ott tartsa, hasonloképpen a' meg döglött marháknak kövérségekből, fagyukból se maga számára, se el adni, gyertyát ne mártson, szappant ne készítsen, jobb volna a' meg döglött marhákat akármi nével nevezendők legyenek is, azok mindenestől el temetni vagj meg égetni.

3—o A' Tisztaság mind maga, mind Háza tálya körül mindeneknek igen javaltatik, kiki szobáját avagy tsak kétszer napjában meg seperje, meg tisztítsa, ha egyebet nem avagy tsak gyalog fenyő maggal, szurokkal, üröm, Leveszikom, Kerrina (!) vagy Örvény gyökerekkel a' ki seprés után meg füstöllye, éjszakára kiki ablakát, ajtaját bé tegye, és le akarván feküdni, saletromot v. puska port gyujtsjon a' szobában vagy etzetet vévén egy Szilkében (!) tégye tüzre, annak gőzölése v. párája töltse bé a' szobát, hogy ha pedig valakinek hathatossabb füstölő kívántatnék, a' Patikában rendelni fogunk, és onnan maga számára hozathat.

4—o Mivel az éh és üres gyomor akármelly nehéz szagtol is hamarább, de kivált a' dögletenességtől inficiáltathatik, intimaltatik azoknak is, akik Fölöstökömhöz nem szoktak, h. reggel éh gyomorral ki ne mennyenek, ha egyebet nemis, avagytsak piritott kenyeret foghagymával meg dörgölvén egyenek, vagy kenyeret iros vajjal meg kenvén réája, sállya vagyis ruta leveleket rájjanak, azt meg éven, kávév vagy Herba théát fa héjjal vagy egy kevés székfüvet, vagy egy pohár jo bort, Rosolist, fenyő magos Pálinkát, égett bort réa ihatnak. A' kik mind ezeket nem szenvedhetik, rájjanak Levestihom, Méjan, Kártina Gyökeret, avagy fa héjját, szeretsen dióvirágot, Mászihért és keszkenőjöknek egy részét rosa etzettel ásztassák meg és gyakorta szagollyák.

Mitriadesnek minden méreg és dögletenesség ellen valo Proesitai Ticuma commendaltathatik, a' melly ez:

Bisdenum rutae solium satis et breve granum. Inlandesquednas ternos sine corpore siens.

Hac oriente lute panca conspersa Lieco Sumebad.

Vegyen ruta levelet, huszat két gramm sót, két Dionak a' belét, három figét, mellyet kásás magvától meg tisztítván vagdallya össze, és tégye estve egy üveg pohárba, töltsön réa igen finom jo bort vagy égett bort, fedje bé az üveget, és egész ejtszakán ázzanak a' meg mondott speciesek a' borban, reggel mihellyt fel kél, a' specieseket egye meg elsőben, az után a' bort vagy égett bort igya meg, ez igen hasznos és próbált Proesilat (!).

Hogyha pedig mind ennyi praecantiok nem használhatván, tetszenék az Ur Istennek Városunkat azon dögleletes nyavallyával meg láogatni, akkoron minden uton módon a' méregnek geniussát és természetit ki tanulván, ahöz alkalmaztatott Antisotumokat fogunk közönséges haszonra kiadni.

Dat. Debretzen die 24. July 1738.

Georg. Buzinkay
Physicus C. Ordin

(Az eredeti az MTA kézirtárában.)

ZÁGONI GÁBOR

orvosdoktor, született 1725-ben; pontos adatainak nyomára jutni nem sikerülhetett, mert fennmaradt levelei és rendelővényei állandó letelepülésre nem következtek. Nehezíti és zavarja életrajzi adatainak egyeztetését az, hogy hasonló néven szerepel egy másik orvos is, aki 1726-ban Utrajectumban tanul és ott adja ki orvosi értekezését. Az elszórtan előbukkanó nyomaira utalva azt tételezhetjük fel, hogy afféle vándororvos, aki ott ver átmeneti gyökeret, ahol főúri betegek tartóztatják. Egyik 1767. nov. 15-én kelt, gr. Bethlen Pál részére kiállított receptje tudatosítja, hogy ez időben, minden valószínűség szerint, Kolozsváron működik. De talán leghuzamosabban Marosvásárhelyen tartózkodik, amit az 1779–1781-ről kelt, a gr. Telekiekhez intézett, orvosi tanácsokat tartalmazó levelei és hivatalos okmányokon felfedezett igazoló írásai is bizonyítanak. Itt osztozkodik Mátyus István és id. Kovács Antal orvosi praxisában. Halála előtti években, az Ungar. Nachrichten 1887. 7. sz. tesz róla említést. 1789-ben, Foltón halt meg.

Zágoni Gábor 1789-ben, 7221 mfrt-t rendelt: felerészben a nagyenyedi ref. kollégiumnak, a másik felerészt a székelyudvarhelyi és a marosvásárhelyi ref. egyháznak és kollégiumnak. Eszerint jut a marosvásárhelyi ref. kollégiumnak az alumnusok számára 902 1/2 mfrt.

1.

1779. október 28. Marosvásárhely.

Zágoni Gábor, Teleki Sámuelhez.

Méltóságos Impr. Gróff, Camerarius és Gubl.
Consiliarius Ur! Nékem igen Grátiosus Pátronus Uram.

Ngyd de Dat. 23. Xbr méltóztatott Levelét, alázatosan tiszteltem éppen a' Libánts közepén, midőn Sz. Iványról, a' hol Gr. Bethlen Domokosné Asszszony ő Ngyat phuritises állapottyában meglátogattam, vissza jönék, sajnálva értem a' Ngyd Leveléből Mlgs Grófné Asszon ő Ngya gyengélkedő állapottyát. Talám abbanis megütközött Ngyd, hogy még edig az az állapot ő Ngyán nem cessált, de az Ngydat ne confundálya, mert azt valaminthogy benn sikeszteni nem jó, szintén úgy ma-

R. Conch. pp. Laps. can. pp. a Dr III.
Tart. vitr. Une B
Mfr. p. Dr II.
Rad. azon. Dr I
Cinnab. pp. Sine Dr B.
M. & f
D. S. Pulvis praeparatus, de quo fuit
on vespere parare cochl.
R. Empl. de amm. — De base lan a 3j.
Ol. Stomach. D. W.
— expro nuc. mosch. a 3j 20/180 (1769)
Malax. D. S. Empl. Stomachicum
In racem H. D. Com. Pauli de Buxten.
Gyágoni m. f.
1767. Nov. 15.

Zágoni Gábor receptje
 gr. Bánffy Pál részére, 1767. nov. 15-ről

gának egy kis időt kíván a' mig lassan megtsendesedik. A' mi illeti a' fél gran opium operatioját, nem esett az egy kis hiba nélkül, hogy kevesebb mértékbe nem adatott ő' Ngk, annyivalis inkább, ha Syrupbanis valami narcoticu qualitás volt. Én ugyan javallottan volt, hogy a' Laxalo orvosság után jó lenne ő' Ngynak valami parigoricumot (mely az opiatumnak leg szelidebb Speciesse szokott lenni) vegyen ő' Ngya, de

nem anuadgnumot, nagy annális hathatósabb opiátumot, hogy magamis adtam némely betegeknek bizonyos nyavalyában fél grán opiumot egy dosisban, de erősebb és nem olyan gyenge neronsokat bíró Sulycitumnak. Jól esett hogy Ő Ngya kihányta, és superálta, de többször azt a' dosist nem kell adni, mert az nem hogy refrirálná ő Ngd, hanem tapasztalhatólag bágyasztya. Sajnálom, hogy a' több orvosságairól ő Ngdnak nintsen emlékezet a' Ngd Levelében, hogy tehelnék azoknális valami diacnisist: Ugyantsak akár cum Coctrée pernoiano rendelhetett legyen a' Cura, akár pedig combinálva cum bulsa micis, a' mint proponáltam volt, élhet ő Ngya azzal Securé, tsak arra kell figyelmezní, hogy sok orvoságal és nagy dosisokkal ne terheltecsék a' gyomor és a' természet. Nagyon secundálya az ilyen nyavalyának a' Continentiais a' mely ellen való hiba nem kisebb akár mely diatitins errornális.

En Mlgs Groff Uram szándékozom éppen hólnap, ha Isten velem leszen, Sz. György felé indulni, minthogy régen siettetí a' Groff viszsza menetelemet: Onnan mihelyt modját ejthetem, igyekszem a' Ngd parantsolattyát telyesiteni és ha az Ur Isten valami akadályt nem ád, Szebenbe sietni. Adja az Ur Isten, hogy Ngytkot mindnyájon tisztelhessem kívánatos friss egésségben. Mlgs Grófné Asszm ő Ngát alázatosan tisztelem: Erósítse az Ur Isten ő Ngát ésprantsolyon állandó jó egésséget. A' szintén jelen levő Uj esztendőre pedig virraszsza az Ur Isten Ngdat Mlgs Uri Kedvesseivel együtt kívánt örömmel, és annak egész folyását tégye ő Felsége áldottá 's örvendetessé, sokaknak remisussával együtt. En pedig magamat továbbrais Ngd tapasztalt Grátiájába ajánlván, állandoul maradtam

Mlgs Groff és Consiliarius Ur Ngdnak
M. Vásárhely 28. Xbr. 1779.

alázatos szolgája
Zágoni Gábor

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

1781. október 16. Marosvásárhely.

Zágoni Gábor, Teleki Sámuelhez

Méltóságos Imp. Gróff, és Consiliarius Ur!
Nékem igen Gratosus Pátronus Uram!

A' Domokos Urfi instructioját hozzá való Recipével együtt küldöm ide accludálva a' Ngd kezéhez. Feljegyeztem abban holmi hamar megtörténhető Casusokat, melyekben megolvsván akár mely értelmes em-

ber az írást, könnyen segíthet vagy leg alább tartoztathattya a' nyavalyát még annak gyógyítására alkalmas ember érkezhetik. Sáromberkén létemben, emlékezetet ugyan tehettem vala Mlgs Grofné Asszony ő Ngk, valami külső remidiumról, a' mely segítheti a' belső Curát 's igen szükséges, de beszéd között elfelejtvén rendelést tenni, most az ő Nga számárais küldök egy Recipet ilyen titulus alatt: Species roborantis. Eből egy tétés ezüst kalányit meg kell főzni egyenlő rész borba és vízbe, mely mind együtt legyen egy fél ejtelt. Ez legyen ő Ngknak mosogatóra rendelt Decoctuma, melyet magát a' szükséges helyen mindenséggel és irtva, sőt déltájuttás mosogassa meg hidegen. E' nem tsak robóráló azoknak a' tihuszálodott eretskéknak orifriumát, hanem a' kisebesedéstől is oltalmazza: az ilyenek mindenkor hasznoson Combinálnak a' belsőkkal, ittis szükségesnek tartottam.

Mlgs Grofné Asszony ő Ngát alázatosan tisztelvén, kívánom az Ur Isten erősítse ő Ngt továbbra és kívánt egészségét tegye állandóvá! Az ifju Tsemetéknakis adjon ő Felsege kellemetes nevedekést Nygtoknak, és minden Jóknak öröme. Én pedig a' Nygd tapasztalt Gratiájába ajánlván magamot állandó tisztelettel maradtam

Mlgs Gróff és Consiliarius Ur Ngdnak alázatos szolgálja
M. Vásárhely, 16. Octbr. 1781. Zágoni Gábor.

Pro memoria.

1. Ha Domokos Urfinak forrosága indulna, akár himlősegre, akár pedig egyéb forró nyavalyára sietne az ilyen Casusban rendeltem valamit Mixturát, a' melyből, ha a' forroság nagy vólna, minden órában lehetne egy egy közönséges kalánnal beadni és arra, vagy borba virágos Hbtejet, vagy árpával főtt vizet itatni.

Ha pedig a' forroság remittálna, vagy igen nagy mértékben nemis vólna, olyankor elég két órában egy kalánnal adni.

Ilyen állapotban t. i. midőn forrosága indulna, el kellene fogni minden hus ételtől, bor, kéné, Choecolade italtól, és azok helyett sóvány diaetára kellene fogni. Jok ilyenkor a' gyenge savanyú Levesek, melyeket lehet bor kövel, cytrommal savanyítani; jó a' gyenge korpa Cybre: főtt szilva, sült alma S. t. i Leg alkalmasabb ital pedig az árpával főtt víz, és Hbtéj.

2. Ha a' gyomrának szorulása lenne, vagy pedig kolika fájdalmiai vólnának, olyankor, leg hamarább segít a' gyenge Clistér, a' melyet székfű virággal főtt tehény hus lével, egy kevés szín mézzel, vagy Manával, és olajjal lehet készíteni. Azonban egy kis Rhebarbarum port, p.

o. fél kávés kalánnyit lehetne adni kétszeris használva, ha az egy bédadás nem használna.

3. Ha a' gyomor menés venné elé, és az vér hassal fenyegetné, olyankor, harmad napig egymás után, minden reggel egy egy kávés kalán Rhabarborum port kellene adni és azután, ha nem szünnék a' gyomor menés, Roborans porokkal éltetni.

4. Arra kell vigyázni, hogy mohón és hirtelen egyszerre ne egyék, nagy falatokat ne faljon, a' mit bé fal, azt jól megrágja, 's vegyen elegendő időt az evésre. A' husos ételeket szokja kenyérrel enni, 's nem kell engedni, hogy csak hússal töltse a' gyomrát, és minthogy a' gyermek nem igen tudja mi az elég, arra kell vigyázni, hogy magát még könnyű emésztő ételekkelis meg ne terhelje, annyiival inkább tészta neműekkel és egyéb nehéz emésztő eledelével: Commotiot pedig elegendőt kell engedni. Még az is szükséges, hogy az indulatok a' mennyiben csak lehet tsendességben tartassanak, a' mely az egészség megtartására, sőt a hosszan életre sokat segitt.

5. A' Torok fájásban leg hamarább segíthet a' Mustáros kötő: ha t. i. egy kalán megtört mustár magot kovászbba, vagy szín mézbe elegyítve a' torkára kötik.

Teleki Sámuel kézírásával:

Dr. Zágoni Úr levele és Instructioi.

Domokos fiam számára, forráságban. (Recept mellékelve.)

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában).

3.

1784. március 6. Bábolna.

Zágoni Gábor, Teleki Mihályhoz.

Méltóságos Grof Ur!

Nékem Jó Mlgs Patronus Uram!

A' kis Urfirol, de dat. 29. Febr. tett tudosítását vettem Ngdnak alázatosan. Én magam, ha lehetne bizony repülnék a' Ngd kedves kis betegének megtekintésére, és töllem kitelhetőképpen való segítségére, de most hirtelen abban nekem modom nintsen, sok és nagy akadályaimra nézve, hanem távolrolis, a' mi töllem származhatik hasznára, tiszta szível közlöm. Jól okoskodik Dr Kováts, midőn azt tartja, hogy ha a'

forgoban levő apparátus mindedig nem vitiálódott, azt ott már régen fekvő materiától, alább szolván most, és régi helyét elhagyván, az új tájognál bátorságosabb helyen való formáltatása, hasznára és gyógyulására szolgálhat. Ugyan tsak bizonyos reménységet eből nem lehet venni, láttam az előtt hat esztendőkel ellenkező kimenetelt is, mégis több oknak vagyon, hogy reményünk, mint félyünk. Az incisioval mind azáltal nem kell sietni, had gyülyön egybe jóbbanis az utba lévő materis, nemis lehet attól tartani, hogy ezen új fészkekben az a' materia hirtelen agredialya a' tsontokat, meg kell várni, hogy a' materia-nak flintuátioja nyilván való legyen, hanem ha az itten való luculis vagy fájdalom már világosan jelentené hogy a' materia a' peristriumot, és tsontot agredialta vólna, a' mely ensulban asztán nem lehet halasztani az incisiót. Adig pedig a' tájogot továbbrais lágyító de nem... meleg kötővel, felyül a' forgot rovocans flastrommal és gyengén priaemens deligatióval kel tractálni, belső képpen is valami diuratinnal éltetni kell, mint az observatiók szerint az itten megfeneklett materia néha a vizelet uttyára dirivalodván ki tisztul. Mind ezekről írni fogok világosan Dr Kovátsnak is. Mi innet, ha Isten valami akadályt nem ad, a' jövő Hétfőn indulunk Tsz. Györgyre, 's nekem léssen igyekezetem, hogy onnat mentől hamarább Vásárhelyre mennek, noha Szebenben is várnak. Remélem adig nem késünk el a' dologal. Az Ur Isten Nyitokot kegyelmesen vigasztalya meg. Én pedig a' Ngd Gratiájába ajánlott állandóul maradtam

Mlgs Groff Ur Ngdnak
Babolna 6. Marty 1784.

alázatos szolgája
Zágoni Gábor.

Monsieur Monsieur le Comte du St. Emp. Michel Teleki de Szék⁹
etc. — Sárpatak.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

KÉZDISZENTLÉLEKI KOVÁTS ANTAL

idősebb, orvosdoktor és szülésmester (Medicina Doctor et Baba) született 1749-ben. Születési és tanulmányi adatainak hiányában feltételezhető, hogy mint első katolikus orvos, a státus kegyelt jeként jut diplomájához és letelepszik a református többségű Marosvásárhelyen. Hosszú életével túléli pálya- és kortársait és széleskörű orvosi gyakorlatot folytat úgy a városban, mint a környék

helyeégeiben. Getse Dániel halálával, 1824-ben kierőszakolja a város fizikusi állását. Ez alkalommal orvostársa, Szotyori József azt írja róla, hogy „már régen difungált” és „az ifjú (Kováts) esméretes tudatlanságáról, az öreg (pedig) gonoszlelkűségéről”. De ez a rossz-májú megjegyzés Szotyori részéről felekezeti elfogultságnak tudható be. A tudós Bólyai Farkas gyakran igénybe veszi orvosi szolgálatait. Kertészettel és botanikával is foglalkozik, erre utalnak megjelent művei. Meghalt Marosvásárhelyen, 1843. január 11-én, 94 éves korában. Mint a róm. kat. egyház támaszát, a minorita-templom alatti kriptába temetik. Neje: Horváth Juliánna, férje halála évében, 1843. február 29-én 80 éves korában halt meg.

Megjelent művei:

1. Adsertiones veterinario-medicae adnexo tractatu de morbis epizooticis. Viennae, 1782.

2. Rövid utasítás a fák betegségeiről, gyógyításáról. Marosvásárhely, 1806. 8r 1—121. l.

3. Utasítás a fák betegségeiről, gyógyításokról és a természet műveléséről, munkáiról. II. kiadás. Marosvásárhely, 1809. 8r 1—115 l.

4. Jegyzések a pestisről. Marosvásárhely, 1829.

Idősebb Kováts Antalnak itt közlött két rövid levele az 1809-ben megjelent kertészeti munkájának második kiadására utal, amelynek kivitelével nyomdatechnikai fogyatéksága miatt nincs megelégedve. Ez újabb és átdolgozott művét megküldi gr. Teleki Lászlónak, a későbbi hétszemélyes tábla bírójának, a csatolt levél kíséretében.

1.

1808. január 4. Marosvásárhely.

Kováts Antal ids., Iszlai Sándorhoz.

Tekintetes Ur!

Szivesen köszönöm az almákat, valójában szép gyümölcs, nagyra betsülöm az Ur jóságát, hogy nem felekezett-el rollam. Igaz, hogy én a' gyümölcsötis, a' gyümölcsös kertetis szeretem. A' munkám sok ba-

jaim közt kurtán esett, bővebben magyarázva adom ki újra, tsak az Isten időt, 's egészségemet tartsa meg. Még mi találkozunk együtt, többetis beszélgetünk. Vagyok

A' Tktes Ur

alázatos Szolgája

MV. 4. Január 808.

Dr. Kováts.

Az Urnak, Tekintetes Iszlai *Iszlai Sándor* Urnak tisztelettel
Iszloban.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

1809. szeptember 26. Marosvásárhely.

Kováts Antal ids., *Teleki László*hoz.

Nagyságos Uram!

Ujjabban adván ki a' fák betegségeiről, és a' természet munkáiról való utasításomat, azt remélhettem, hogy e' tisztán gondosan lesz nyomtatva, de még tsalatkoztam a' nyomtatóban, restül, hibáson vitte ezis kötelességét, ha előre ismértem volna az embert, jobb nyomtató kezére bízam volna; olvasható mindazáltal. A' szokott írás módjábanis változást gondolatom szerint jobbitást tettem, mindent hosszason nem magyarázhattam a' költségnek 's időnekis kedvezni akarván. Egy nyomtatvánnyal kívántam Ngodnak udvarolni, a' ki vagyok

Nagyságodnak

alázatos Szolgája

MV. 26. 7bris 809.

Dr. Kováts.

(Az eredeti az MTA kéziratárában).

Ids. Kováts Antal (kézdiszentléleki) orvosdoktor gyászjelentése
— 1843. január 16. 94 é. k. Marosvásárhelyen.

K. Sz. Léleki Orvos Doctor Kováts Antal Ur b. e. férjem élete 94-dik 's házassági égyben köttetésünk 55-dik évében, foljó 1843-dik esztendő Januáriussa 16-kán az élet-erő ki merültsége következésében, a' boldogabb életre át szenderült. — Nyugottan számolhatva e' gyász hír által önként megelevenülő emlékezetére mind azon szolgálatoknak, mellyekkel az idvezült e' Ns. Sz. k. város kebelében a' legfelsőbb ke-

gyelem méltánylását is meg érdemlőleg, emberi — polgári 's hivatali pályáján szép hivatásának — minden mellékes tekinteteken feljül emelkedett lélekkel megfelelni, csak a' tehetetlenség határához jutva szünt meg: a' jó Isten végzésén meg nyugodni szokott keresztényi indulattal, 's egyszer'smind illő tisztelettel is szolított fel minden kit idvezült Férjem végtiszteletébenni részvételre, kinek hült tetemei f. h. 19-kén reggeli 9 órakor fognak ebhat uttzai házamtól — a' T. T. Pater Minoriták helybeli sirboltjába örök nyugalomra kísértetni, ugyan akkor — lelkéért engesztelő áldozat is mutattatván bé a' Tisztelt Pater Minoriták Templomába.

M. Sákodi K. Horváth Juliánna
Özvegy Kováts Antalné.

Kézírással: Bolyai Farkas háziorvosa volt.

(A Telekiek marosvásárhelyi levéltárának gyűjteményéből.)

Sírirata a marosvásárhelyi minorita-templom alatti kriptában:

Itt nyugszik N. D. Kováts Antal, ki el halt 1843-ban január 11-kén, élete 94-ik évében. — Béke hamvainak.

Kováts Antal halálára vonatkozó adat egy 1843-iki Székely Naptár jegyzetre szánt üres lapján:

19-a M. Id. Kováts Antal életének 94-dik Esztendejében estvéli 9 orakor (januárban) meg hala.

Ugyanitt a februári rovatnál:

29-a Id. Doctr. Kováts Antalné Horváth Juliánna életének 80-dik Esztendejében meg hala.

SZENTIMREI BALOG JÓZSEF

orvosdoktor és botanikus, B. Sándor fia, született a marosszék Nyárádszentimréen. Tanulását a marosvásárhelyi ref. kollégiumban vezeti be, majd az erdélyi ref. főkonsistorium támogatásával Bécsbe kerül, ahol megismerkedik Jacquin tanárral, a híres botanikussal, aki a középajtai Benkő József által már előbb bevezetett füvészeti tudományokban tökéletesíti és ez buzdítja dél-amerikai tudományos vállalkozásra. Ennek megvalósítása céljából a leidai egyetemre iratkozik be, ahol remekbe formált disszertációjával, 1779-ben orvosdoktori oklevelet nyer. Innen Amszterdamba megy, majd holland állami ösztöndíjjal Dél-Amerikába, Guyanna gyarmati államba

vitorlázik. Ezt az utat 64 nap alatt teszi meg. A Rio de Berbice vidékén talál letelepedésre alkalmas helyet, ahonnan kiindulva, fűvészeti kutatásait végzi. Nagy nélkülözések között, trópusi betegségekben sorvadva tengeti itt életét, míg 1780 körül „scorbutusban”, egy tengeri úton meghal.

Művének egyetlen példánya a marosvásárhelyi Teleki Tékában, kézírással jelölve: „Illmo D. C. Samueli Teleki dono mittit Auctor.” Benkő Józseffel, a középjaitai ref. lelkésztanítóval levelezett.

Nevezetes műve:

Specimen inaugurale botanico-medicum sistens praecipuas plantas in M. Transilvaniae principatu spante et sine cultura provenientes, ac ibidem usu receptas. Lugduni Batavorum, 1779.

Ujra: Delectus opusculorum bot., edidit notisque illustravit Paulus Usteri. Vol. I. Strassburg, 1790. c. munkában, 259—298. l.

Balog József rendkívüli vállalkozását ekkor ugyanúgy, mint Kőrösi Csoma Sándorét, a hazai közvélemény nem annyira a tudományos jelentősége szempontjából értékeli, mint inkább a nyughatatlan, a kalandot hajhászó egyéniség mihaszna akciójának könyveli el. Más szemmel nézi és értékeli azonban Benkő József, az erdélyi felvilágosodás egyik legjelentősebb tudósa, a magyar botanika úttörője, kinek enciklopedikus törekvései a természettudományok felé összpontosulnak, amennyiben a növények gyakorlati hasznát fejtegeti; különös tekintettel a gyógynövények kivételes jelentőségét hirdeti műveiben. Innen ered Balog József lelkes érdeklődése a botanika iránt, minthogy a Benkő Józseffel való barátsága készletti elhatározására, a bizonytalan, kockázatos dél-amerikai tengeri útra.

Benkő József rendszeres levelezést folytat Balog Józseffel, s így küldi részletes tudósítását az aggódo atyának, fia nagyjelentőségű vállalkozásáról, sőt az is hihető és megállapítható, hogy a Magyar Hirmondóban közzétett méltató hírközlés is Benkő Józseftől ered. Feltételezhető még az is, hogy Balog Józsefnek, Benkő Józsefhez intézett érdekes levelei bizonyára kallódnak köz- és magánlevél-tárakban.

Az itt közreadott, 1771. március 23-án, Tordán kelt, az „úrfi nyavalyájáról” tudósító levél nem sokat mond; itt Balog József mindössze említést tesz a kor nevezetes kolozsvári orvosáról, id. Barra István jelenlétéről.

1771. március 23. Torda.

Balog József, Toroczkai Mihályhoz.

Mélgs Ur!

érdemem felett valo Jo Patronus Uram!

Mit irjan Tiszteletes Mester Uram az Urfi nyavalyájáról, ezenn Leveliből meg tetszik; tegnap küldvén a' Levelet Sz. Királlyra, a' Mélgs Asszony el olvastatta, és mingyárt parantsolt, hogj külgjek a' Mélgs Ur után erre nézve bé jöttem, hogj magamis meg lássom az Urfit, 's szintén mikor a' Doctor iránt beszéllenénk, hogj Pétsi Ur nintsen jelen, 's kihez recurallyunk, az alatt Bara Uram ide érkezett; ő Keglime az Urfit meg nézte 's Praescribalt is, a' nyavalyát ollyas fottja Pleuritisnek mondgja, kedtől fogva nem ött az Urfi, igen nagy forroságba vagjon, Bara Ur biztot, hogj edgj két nap mulva jobban lesz, most ő Keglime Sz. Mihály falvára ment, Miske Ur vitette ki, 's ígérkezett, hogj vasárnap bé jó 's akkor igen meg nézi az Urfit; jó volna ha a' Melgs Ur lejőne, erőssenis emlegeti az Urfi a' Mélgs Urat. Sz. Mihály falva felé venni az Urat Bara Uramat bé hozni, mert töllem kotsit kíván, hogy utánna küldgjek 's nem tudom, hol kaphatok ollyas kotsit, külömben tsak találtatik valahol itt a' Városon; Susika Kis Aszszonykais tsak a régi állapotban vagjon bár tsak még vagj két Cséplőt lehetne onnan hajtani, annál hamarébb vége lenne a' Cséplésnek. Bara Uram köszönteti a' Melgs Urat, én pedig továbráis ajálván Gratia-jába, maradtam

Melgs Urnak

I. Torda Die 23-tia Marty 1771.

alázatos Szolgálója

Balog Joseff.

Mélgs Toroczko Sz. Györgyi *Toroczkai Mihály* Urnak, P. Titt. Nékem Jo Mélgs Patronus Uramnak, az Urnak alázatosan

T. Sz. György.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1780. február 24. Középajta.

Benkő József, Balog Sándorhoz.

Nemzetes Drága Jó Uram,
Balog Sándor Uram!

Vettem szeretettel Kegyelmed Levelét Udvarhelyi betsületes Deák által. Azért nem küldhettem volt el akkor Kedves Balog Jósef Jó Barátom Uram Levelét, hogy nem tudtam lészen é mód az Udvarhelyről Szent-Imréig való el-utasításra vagy nem, sőt nagyon kételkedtem az én levelemnek meg meneteléről is. Nem akartam pedig oly jó Barátomnak meszsze helyről irt Levelét elveszteni. Azután pedig nálam késleltettem azért, hogy magam igyekeztem Kgdnek megvinni, 's holmi dologban Maros-Vásárhelyre is menni; mert az Kgd nehezen hiheti, mely szives jó barátja légyek én (egy napi együtt létünkéből esett, esmeretsé-günk után) Kgd kedves Fiának: de nevezetes akadályim lettek ezelőtt, most pedig a' van, hogy Notáriusi hivatalom szerint Ecclesiastica Visitationban kell magamat foglalnom. Már azért irom ezen leveletem, Kgdnek igyekezhvén tudtára adni Kedves Barátomnak egész állapotját. Ha pedig a' Désen esendő Generalis Synodusra ki találok menni, el nem mulatom könnyen a' Szent-Imrére való menetelt: mert én sokért nem adnám, ha szembe lehetnék Kgltekkel, s úgy irhatnék Balog Josef Uramnak arról, mint vagynak Kglmetek, és mennyire való busulások vagyon kedves Fijok után.

A' Kgd Fija a' mult nyáron irt egy Könyvetskét (Dissertationt), melyet kinyomtattak Lejda nevű városban Belgium Országban, mely is a' napnyugoti tengernek innetső szélínél esik: ezzel a' Dissertatioval (melyet az Erdély Országi füvekről irt, és már nálam is meg vagyon, Deák nyelven irta pedig) igen nagy ditséretet nyert, és Orvos Doctor-ságra emeltetett. Azután mind a' Bétsi Fűvész (Botanices) professor biztatására, mint a' ki sok esztendeig lakott Amerikában 's ugy tért vissza Bétsbe, mind a' maga erős természetéhez és jó egészségéhez való biztában, mind az idegen világnak látására való okos szeretetéből, mind pedig a' pénzbeli meg-szűkülésből, rea vette magát, hogy a' rettenetes nagyságu tengeren által mennyen Amérikába, mellyet Uj Világnak is neveznek, minthogy ez előtt szinte három száz esztendőkkkel nem tudták és nem esmerték azt a' mi Világunkban való keresztyének. Karátson előtt nem sokkal indult el ő Kglme a' tengerre Vronwe Léna Jácoba nevű hajón (minden hajónak, vagy is gályának a' tengeren nevet szoktak adni), és ment Amérikába, Gujána nevű Országnak Rio dé Berbice

nevezetű Tartományába, az hől szép fizetése jár a' Belgáktól, a' kik birják azt az Amerikai Országot, de ott azon kívül még többet kereshet minthogy ritka a' Doctor és igen nagy betsületben tartatik. Utjára 's egyéb költségére is a' Belgák adtak szépen pénzt, melyből az adósságainak is nagyobb részét lerakta, jóllehet még kétszáz forintnival adós, de ha az Isten élteti, azt igen könnyen meg-küldheti onnan. Lészen is alkalmatossága rea, mert minden esztendőben hétszer küldhet Levelet, mi is innen oda annyiszor, és a' pénzt is fel lehet tserélnünk utánna való vigyázással, úgy hogy semmi elveszéstől féltetni nem lehet; Kgd azért valamit tsak meg akar oda írni, mindent írjon meg vékony papirosra, és ha a' dolog sok nem lesz, ne is nagyra, 's nékem küldvén kezembe, én szívesen el-küldöm; mert az ut olyan jól ki van rea tsinálva Posta pénzbéli költsétskével (melyet én örömet adok mindenkör), hogy inkább nem féjthetni az el-veszéstől, mintha Közép-Ajtájról Szent-Imrére küldöm. Kgd azért, édes jó Uram, mentől hamarább írjon, és küldje kezembe, mert én Husvét tájban bizonyoson Leveleket küldöm Americába, 's ha élek, azután is gyakorta. Írjon meg Kegyelmed minden oda haza való állapotot; mert az igen kedves lesz Balog Josef Uram előtt. Ezután ő Kglmének is ha mi levelei onnan jönnek, nem úgy bánom, mint ezzel, hanem hamar elküldöm: mint-hogy már tudom a' küldésnek utját Sz.-Imréig.

Kérem pedig Kglmeteket, ne busulódjanak Szerelmes Fiokon, mert ha az Isten élteti, nagy gazdag Ur lesz, ő Kglméből, és azután lejjő, 's Kglteket meg láthatja (adja Isten!) ha akar, négy vagy öt esztendő múlva is lejöhet, és olyan látott-hallott ember lesz, a' minémű Erdélyben egy sem.

Kedves Jó Uram! Bizonyos magyar könyvekről írt B. Josef Uram nékem, hogy küldenünk kellene, ugymint Páriz Pápai Dictionariumát, Doctor Mátyus Ur Diaeteticáját, és hasonlókat. Kérem azért, még pedig igen nagy buzgósággal, kérem mutassa meg Atyai szívét idegen Világban bujdosó egy szerelmes fíjához, és azon szükségére küldjön bizonyos embertől kezembe négy aranyokat, a' melyekkel meg is vehessem, fel is küldhessem a' könyveket. Ne féljen Uram Kgd nékem általadni, mert bizonynal Recognitionalist adok rólla, 's azután Americából is tudósítást hozatok. Azon kívül is, ha én kevés esmeretségem után tsak egy Levelére, szegény állapotom szerint bátorzkodtam Postán tiz Aranyakat magaméból költsön küldeni Balog Josef Uramnak (melyet bizony tsak a' Kgd bátorításáért irok), menyivel inkább Kgd négy aranyat az én papi lelkemre köthet. De hamar kellene, hogy a' könyvek Májusban Bétsben lennének: mert osztán esztendő is belé telnék, míg annyi könyvnek Bétsből a' tengerig való felküldésére jó

alkalmatosság lenne. Még ezt a' pénzt, többel együtt, Americából vissza fogja Kgltek venni.

Mindezek után, ajánlom Kgdet az erős Istennek oltalmába, Kedves Jó Aszszonyommal együtt és szeretettel maradok

Drága Jó Uramnak

Közép-Ajtán 1870. 24-dik Febr.

jó akaró szolgálja

Benkő József m.k.

Közép-Ajtai Ref. Pap.

Ezen a' Tavaszon vészek tudositást Americából, és legottan közlöm Kglmetekkel.

A' mely Aranyakat én adtam, arra mutatott nékem oly adóst Balog Uram, a' ki ő Kglmének annál többet adós: nem is tagadja az adósságot, de valami kis akadályt vetett előmbbe, melyet másszor megírok.

U. I. A' Levelet, 's ha egyéb is léssen, bátron és egyenesen küldeni kell az Udvarhelyi Collegiumba Szabó László Uramhoz a' ki is elővaló jó Deák, és betsületes ember; akár Kallai István (idősbik) Uramhoz a' Várostra, a' ki is Tsizmadia Mester ember, 's nékem fogadott Bátyám.

(Az eredeti az Erdélyi Múzeum Egylet kéziratárában.)

3.

Korabeli tudósítás Balog József kalandos vállalkozásáról :

Egy tudós magyar a' természeti tudományok szeretetétől ösztönözve, nem régen szinte Amerikába ment, oly szándékkal, hogy azon földnek terméseit felkeresse, kitanulja és a' tudós világgal megismertesse; ez pedig Marosszék-beli szent-imrei nemes székely Balog József orvos doctor uram, ki is minek utánna Erdélyben éles és serény elmével szépen elő vitte volna maga tanulását, ment Bétsbe az orvosi tudományra (Balog Josefnek 1775-beli eredeti levele szerint) melly mellett a' fűvészet (botanika) tanulmányait is nagy ditsérettel és előmenetellel tanulta Zsakhén (Jaquen) új kormányzása alatt. Ott azért ettől a' híres nagy fűvész professor urtól, ki Amerikában sokáig lakott, és az oda való gyökeres termésekről jeles könyvet is botsátott volt világra, sokat hallott és tanult Amerikának mivoltáról; ezért elhatározta magát az oda menetelre. Hogy tehát ahhoz közelebb eshessék, elment Hollandiába, a' hol tavaj a' lejdai universitáson orvos doctori tisztességet 's szabad levelet nyert, egy remek írása (Dissertatioja) mellett, mely hatod-

fél árkus papirosra ilyen titulus alatt nyomtattatott ki: Specimen inaugurale Botanico medicum sistes praecipuas plantas in Magno Transylvaniae Principatu sponte et sine cultura provenientes ac ibidem usu receptas.

Ezen írását, meylvel szép ditséretet érdemlett, ajánlotta Benkő Josef uramnak, közép-ajtai egyházi tanitónak, kinek is köszöni a' fűvészi tudományokban való eredését. Azután Lejdából Amsterdamba menvén, a' mult 1779-ik esztendő végén Dirk van de Val nevű hajós kapitánynyal Vouvé Léva Jákoba nevezetű hajón déli Amerikának Guyána tartományából elindult, és 64 nap alatt a' tengeren áthajózott, 's az említett országnak Rio de Berbice nevezetű megszállott vidékében (Coloniájában), vagyis a' mint a' régi magyarok nevezték, uj szállásában megtelepedett. Mely vidéket Amerika képén napkelet felé Szürinámon feljül (ma alföldi Guyana), a' Berbitze folyóvíz mellett kell keresni. Mig a' nevezett hazánkfia a' tengeren általment, minden öltözkékből kihizott, de azután Amerikában két hónap alatt igen nehéz betegségbe esett; nyavalyájában azzal volt szerentséje azon valóban idegen helyen, hogy olyan jó lelkű emberek találkoztak, a' kik gondját viselték: táplálták publikán madár (deákul psittacus, németül papagey a' neve) husából főtt levessel, bővsége lévén ott ennek a' madárnak, mely nálunk aranyakat ér.

(*Magyar Hirmondó, 1780. évf. 590—595. l.*)

ETIENNE ANDRÁS

orvosdoktor, született 1751; tanár, származási adatai ismeretlenek. Nevével először az erdélyi országgyűlés, 1791. augusztus 6-án, Kolozsvárott tartott ülésének jegyzőkönyvében találkozunk, amikor elévülhetetlen orvosi érdemeiért, minden taxa nélkül „hazafinak” vétetik, illetve indigenatust nyer, azonban a létesítendő Erdélyi Magyar Nyelv-mívelő Társaság céljaira 100 aranyat tartozik befizetni. 1794-ben, már a kolozsvári kir. lyceumban a kémia, mine-ralógia, patológia és a chirurgia tanára. Az Erdélyi Magyar Nyelv-mívelő Társaságnak tevékeny tagja. Tudományos szolgálatait mindenkor igénybe veszik; pl. 1796-ban, a Szatmár megyében talált „szappanföldet” vizsgálatra hozzá megküldik, hogy annak eredményéről a Társaságnak jelentést tegyen. 1797-ben halt meg Kolozsváron és a „piaczi nagytemplom udvarán temettetett el.”

Tudományos munkája:

Elementa chimiae metalurgicae juxta novum Lavoisierae systema concinnata et propinis confirmata. 2 k. Kolosvár, 1794.

„Kilentzven-kilentzedik Ülés.

Kis-Aszszony-Havának 6-dik Napján 1791-dik Esztendőben.

Hogy 100 aranyokat fizessen Etienne András, azon feltétel mellett engedtetik-el a' hazafiusítás taxája.

6-szor- Elé-vétetik Etienné András Orvosnak Kérése, melyben háláadó Indulatának ki-fejezése mellett, mély tisztelettel vészi a Statusoknak Személyéhez járult a' béli Kegyelmeket, hogy ötet érdemeiért az Hazafiak közé fel-venni méltóztattanak, azon esedezvén továbbá, hogy ugyan azon érdemeinek tekintetéből az Hazafiuságnak Taxáját el-engedni méltóztassanak.

A' Könyörgőnek, mind a' Fő-Renden lévőknek, kiknek életétől függ rész-szerént az Hazának boldogsága, mind pedig a' Szegény állapotban lévő Embereknek, kiktől jutalmat nem várhatott terhes nyavalyájokból való meg-gyógyításokban bizonyított szorgalmatosságot tekintvén a' Statusok, a' szokott Taxát elengedték, ugy mindazonáltal, hogy 100. aranyokat a' Magyar Nyelv mívelésére fel-állítandó Társaság számára bé-fizetni tartozzék (667. l.)."

(*Másolat az Országgyűlési Könyvtár egyik példányából*)

BARÁTOSI ANDRÁD SÁMUEL

orvosdoktor, A. Elek, ref. lelkész fia, született 1751-ben, a háromszéki Ikafalván. A nagyenyedi és a kolozsvári ref. kollégiumban tanul majd Bécsben orvotudományt hallgat és orvosdoktori oklevele elnyerése után is ott marad, mint gyakorló orvos. Még 1782-ben azonban orvostársával és barátjával, Gyarmathi Sámuellel, gyalogszerrel bejárja Németország nevezetesebb helyeit. 1786-ban, nem végzetes szélhűdés éri, azonban ettől kezdve egészségét nem nyeri vissza. 1796-ban hazamegy Erdélybe s ott hal meg, Sepsiszentgyörgyön, 1807. augusztus 31-én, 56 éves korában.

Fordított művein és nyelvészeti dolgozatain kívül nevezetesekek jó ízű anekdotái. Szeretett tanára, Stoll Miksa, bécsi orvostanár emlékezetére latin verseket írt (Magyar Kurír, 1787. 42. sz.) és több más alkalmi költeményt.

Művei:

1. Elogium sepulcrale, tumulo Maximiliani Stoll inscriptum, carminum paribus centrum. Viennae, 1787.
2. Quaedam epistola ad Pub. Ovidii Nasonis. Viennae, 1789.
3. Elmés és mulatságos Anekdóták. 2. kötet. Bécs, 1789–90.
4. A magyar Democritus életének délig való része. Bécs, 1791.
5. A magyar szállásnak módjáról. Bécs, 1791.
6. A magyar írás módjáról. Némely jegyzéseim az ABC rendje szerént. Bécs, 1791.
7. Meine Cornucopie das ist: Sammlung vielerley nützlicher und unterhaltender Kleinigkeiten. 2 rész. Bécs, 1792–93.
8. Legelső virágos kert. Bécs, 1793.

Irodalma:

1. Jakab Elek: Andrád Sámuel mint író és fordító. Figyelő, X. XIV. XVIII.
2. György Lajos: Andrád Sámuel elmés és mulatságos anekdótái Kolozsvár, 1929.
3. György Lajos: Világjáró anekdóták, Budapest, 1938.
4. György Lajos: A magyar regény előzményei. Budapest, 1941. 271., 273., 296–297. 1.

Andrád Sámuel levele az irodalom pártoló gr. Teleki Józsefhez azt tudósítja, hogy a gróf biztatására és költségén kiadandó Hoffmann János Adolf német író két kötetes könyvének fordítási munkájában valaki megelőzte, noha fordítási szándékát albisi Pánczél Dániel lapjában, a bécsi Magyar Mercuriusban jó előre bejelentette.

1793. szeptember 2. Bécs.

Andrád Sámuel, Teleki Józsefhez.

Kegyelmes Gróf és fő Ispány Ur,

Leg nagyobb szívü és Kegyelmességü Pátronus Uram!

Az Exc-ád parantsolatja szerint szorgalmasan utánna jártam annak idejében, ha nintsen e' fordítva a' Hoffmann. És hogy abban még annál is bizonyosabb lehessen, ki irtam a' tavaszon a' Mercuriusban,

hogy én fordítani kezdem, azért már hozzá ne fogjon, vagy ha valaki fordította volna, tehát ne sajnálja nékem Levelében jelenteni, hogy valamelyik, vagy mind a' két rész kárt ne valljon. Hanem az alatt én is a' Nemzet hasznára más Könyvnek fordításában foglalatoskodhassam. De nékem senki semmit nem jelentett, és fordítani is kezdettem, 's mikor már félig keresztül fordítottam volna, ezt olvasom egyyik Mercuriusban Augustus végén Sub Nro 17, hogy a' leg jobb fordítók közül egy fordította, és most Kolosváron sajtó alatt is vagyon.

A' Tudósítást Szatsvay Ur küldötte a' Mercurius kezibe, de ki legyen a' fordító, még nem tudjuk; én irtam íranta Kolosvárra Dr Gyarmathi Barátomnak. — E' vagy tsak egy szokott tsalfája a' világnak, vagy igaz leszen ha tsak intrigue-je, ugy füstbe megyen, ha igaz, ugy az a' fordító sem Keresztyéni, sem emberi módra bánni nem kívánt. Mert azt kétség kívül nem tudván, hogy mind annak fordittatása, mind idővel való ki nyomtattatása, az Exc-ád költségén leszen, azt gondolta, hogy engemet szegény gyengét könnyen le nyomhat. Hanem vélekedésében meg tsalódik, mert nem velem huz ujjot. Azért én azt gondolom, hogy mind tudós, mind pénzes ujjá oda szakadhat, a hova hibáson nyult.

Ha Exc-ád ezt félig el ment fordításomat félbe nem szakasztatja, és más Könyvnek fordítása iránt nem parantsol: én a' Mercuriusba ollyan Tudósítást teszek a' Hoffmannról, magamat nem a' leg jobb, mint ott van, hanem a' leg gyengébb fordítók közül valónak irván, hogy az én fordításomnak egész öltő árron, a' világ aeconomicus gustussa szerént, nagy betse lehessen, ellenben a' Kolosvári vagy veszszet fordításában, vagy semmit nem nyer; de itt inkább consideráltathatik egyy egész Nemzetnek haszna, mint egy Privatusnak kára. Ugyan is ha az én Hoffmannomnak Exemplarjaira, annak idejében, tsak akkora ár tétetik, hogy az Exc-ád fordítására és nyomtattatására téjendő költsége fordulhasson meg, ugy az exemplárokba katella (!) árron fognak adattatni. Az Exc-ád bölsz tzélja nem is engedhet itt nyerekedő árrot. Ezt pedig a' Kolosvári fordító nem tselekedheti kára, vagy legalább nyeresége elvesztése nélkül. — Ide járul az is, hogy a' Kolosvári Hoffmann hamar ki jöven, én azt még árkosonként, az alatt, a' mig ki jö a' postán meg hordatom, ha a' nékem költséget okoz is, és az én Ms-mommal conferálván, corrigálhatom az enyimet ollyanná, hogy annál alábbvaló ne legyen, ha a' Tudósításban ki irt leg jobb fordítók közül egyy által forditatott is. — Az Allgemeine Litteratur Zeitungba azt tették volt a' Németek, hogy a' Hoffmant fordítja Gróf Teleki Magyarra; de itt minden kétség kívül a' volt a' hiba, hogy a' fordítja helyyett, kellett volna tenni forditatja.

Én még csak gondolatommal sem kívánok másnak ártani; de itt nékem más valósággal is akart, nem tudván azt, hogy Exc-ádnak okoz kárt. Mivel én tudom, hogy az Exc-ád Nagyszívűsége meg nem engedné, hogy az én gyenge hátomra essen az a' néhány forint kár. Melly hogy Exc-ádra is ne eshessen, minden igyekezetem az.

Fordításom eleibe Előljáró Beszédet is készítettem már régen, mellyel ide accludálva udvarlok Ec-ádnak. — Az Exc-ád parantsolatját pedig alázatos nagy óhajtással elvárom; de az alatt is, hogy hijába ne üljek, fordítgatok. Mert nagy terhe fekszik gyenge vállaimon, mellyet lassan-lassan lerázni igyekszek. — Magamot továbbrá is alázatosan ajánlván Exc-ad kegyes Grátiájába, maradok állandóul

Kegyelmes Gróf és Fő ispány Ur,

Excellentiádnak

legalázatosabb Szolgája.

Bétsben 2. Septemb. 1793.

Andrád Sámuel.

In der Josephstadt, in der

Langen-Gasse Nro 30. in

I-ten Stock Nro 12.

Csatolva:

Hoffmann János Adolfnak két könyvei a' Megelégedésről az okosságának és Hitnek Fundamentomai szerint. Fordítatt Németsből Magyar Nyelvre és Előljáró Beszédje a' Magyar Fordítónak.

(Az eredeti az MTA kézirtatárában.)

MILESZ JÓZSEF

orvosdoktor és bölcséleti tanár, született Munkácsen, 1750 körül; a debreceni ref. kollégiumban, majd a franekerai egyetemen tanul, ahol 1775. október 18-án orvosdoktori oklevelet nyer. 1777-től Kecskeméten tanárkodik, majd 1786 február 11-től haláláig Debrecenben, a ref. főiskola tanára, miközben orvosi gyakorlatot folytat. Debrecen város kulturális múltjának nevezetes alakja. Orvosi tanácsaiért ez időben „mindkét haza” minden részéből felkeresik. Beszél görögül, latinul, magyarul, németül és franciául. Neje: Hatvani István debreceni tanár Júlia nevű leánya. 1793. augusztus 1-én Debrecenben halt meg.

Mejelent művei:

1. Dissertatio inaug. medica de epilepsia. Franequerea, 1775.
2. Orvosi könyv, melyet az austriai német tartományokban lévő tábori és falusi borbélyok számára német nyelven irt Störck Antyl báró. Maga nemzete hasznára pedig magyar nyelvre fordított. Bécs, 1778. két kötet.

1.

1786. december 4. Debrecen.

Milesz József, Teleki Sámuelnéhez.

Méltóságos Aszszony!

Excellentiád nyavalyájának fundamentoma, testének mind külső, mind belső részein el terjedett, 's azokban az érzékenységet, és mozgást fenn tartó érző inaknak (nervusoknak) gyengesége: melly mint a' testnek egész alkotmánya is olly gyenge, és olly érzékeny szokott lenni, hogy akár a' levegő égben legyen valami változás, szélre, melegre, essőre, hora; az illyen testben is mindjárt változás vagy, és ollyan mint a' Calendarium. Akár pedig az elmében légyen valami változás, a' harag, öröm, bánat miatt; akár az ételben, italban annak nem a' beteges gyomorhoz való készítésében, és nem illendő mértékben lett be vételében, légyen változás; akár az álomban, ha a' vagy sok, vagy kevés, vagy nem szokott idején volt, és van, légyen a' változás; akár az öltözetben légyen a' hibás alkalmaztatás: mind ezek az említett állapotok változást szereznek a' gyenge testben.

A' test alkotmányának illyen gyengesége gyakran velünk születik: de a' bölts nevelés által, ha még a' böltsön azt el kezdik, meg jobbitani az illy gyengeséget: de ha a' nevelés hibás volt, így a' gyengéből még sokkal gyengébb test lészen: a' meg állapotott testen pedig osztán nehéz segíteni; de tsak ugyan még is lehet segíteni, de nem olly könnyen, nem is olly hamar: nem annyira patikabeli orvosságokkal, mint az ételben, italban, álomban, öltözetben, mozgásban, még pedig ha lehet a' külső levegő égen, valo szoros rend tartásban.

Ez a' rend tartás Excellentiád hatalmában vagy, kivévén a' levegő eget. mellynek változása nints emberi hatalom alatt: de a' levegő égnek ezen változásához is tudja magát Excellentiád böltsen alkalmaztatni.

Az ételt, italt a' mi illeti, minthogy az illyen gyenge testben minden részek gyengék a' gyomor is gyenge: azért azon tábul, és ételbül,

mellyből az erős gyomrúak részt vesznek, Excellentiádnak is részesülni káros: mert azon vastag, erős, fűszerszámos eledeleket a' gyenge gyomor soha se emésztí jól meg, és nem készít belőlle a' testnek alkalmas az édes természetű, hanem tsipős nedvességet: gyenge gyomornak apro marha zöldséggel főve apro madár és nyul sülvé, jó: tejes étel, etzetes, savanyu káposzta, turos étel nem jó; bort étel közben keveset lehet inni: de a' víz is jó, bors, sáfrány el maradhatnak. A' sok féle étel ront: leg feljebb háromféle elég betegesnek, reggel sétálni kell előbb, úgy kell dejennezní: nagyon tejes Caffé nem jó gyenge gyomornak. A' gon- tel el maradhat: jobban esik majd a' vatsora, melly nem árt, ha kevés: és ha jokor van: mert későn fekünni, későn kelni neveli az erőtelenséget: a' nappali álom szintugy öregbiti azt. Az öltözethez hozzá kell tenni a' homlok szorítot, éjjel, reggel, és estve, pamutból. Mozgás nélkül a' leg jobb vér és nedvességis el romol a' testben. Leg jobb gyalog mozogni betegesnek; vagy lo háton- kotsiba semmit sem ér, abba nem mozog a' test: terhes állapotban. tsak házba is gyalog sétálgatni elég; de olly szobában, mellyben a' levegő ég ablak nyitva meg frisseltetett, azután gyengén melegítettett. Délig egy orát sétálni; de azután is egy orát, négytől ötig, szükséges. A' flanellel valo dörgölés szükséges. A' háló szoba is minden nap meg szellőztessék. Excellentiád fő fájása nem tsak egész testének gyengeségétől, hanem a' gyomrában ottan meg gyülekező savanyus matériátul is van. Excellentiád méltóztatott nékem felelni, hogy midőn bor kövel élt, mindjárt rosszszabbul lett: úgy hozta magával a' bor kő természete, mert ő savanyu: méltóztatott irni Excellentiád, hogy miolta a' tseppekkel él, nints rosszszabbul: azok a' tseppek hodoltatoi a' savanyuságnak: kárt tehát nem tettem még eddig: az Ur Isten őriz- zen is tőlle. A' Magnézia is arra valo volt: a' Raborbarum pedig, hogy ki hajtsa osztán a gyomorbul: az édes keserű pedig, hogy erősítse a' gyomrot. Excellentiád levelében nem méltóztatott meg irni, hogy a' nagy fő fájás volt é azolta rajta: ha volt, és ezután jövend, imé mostan irtam egy Recipét, mellynek felét kell bé venni, mihályt érzi Exellenti- ád, hogy kezd feje fájni, vagy változni: fél ora mulva pedig a másik fe- lét kell bé venni. Ez azt fogja tselekedni, hogy a' mely materia okozni akarja a' fő fájást, tehát az izzadság által az, az egész testre oszljon el, és ne takarodjon egyedül tsak a' főre. De azt nem kellene várni, hogy a' fő fájás tsak kezdje is magát mutogatni, tehát erre nézve Excellentiád reggel éhomra egy borsonyi darabotska Rhabarbarát méltóztatasson rágtsálni, és a' nyálát le nyelni úgy szinte tiz orakor is fél borsonyit: estve öt orakor ismét egy borsonyit: ezt practizálván vagy tiz napig, hasznát fogjuk tapasztalni. A szoptatos dajka eránt tö- kélletes gondom fog lenni: meg boldogult Tszts Ipam Uram Könyvei-

hez nem nyulunk, míg István fia Budáru! haza nem jó: akkor a' könyvekről fogok Excellentiádnak tenni tudositást: a' ki vagyok

a' Méltóságos Aszszonynak

alázatos Szolgája

d. 4. Dec. 1786. Debreczen.

Milesz Jósef.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

1787. január 24. Debreczen.

Milesz József, Teleki Sámuelnéhez.

Méltóságos és Kegyelmes Aszszony!

A' két Hazának, úgy mint Magyar, és Erdély Országnak ki mondhatatlan diszére, és örömeire tze!ozo hirt hallván mintegy két héttel: nem akartam, hogy addig ezen alázatos levelem Excellentiádnak Méltóságos és Kegyelmes Tekintete előtt udvarol!lyon, míg nem váradrol jött levelekből, már bizonyossá lett a' dolog, a' melyet a' köz hir hirdetett, hogy a' Méltóságos Grof, Királyi Commissarius és Fő Ispány Urunk ő Excellentiája, Excellentiádnak kegyes férje, a' Felséges Udvarnál Cancellariusi méltóságra emeltetett.

Nintsen titokban, hanem a' Világ tudja hogy a' Nagy Méltóságú Grof, még pedig a' Romai Szent Birodalombéli Grof Teleki Háznak érdemei közül, ő Excellentiájának ezt a' ditsőséget szülte az a minden szövevényes dolgokat böltsen által láto, és el igazítani tudo, szélesen ki terjedett tudományu Értelem; szülte az igazságnak ki keresésében, és ki szolgáltatásában valo egyenesség; szülte az a' szín mutató nélkül valo példás és ritka kegyesség; szülte az a' dolgoknak kormányzására született nagy és bátor Szív: a' mely Virtusokat Felséges Urunk, nagyobb mértékben talált, és esmért ő Excellentiájában, tündökle!ni mint más egyéb!b!b tisztjeiben, és Szolgáiban.

Méltóztason azért Excellentiád nekem is, leg kisebb szolgájának, meg engedni, hogy a' két Haza hazafiainak öröméhez, és jó kívánásához kaptsolhassam én is az én örömet, és jó kívánásomat, mely szerént ohajtom, hogy ez a' ditsőség nevedekjen arra a' Méltóságra, melytől már tsak egy lépésnyire vagy, hogy ő Excellentiája légyen a' két Hazának fő Cancellarius, és így Felséges Királyunk után a' két Hazának fő igazgatója: és azon ditsőséget osztán tartsa meg az Ur Isten firul fira Excellentiádnak Grofi Házában mind végiglen.

A' Dajkának állapotját a' mi illeti, mindeneknek végére mentem, melyeket Excellentiád parantsolni méltoztatott. Az ő gyermeke meg holt nem sokára szülése után, az erőtlenség miatt, és abból következő más nyavalya miatt, mivel 24 óráig vajudott véle az Anya. A' Gyermekek most szoptat, nagy, kövér, és tsendes gyermek: a' mint szememmel magam láttam: ez ugyan elég próbája annak, hogy az ő teje jó: de más-ként is meg próbáltam, ha a' teje nem savanyu é, vagy nem keserü é; ugymint a' szolgálom szemébe a' melléből, és nem tsipte a' szemét: holott a' savanyu, vagy keserü tej tsipni szokta. Szine a' tejének fejér, nem sárgás; mert ha sárgás, akkor epe sár van a' vérbe és tejbe elegyedve; és így keserü lenne a' tej. Elég feles, vagy elég kövér a' teje, mert a' körmömre tseppentettem a' tejéből és nem lapult, vagy nem terült el, mint a' víz szokott, és a' nagyon vizes tej szokott. Jó hát a' teje ezen Dajkának: de meg ezután jobb lessz, ha Váradon jobb nemű eledellel él, mint most, mert a' férje, szegény sorsu ember. Innét a' Dajka is nem tzifra, de tisztességes ruhája van: nem indulatos, senem részeges, erköltséről is semmi rosszszat rolla nem tudok, tudakozódásom után is.

Alázatosan a' midőn tisztelem a' Méltóságos Grof, Királyi Commissarius, fő Ispány, és Cancellarius Kegyelmes Urunkat, és magamat favoriban ő Excellentiájának ajánlanám: kívánom, sőt ohajtom, hogy az Ur Isten az ő láthatatlan karja által tégye által a' várt áldott órán Excellentiádat szerentsésen; a' ki vagyok

a' Méltóságos és Kegyelmes Aszszonynak alázatos szolgálja
d. 24. Jan. 1787. Debretzenben *Milesz Josef M. Dr. mk.*

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1788. június 15. Debrecen.

Milesz József, Teleki Sámuelnéhez.

Méltóságos Kegyelmes Aszszonyom!

Méltoztatott a' Méltóságos Aszszony a' Dajkának hűséges szolgáltatástól írott Bizonyosság levelet nékem meg küldeni: azt néki haza jövelekor kezébe adtam. Ő valójában áldja a' Méltóságos Aszszonyt véle közlött jó teteményeiért, hogy néki nem tsak elégséges uti költséget, hanem még fizetésen felül, egész öltöző színes és fejér ruhákat is bőven adni méltoztatott.

Én hallván meg a' mult tavasszal, hogy a' Méltóságos Cancellarius Ur ő Excellentiája szándékozik Erdélybe, jóságainak meg nézésére:

tudakoztam a' Dajkát, hogy e' dologban hallott é valamit? felelt, hogy úgy van a' dolog; és hogy a' Méltóságos Aszszony Budán maradna addig a' fürdőben, míg ő Excellentiája Erdélyben lenne.

Ezen gondolat hátráltatta azért ezen tartozott alázatos kötelességemnek bé tellyesítését, hogy már Bétsbe hijjába válaszolok: hanem mihelyt Excellentiájok Budára érkeznek, ottan lennék levelembéli udvarlásommal a' Méltóságos Asszonymnak tiszteletére. Pestről, Budáról értettem, hogy a' Méltóságos Aszszony ottan nintsen.

Fájdalommal értettem; hogy a' Méltóságos Aszszony a' fő fájással még mostan is .terhelteik; azon nyavalyának sokféle okai vagynak, mellyekről mind Váradon jelen létemben, mind pedig alázatos leveleimben is a' Méltóságos Aszszonyhoz volt szerentsém szollani; mellyek közzül most tsak ez egy okát emlitem ujjonnan, hogy a' főben valamely tsipős materia fészket vert, és azon materia ottan, a' mint gyül, vagy oszol, vagy egy állapotban marad: a' szerént a' fő fájás is, vagy nő, vagy szünik, vagy egy állapotban marad. A' nyavalyának ezen okát onnét világositom, hogy a' Méltóságos Aszszony méltoztatott egykor mondani, hogy midőn valamely verességgel a' tsipős materia ki adja magát vagy a' felső ajakra, vagy az orr körül, hogy akkor a' Méltóságos aszszonyon szünik a fő fájás. Éppen midőn Debreczenbe voltak utollyára Excellentiájok, ilyen állapotban volt a' Méltóságos Aszszony felső ajaka. Hogy én a' nagy tudományu Bétsi Doctor Urak keze alá szoljak, a' nem illik, nem is szabad, nem is bátorságos dolog reám nézve, nem is vennék jó neven. Egyet javasolnék a Méltóságos Aszszonymnak, olytat, melly kis dosisban többet teszen, mint más orvosságbul száz annyi, és így nem lenne a' sokféle orvosságtul meg gyengült természetnek terhére, a' ketske tejjel nem ellenkezik; e' pedig a' Tinctura Antimonii regulina Ludolphiana, ebből x tsepp fél fintsa Sassoparilla Decoctumba napjába kétszer három por: azután duplázni is lehet a' tseppek számát és a' fintsa számot is. Ez kevés idő alatt el oszlattya a' fészekbe ült tsipős nedvességet. Ez azon igaz és színmutatás nélkül valo buzgo indulatombul irom, mellyel Méltóságos Aszszonyhoz, és Kegyes Férjéhez, a Méltóságos Cancellarius Grof Urhoz ő Excellentiájához holtomig viseltetni magamat kötelesnek esmérem. Vagyok

Méltóságos Kegyelmes Aszszonyomnak mindenkor kész kötelességű alázatos Szolgája

Milesz Josef mk.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1789. július 29. Debreczen.

Milesz József, Teleki Sámuelhez.

Méltóságos Cancellarius Ur!
Kegyelmes Uram!

Nagy Váradrol vettem tartozott tisztelettel Excellentiádnak Bétsből küldött levelét, a' Dajka számára accludált hét aranyokkal együtt. Hozzám hivatván a' Dajkát — Désinét, által adtam néki a' hét aranyokat, mellyeket el vévén, mondá, hogy levele által kérte Excellentiátokat, fiatskája (kit is Ferentznek kereszteltetett) fel nevelésére valo segedelemért, mellyért is Excellentiátoknak kezeit tsokolván, holtig valo hála-ládo kötelességre magát ajánlotta.

Fájdalmas szívvvel értettem Excellentiádnak leveléből, a' Méltóságos Aszszonynak a' főnek fájdalmai miatt még mostan is erőtlenkedő sor-sát. A' Bétsi Doctor Urak mitsoda okát mondották azon hosszas fő fájásnak? nem tudhatom. Azt pedig tudom, hogy mi igaz oka ki nem találodik: addig a' Cura haszontalan. Az oka pedig az illy hosszasas fő fájásnak sokszor olly titkos, és el-rejtett magában a' főben: hogy sok betegnek tsak holta után lehet meg tudni az okát.

Én mind eddig ugy hittem, hogy Rheumatismus az oka, még pedig a' főnek bőrén egyedül, melly tsipós nedvességet szerezvén a' főben, mikor azon matéria ki adta magát ő Excellentiájának felső ajakán felül és az orr tályékán. Akkor szűnt a' fájdalom. A' mitsoda Curát én szoktam rendelni a' Rheumatismusban melly fluxusnak is mondatik sokak-tul, bátorkodtam tavally Excellentiádnak meg írni: azon Cura hosszasas időt kíván: Azolta rövidebb utat követek, melly is a' Vesicatorium; adplicaltatván azt a' főnek bőrére, melly a tsipós nedvességet egy rakásba mintegy forrásba huzza, és utat nyit, hogy azon tsipós materia ki föllyon. Ez ugyan kemény Cura, de hasznosnak tapasztaltam.

Fel tévén pedig, hogy nem Rheumatismus az oka azon hosszasas fő fájásnak: más közelebb valo okát nem talállok, hanem az vak arany eret. Mert ez is sok esztendőkig tarto sullyos fő fájást szokott okozni: kivált mikor olly fent van a' hát gerintz mentében, hogy ad extremibatem intessini vecti soha nem jó le. Hogy itt a' vakarany ér méltó considetatioba jöhet, meg tettik abból, ha combinálom e' következendő circumstanciákat: 1° ex historica enarratione vita anteactae, tudom hogy ő Excellentiája obstructione sokat bajoskodott Leányzo korában 2° hogy sok Chinát vett bé, melly golyobisokra tsomozott volt a' belekben. 3° hogy ante ultimum partum az arany ér meg volt dagadva. 4° hogy nem

szüntelen van a' fájdalom, hanem periodice, tiz nap mulva recurral: mivel per Menstruationem el mégyen annyi vér holnaponként, hogy tágulás szerződik a' vérnek tsőviben, mind a' főben, mind pedig az arany érben, és nem feszülvén annyira az vérnek tsővei a' főben, a' fájdalom is szűnik: nem tiz nap mulva ismét bővülvén a' vér a' testben az étel, ital által, ismét meg telnek a' főben a' vérnek tsővei, feszülnek, fájdalmat okoznak, míg nem ismét per Menstruationem kevesebbedik a' vér. Az illy vak arany ér, melly alolrul nem adja magát, a' férfiakban állandó fájdalmat okoz, quia non menstruantur; de a' fejez népben periodice fájob menstruationem, quae minuit quantitatem sanguinis. Ha már a' Curát e' szerént kellene intézni, mivel az illyen Casusban semper adest etiam obstructio Lepatis Círea venam portarum, azon obstructiot kellene először tollalni, per remedia Saponacea, et gummosa.

Én alázatosan engedelmet kérek Excellentiádtól, hogy illy hosszas levelemnek olvasásával terhellem Excellentiádot: de erre engemet ellene álhatatlanul ösztönöz az én Excellentiátokhoz valo buzgo szeretetem: melly szerént ohajtom, hogy az Ur Isten a' Méltóságos Aszszonynak régen várt egészségét állítsa helyre tökéletesen; és nevedékeny Méltóságos Grofi tsemetét éltesse és nevelje fel a' jo Isten egészséges állapotban, a' két Magyar Hazának örömére. Vagyok Excellentiádnak, mint Kegyelmes Uramnak

alázatos tisztelettel valo mindenkori alázatos és köteles szolgálja
 Debreczenben, d. 29. Jul. 1789. *Milesz Josef mk.*

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

KIBÉDI MÁTYUS MÁTÉ

orvosdoktor, Marosszék fizikusa, született 1755-ben, Marosvásárhelyen. Tanulmányairól mindössze annyit tudunk, hogy a marosvásárhelyi ref. kollégiumban kezdi és végzi középiskolai tanulmányait, majd innen megy külföldi egyetemekre. Orvosdoktori diplomával hazatérve, itt széleskörű orvosi gyakorlatot folytat, majd megválasztják Marosszék főorvosának. A város társadalmi életében és a ref. egyház szolgálatában nevezetes szerepet tölt be. Marosvásárhelyen, 1820. szeptember 4-én, 65 éves korában halt meg. Neje: Székely Nyíró Anna, meghalt 1823. szeptember 23-án 55 éves korában. Leányai: Agnes (Gáti Gáborné), Anna (Dési Gáborné), Rozália (Nyárádi Domokosné) és Borbára.

1.

1794. július 3. Marosvásárhely.

Mátyus Máté, Iszlai Elekhez.

Méltóságos Ur, különös Jo Fautor Uram!

A' Méltóságos Urfinak lett volna nagy szüksége a' savanyu vizre menni, és hibáson esett, hogy otthon maradt. Hát a' Mlgs Urak miért jövének oly hirtelen vissza Korondrol, hiszen oly kevés idő alatt a' leg jobb savanyu viz is nem használhat, anyival inkább az oly gyenge, mint a' Korondi, kevés hasznót tehet.

Igy lévén a' dolog, küldöttem az Mlgs Urfi számára egy tsuporba valami kenőt, melyből napjába három négy versen a' ki tsütsörödött tsomot meg kell kenni, sőt edgyik ujját a' kenőbe belé mártván, a' végbélbe bé kell dugni, hogy belőlről is bé kenődjék. E' mellett egy darab gyenge len ruhát ezen kenővel meg kenvén, kívülről a' tsomora réá kell ragasztani és mindenkor ott tartani.

Küldöttem e' mellett egy Üveg Mixturát, melyből minden két orába egy findsiával lágy melegen igyék meg, ha egyszer a' gyomra meg indul, többet az nap ne igyék, mert nem tzélom, hogy erősen purgálodjék, hanem tsak hogy a' gyomra higan járjon; más nap ismét igyék beőlle minden két orába egy findsiával, míg széket okoz, akkkor hadgya félbe, és így minden nap. Az orvosság állyon hives helyen, forrani ne kezdjen.

Ha ezek által jobban nem lesz, úgy nem eret kell vágatni, hanem vér-szipokot kell applicálni a' végbél tsomoi körül, ez által osztán bizonyoson el oszlik. Magam alázatos ajánlása mellett vagyok

A Mlgs Urk

M.Vásárhely 3-a Juli 794.

alázatos Szolgája

Mátyus Máté mtk.

A Monsieur Monsieur Etienne Iszlai de Iszlo etc. — a Iszlo.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

Kelet nélkül (1794. — Marosvásárhely.)

Mátyus Máté, Iszlai Sándorhoz.

Méltóságos Urfi, különös jo Fautor Uram!

A' vér menésnek tsendesedését örömmel értettem; de sajnálom, hogy más nyomorúság következett belőlle. Ugyan tsak e' kettő között én részemről inkább maradnék egy darabig azon nyillallásokkal 's dagadással

mint a' szüntelen valo vér folyással. Mert a' Dagadás 's nyilaldozások egy darab idővel el mulnak, de a' szüntelen valo vér folyásból sokkal nagyobb rossz következesek lesznek. Én ugy tartanám leg jobbnak, hogy a' Mlts Urfi a' Pilulákkal valo élést egy két napig hagyná félbe; ha a' gyomra a' nélkül is szabadon járna, ugy egy vagy két hétig is csak magára kellene hagyni a' természetet, mert ha a' Pilulákkal hosszasan él, azok a beleket meg erősítik, de csak ugyan irritályák a' beleket.

Egy szoval ha a' gyomra 24 ora alatt egyszer megyen, ugy nem kell Pilulát venni. Ha pedig szorulása lenne, hogy 24 orák alatt egyszer sem menne, ugy reggel hat Pilulát lehet bé venni, de többet ne vegyen, hogy azon tsomok had oszlassanak el. A' herbathéával lehet élni a' pilulák nélkült is. A' Klistért lehet applicálni napjába egyszer vagy kétszer, de olyan kitsi mértékkel, a' mint irtam volt a' minap, hogy a' ne okozzon has sikulást, hanem inkább gyógyítsa azon fájdalmas részt. NB mikor a' klistér tsőt bé dugják a' vég bélbe, vigyázni kell, hogy az ott lévő tsomokat meg ne sértsék véle. A' tsőt nem kell hosszsan bé dugni, hanem csak egy kevésé.

Én ezer örömmel 's a' Feleségem még nagyobb kívánsággal kívánnok tisztelni a' Mlts Urakot, de a' Grof Bethlen Sándorné Asszonyom, Nsgod Unokája erőssen rosszul vagyon, más terhes betegem is vagynak, a' kik miatt most nem mozdulhatok ki hazul; hanem Idvességes Innep-léseket kívánván, és a' Méltóságos Ifju Asszonyt az Urral, és kedves apro Szentekkel edgyütt alázatosan tisztelvén, állando alázatos tisztelettel vagyok

a Mlts Urfinak

alázatos Szolgája
Mátyus Máté mtk.

P. S. A' Mlts Urfinak a' gyenge Commotio éppen nem ártalmos, sőt szükséges, csak hogy arra vigyázni kell, hogy a' hideg által ne járja A Monsieur Monsieur Alexander de Iszlai tres humblement — d Iszlo.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1798. április 2. Ol. Andrásfalva.

Mátyus Máté, Siménné Thoroczka Klárához.

Méltóságos Aszszony!

Hozzám küldött Levelét, a' nyavallyának környül állásával edgyütt meg írva, szives tisztelettel vettem. Én ugy itelek, hogy Mltgs Aszszony minden bizonynal Terhes volt; és a' felette valo vagy egyéb ok miat idetlennyé lett; ebből pedig még most is megyen, annak az az oka, hogy magát a' rendes időig illendő tsendességbe nem tartotta; pedig az idétlen szülés után, még inkább meg kívántatik a' nyugalom, mint a' rendes után. A' hideg vizes etzettel valo kötözés az ilyen Casusba ártalmas, mert ez által a' vér jobban meg szokott indulni.

Én magam is egész örömmel el fordulnék a' Mltgs Aszszony tiszteletére, de most lehetetlen, mert a' Grofné az éjjel mind kinlodván, ma reggel hatosfél orakor egy Léányt szüle, 's erőssen roszzul van. Ha modját ejthetem, a' héten valamelyik nap le fordulok. Addig pedig a' hideg etzetes vízbe mártott néhány rétű ruhával valo kötözést ezutánis folytatni igen helyesnek tartom. E' mellett az ágyba valo tsendes heverést commendálok, mert ha nem gondol most a' Mltgs Asszony ezen vér folyással, ugy felette hosszason mulik ezen vér folyás, és végire fejeér folyás is lessz belőlle.

A' bor, rosolis, kávé ital nem jok az ilyen állapotba, a' hideg aérbe valo járás is ártalmas. A' gyenge savanyu étel nem árt, égy kevés gyenge laxativát bé venni igen jo volna. Ha a' hideg Umschlaggal és heveréssel azon vér folyás el nem mulnék, ugy egyéb belső orvosságokat is rendelek, mikor személyesen tiszteelhetem. Az alatt állando tisztelettel vagyok

A' Mlgs Aszszonyinak

alázatos szolgája

O. Andrásfalva 2-dik Apr. 1798.

Mátyus Máté mtk.

A Madame Madame Klare de Thorotzkai nee l' Madame Simén, montres humblement — a Sárd.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában).

1.

† 1820. december 4. 67 é. k. Marosvásárhelyen.

Mátyus Máté (kibédi) orvosdoktor gyászjelentése.

Szomorú Jelentés.

Esmérem én ezt a' Fájdalmat, melly az érzékenységen a' leg-elestebb jajt ki-tördeli! jól esmérem azt a bánatot, melynek hidegrázott álmába az irtoztató Halál Angyal képbe jelenik-meg előttem! — Az én kedves Férjem Kibédi Dr. MÁTYUS MÁTÉ Nemes Marus Szék Physicussa 67. Esztendő korába ezen folyó 1820-dik Esztendőben December 4-dik napján reggeli 5. orakor nem ébredett-fel! — Bé-aludt abba a' hideg éjtzakába, melynek a' tulsó Világ tavasszán nyilik-fel meleg reggele! —

Ezen Hónapnak 6-dikán délutánni 2. orakor, az halhatatlan résztől el-hagyattatott teste a' mulandóság keskeny házába bé-fog zárattni. — Míg én, és négy Leányai Ágnes, Anna Ro'sália és Borbára, a' szerentsétlenség értz karjai közzé szorittatva, édes árnyékához kapdosva, sirja felé szédelgünk. — Jöjjenek el az halandó darabokba lakozó halhatatlanok az utolsó határ-halmon meg-tenni a' Keresztény tiszteletet és bódog emlékezettel vigasztalni az Örökre tartó bánatot!

Nyirő Annát.

(Nyomtatvány a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

Sírirat a marosvásárhelyi ref. temetőben :

Kibédi Tkts MÁTYUS MÁTÉ ur, Nms M. Szék volt rendes phisicussa, 65 eszt. pálya után hiv feleségével, T. Sz. NYIRO ANNÁVAL, kinek élte 55 esztendő vala, nyugosznak itt; maga 1820-ba Sept. 4-én, hive 1823-ba Sept. 23-án, kikhez tetük a' tsak 6 hon. élt Gáti Károlyt.

Szomoruan tészik e' követ

Mátyus Ágnes, Gáti Gábor kis fíjával,

Itt hervadnak együtt Mátyus Borbárával.

Gáti Gábor nékik emlékül téteti,

Hetven éves lévén, kedvesit követi.

1855-ben ok. 8-án.

3.

† 1823. szeptember 23. — 55 é. k. Marosvásárhelyen.

Nyirő Székely Anna, kibédi Mátyus Máté orvosdoktor özvegye gyász-jelentése :

Ma reggeli hét orakor meg kevesedék egyel Városunk nemes Léányai nak száma, midőn a' mi jó édes Anyánk, fájdalom! már néhai Tekintetes NYIRŐ SZÉKELY ANNA Aszszony, néhai Tekintetes Orvos Doctor Kibédi Mátyus Máté Ur Özvegye, az élők közül ki-szollittaték. Ötven öt esztendőök és szinte hat hónapok alatt úgy folytatta Ő földi pálya futását, hogy mint szelid ember barát, hiv Házas Társ, munkás Gazdaszszony, gondos anya, Istenfélő Özvegy, élete minden állásaiban Nemének diszére és a' körülle lévőeknek jó példájára volt. Veszített tehát Benne a' Társaságis; de veszítettünk különösen mi gyermekei, és veszített mindenek felett közüllünk az, a' ki az ő anyai felvigyázását valamint eddig édesen használta; ugy a' nélkül a' Természet rendi szerint még továbbis szűkölködik vala. Bánkodó szível tésszük azért ezen Szomorú Jelentésünket, valamint azt-is, hogy szeretett jó Anyánk utolsó tisztessége meg adattatását, a folyó hónap 23-dik napján Dél előtti 10. órára határoztuk: és a' kik Kerestény Atyánkfiái közül erre meg jelenni nem terheltetnek, mint gyászos Házunk Barátjait, és keserüségünk részt vévőit tisztelettel fogadjuk.

Irtuk M. Vásárhellyen September 23-dikán 1823-ban.

Mátyus Ágnes, Gáti Gáborné

Mátyus Anna, Dési Gáborné

Mátyus Rosália, Nyárádi Domokosné

és Árva Mátyus Borbára.

(Nyomtatvány a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

HORVÁTH MÁTYÁS

orvosdoktor előéletéről sem a város levéltárában, sem a Szinnyi-féle irodalmi névjegyzékben nincs más adat, mint az 1805—1810-ig itt kelt és leközlött három levele. Arról azonban tudunk, hogy Marosvásárhelyen született, itt végzi a ref. kollégiumot és itt folytat orvosi gyakorlatot, majd ugyanitt, 1817-ben befejezi földi pályafutását, amikor a halálával megürült városi fizikusi állását Getse Dániel tölti be.

Horváth Mátyás, mint ref. presbiter, beadványában felháborodik Benedek Dávid, ispotálytemplomi lelkész újításai miatt és teológiai fejtegetéseiben elítéli a szabványos tételektől eltérő pap hitbéli megnyilvánulásait.

1.

1805.

Marosvásárhely.

Horváth Mátyás beadványa theologiai kérdésekben.

Egy szelid feddőzés.

Ama nagy Apostol Sz. Pál így tanit minden Keresztényeket Gal 1: 7, 8, 9. Verseiben:

„Nintsen más Évangéliom; (t. i. a' Kristus Évangéliomán kívül) de némellyek titeket meg-háboritnak, és a' Christus Évangéliomát el-akarják fordítani. De ha szinte miis, avagy a' Mennyei Angyal hirdetne tinéktek valamit azon kívül, a' melyet néktek hirdettünk legyen *Átok*. A' mint először mondok, most ismét másodszer is mondom: Ha valaki néktek hirdet valamit azon kívül, a' melyet vettetek. *Átok* legyen.”

Ezen igen hathatos, szivre 's Lélekre ható Intések; a' melyeket ha egy Helv. Confession lévő Keresztény meg-gondól voltaképpen, nem lehet, hogy meg ne botránkozzék, midőn a' mostani időben ellenkező Tudományokat hall közönséges Gyülekezet helyén azokkal, a' melyeket már ez előtt régtől fogva a' Helvét Confessio tartása szerént sok derék tudós Orthodoxus Theologusoktól tanult volt. Nem lehet, hogy egy MVásárhelyi Református Halgató, a' ki magát szerentsésnek tartja, hogy egy Nemes Gábornak, 's két Borosnyai Lukátsnak Tanítvánnya lehetett, borzadással né irtozzék azon Tanítástól, melyet a' közelebb mult 1805. dik Esztendő-béli Pünköst Innepének bé rekesztése alkalmatosságával az Ispotály Templomban azon Filialis Ecclesia rendes Prédikátorától, Tiszts. Benedek Dávid Urtól, a' Cathedrából hallott. Ezen alkalmatossággal a' tisztelt Prédikátor a' rendes Könyörgés után az eddig szokásban volt Prédikatio helyett Biblia Olvasáshoz fogott, és az Apostoli Tselekedetekről irott Könyvnek 2-dik Részének 14-dik versétől fogva azon Résznek utolsó verséig bé foglaltatott Igéket olvasta, és azokat (de úgy látszott, hogy minden Készület nélkül) magyarázta. Ezen magyarázatban nevezetesebbek vóltnak azok, h. a 16-dik 's következő Verseken citált Profétiájáról Joél Profétának azt tanította a' tisztelt Prédikátor, hogy azokat nem kell úgy érteni, mint ha

Joël Próféta olyan messze előre látott volna, hogy azokat az Igéket a' Lélek ki-töltetésére nézve mondotta volna, hanem tsak a' 'Sidó Ecclésiának akkori állapotjának környül-állásaira nézve annak vigasztalására; de a' mellyet itten Sz. Péter Apostol látván alkalmatosnak lenni, ezen alkalmatossággal úgy alkalmaztatta a' Sz. Lélek ajándékainak ki-töltésének meg-bizonyítására. Továbbá a' 25-dik verstől fogva a' 35-dik versig le-írt szavairól Sz. Dávid prófétának így tanított: hogy azokat rész szerént Sz. Dávid a' maga üldöztetésében való vigasztalására mondotta, de nem kell gondólni, hogy ő is olyan messze előre nézett volna, hogy ezeket a' Kristus fel-támadásáról mondotta. volna, hanem tsak Sz. Péter alkalmaztatta itten erre az alkalmatosságra; holott Sz. Péter nyilván tanítja a' 30-dik és 31-dik versekben azt, hogy mivelhogy Sz. Dávid Próféta volna, azokat a' Kr. fel-támadásáról szólotta, de a' mellyet a' Tisztelt Prédikátor tsak el-mellőzett, rész szerént pedig (azt mondotta) Ásáf vagy égy az ő Éneklői közzül mondotta azokat az ő Uráról Dávidról, holott Sz. Péter azt nyilván tanítja a' 34-dik versben, hogy Sz. Dávid tulajdon maga mondja az ő Uráról, a' kit Sz. Péter a' Kra magyaráz. Utóljára a' 47-dik versben az Idvezürendőkről azt tanította a' tisztelt Prédikátor, hogy nem kell azt úgy érteni, mint ennek-előtte mondották, hogy az Isten némelyeket öröktől fogva el-választott volna az Idvességre és azok volnának az Idvezürendők, hanem azok, a' kik magok idvezülni akarnának, és magok keresnék-meg 's szereznék meg az Idvességeket.

Vagyon még valami, a' mi ezen Réformátus Tanítványnak Lelkét meg-háborította, t. i. ezen Esztendőben, a' Böjt-fő Vasárnapi Communio administrálása alkalmatosságával ugyan ott az Ispotály Templomban lévén, a' sokszor tisztelt Prédikátornak Agendájában is meg-botránkozott, és azért szíve fájdalmáról kéntelenített onnan a' Nagy Temp-lomba (hogy el ne maradjon lelke szakadtában) menni 's ott communi-cálni, hogy háborodott Lelkének nyugodalmat és tsendesülést talál-hasson.

Ezen meg-botránkozásnak oka pedig az volt: hogy az tisztelt Predi-kátor az Uri Sz. Vatsoráról nem úgy tanított, hogy az a' Kristus en-gesztelő áldozatjának Sakramentoma volna, hanem tsaka' maga Barát-ságának és szeretetének emlékeztető Symboluma. Továbbá az olyan alkalmatossággal mondatni szokott Apostoli Hitnek főmájából, ezen tzikkellyt: *Szálla poklokra*, ki-szokta hagyni. Utóljára is az úgy nevezett 3. Kérdésekben, melyekben a' mi hitünk ágarátja fundamentomoson bé vagyon foglaltatva, tsak úgy tanította az Hitet, hogy a' 2-dik Kérdés-ben a' Kristus azért jött e' világra, hogy nekünk az Idvesség utját és módját meg-mutassa, és meg-tanítsa, hogy mi el ne vesszünk. Azon

Tanítvány pedig azt várta volna, (hogy réá jó lelki esmérettel fellelhetne volna, hogy ő *Hiszi és valja*) hogy meg-mondotta volna, hogy a' Kristus ezért jött el e' világra ez emberi testben, hogy emberi Nemzet büneiért eleget tenne, azokért Istennek égy valóságos engesztelő áldozatot tenne és vinne eleibe, és az által az Választottakat a' Kárhóztól meg-szabadítaná 's a' t.

Iratott MVásárhellyen 1805-dik Esztendőben.

Doctor *Horváth Mátyás* mtk által.

Égy Acctusommal, Sub A.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

Kelet nélkül. (1805. — Marosvásárhely.)

Horváth Mátyás, Teleki Józsefhez.

Méltóságos Gróf Ur!

és Tekintetes Commissio!

Igen nagyon sajnálom, hogy ezen Panaszommal (a' melly ugyan igaz valóságos és Méltó), bizodalommal kedves Tiszts Jó Uramnak, Tiszts Viski Pál Uramnak lett által adása el nem érte azt a' Tzél, a' mellyet benne én véghez kívántam vitetni. Éppen nem a' volt benn tzélom, hogy az a' Mltgs Domesticum Politicum Consistorium eleibe terjedjen; annyival kevésbé, hogy az vádló Eszköz legyen, mert külömben sok Bizonyságok' vallástételekkel erősítettem volna — meg fel-adásomat. Tellyességgel irtódom a' személyes Gyűlölségtől és versengéstől, 's nem kívánok soha senkivel Ellenkezésbe jönni. Tsak a' volt Tzélom, hogy meg-tsenedesedésemre, vagy Tiszts Viski Pál Uram, vagy inkább Tiszts Nemes Gábor Uram magánosan atyafiságoson intse meg: Tiszts Benedek Dávid Uramat, h. kerülje közönséges Gyülekezetben Halgatóit meg-botránkoztatni. Mellyet ha ezután véghez viszen Tiszts Benedek Uram, én ismét tsendes elmével és meg-nyugodt Szívvel fogom Tanításait halgatni, és Betsületét mindenkor magam előtt hórdozni. Mellynek jelentése mellett állandó tisztelettel vagyok

Nagyságodnak, és a Tktes Commissionak alázatos Szolgája

Dr *Horváth Mátyás* mtk.

Sub. A. Méltóságos R. Sz. B. béli Gróf Széki Teleky József Ur Ő
Nsgához mint A' Mlgs Politicum Ref. Consistoriumtól ki-rendelt
Commissionnak Praessesséhez és a' Tktes Commissiohoz intézett alá-
zatos jelentése benn irt Dr Horváth Mátyásnak."

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

3.

1810. augusztus 26. Marosvásárhely.

Horváth Mátyás, Simén Elekhez.

Édes Kedves Méltóságos Ur!

Engedelmet instálok a tsekély írásról, eztis masztos kézzel irom, a'
Szürettel meg vagyok terhelődve, minthogy nints segítségem. Ugyan
tsak még is józan elmével rendeltem a' Mlgs Aszszony számára im e'
következendő Orvosságokat:

1-o Egy forrózás ellen való Mixturát. Ebből ma és Hólnap minden
2. órában kell a Mlgs Aszszonynak egy évő kalánnal venni; még a
Paroxymus idején is, mig el fogy.

2-o Hánytató vizet. Ennek felét (ha az Hónap szám el-állott) Vasár-
nap reggel igya-bé, és ha tölle hány, igyék bodza virág théát réája,
minden hányás után. Ha pedig nem hány, egy óráig, ugy a' más felét is
igya-bé.

3-o Egy csendesitőt, ebből a' hányástól való erőltetésért, végyen
Szombaton dél után minden 2. órában egy évő kalánnal. Hétfőn ismét
éljen egész nap a' meg-maradó forrózás ellen való Mixturából. Éjtza-
kára pedig végyen minden nap egy két kalánnyal a' Csenedesítőből,
mig az is egészen el-fogy.

4-o Egy Hideg-lelés ellen valót. Ebből kezdjen élni Kedden reggel,
és mikor nints Paroxysmus minden 2. órában végyen bé egy kávék ka-
lánnyal, mig el fogy; réája ihatik Méhfű Herba thét.

Több tudositást várván, állandó tisztelettel maradtam

a Mlgs Urnak

M.Vásárhely 26-a 8br. 1810.

alázatos Szólgája

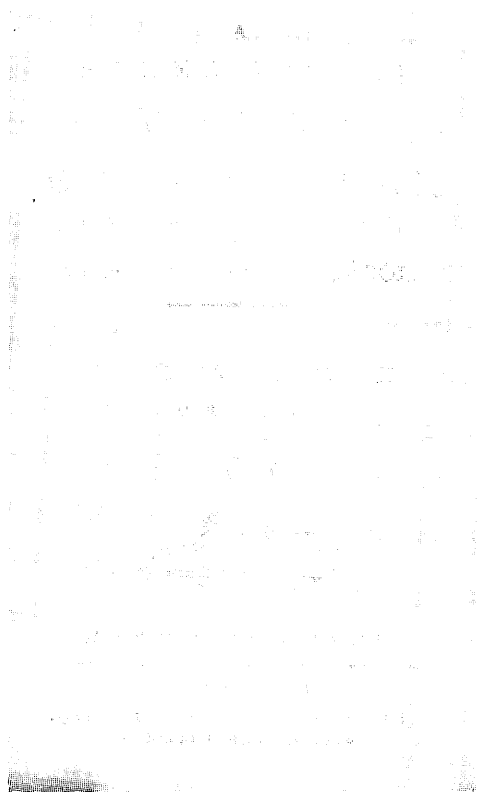
Dr Horváth.

P. S. A' Feleségem tiszteli a' Mlgs Aszszonyt, és örömmel jelenti,
hogy az Isten nékie egy szép ép fiat adott, a' kit ő szeret.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

NYULAS FERENC

orvosdoktor, Erdélyország főorvosa, született 1758. július 25-én, a maroszéki Kőszvényesremete községben. Előbb a marosvásárhelyi ref. kollégiumban tanul, majd orvosi tanulmányait Bécsben kezdi, de Pesten folytatja, ahol 1788-ban avatják doktorrá. Pestről

Nyulas Ferenc könyve
III. darabjának címlapja 1800-ból

hazatérve, előbb Szamosújváron folytat magánorvosi gyakorlatot. Ő ismerteti először a himlőoltást Erdélyben és az 1795. évi pestisjárvány idején, felsőbb küldetésben, 53 községben életmentő tevékenységet folytat. 1800-ban átköltözik Kolozsvárra, majd 1806. október 23-án kinevezik Erdélyország legfőbb orvosává. 1808. december 25-én, 50 éves korában halt meg Kolozsváron.

Erdély gyógyforrásainak vegyelemzése, s ezzel kapcsolatos tudományos értekezései ismereteseek. Tevékeny tagja az Erdélyi Magyar Nyelvemlékvédelmi Társaságnak. Itt foglalkozik az orvosi szaknyelv megújításának, illetve magyarosításának kérdésével, majd a szamosújvári várbörtön egészségügyi viszonyairól tudósítással szolgál.

Megjelent munkái:

1. Az erdélyi orvosi vizeknek bontásáról közönségesen. Kolozsvár, 1800. 3 darabban. (I. Ajánlólevél, Előljárábeszéd és a vizeknek bontásáról közönségesen. II. A radna vidéki vasas borvizeknek bontásáról. III. A Radna vidéki vasas borvizeknek orvosi erejéről, hasznairól, és vélek élésnek módjáról.)

2. Kolo vári tehénhimlő. Kolozsvár, 1802. (2. bőv. kiadás.)

3. Halljuk miként panaszol báró Crantz a magyarokról. Magyar Hírmondó, 1801. 11. sz.

Irodalma:

1. Spielmann József: Nyulas Ferenc. Igaz Szó, 1954. 5-6. sz.

2. Spielmann József: Nyulas Ferenc. Kolozsvár, 1955.

Nyulas Ferenc, az itt közreadott egyetlen levelében, az 1802-ben létesített Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára Katalógusát köszöni meg az alapító Széchenyi Ferencnek.

1804. november 30. Kolozsvár.

Nyulas Ferenc, gr. Széchenyi Ferenchez.

Kegyelmes Uram!

Az Excellentiád megbetsülhetetlen Könyvházának 3 darabokból álló Cathalogussa egy hozzám intézett ajállo levéllel egyetemben, mely még 1802 esztendőben Sz. Mihály havának 12-dik napján Posonban költ volt, tsak ezen hónapban érkezett kezemhez, minekutánna t. i. az ajállo levélben külömböző uton egy izenet mellett nékem által adatott.

Akárhol késtek a' könyvek, elég az, hogy én most már azoknak az Excellentiád Kegyességéből 4 darabokban birtokában vagyok, és ezennel Exádnak betses ajándékát a' legforróbb háládatossággal köszönöm, nem tsak hanem igirem, hogy ha Isten életemnek kedvez, Exádnak halhatatlan emlékezetű institutumát még néhány darab eredeti uj Magyar munkával, mellyet ha a' költség engette volna, eddig isközre botsátottam volna, meg bővíteni elnem mulatom. Különös tisztelettel marattam

Excellentiádnak

Kolozsváratt 30 Nov. 1804.

alázatos Szólgája

Nyulas Ferentz mtk.

Kolozsvármegye ord. Physicussa.

(Az eredeti az Orsz. Széchenyi-Könyvtár kéziratárában.)

DIÓSZEGHI SÁMUEL

orvosdoktor, debreceni ref. espereslelkész, botanikus, D. F. Pál, leányisk. tanító és Szappanyos Erzsébet fia, született 1761. január 5-én, Debrecenben. Iskoláit szülővárosában kezdi, majd 1775. április 27-én ott subscribál és 1783-ban primarius és a poéták tanítója lesz. 1584. április 29-én Hajdúböszörményben rektor, majd 1784-ben Kecskeméten ideigl. tanárként működik. Innen indul külföldi tanulmányújtjára Göttingába, ahol különösen a matematikát, a természettant és az orvostudományt hallgatja. Diplomája elnyerése után, 1789-ben hazatér. Először Hajdúnánáson, 1793. április 18-án Hajdúböszörményben, végül 1803. március 29-én Debrecenben választják meg papnak. 1806. januárjában egyházmegyei jegyző, 1809. jannár 3-án esperes és április 22-én egyházkerületi jegyző. 1813. augusztus 2-án, Debrecenben, 52 éves korában halt meg. Prédikált felette Némethi István, szoboszlói pap, emlékbeszédet mondott Tatai Sándor tanár.

Orvosi hivatásán kívül mindvégig a ref. egyház szolgálatában áll és a fűvésztudomány terén minden kezdeményezés az ő nevéhez fűződik. A debreceni felvilágosítók legjelentősebb tudósa. Egész életét magában foglaló siriratát Budai Ezsiás írta s a Magyar Kurír II. Honny Levelek c. melléklete 9. sz. közli. Egyházi és botanikai művei jelennek meg. Ezekből a botanikát tárgyzások:

1. Magyar fűvész-könyv, mely a két magyar hazában található növényeknek megismertetésére vezet, a Linné alkotmánya szerint. Debreczen, 1807. két rész. (Sógorával, Fazekas Mihállyal együtt.)

2. Orvosi fűvész-könyv, mely a magyar fűvész-könyv practica része. A fűvészek és nem fűvészek számokra készült, és hasznavehetővé tett. Debreczen, 1813.

Irodalma:

1. Gombocz Endre: A magyar botanika története. Budapest, 1936.

2. Molnár Ágnes: Debreceni arcok a felvilágosodás századából. Budapest, 1939.

3. Molnár Pál: Debrecen a magyar irodalom történetében. Debrecen, 1941.

Diószegi Sámuel, a magyar botanikának ez a fanatikus zászlóvivője, gyakorlati terveihez megnyeri ifj. Cserei Farkast, az erdélyi kir. tábla assessorát, a természettudományok, elsősorban a botanika szerelmesét, különböző erdélyi fűvészkertek létesítőjét, és az ő támogatásával a debreceni botanikus kert megteremtését szorgalmazza. Erre a célra Debrecen város tanácsa mintegy 2100 □ ölnyi helyet hasít ki és bocsát rendelkezésre, Cserei Farkas pedig a „botanicus fák s magvak dolgában” tesz szavahihető ígéretet. A debreceni botanikus kert kérdéséhez kapcsolódik Kazinczy Ferenc is, Cserei levelezőtársa és meghitt barátja, kinek támogató készségét Diószegi jól eső megnyugvással ismeri el.

1807. október 15. Debrecen.

Diószegi Sámuel, Kazinczy Ferenchez.

Tekintetes Ur,
kiváltképpen való Jó Uram!

Méltóságos Cserey Farkas Urnak a' minapábann vett leveléből olvasván ezen sorokat: Méltó okom van valóba áldanom a' fő valóság azon Kegyelmet, mely legbiztosabb Barátom Tekintetes Kazinczy Ferentz Urba ezen szép gondolatot élesztvénn, annak teljesedésbe való közhatása által, több esztendei fáradozásaimért, ily betses, ily kedves Jutalmat engede érnem; gondolván egyszersmind (:ha meg nem tsalatkozom:) hogy a' Tekintetes Ur a' Tudományoknak ezen ágára t. i. a' Botanicára ez előtt különös figyelmetességet nem fordított, még is olly igaz Hazafi-buzgósággal kívánja azt Nemzetünkben élő mozdi-

tani: egésszenn elfoglalt egy bizonyos tisztelet érzés a' Tekintetes Ur' nemes szive eránt, mely kötelességemmé teszi, hogy levelem által azon való örömet és szives köszönetemet kijelentsem. Mikor a' nyáronn a' Pataki examenek alkalmatosságával az ő Méltosága ajánlását és szándékát a' Tekintetes Urtól hallani szerentsém volt, egy szót sem értettem a' miből azt lehetett volna kihozni, hogy azon nemes Indulatnak előmozdítója a' Tekintetes Ur lett volna: annyiaval elevebbenn érzi szívem a' tiszteletet, melyet a' tekintetes Ur nemes tulajdonságainak tartozik, és azt mindenkor feltartani kötelességének esméri.

A' mi kertünk mintegy 2100 □ ölnyi lészen a' baptavánn, melyet most a' Tekintetes Magistratus mindennap töltet, és reménylem, hogy a' jövő tavaszra, a' Nemes Ajánlás elfogadására készenn lészünk. Kértem is már levelembenn a' Méltóságos Urat, hogy a' küldendő Növények Laistromát előre megküldeni méltóztatnék, hogy a' helyet jó idejébenn ahhoz iktézhessük. Mit hogy pedig tartani lehet hogy az a' lapos hely a' fák nevelésére nem lészen alkalmas; ígérte a' Tekintetes Magistratus, hogy fás-kertnek való helyet a' városonn kívül fog engedni sőt azt is reményljük, hogy a' jövő nyáronn üvegházat is fog készíttetni.

Már most ide jutva igen sajnálom, hogy a' Magyar Fűvész-Könyvbenn a' kerti 's nevezetesenn a' Botanicus kertekbenn tartódni szokott plántákra, bővebben ki nem terjeszkedtünk, mert az ugy volna jó, hogy egy plánta se volna a' kertbenn, a' mely a' könyvbenn benne ne volna. De most mivel főképpen a' szabadon termőket, és a' kerti nevezetesebbeket tartottuk szemeink előtt: meg lehet hogy sok plánták lészenek a' kertbenn, melyek a' könyvbenn nem találtnak, kiváltképpen üvegháziai, a' melyekből igen keveset akartunk feltenni. De hiszen ha most ez a' könyv annak a' Szent Tzélnek előmozdítására, hogy t. i. ezt a' gyönyörködtető 's egyszersmind felséges Tudományt Hazánkfiaival megizelíttesse, valamint lehet: idővel valaki, a' ki ezen tárgyra munkálkodni fog, ezt és egyéb hijjánosságokat, melyek ezen első próbátélembenn vagynak kipótolhatja.

Éltesse az Ur Isten az igaz szívű Hazafiakat! Tartsa meg a' Tekintetes Urnak hasznos életét is sok időkre. Ezt kívánom szivemből, és tsekély személyem eránt való hajlandóságát 's szeretetét alázatosan, igaz tisztelettel maradok

a' Tekintetes Urnak

alázatos szolgája

Debretzenbenn Oct. 15-dikénn 1807-benn

Diószei Sámuel mk.
Predicator.

Debretzenből. — Tekintetes Nemes Vitézlő Kazinczy Ferentz Urnak, több Tttes NS. Vármegyék' nagy érdemű Tábla-Birájának, alázatos tisztelettel. — Tokajonn, Ujhelyenn által — Széphalom.

Debreczeni Ref. Predikátor Diószegi Sámuel Ur, a' Debreczenben 1807. kijött Magyar Fűvészmunka' Írója, a' Debreczennek Cserei Farkas által ígért botanicus fák 's magvak' dolgában. — Debreczen, 15 d Octobr. 1807. — válasz 21 d 8bris.

(Az eredeti az MTA kézirtárában.)

SZÉKI SOÓS MÁRTON

orvosdoktor, egyszerű polgári családból, Marosvásárhelyen született, ahol középiskolai tanulmányait mint Kovásznai Tóth Sándor, tudós professzor pártfogoltja és tanítványa, a ref. kollégiumban végzi, majd 1791—93 körül Budán az orvostudományokat tanulja, miközben a Kelemen-féle színésztársaság működő tagja és lelkes támogatója. A színészetén kívül a szépirodalom iránt is érdeklődik és több színműfordítása jelenik meg. Ez idő alatt és később is, az Erdélyi Magyar Nyelv-művelő Társaság tagja és szorgalmas levelezője. Egyetemi tanulmányait elvégezve, Désre költözik, ahol gyakorló orvos, majd Belsőszolnok megye főorvosa. Születésének és halálának évét nem ismerjük.

Soós Mártonnak Aranka Györgyhöz intézett levelei nagyobbreszt színháztörténelmi vonatkozásúak, úttörő színjátszásunk hőskorából, s mint ilyenek megkülönböztetett figyelmet érdemelnek. Ez a marosvásárhelyi születésű, Pesten tanuló medikus, aki oly nagy érdeklődéssel van az ébredő magyar színjátszás iránt és maga is részt vesz a Kelemen László kezdeményezte pesti „theátrum munkálataiban, Aranka Györgynek beszámol a pesti „theátrális” viszonyok nehézségeiről, elháríthatatlan akadályairól, a meddő törekvésekről és a kilátástalan helyzetről. Soós Márton, aki a magyarországi és az erdélyi színjátszás közötti kapcsolatokat ápolja, — Aranka biztatására — toboroz néhány pesti színjátszót Kolozsvárra, hogy ezekkel kiegészítsék a megalakulandó kolozsvári társaságot és megkezdhessek a játékokat. Ez a terv azonban csak részben sikerül, mert az első erdélyi színésztársaság nagyobbreszt a kolozsvári, nagyenyedi

és marosvásárhelyi ref. főiskolák diákjaiból alakul meg és 1792. november 11-én megkezdí előadásait.

„Mindenek tsak Erdélyre tájták a szájokat, és onnan várják a világosságot... hogyha valami mód lészen benne, akármely kit-siny kezdettel kezdjék el, mert egész Magyar Ország egyedül Erdélytől vár valamit.”

És Soós Márton ebbeli várakozásában nem is csalatkozik, mert míg Magyarországon sikertelenül harcolnak az állandó magyar színészet és a tudóstársaság létesítéséért, addig mindkettő Erdélyben — nehezen ugyan — létrejön: 1792-ben megkezdí előadásait a Kolozsvári Nemzeti Színésztársaság és 1793-ban megkezdí hivatalos üléseit az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság.

Soós Mártonnak Aranka Györgyhöz írt leveleiben, a játékszíni vonatkozásokon kívül helyzetjelentések is vannak az egyre inkább fenyegető bel- és külpolitikai állásokról, amelyek alapjaikban rendítik az amúgyis összetákolt osztrák birodalom alkotmányát. A francia forradalom, a jakobinus diktatúra, majd ennek bukása, a Habsburg-birodalomban kibontakozó és egyre erősödő függetlenségi törekvések és azok vérbefojtása, II. Lipót császár hirtelen halála, a Franciaország elleni intervenciók háborúk megindítása, végül a reakció erősebb elnyomó rendszerének kiépítése. Mivel a bécsi lapok ólomlábon járnak és úgysem írják meg azt, „amit nem épen bátran lehet még levélben is megírni”, mindezekkel Soós Márton kedveskedik. Ezért Soós Márton levelei nem csupán betekintést engednek a magyar játékszíni törekvésekről, de a kor történeti hátterét is megvilágítják.

Soós Márton, aki orvosi tanulmányain kívül esténként együtt szerepel a Kelemen-féle színésztársaság tagjaival, még arra is időt áldoz, fáradságot nem kímélve, hogy darabokat ír, egyúttal kiadja azokat a pártfogók költségén.

Idevonatkozó munkái:

1. Magyar Pénelepe avagy az álhatatos szeretet példája, vígjáték 5 felvonásban. Pest, 1791.
2. A megszorított ártatlanság vagy Az ártatlan Etelka méltatlan szenvedése, szomorújáték 5 felvonásban. Pest, 1792. Ez utóbbi a Magyar Játék-Szín II. kötetének 1. darabja, Dugonits András Etelka

című regényéből feldolgozva. Pesten, Budán és Kolozsváron sikerrel adatott elő.

3. Ojtozi Júlia avagy a tsapodár szerető, vígjáték 5 felvonásban.

1.

1791. július 1. Pest.

Soós Márton, Aranka Györgyhöz.

Méltóságos Ur,
különösen tisztelendő jo Uram!

Ki sem mondhatom, mely nagy örömemre szolgált én nékem az az alkalmatosság, mely által a' Mtgs Urhoz való alázatos tiszteletemet, a' réám bizni méltóztatott dolognak tehettségem szerint lehető el-igazitásával meg-bizonyíthatom. A' nyomtatványokból a' Mtgs Ur Levelében ki-irt Urakon kívül, még az idősb Groff Rádai Gedeon Urnak, és Dugonits Andrásnak, az Etelka és Arany peretzek irojának személynén által adván egyet egyet. Mindenik igen nagy kedvességgel fogadta, és alázatos tisztelete mellett köszöni Méltóságodnak. Az eddig el-árultatott árából imé 6 ié hat Rforintokat küldök, tellyes bizodalommal lévén az iránt, hogy nem sokára a' többinek árrával-is, tejendő szám adásommal együtt fogok tiszteletére lenni Mtgodnak, jelentvén előre, hogy a' Görög Ur nékem küldött Levelében a' Hollandus papirossan valonak ugyan 24 R., de a' másíknak nem 15, hanem 12 xrárrot szabatt vala, és ugyis adtam volt bé, a' könyv árosoknak 's már hát késő a' dolgot meg változtatni. A' Magyar T. Társaságról való érdemes írását nagy gyönyörűséggel olvasám, 's már most másoknak adtam által az olvasásra. Az általom készítettett tsekély Munkátskábol igenis kötelességemnek tartom: a leg elébb elé fordulo bizonyos alkalmatosságtól, egy néhányot el-küldeni a' Mtgs Urnak, és ha a' most készülő félben lévő, még két uj darabjaim el készülhetnek, azokkalis hasonló képpen szolgálni el-nem mulatom. Ha valamit méltóztatik. Ennek utánnaís paratolni, nyereségnek tartja

A' Méltóságos Ur
Pesth 1-a 7-bris 1791.

alázatos szolgálja
Soós Márton mtk.

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi-könyvtár kézírattárában.)

1791. augusztus 5. Pest.

Soós Márton, Aranka Györgyhöz.

Méltóságos Ur,
különösen tisztelendő jó Uram!

A' mult Honapnak 25-dik hozzám utasítani méltóztatott Levelét egész örömmel és tisztelettel vevém a' tegnapi napon. A' Budai Basák árrából Turotzi Károly Ur által küldettem (Augustusnak végén) 6 v. hat R. forintokat, és ugyan azoknak árra még vagyon most nállam 7 v. hét Rforint, és 39 xr. Az Ujmodi Gonosztevőt még nem vettem kezemhez. Ezekről méltóztatik a' Méltóságos Ur tudositani, hogy ha átoltájában a' jóvát 30 xr, a' másikat pedig 20 husz xrbán el nem vennék, tehát mennyiért adjom bé a' könyv Árúsokhoz az el árulás végett.

Az Erdélyi Magyar T. Társaságról itten semmi különös ítélettel nintsenek, mert még nemis tudják bizonyosan ha fel-állott é, és mi módon állott fel? Azt bizonyosan tudom, hogy nagyon örvidenének, ha annak fenn állásáról bizonyost tudhatnának, mert az itt valo Tudos Társaság fel-állhatásáról igen vékony, vagy semmi reménységek sintsenek: erre nézve talám nem lenne helytelen dolog Szatsvai Ur által tudositani az érdemes Közönséget, miben legyen az Erdélyi T. Társaság dolga.

A' Magyar Teatrom Társaságról szinte azt irhatom: vót-is, mults; mert itt lévő Elöl jároink nem elégedvén meg aval, hogy a' Teatromok Arandásával valo perlekedésünket egész esztendeig huzzák halaszták, a' Társaság Tagjainak minden segedelmek nélkül. Azt a' Hazafiui szeretet-is mutatak, hogy magok önként keresének okot annak el-rontására. Erre nézve midőn a' mult Augustus elején Groff Szétseni Ferencz Ur elé mondását sürgetné, aval állának ellent a' mi Felséges Helytarto Tanácsunkban lévő kormányozoink, hogy ha fel-állítanák-is, állandóságot nem remélhetnének; mert az itt valo Magyarság kevés lévén. Nézők épen nem lennének: holott pedig mikor a' mult 1790-be 8-ben kettőt producáltak a' Társaim, a' kor az egész Teatrom dugva vala, 's még pedig akkor a' most itt lévő Királyi és Septemviralis Táblák, 's az azok mellett lévő számos ifjuság itten nem valának, sőt hogy álnok tzéljokat inkább elérhessék, nem átolatták az egész Társaságot haszontalan semmire valo emberekből állonak le-irni. Midőn pedig mi mégis tsak nem tágittanak a' dolgot, és egyéb akadályokat el hárítottunk volna, akkor azt tsinálták-ki, hogy az egész Pesthen égy Teatromnak valo hely

vagy szobát ne találhassunk, 's már most az helynek nem létével ki szurják a' szemünket; holott pedig ha a' mi kedves Urunknak (de tsak a' Consiliumon lévőkről értem) tekervényes mesterkedései nem akadályoztatnának, igen könnyen kaphatnánk elég arra valo alkalmas helyet. Illyen lábon áll Magyar Országban a' közönséges jonak elé mozdítása. De nem is lehet többet kívánni a' Tot eredetű, vagy Némettel öszve bagzott Tanácsosoktól. Tegnap előttis, midőn a' Consiliumon a' kurt Magyar köntösnek 's hoszszu kard viselésének el-törléséről valo tetszése fel olvastatott volt ő Felségének, égy sem mere szollani, hanem maga a' Palatinusunk iratá rá az intimatumra Cum submissione regmittatur. Most egyébbel nem kedveskedhetek

A' Méltóságos Ur
Pesth 5-dik 8-bris 1791.

alázatos szolgálja
Soos Márton.

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi-könyvtár kéziratárában.)

3.

1791. augusztus 21. Pest.

Soos Márton, Aranka Györgyhöz.

Pesth 21-dik 8-br 1791.

Méltóságos Ur,
különös tisztelendő jo Uram!

Ezen Holnapnak 10-dikén vevék kezemhez az Ujmodi Gonosztévők-ből 250 ent 120 a' t. i. kék papirossal és 130-at Fejérrel, olly rendeléssel együtt, hogy a' kék papirossunk árra 40 xr, a' másíknak pedig 24 xr légyen az árra. Én ekor mindjárt-is meg kínálom a' Bibliopolából vele, hogy ha tetszik 100-ért 10-et adván ingyen, fizessék-ki, azon áron mellyeket a' Mlgs Ur maga irt vala én nékem u. m. a' szebbét 30 xrval, a' másíkot pedig 20 xral. De azok nem elégedvén meg a'val a' nagynyereséggelis, nem akarának rá állani, hanemha 30-at adnék 100-ért, és ugy is tsak felét ha ki-fizették volna előre. Látván ezért ezen tsuf kereskedésre tzelozo szándékjokat, jobbnak ítélem a' Görög Uréktól megírt áron valo el-adás végett (10-et 100-ért nékiek engedem) által adni, mintsem a' Mlgs Urnak szántsándékkal kárt okozni, és már azon az áron adattatnak.

Ajándékba adtam a' B. Pronai Sándor Ur egyezéséből Gr. Teleki Josef Urnak 2-öt, Gr. Rháday Gedeon Uraknak 2-öt. A' Deák ujság

írójának 1-et, és B. Rudnyanszky Ignátné Ó Ngának, B. Kemény Terésiának is 1-et; e' mellett Boér Ferentz Urnak, a' Palatinusunk ő fő Hertzsege egyik Test őrzőjének (kiis a' Mtgs Urat mint régi jo esmérőset és Barátyát alázatosan tiszteli) hasonló képen 1-et adék. Mindezek igen nagy örömmel, és köszönettel fogadák B. Pronay Sándor Urral együtt, a' kinek hasonló képen a' Mlgs Ur tetzése szerint 2-vel udvarlék. — Én már többet senkinek sem fogok adni, hanem ha a' Mlgs Ur fog valakinek parantsolni.

Ugy értém egy Kolosvárról vett levélből a' minapában, hogy valamint a' Tudos Társoságnak, ugy a' Teatromi Társoságnak is fel-állításában meg-előzték volna a' Mlgs Urat, a' tsak Névvel kevélykedő M. országi atyafiakat, és hogy a' jövő Holnapnak 15-dikén már fognak játszodni. Ha e' valósággalis így volna, oh melly ki mondhatatlanul örvendenék én rajta. Mindazon által ha még haladnais és keveset, én mégis jo reménység fejibe azon iparkodni, hogy ismét mennél hamarébb világ elejébe botsássom a' már szinte egészen el-készült 5 felvonásba foglalt ujjabb vig Játékomat, annyivalis inkább, hogy az öreg Grof Rhádai Gedeon Ur igérte arra valo telyes segedelmét, a' neve lészen Ojtozi Julia avagy a tsapodár szerető.

Az itt valo Magyar Teatrumnak fel állításának most egyik, majd másik Uraság ugrat beléje, de mind eddig kétséges kimenettel; mert igen lángol az igaz hazafiui tűz azokban, a' kiken leg inkább állana annak valóságos munkálkodása. Mindenek tsak Erdélyre tájtják a' szájakat, és onnan várják a' világosságot; Adja Isten, hogy szégyenüljenek-meg ezek a' sok kintsel kevélykedő, de azokkal jól élni nem tudo el-fajult haza-fiak, vagy inkább adjon nékiek több eszet, és jozanobb gondolatokat a' köz jonak elé mozdítására; a' mellyetis épen olly nagy indulattal ohajt, mint a' melly nagy tisztelettel viseltetik Méltóságodhoz

A'Mlgs Ur

alázatos szolgálja

Soos Márton mtk.

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi-könyvtár kéziratárában.)

1791. szeptember 17. Pest.

Soós Márton, Aranka Györgyhöz.

Méltóságos Ur,
tapasztalt jo Uram!

Kolosvárról 20-dik 8-bris én hozzám utasítani méltóztatott Levelét épen olly tisztelettel vettem 9-nek 8-dikán, mint a' melly maga meg alá-íráásával méltóztatott írni a' Mlgos Ur. A' kezemhez küldett Nyomtatványok dolga miképpen legyen Tiszt. T. Borosnyai Simeon Ur által küldett levelemben meg-írtam, és minthogy az akkor meg-írt mod szerint is elég jól kelnek, nem tartom szükségesnek azt a' modot változtatni. Hogy pedig még jobban keljenek, két könyv-árusra osztottam, és mind a' kettőtől egy egy könyv Laistromot kérvén, imé küldem a' Mlgs Urnak, hogy ha valamelyik tetszik, az ottan fel tanáltatandok közül, tehát méltóztatik parantsolni a' Mlgs Ur, és a' leg első alkalma-tossággal fogok én azokkal udvarolni.

A' mi a' Magyar Tudos társaságot illeti, arra kérem egész alázatos-sággal a' Mlgs Urat, hogy ha tsak valami mód leszen benne, akár melly kitsiny kezdettelis kezdjék-el, mert egész Magyar Ország, egyedül tsak Erdélytől vár valamit.

A' Magyar Teatromi Társoságnak mitsoda ki-menetele leszen, bizony-talan; mert némelly ide valo M. Országi különös gondolkozásu Emberek-kei meg-nem égyezhetvén, én magamat egészen ki-hoztam közülök, úgy mind azon-által, hogy minderkor tudom mit, és mi modon akarnak elő mozdítani. És az e' féle bizonyos tudositásokból inkább jövendöl-hetem azt, hogy semmi sem leszen belöllek, mert a' kik lettenekis volna elő mozditoji, azokis vévén észre a' sok egymáson valo uralkodás kívá-násából származott viszá vonásokat, nagyobb részén vissza huzták igé-reteket.

A' feljebb említett Levelemben aztis meg-írtam, kiknek adtam Nyomtatványokat, és arról-is a' Mlgs Ur tovább renevelését várom. A' Gr. T. I. házosságaról valo két izben tett hir adását alázatosan köszönöm, és újságban irhatom a' Mlgs Urnak, hogy maga a' Gr. irt én nekem arról most nem régiben. Az itten folyt Synodalis gyűlés végezéseinek bizonytalan mi leszen a' gyümöltse, mert T. Simai Ur a' maga pártján levőket arra vette, hogy a' közönséges végéreis ellen protestáljanak, mintha a' Politicusok erőltetéséből irták volna a' végzéseknél alája neveket, és azt a' Királynak béis adták a' Sz. Hyerarchianak (önként

írány y-nyal) felállítása végett. Illyen a' M. Országi P. Püspökök által, a' magok tsügedező félben lenni látszato állapotjaiknak meg erősítésére törekedő titkos mesterkedések. Mi mind-az-által reméljük, hogy mindezeknek nem jó végek leszén, és hogy annál erősebb leszén az Erdélyiek modja szerint állitandó Papok Consistoriuma, mellynél több akadályt akarnak tenni, haszontalan kevélységgel fel-fuvalkodottak. Én azomban egész alázatossággal magamat tapasztalt jó indulatjába (mert kissébb vagyok, mintsem barátságát érdemelhessem) ajánlván vagyok

A' Méltóságos Urnak
Pest 17-a 9-bris 1791.

alázatos szolgálja
Soos Márton.

Jegyzések.

Már szinte akarám bé petsételni az elébb irt levelet, midőn egy bizonyos Uraság követje által hivattatván, félbe kelle hagynam és imé ottan egy hiteles ember Leveléből a' többek között ezeket olvasok:

1-szer. A' Niederlandiak még most folytatják leg-tüzesebben a' dolgokat, meg-vették az Udvarnak minden ígéreteit és ajánlatait, azt adván okul, hogy soha szavát meg nem tartotta. A' volt Eszterházy, most Sztáray M. Regimentjét egészen le vágták, 's meg mutatták, hogy a Szabadságért vitézkedők a' leg kevélyebb vitézeketis meg alázhatják. Magát Grális Sztárayt-is halálosan meg sebesítették, 's más nagy embereketis meg-öltenek 's a' t.

2-szor. A' frantzia Király és Királyné, már mind a' ketten a' más világra által költöztek, és ezen két hirnek hallása ejtette volna a' mi jó Urunkat azt irt veszedelembé. Ezeket mind az átal tsak úgy méltoztassék másoknak Msgod beszélni, ha az ott való környül állások szerint bátorságosnak gondolja, mert nem akarnék én lenni az első, a' ki az e' féle váratlan híreket szárnyára ereszti.

A' minapi Levelembé említett négy ifjak, a' kiknek el-meneteléről a' minap irtam vala, most már itten vagynak. Mert mikor Zemlimbe érkeztek volna, nem lehetett hir nélkül által menni, és azért az ott valo Commendans fél nap várakoztatá őket, míg Belgrád meg nézésére kért szabadság iránt a' több Tisztekkel tanácskoznék, az alatt pedig ott lepték azok, kik utánnak mentenek, ide viszi érkezvén mindeniket külön zárták a' V-megye házánál, de semmi bizonyost tőlük nem tudhatnak.

A' Magyar Nyelv Mivelő Társaságról Augustusba ki adott Munkáját a' Mlgs Urnak igen sokan keresik, és kérték hogy bár 5 v. 6-ot szerezhetnék fizetésért. A' már ez előtt 2 esztendővel M. Vásárhelyt ki adott Zrinyi Miklos munkáját (Ne bánts a' Magyar) hasonló kép-

pen. Ha a' Mtgs Ur ebből bir 3 4-et, méltatnék kezemhez küldeni a' Bétsbe jövődő kereskedők által, különös köszönettel venném. Gr. Rhedei Jánosrol itt az a' hir, hogy a' Romai hitre most által állott volna, azért hogy a' Gubernator Ur Léányát el-nyerhesse, de ezt sem tudják bizonyoson.

a' Mtgs Ur

a. sz.

Soos Márton

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi-könyvtár kéziratárában.)

5.

1792. január 1. Pest.

Soos Márton, Aranka Györgyhöz.

Méltóságos Ur,
tapasztalt jo Uram!

Az ujj esztendőnek fel-derülésével kötelességemnek esmérem a' Mtgs Uratis ezen tsekély rendemmel tisztelni, és abban sok ezer jokat kívánni égsyszer' smind pedig a' következendőkről: tudositani: u.

A' Magyar Teatromi Társóság itten még mostis tsak sinlődik, sőt ha az ország maga nem szoll ehez a' dologhaz, ugy Pesten most ollyonság semmi sem lészen belölle, az itt valo Arendatornak pártját fogo némelly Consiliariusok mesterkedései miatt: erre valo nézve azok közül, kik régen munkálkodánk annak fel állításában: hármon kívül, mind belé hagytuk a' dolgot, annyival inkább, hogy magunk közöttis némelly haszontalan emberek bolondságai miatt meg nem égyezhettünk. Az említett 3 volt társaink más városokba akarnak szerentsét próbálni, és a' végre társokat keresnek, de mind a' dolognak bizonytalan ki-mene-tele, mind pedig az arra meg-kívántato költség nem léte miatt bajasan mehetnek elé.

Az Ojtozi Julia nagyobb részén már készen vagyon; de a' rendes tanulásommal valo sok bajaim, 's más foglalatosságaim gátolnak annak hamar lehető el-végzésében.

A' Magyar Penélopéből még 8 be küldettem vala a' Mlgs Urnak 10-et, a' Somlyoi Rector Bakos Daniel barátom által, hogy Kolosvárra küldje valamelly jo esmérősenek, a' ki a' Mlts Urnak kézbe szolgál-tassa; az olta sem az irt barátomtól, sem mástol nem vehettem iránta

tudosítást. Ha a' mint reménlem, kézhez kapta a' Mgs Ur, kérem alá-
zatoson, méltóztassék Mlgs Horváth Ferentz Urnak nevemben egy
párt adni belőlle, én a' helyett másokkal fogok udvarolni a' Mlgs Urnak.

Az exemplarok árából mintegy 10 az az tiz Rft vagyon nálom, a'
többi vagy kész pénzül, vagy még exemplarban vagyon egy részén
Weingand, más részen pedig Kilián Uraknál a' kiktől a' könyvek
Laistromát egy Szomos úvjári kereskedő által a' Mlgs Urnak el-kül-
döttem.

Mind az Ujj modi gonosztévő, mind a' Budai Basa igen nagy ked-
vességben vagyon mindenek előtt, és már sokaktól hallattam, hogy az
az érdemes hazafi, a' ki illy szép munkákkal kedvelteti édes Anyai
nyelvünket, nem tsak Aranka, hanem Arany nevet érdemel. Különösen
többek közt B. Kemény Terésia, a' B. Radvánszky Ignázt hitvesse
nem győzi eléggé tsudálni, és köszönni a' Mlgs Ur nyomos fáradozását,
igy mások-is, a' kik közül valo Tkts Schwartzner Márton, az ide valo
Bibliothecarius, a' kivel a napokban beszélgetvén az Erdélyi dolgokról,
a' többek között a' Mlgs Ur munkásságát-is igen nagy tisztelettel
említette. Ha a' Mtgs Urnak ugy fog tetszeni, én ennek az érdemes
Urnak-is egy Ujj modi Gonosztévővel fogok kedveskedni.

Tisztelendő P. Koppi, Diegonits, és Kovatsits Urak igen kedvesen
vették, és meg kértének, hogy nevekkal alázaoson tiszteljem Méltó-
ságodat. Én-is magamat egész alázaosással tapasztalt jo indulat-
jába ajánlván, vagyok

A' Mgs Urnak

alázatos szolgálja

Pesth Bold. Asz. H. 1-ső napján 1792.

Soos Márton mtk.

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-könyvtár
kézirattárában.)

6.

1792. február 20. Pest.

Soos Márton, Aranka Györgyhöz.

Pest 20-dik Febr. 1792.

Méltóságos Ur,
Különösen Tisztelendő jo Uram!

Egy néhány nevezetes, és meg-jegyzésre méltó történet adván elő
magát, kötelességemnek esmérem azokat a' Mlgs Urnakis tudtára adni;
mellyekis a' következendők:

1-ső. Bold. Asz. Hnak 27-diki a' Török Követnek itt léte alkalmaztatásával, egy Gyulai Regimentjébe szolgáló köz legény, a' ki ez előtt egy néhány esztendőkkel el-fogattatván, a' Muhamed vallását Kereszttyén vallással tserélte vala-fel, most eszébe jutván hogy jo alkalmaztatása volna hazájába visszá menni, bé lopja magát a' Fejér hajonál mulato Követ embereihez, és szándékát meg-jelentvén, mindjárt meg-beretváltatják, és egészen fel-öltöztetik Törökösön: 28-dikba észre vészik a' Regimentnél, hogy egy hijjával vagynak, 's addig nyomozzák mig rá akadnak; leg-ottan tehát küldenek a' Követhoz, és kériek viszá, de amaz háromszori követségekre-is ki nem adja; hurré tészik Hertzeg Kooburnak, ez azt izeni Gralis Dávidovits által, hogy ha szép szerint ki nem bocsátja, tehát mindjárt szolgálatjára fog lenni az egész Garnizon Regimentel, melly egy néhány ezerből álló. Ezen izenetet a' Követ sem vévén tréfára, azt izeni viszá, hogy a' kötés szerint, valamint ők viszá adták minden rabjainkat, ugy miis tartozunk nékiek a' magok embereiket viszá bocsátanni. Utoljára tsak ugyan arra ment ki a' dolog, hogy a' katonától meg kérdezek, ha valóságos kedve vélne é régi vallására 's hazájába viszá térni, amaz egész készséggel igenist felelte, és így ugy egyezének — meg, hogy a' Török köntös helyett adják rá az előbbi katonai köntösét, és így mennyen-el a' Törökkel együtt Bétsbe, a' hol az egész dolgot vég képen el fogják igazítani.

II-dik. Ugyan azon alkalmaztatással négy ifju t. i. Gódor, egy itt lako Grálisnak az öttse, Böti Consiliarius Bötinek a' fia Hornyik, egy szabo fia, de a' ki az Architecturába, és más Ingenieurságra tartozó tudományokba igen jártos, és Muslai Imreh, a' Nográd Vmegyei vice Ispány, igen jeles elméjü, és jo tanulásu fia, titkon a' Török Követel meg egyeznek, hogy az ő segítsége által hozzájuk által mehessenek. Ezen Hnapnak 2-dik hetében a' Prussustol jövő Török Követ itt keresztül menvén, annális meg-jelentek, és kétség kívül avalis égyet értvén. 13-dikán ezen Hnak estvéli 7 orakor szekérre ülének, és el-lodulának nagy sebességgel. Másnap észre vészik, hogy a' nevezett ifjak sem Budán, sem Pesten nem tanáltatnak, nyomozni kezdik minden felé, azomba meg tanálják a' Muslai Levelétis, mellyet a' maga asztala fiába hagyatt maga után, de minthogy azis ugy vala alkalmaztatva, hogy ne tudhassák merre mentenek, tehát az egész Kedd-is tsak az utánok valo tudakozódásba telék el. 15-dikén az az Szerdán minden féle Stafétát bocsátottak utánnak, de még mind eddig semmit sem hallhatunk egyebet rollok, hanem hogy bizonyoson Péter-Várod fele mentenek, és az utánnok küldett Staféta előtt; mindenütt 24. orával jártanak, ugy hogy semmi remény nem lehet azoknak el-érések iránt.

III-dik. A' mult Holnap végén történt, hogy Irsán (Pest Vmegyéhez

tartozó falu, Pilis mellett) a' földes Aszszonyok irigy szemmel nézték sokáig hogy az ott való Arendansnak felesége (a ki egyéb aránt Nemes-Leány vala születésére nézve) pompásobban járna mint a' többi, sőt még székét-is külön zár alatt tart magának a' Templomba. Utoljára nem tűrhethén tovább, egybe égyemek ellene és midőn vasárnap haza felé menne a' Plébánussal, a' kit ebédre hívott vala, az ut közepén rá rohannak nagy sebességgel az Aszszonyságok, tépni nyőni kezdik, a' köntösét minden irgalom nélkül el-szaggatják, a' haját el-nyirik, 's magát-is meg-szurkálják az ollokkal. A' Plébánus akarja vala szegényt védelmezni, erre nézve meg bosszszankodnak a' Tkts Aszszonyok rája-is, meg-ragadják, és az ővit el-vágják. Az Esperest épen akkor a' faluba lévén, oda szalad, tsendesíteni akarja és protestál ellenek; Amazok erre-is rá rohannak, és a' szép veres ővit ketté metszik. A' szegény Aréndásné ez alatt rést találván, meg-szalad, utánna a' többi, üzőbe vészik, de ama szerentsésen az udvarára bé szalad, így el-szalasztván a' vadat, hogy bosszszankodással a' Templom felé indulnak, oda bé rontanak, az Arendásné székét ki hozzák, 's addig verik a' Templom falához, míg széjjel romlik. Az egész dolgot a' minapi Vármegye gyűlésen olvasák fel e' kép és mindjárt investigatiót rendelének iránta.

A' mi Teatromunkon még mind tsak Németül foly a' Játék, a' Magyaroknak már hire sints, ha tsak ezután valahogy más képen nemfordul a' világ. Filep és Tusotzki Urak még meg nem érkeztek. Pestre, híreket nem hallottunk régtől fogva, holott pedig már négy hét mulva kezdődik az úgy nevezett Semestrals examen. Az egész Fárságon alig láttunk havat egész 17-kig, ekor el kezdé és két nap szüntelen hullatt, most már szüntelen olvad, és neveli az időnek alkalmatlanságát, de a' bálokban való vigasságnak tsak ugyan nints semmi akadály. En magamat továbbra is a' Mtgs Ur tapasztalt jo indulatjába ajánlván, vagyok

A' Mlgs Urnak

alázatos szolgálja
Soos Márton, mtk.

Nb. A' Deák ujjság dolgát hiba nélkül el-igazitottam, mihelyt a' Mgs Ur minapi levelit vettem.

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-könyvtár kéziratárában.)

1792. március 3. Pest.

Soós Márton, Aranka Györgyhöz.

Pest 3-dik Marty 1792.

Méltóságos Ur,
nékem tapasztalt jo Uram!

Ma reggeli négy orakor érkezék Bétsből Budára a mi kedves Palatinusunkhoz egy Gárdista aval a' szomorú hír mondással, hogy a' mi édes Atyánk, II-dik Leopold, a' közelebb múlt kedden dél után terhes Colikába esvén, egy néhány óráig tartó szenvedése után, ismét meg könnyebbedett ugyan, de szerdán estve ismét elé kerülte az előbbi szenvedése, oly nagy kinokkal, és tsaknem szüntelen való hányással, hogy már hajnal felé tsak két óránál sem remélhették, hogy tovább élhessen. Ezen való nagy meg-háborodásában várja vala az ujjabb tudósítást, és imé kilentz orakor érkezik a' második Gardistais, oly szomorú jelentéssel, hogy sok kinjai után Gutta ütés érte és a' más világra általis költözött Tsütörtökön jo reggel; Melly kedvetlen hír annyira megilleté az ifjú Hertzeget, hogy ha a' mellette állók meg nem tartották volna, a' földre rogygyant volna. Tsak ugyan eszire jöven el készüle, és tiz órakkor Béts felé indula. Ferentz Hertzegrőlis bizonyos az, hogy már a' vér pökés miatt ugy el-gyengült, hogy igen kevés reménység vagyon mit reménlhetünk é nagy hirtelen való változás után; most gondoljunk vala, hogy a sok bizonytalan változások után meg pihenhetünk, és jó fejedelmünk alatt tsendességben lehetünk, 's imé az irigy szerentse mi képpen foszta-meg ezen bizodalmunktolis.

A' M. Teatrumnak fel állításáról ismét kezdett jo reménységünk lenni. Ugy hogy ha némelly jo Urainknak szándékokat más rossz emberek mesterkedései meg nem gátolják, ugy közelebb való Josef napi Pesti vásárkor a' Játékok el-kezdődnek. Mozgunk a' mit lehet, de bajos boldogulni...

Pater Horányi (Piarista) a' napokban magához hivatván, mutatá egy munkáját, mellyben a' Magyar tudos hazafiak életét írja-le Diákul, a' kiknek lajstromát a' Mlgs Ur érdemes nevévelis akarván diszesíteni, kéri alázatosan a' Mlgs Urat én általam, méltoztassék a' Maga születésének, tanulásának idejét 's helyét, ugy a' ki adott eredeti vagy fordított munkáinak-is számát 's titulussát, eddig viselt hivataljainak meg írásával együtt, ő atyaságának mennél hamarább meg írni, nehogy a' már el kezdett nyomtatása vagy akadályoztassék, vagy a' Mlgs Ur élete ottan

tsak imigy amugy tsonkán légyen le irva, ha pedig égyzsersmind az A. B. C. D. betükben kezdődő iroknak-is most két esztendő alatt ki jött Munkáinak p. o. Tiszt. Benkő Josef Ur v. más olyan érdemes Urak munkái titulussát meg küldhetné Mlgod, igen nagy köszönettel venné és maga örvendene

A' Mlgs Ur

alázatos szolgálja
Soos Márton.

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-könyvtár kéziratárában.)

8.

1792. április 17. Pest.

Soos Márton, Aranka Györgyhöz.

17-a Apr. 1792.

Méltóságos Ur,
különösen tapasztalt jo Uram!

Tegnap reggel indula-el innen Dienes Samuel Ur Erdély felé, és a' Mlgs Ur számára, az ide zárt könyvek laistroma szerint valo nyomtatványokat viszi magával, a' Weingardt Ur könyves boltjából. Többet küldettem volna, és a' számvetéssel égyütt, de sok dolga lévén Weingardt Urnak, kért hogy halaszszuk-el a' számvetést, annyival, inkább, hogy az Ország gyűlése-is már közel van, és akor talám a' még hátra lévő Nyomtatványok-is el-kelnek, vagy ha éppen mind el-nem kel-nének-is, de nem sok maradna, és ugy egy uttal el-végezhetünk. Hogy pedig előre minden bé adatt Nyomtatványok árrába könyveket nem küldhetett, azt ne tulajdonítsuk hibául, mert közönségesen a' könyv árusok bajasan fizetik ki előre, hanemha nagy hasznokat látják benne. Jobbnak tartam pedig égy keveset várakozni, és kevesebb kárral adni-el. Most is ezen Nyomtatványokat kézhez adta, panaszkodt, hogy igen kevés 100 ezt 10-erre nézve, hogy jobb kedvvel adja-el a' többit 100-ért 15-öt ígérték, és már e' szerint fogunk számot vetni annak idejében.

Wajda Sámuel Urat sok tekintetemre nézve ohajtva várom. Szeret-nék égy néhány dolgot személyesen meg-tudakozni. Szeretném a' Mlgs Urralis bár tsak égy nap lenni, hogy némellyeket közölhetnék,

a' mellyeket nem éppen bátran lehet levélben írni; nem annyira a' Mtgs Urra, mint réám nézve.

A' Mgs Ur kezébe küldett Pénelopákat nem azért küldettem, hogy eladja a' Mgs Ur, hanem hogy a' maga kedves embereinek kedveskedjék vele a' mint tetszik. Köszönem mind azon-által alázatosan, hogy az érdemes Tiszt. Urakat részeltette belőlle. Énis tellyes igyekezettel munkálkodom a' Mgs Ur szivességének töllem ki-telhetőkben valo meg-hálálását.

Mgs B. Pronay Ur az eleinteken a' Mgod által kezemhez küldett könyvek lajstromát látván mindjárt meg jegyeztette az T-ket t. i. Gebhardi Geschichte des Reichs Ungarn 4. Theil fl. 10. Ezt mondván, hogy ez Magának ő Ngának meg-vagyon, és Mlgodnak akar vele szolgálni.

Én nállom már nem tsak a' tsapodár szerető, hanem az Etelka szomoru története is egészen készen vagyon: Mindenik őt Fel-vonásban. Ugy reméllem, mennél hamarább mind a' kettővel nyomtatásba fogok udvarolni a' Mlgs Urnak. Ennél többet ebben az esztendőben nem is fogok dolgozni (talám), mert sok a' dolog az orvosi tudománnyal-is, a' melly által valaha élnem kell; még pedig ha lehet betsülletesen 's hazámnak örömére.

Sok gondolkozás után el-végzém magamban, hogy még egyről tudosítsam a' Mgs Urat, Dienes Sam. Ur Schlötzernek igen nagy párt fogója, és ollyon a' ki a' maga érdemeit sokkal jobban esméri, mint talám kellene. Ez a' hazánkfia nem igen nagy párt fogója édes Hazánk törvényeinek, 's rendtartásainak, Én a' mi kevés időt együtt tölt-hettünk, az alattis meg esméretettem vele, hogy sokak nem ugy vagynak a' mint a Német Tanittoitól vette. A' Mgs Urrol valo Schlötzeri gondolkozásánakis durvaságát alkalmasint meg-esmértettem, leg alább előttem titkolta gondolatját. Jó lészen úgy bánni (talám) az emberrel, hogy vegye észre, hogy jobban kell tudni a' Nemzetek, és a' Haza törvényeit, mint....

B. Rudnyánszky Ignátné Ő Nga különös indulattal tiszteli a' Mtgs Urat. Én pedig magamat szivességébe ajánlván vagyok

A' Mgs Urnak

alázatos szolgája

Soos Márton.

Jegyzés. Turotzi Károly Ur még mind itten mulatot és bizonytalan mikor megyen-fel Bétsbe.
Pesthről.

Méltóságos Aranka György Urnak a' N. Erdély Országi Mlgs Királyi
Tábla egyik érdemes Adessorának, alázatos tisztelettel

M. Vásárhely.

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-könyv-
tár kéziratrábában.)

9.

1792. április 29. Pest.

Soós Márton, Aranka Györgyhöz.

Pesth 29-dik Apr. 1792.

Méltóságos Ur,
tapasztalt jo Uram!

17-dik Apr. irt Levelemben irtam vala, hogy Dienes Samuel Ur az
el-küldett lajstromban meg-irt könyveket viszi magával; De el-hibá-
sodott a' dolog; mert a' Weingandt Ur legényje, a' kire biztuk a' Die-
nes Ur szállására valo el-küldését, el-felejtkezett kötelességéről. Én
csak tegnap tudám meg Weingand Urtol, 's azért irom sietve, nehogy
Dienes Samuel Urtol kérjék azt, a' mit történetből így el-hibáznánk.

Vajda Ur tegnap meg érkezett 's ma reggel elis ment. Mindeneket
alázatos tisztelettel vettem, és a' mit még az időnek igen rövid volta
miatt el-nem igazithattam, azokat mennél hamarább el-végzem.

A' Magyar Teátrumi Társaság fel-állá már valahára tökéletesen és
1-a vagy 3-a Maij kezdődnek a' Játékok. Én a' jádzo Személyek közül
régén ki-huztam magamat, mert nemis érek rá, hanem munkával és
tsekély tanátsommal, ha szükséges leszen, fogom segíteni ezután-is,
engemet pedig mindenkben Báro Rudnyánszky Ignázt Ur segít.
Szállásom, 's más egyéb költségeim mind az ő Ngok kegyességéből
vagyon. A' Doctoraltatásomra meg-kivántató költség-is már előre ki-
vagyon tsinálva, úgy hogy én nekem csak a' könyvekre vagyon már
gondom 's némelly különösen elé ado költségekre. Illyen különös,
most ugyan siető, de nem sokára haszonnal meg-fordulando költségem
ki-potolására kértem vala az édes Anyámat, hogy Wajda Urnak fel-
jövetelével küldjem nékem 10 v tiz aranyban, de a' sok gyermek, 's
más házi szükségei most meg akadályoztatták jó szivét. Erre nézve a'
Mlgs Urhoz bátorkodom mostan folyamodni; méltctzassék én velem
azt a' jót tselekedni, hogy valami módon, jó szándékomnak fel segítetté-

re, küldjen nékem 10. v. tíz aranyokat. Tudom ugyan hogy kényes a' pénz dolga, 's talám vakmerőség-is vala az iránt a Mgs Urnak alkalmatlankodni; de betsülletemre (a' mellynél féltőbb kintsem nintsen) fogadom, hogy a' kezemhez vétele után, leg tovább fél esztendőre bizonyoson vissza fogom fizetni hiba nélkül a' Mgs Urnak. Ha leszsz mod benne, hogy kérésemet teljesitse a' Mgs Ur, igen jól tselekszik én velem: De ha valami környül állásaira nézve, nem lehetne-is: Még-is azért éppen olly tisztelettel, és szolgálatjára valo készséggel lések ennek utánnais Mgodnak, mint ennek előtte-is igyekezett lenni.

A' Mtgs Ur

alázatos szolgája

Soos Márton.

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-könyvtár kéziratárában.)

10.

1792. május 1. Pest.

Soos Márton, Aranka Györgyhöz.

Méltóságos Ur,
tapasztalt jo Uram!

Tegnap ujra találkozáván Weingandt Urral, azt monda, hogy a' még irt könyveket most bizonyoson el-indította Kolosvárra, a' Hochmeister Ur kezébe és ottan bizonyoson meg tanálja a' Mgs Ur.

Pater Horányi Elek, igen nagy ohajtással várja a' Mgs Ur életének le-írását, mellyre Nevében kértem vala Mlgodnak már régen. A' könyv ma holnap nyomtatodni kezd, kár volna, ha a' Mgs Ur élete, és abban tett érdemei abból ki-maradnának. Készen tehát a' Mgs Ur a' mennyiben lehet ennek fel-küldésével. Én leg-alább ohajtva várom, hogy annak olvasásával-is gyönyörködtesse magát.

A' Mtgs Ur

alázatos szolgája

Pesth 1-a Majj 1792.

Soos Márton.

Méltóságos Aranka György Urnak alázatos tisztelettel

Pesthről Tömösvár, N. Szeben.

M. Vásárhelyre.

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-könyvtár kéziratárában.)

1792. július 23. Pest.

Soós Márton, Aranka Györgyhöz

Méltóságos Ur,
tapasztalt jo Uram!

A' Mtgs Urnak 8-a Juli irott igen betses Leveléből látom, melly nagy szorgalmatossággal legyen a' Mtgs Ur a' Magyar Teatromnak Erdélyben lehető fel-állítása iránt. Mtgs B. Nalátzi Josef Ur, a' Hunyad Vár megyei fő Ispány éppen a' napokban érkezvén vissza Bétsből, ő Ngának udvarlására valék egy néhányszor, és különösen tegnap előtt reggeli 9 és 10 óra között. Ezen alkalmatossággal olvasok fel az itt valo Kelemen Lászlónak arol valo vélekedését-is, miképpen lehetne Erdélyben a' Teatromi Társaságot állandoul fel-állítani, mellyet a' Báro Ur magához-is vett, olly fel tétellel, hogy mihellyt a' jövő Augustusban egybe gyűlnek az Erdélyi Statusok, mindjárt közölje azt az ahoz értő, és annak pártfogo hazafiakkal. Ezen említett vélekedésben a' vagyon fel-téve, hogy az itt valo Társóság vitettség a' télre által Erdélybe; én a' Báro Urnak el menetele után közlöttem a' dolgot más Tagokkal-is, és mindnyájon azt mondák, hogy magokis itteni téli Teatromot akar-nak fel-állítani, és bajason hiszik, hogy innen el-mozduljanak; e' mellett az Erdély Ország Gyűlése Augustus végén lévén, az az iránt valo tanátskozás, ide valo levelezés; és a' dolognak egész el-végzése bizonyoson olly sokára menne, hogy a' Teatromnak jó móddal valo fel-állittását igen nehezen lehetne remélni a' jövő télre, és így a' tsak a' fővő tavaszon vagy nyárra ha jo moddal fel-állhatna, 's bizonyoson nem-is elébb. — Erre valo nézt egy gondolatomat bátor-kodom közleni a' Mtgs Urral, melly szerint leg-könnyebben, és sokkal kevesebb költséggel lábra kaphatna a' dolog, mint az említett vélekedése szerint Kelemen Urnak, a' ki költséget 29044 Rft vetette. Ez ebből áll. Kolozsvárott a' Rédei háznál ugy tudom készen vagyon egy hely, mellyben a' Németek játszottanak; ez ha akora készen, hogy egy játékból 150 v. 100 Rft is bé kapjanak fel tévén mint bizonyost azt hogy készen mindenkor játék néző) Ugy 1-szer a' hely iránt valo nehézség háritatnék-el, míg majd a' jövő esztendőben nagyobb és pompásabb Teatrumot lehetne fel-állittatni. 2-szor Az egész télen valo Játékok által még jobban fel-indittának, a' kik meg talám nem egész buzgosággal volnának-is iránta, és ezután sokkal könnyebben lehetne bővebb költségről gondoskodni, mint most láttatlan fejibe

ennyi ezekre Contot tenni. De honnan szerezhetni Játékosokat, ha az itt valo Társóság bé nem mehet? Ebben az a' leg-könnyebb mod: 1-szer Ha az ottan volt Német Társóság igazgatoja tudna Magyarul, ugy ez az ottan valo ifjuságból 2 holnap alatt mindjárt készíthetne jádzokat, mert ittenis így ment az a' dolog — vagy hogy meg jobban lábra kaphassanak, könnyen ki-lehetne tsinálni Msgs Rhadai Pál Ur által mint a' Társoságnak mostani fő-igazgatoja, hogy az itt jádzok közül be mennének az Ország tetszésére 4 régi próbált tagok, a' kiknek segítségek, és ut mutatások által az ujjabbak hamarább gyarapodnának. 2-or Ha sem az ott valo Társóság igazgatoja nem tudna Magyarul, sem innen tagokat nem lehetne bé vitetni, lehetne ugy gondolom vagy az ifjabb Mágnások, vagy más világot látott hazánkiai közül találni olly buzgo indulatut, és abban a' dologban jártost, a' ki a' Gr. Rhadai Pál Ur Példája szerint, mind az ifju Tagok készíttését, mind pedig az egész Társóság gondját, 's igazgatását magára vállolná. Én leg alább annyira betsülem ezt a' dologot, hogy ha olly közel nem volnék sok fáródságomnak tzéljához, a' mint most vagyok, mindjárt örömetst félbe hagynám az orvosi tudományt, és egyedül arra fordítanám magamat, hogy abban gyakorolván magamat, magam lehetnék el-kezdője annyival inkább, hogy mind a' Poësisban valo készülemet, mind pedig természeti hajlandóságom és ha nem közönséges helyen is, de sok ahaz értő emberek jelen létében tett próbáim, nagy könnyebbségemre lennének annak rövid időn valo el-érésére. De szinte késő már, tsak a' világ ítéletére nézve-is arról gondolkoznom.

Kovátsits Urnak munkáit, most el-nem küldhetem, mert az el adott Nyomtatványok árára már vásároltam, 's Tsiki vagy Novák Uraimék által le-is küldém, és akor egyebekről-is bővebben irok. Kovátsits Urnak talám jo lészen vagy Németül vagy Deákul irni, mert nem éppen jól tud magyarul, a' mint a' beszédjéből észre vettem. A' Deák ujjságot már az előtt meg-jelentettem hogy járjon, minek előtte a' levelet vettem. A' mult fél esztendőre pedig már régen ki-fizettem az el-adott Nyomtatványok árából, erre a' fél esztendőre nem lészen késő az Aca-demizáns Deákoktól-is fel-küldeni. A' Szüleim iránt valo tudositást alázatosan köszönöm, és a n... be lehet meg-kivánja hálálni e' béli joságát-is.

A Msgs Urnak
Pesth 23-dik Juli 1792.

alázatos szolgája
Soos Márton.

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-könyvtár kéziratárában.)

1792. augusztus 4. Pest.

Soós Márton, Aranka Györgyhöz.

Méltóságos Ur,
tapasztalt jo Uram!

Tsiki Uram által küldem im ezen Könyveket. 1-szer Corpus Juris Hungariei, a' mostani Diaetai végzésekkal együtt. 2-r a' Bojlean Pulpitussát. 3-or a' Verrest Kelemen Ur Zrinyi Miklossát. 4-r A' Budai Teatromnak három darabját, u. m. A' Szerelem Gyermevét, a' meg bilintsezett Prometheust, és Hunyadi Mátyást. 5-er A' Révai Miklos verseit. 6-or A' szabadságról való futo gondolatokat. 7-er A' Költeményes kolmit. 8-or Kolopátsits Györgynek Más-is igaz Magyarját. 9-er Sztrogh Sámuel Urnak a' Palesztináját egy Levelével együtt. A' Magyar Anekreont meg nem találtam. Ujjsággal udvarolnék, de semmi is nintsen, a' mi a' közönséges Ujjságokban meg nem volna irva. Az én előttem leg kedvesebb ujjság lenne, ha a Magyar Teátromnak felállítását, és annak Erdélyben-is szerentsés folyását hallhatnám. Én alázatos tisztelem mellett továbbrais ajánlom magamat, tapasztalt jo indulatjába, és vagyok

A' Méltóságos Urnak
Pesth 4-dik Aug. 1792.

alázatos szolgálja
Soos Márton

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-könyvtár kéziratárában.)

13.

1792. augusztus 13. Duka,

Soós Márton, Aranka Györgyhöz.

Méltóságos Ur,
Különös tiszteletet érdemlő jo Uram!

A' Mtgs Ur 13-ik 7-ben én hozzám botsáttani méltoztatott Levelit nagy tisztelettel vettem 11-ik 8-ba mert elébb nem lehetett bé mennem. Meg-mutattam én ebből a' Msgs Báronénak mind azokat, mellyeket lehetett, és kívánt ezen nagy szívü Aszszonyiságnak Hazájához, 's al

Mgs Urhoz is valo különös tisztelete, 's mindeneket nagy örömmé 's köszönettel vett Mgodtol.

Hogy a' Mgs Ur az én töllem Mártonnak, a M. Vásrhelyi Petrasko Gergely nevezetű kereskedő Sogorának által adatott Corpus Jurist, a' közelebb volt Diaetai végzésekkal együtt, Révai Miklosnak verseit, a' Szabadságról irt futo gondolatokat, a' Budai Téatromnak három első darabjait, Kolopasitsnak más is igaz Magyarját, 's más munkátskákot (mellyek most hirtelen eszembe nem jutnak) még kezéhez nem vette, azon ugyan tsudálkozom. De minthogy azokat Tsiki Uram előtt adtam kézhez, remélem hogy ugyan Tsiki Uram által utjábais fog igazittodni, hol kellészek keresni.

Az én Munkámot, nem a' Budai Téatrom Gyűjtőis, hanem egy Ujj többnyire Piaristákból álló Társóság fogja világra botsáttani; más darabokkal együtt, Tiszt. Endrődy János Ur vigyázása, és neve alatt.

A' Magyar Téatromi Társaságnak itten egészen vége szakada, mert az itt valo érzéketlen, és a' magok ditsőségeket inkább a' köntösek tzifraságában, és dölfös kevélységeknek telyesítésében, mint a' Haza valóságos boldogságának elő mozdittásában kereső fő Mtgok 's Uri rendek, minden biztatásainak mellett is, segítség nélkül hagyták szegény jo igyekezetű Hazánk fiait; e' mellett nézőiis olly kevesen voltak egy darab időtől, hogy máris a' köntösekre, 's egyéb szükséges készülétekre tett költségeink 1200 v. ezer két száz Rforintokra megyen, mellyeket, ha tsak a' mostani szerte szélyel küldett igen érzékeny panaszolkodo irások meg-fontolására, valamelly collectából ki nem fizetnek mások érettek, ugy a' már meg-szerzett köntösöket, és más készüléteket kell kotya vetýére botsáttani, az irt adosságnak le fizetése végett. Boldogtalan Haza! A' holott tsak ez a' jutalma a' Nemes igyekezetnek. A' mint érttem, egy Kelemen László nevű Tagjok ment bé Erdélybe az előtt három v. négy héttel a' többiek hire nélkül, hogy ottan próbáljon szerentsét. Mire mehet ottanis, éppen nem tudom; Mert magais nem a leg alkalmasabb ember, mind tudományára, mind actiojára, 's a' t-re nézve, hogy egy olly nevezetes szándékok tzélozo ügyes társo-ságot állithasson elé, vagy készithessen; és ha a' volna-is, már talám későn ébredett fel, a' mint a Mtgs Ur Leveléből-is igen könnyen gyanithatom. Én mint erre, mind más tekintetekre nézve nagyon szerettem volna haza fordulni, 's már egészen is készen voltam az utra; De midőn ezen szándékomat ki nyilatkoztattam a' Báronénak, jelentvén, hogy egyszer 's mind Maramarost is meg akarnám tekinteni; olly okokat hozza elé magára nézve, ezen utazásom el-halasztására, hogy hanemha hozzáam valo kegyességeket, sőt (a' mint valóságosabban ditselkedve nevezhetem) barátságokat ha nem el veszteni-is, de leg-alább önként

gyengíteni akartam volna, egyéb képpen lehetetlen volt akaratjának ellent mondani. Itt kell hát mulatnom 9-ig 's egész örömmel mulatok mindenekre nézve, és különöbben azértis, hogy mind több több alkalmatosságom vagyon mind a' világgal esmérkedni, mind pedig ártatlan vallásunkról 's az Erdélyiekről formált némelly balgatog elő ítéleteknek, szovalis, és tselekedettelis valo meg tzáfolására.

Ujságokkal nem kedveskedhetem; Mert miis későre hallunk holmikeket; De ha a' Mgs Ur mind az Erdélyi Tudos Társóság, mind a' Székelyek dolga 's más nevezetes tárgyak mivoltáról méltoztatnék tudositatni, azt nagy köszönettel fogadná

A' Mgs Ur
Dukán, 13-ik 8-br 1792.

alázatos szolgálja
Soos Márton mtk.

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-könyvtár kézírattárában.)

14.

1792. augusztus 26. Duka.
Soos Márton, Aranka Györgyhöz.

Duka 26-dik Aug 1792.

Méltóságos Ur,
tapasztalt jo Uram!

12-dik Aug. én hozzám utasítani méltoztatott Levelét alázatos tisztelettel vett a' mult 24-dik ben, melyből különös érzékenységgel olvasom a' Mlgs Urnak én hozzám érdemem felett valo hajlandóságát. Tsekély az én Mgodért és édes Hazánkért tett fáradozásom, de valósággal egész gyönyörűséggel tselekszem, mind a' kettőért, a' mit tsak tselekedhetem. A' Bánko tzédulátis minden hiba nélkül vettem, és részemről nagy alázatossággal köszönöm. Ki fizettem volna mindjárt belőlle az ujság árát, de más nap sietve kelle Dukára indulnom B. Rudnyánszky Urhoz, és azért mind addig kell haladni, mig a' jövő hetén bé rándulván Pestre, kézhez szolgáltathatom 's nem lészen azért semmi hátra maradás az ujság dolgában. A' Kolosvárrol irando tudositást nagy ohajtással várom, 's bizonyossá tészem arról a' Mlgs Urat, hogy senkiis semmit nem fog azokrol tudni egyebet, hanem tsak

azt a' mit akárkinekis meg lehet mondani. Én különösen szeretném a' Székelyek dolgainak folyását tudni; mert itten igen sok rosszszat beszéllenek a' felől, engemet pedig a' közüllök valo eredetem nagyon figyelmetessé téssen; és nyughatatlanná az ő állapotjuk mivolta iránt.

A' könyveknek számát és neveit Márton nevezetű kereskedőtől küldöttem-el magokkal a' könyvekkel együtt és tudom hogy minden hiba nélkül kézhez fognak szolgáltatni. Megírnám mostis a' Neveket, de siettemben Pesten maradván az arról valo jegyzés, nem tudom mindeniket név szerint; de mihelyt Pestre mehetek, mindjárt arrolis fogom a' Mlgs Urat tudósítani.

A' Magyar Teátrum Társoságnak itten a' Consiliumtolis meg van parantsolva, hogy sehová se mozduljanak, és azért bizonyosan Erdélybe se mehetni bé ha akarnais, hanem azt véghez lehet vinni, hogy a' mint irtam vala, 4 v. 5 személyt ki kérjenek, és ha találának kérni, jo léssen név szerint Filep Istvánt is ki kérni Sehy és Rosa Urakkal együtt; mert ezek valosággal jo játékosok. —

Az Etelkámval meg gyült a' bajam; mert Erdődi János Ur más Rácista társaival együtt egy Teatrom gyűjteménynek ki adására egybe állván, addig mesterkedének, hogy a Báronémnak ok vetlen nékiek kelle engedni; hogy ők nyomtassák ki bizonyos, de én réám nézve nem igen hasznos, feltételek alatt. Jo szívvvel tselekszem én a' Hazáért mindeneket, de hogy mások fáradságával égy néhány Correctorok (Collectorok) gazdagodjanak, azt nem igen jo szívvvel teszem. De most az égyyszer így kell lenni ennekis, mert az ide valo erőszakos alattomba munkálkodo emberekkel nem örömetst akarnék ujjat huzni. Az az égy vigasztalásom van benne, hogy azon tsekélységet ökis igen nagyra betsüllik, és mint remeket úgy fogják mindjárt az első köttetbe világra botsáttani, az arra tett jegyzéseimmel égyütt, 's talám 100 v. 150 nyomtatványt adnak nékernis belőle. —

A' Bároné különös nagy indulattal köszönti a' Mlgs Urat, mint a' kit igen nagyra betsül. Én pedig tapasztalt jo indulatját továbbrais ki kérvén, vagyok

Vázt.

Alázatos szolgálja
Soos Márton.

Méltóságos Aranka György Urnak, az Erdélyi Mlgs Királyi Tábla égyik érdemes Adessorának, alázatos tisztelettel
per Pest, Debretzen

Kolosvár.

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-könyvtár kéziratárában.)

1793. január 23. Pest.

Soós Márton, Aranka Györgyhöz.

Pesth 23-ik Jan. 1793.

Méltóságos Ur,
különösen tisztelt jo Uram!

Mind a' 12-ik x-berben, mind a' 6-ik Janben irni méltozatott Levelet alázatos tisztelettel vettem a' Mtgs Urnak. Hogy az előbbenire való választ mind eddig halogattam, egyedül tsak a' vala az oka, hogy a' már régen említett Etelkának ki jövetelét vártom, mellyetis most már Postán el-küldtettem volna, ha Dosa Gergely Barátomtól éppen tegnap nem vettem volna egy Levelet Bétsből, mellyben igaz, hogy égy néhány nap mulva ide érkezik haza felé szándékozván; és így azon alkalmatossággal mind ezt, mind pedig az irt könyveket éppen jól el-küldhetem, az egész szám adással együtt. A' szüléim meg-látogatásokbanis én hozzám mutatott különös joságát a' Mgs Urnak igen érzékeny szível köszönem, és továbbbrais alázatosan ki-kérem, hogy örvendeztessen a' Mtgs Ur mind engemet, mind kedves Szüleimet ezen soha meg-nem köszönhető jo szívével. A' Huszár Tetstvérem ezen holnap közepén itt menvén által a' Divisioval égyütt, azt ada értésemre, hogy a' hajdoni Feleségével, Pápai 'Susánnával való pere éppen most vagyon a' Királyi Táblán; A' melly perére nézve minden igaz ok nélkül nagyon meg-szomorítatnak vala a' Városi Tanács által a' Szüleink-is. Az egész dolognak az a' veleje, hogy a' Gyermekeket a' Bátyám soha magáénak nem esmérte a' nemis esméri hite le tétéle mellett 's az ellenkező fél-is semmi világos okokkal meg nem mutathatta tőle való szármozását (a' mint az írásokból nyilván ki-tetszik) 's még-is tartására való költséget itéltek számára. Ez engemet sok tekintetekre nézve nagyin illet; Mellyre bá-torkodom alázatosan kérni a' Mgs Urat, méltoztasson velem közlött joságával az erre való ügyeléssel-is meg-tetézni. A' Bátyám katona lévén, még a' pernek el-kezdésétől fogva tudni való dolog, hogy az Atyámnak ezen perbe belé sem kellett volna ereszkedni, hanem a' Regimentre kellett volna bizoni. De ha ugyantsak belé ereszkedett-is, mint érzékeny, de jo tanács adok nélkül lévő Atya, ugyantsak a' Regiment hire nélkül vég képpen égy Törvény szék sem végezhet benne semmit is. Ez okért ugy tartom, nem helytelen dolgot tselekszem, ha azt instalom a' Mtgs Urtól, hogy a' Királyi Táblán lévő Itéllő-biráknak értésére adni méltoztassék Mgod ezen pernek a' maga itéllő széke elejébe lejendő igaztítását. Ugy szollok, mint a' ki hazánk Törvényeit nem érkezvén jól

fel-hányini, nemis tudhatom egyenesen, mit kellessék inkább tselekedni. De Mtgdod jó szíve biztat engemet arról, hogy vagy az irt modon, vagy más Törvényes uton segitteni fog minket e' részben a' Mtgdod szorgalmatossága.

Kovátsis Urnak, hogy kezébe menjen a' Levél, leg könnyebb ut az, ha nékem fog jőni kezembe. A' Deák Ujjáságot, ha nem volna-is Mtgd, mégis jártotta volna ingyenis Spielenberg Ur, oly nagyon betsüli a' Mtgd érdemeit. Ennek igazgatója most Spielenberg Ur; de a' jövő féle esztendőben Pater Koppy, az Estetices Professor Schedius Ur fogják kezekhez venni, a' kiknek mind idejek, mind egyéb tehetségek inkább fogják kedveltetni.

A' Kolosvári Teatrumból éppen ma vettem bőv tudositást egy innen oda ment Filep István nevezetű barátomtól; 's tsak nem ki mondhatatlan örömet okozott az abból értett boldog elé menetelek, és kedves hazánk fiai által példásan lett elő segittése ezen Nemes tzélnak. Az itt valo Társóság-is elég jó lábon vagyon immár, mert némelly Vmegyék nek adakozásokból több vagyon 10 ezer forint fő pénznél. A' fő Igazgatója B. Podmanitzky Consiliarius Ur. A' Kassára a' Pesth Vármegye második Notariussa Szentkirályi László ügyel. A' Játékok Professor Schediustól itéltetnek meg, 's rendeltetnek-el. Tanittonak pedig, az az a' magok veseletekben lévő ut mutatónak Botosovits Ur hagyatott-meg. A' míg már az idő jól ki-nyilik, a' Németeknek által adott Teatrumba játszódnak az üress Napokon, és így már egészen jó lábra van állítva. A' Deputatiok itt-is szüntelen dolgoznak, de még semmit sem lehetett végezni. A' Frantziákkal valo háboru hogy igen szerentsétlen réánk nézve, azt az ujjságok nem merik egyenesen írni; de más Levelekből igen jól tudjuk; Ugy annyira, hogy ha valami reméntelen változás nem történik, félő hogy az egész kereszténység meg zavarodik ez által. Endrődy Ur most-is valami tudositással bátorodik alkalmatlankodni. Ezen ide zárt Leveletskének kézhez szolgáltatását én is alázatosan kikérem.

A' Mtgs Urnak

alázatos szolgálja
Soos Márton sk.

(Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-könyvtár kéziratárában)

KÖSZVÉNYESI VIOLA JÓZSEF

orvosdoktor, moldvai fejedelmi főorvos, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, egyszerű székely szülőkől, 1770. március 15-én, Marosvásárhelyen született. Tanulmányait a marosvásárhelyi ref. kollégiumban kezdi, Pesten folytatja és az orvosi egyetemet 1787-ben Bécsben végzi. A 32 orvos egyike, akit II. József császár, Laudon vezénylete alatt, Temesvárra küld. Belgrád bevétele után ezredorvosnak és a hadikórház parancsnokának nevezetik ki. A békekötés után egy gyalogezredben, majd a József-huszárezred ezredorvosaként működik. A francia háború alatt Olaszországban, 1801-ben Erdélyben szolgál, majd 1807-ben szárnyorvosi minőségben Bukovinába vezényeltetik. 1818-ban az osztrák szolgálatból kilépve, Strudza, moldovai herceg meghívására Jassiba (Jászvárosra) megy, ahol a Spiridon Kórház igazgatását veszi át.

Moldovának 1808-tól 1834-ig tartó zavaros politikai viszonyait és impériumváltakozását átélve, a fejedelemségnek hasznos egészségügyi szolgálatot tesz; ötszöri döghalál és kolerajárvány veszedelmei közt, megfeszített erővel állja meg helyét. Mint az összes moldovai kórházak egészségügyi kormánybiztosa és a fővárosi közkórház főigazgatója, a közegészségügy terén végzett kitűnő és hasznos szolgálataiért, a török szultántól a Nizzan Renddel járó agai méltóságot nyeri, az orosz cártól pedig drága gyűrűt, a pápától a Krisztus Rend lovagkeresztjét, majd az Aranysarkantyú Rend nagykeresztjét kapja, végül az osztrák császár — mert Ausztria konzulását Moldova területén díjtalanul vállalja — a Polgári Arany Érdemkereszttel tünteti ki. 1834-ben, mint állami és fejedelmi orvos, kegyura kíséretében, több hónapot Sztambulban tölt és beutazza az egész török birodalmat. 1837-ben pedig, midőn Mahmud szultán országaiban körutazást tesz, mint a fejedelem követe, annak nevében üdvözlí a török uralkodót. 1838-ban, nagy szervezőképességének adja tanújelét, amikor megalakítja a jassi „Societas Medicinalis et naturae curiosum” című tudóstársaságot.

Hosszas moldovai működése alatt hatalmas vagyonra tesz szert. Moldovában egész falvakat vásárol össze, köztük egy Ledény nevű faluért 10 000 darab aranyat ígérnek, de nem adja. Mindamellett szülővárosáról sem feledkezik meg, mert a marosvásárhelyi kóroda

tőkéjének gyarapítására 500 aranyat juttat; a Magyar Tudományos Akadémia céljaira több ízben jelentős összeggel járul, amely tudományos intézet 1838-ban levelező tagjává választja. Valószínű, hogy bőkezűsége jótéteményeiből még sok más hazai intézményünk is részesül, ha a halál hirtelen el nem ragadja. Meghalt 1858. március 16-án, ledényi birtokán, ahonnan holttestét Jassiba szállítják és ott is temetik el.

Végrendeletét gazdasszonya és gyámleánya eltüntetik s így a hatalmas vagyont ezek öröklik, noha Marosvásárhelyen egyetlen testvére, csizmadia Kerekes Istvánné, Viola Erzsébet, négy gyermekével nyomorban tengődik.

Említettik a moldvai fejedelem számára 1833-ban, német nyelven „Diatetik für einen Regenten, von Dr. J. W. Jassy” címen írt nagyobb műve, melyet még ugyanazon évben, románra fordítva kinyomtatnak. (L. Újabbkori Esmeretek Tára, VI. k. Pest, 1855. 548. l.)

Marosvásárhelyi polgárságára vonatkozó bejegyzés a város 1792-iki lajstromában:

„1-mo Anno 1792 7-a Xb Josephus Viola, chirurgus, filius hujatis Joannis Civis Viola penes depositionem consveti Juramenti in numerum civium cooptatur. Tax Imorporaony hflor 2.40. Perceptor Joannes Balog.”

Viola József — 1835-ben — abból az alkalomból, hogy a pesti tudóstársaság levelező tagjává választja, felhívja a figyelmet a moldvai magyar (csángó) falvak siralmas helyzetére, műveltségének alacsony színvonalára, a magyarság elnemzetlenítése céljából idetelepült olasz papok garázdálkodására és arra a veszélyre, hogy a kormányzat és a keleti egyház következetes politikája oda irányul, miszerint ezt az ősi magyar települést megsemmisítse. Ez az első ilyen irányú vészír, amely megelőzi Koós Ferenc, bukaresti ref. lelkész 1857-ben megjelent cikksorozatát, valamint Veszely Károly, Kovács Ferenc és Imets Károly katolikus papoknak Moldva-Oláhországai utazások c., 1868-ban kiadott könyvét. A pesti tudóstársaság, az elnemzetlenítés ellensúlyozására magyar tankönyveket küld — Viola József költségén — kiosztás végett. Azonban a könyvek

elhelyezését illetőleg bebizonyosodik, hogy az olasz papok a magyar nyelv és kultúra illetén terjesztését gátolják, „kik e hazában lévő magyar ifiakat nem magyar, hanem inkább olá nyelvre tanították.” Viola azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy a megküldött művek, az itteni magyarság „értelméhez számítva” túligényesek, s így pénzpocskelés s hiábavaló erőfeszítés az ilyen próbálkozás. Mert a nép közt élő, vele érző, mindent meglátó és figyelmét mindenre kiterjedő kiváló orvos munkálkodásának színhelyét reálisan festi, amikor írja: „Moldovát egy sötét köde bontá a tudatlanságnak, melyet bizonyos csudálatra méltó tudni nem vágyás még sötétebbé vastagobbá tesz!” A tudóstársasági tagságához megkívántató ön-életleírásában viharos, de eredményekben gazdag pályafutásáról ad számot. A forradalmakkal, járványokkal megtépázott, idegen impériumok jármában vergődő és a balkáni tudatlanság sötétségében botorkáló országban kiépíti az egészségügyi szolgálatot, közkórházakat alapít és a bojárok igájában sínylődő nép számára egyengeti a szociális szervezkedés útját. Utolsó levelében a pesti tudóstársaság gyarapítására felajánlott összeg eljuttatására vonatkozólag kér tudósítást.

1.

1838. január 17. Jassi.

Viola József, Toldi Ferenchez.

Jassy 3/17 Január 1838.

Tekintetes Titoknak Ur!

Miután a' m. T. Társaság engem levelező tagi czimmal meg tisztelni méltóztatott: kötelességemnek tartom az itt létező Magyar Nemzetünk dolgát tudatni. Ugyanis a' sok vitatkozásoknak, mellyek Romáig hatottak, a' lón a' vége, hogy azon Magyar Papokat, kik az egész dolgot védették Ardmin Raphael (mgt. Püspök) zsarnok önkényű hatalma, hivataloktul meg fosztva gyalázatba hagyá a' nép előtt: a' nélkül, hogy a' fel adott vádakrol vizsgálatot tétetett volna: ezek most a' Mitropolitnál tartozkodnak, 's ha segílyt nem nyerendnek ügyökben, vallásukat is meg változandók. Elég siralmas ez szegényekre nézve, 's a' mint szerette ezeket a' nép, igen könnyen követheti a' vallásbanis,

és így nyelvünknekis hitünkkel veszni kell, minthogy már mind olasz Papokat fognak ide küldeni. Azt is hallottam: hogy a' Szion nagyon rott a' moldovai Magyarok 's Papok dolgát: de ha az érkező az előbbeni egenetlenségeket mint ez mostanit velem tapasztalta volna úgy gondolom nem ellenek, hanem a' mellett nyilatkozott volna: mert itt már mindenek előtt tudva van, hogy nem más szüli az egenetlenségeket, mint az olasz Minorita Rend saját haszon lesése. Midőn ezen el hagott ügyet a' T. Társaság bölcs védelmezésére biznám, vagyok a' m. Academiának, és a'

Tekintetes Urnak
(Vett. febr. 13. 1838.)

alázatos szolgája
Viola Josef.

(Az eredeti az MTA kéziratárában.)

2.

1839. április 12. Jassi.

Viola József, Toldi Ferenchez.

Tekintetes Titoknak Ur;
Különös tiszteletű Uram!

Tekintetes Uraságod becses, 's hivatalos Levelére ezennel vagyон szerencsém válaszolni: Én Liedemann Ur két rendbeli Levelében jelet könyveket mind eddig még meg nem kaptam, mihelyst azomban azok érkezendének, az illő helyekre fogom el osztogatni; a' Pestre küldendő árát, melly 22. pengő forint teszi, mind a' mellett az Agentiánál már le tettem; ezekben a' napokban fogok az illető tisztelendő Urakkal is értekeződni az itt található Magyar falukra nézve, szükséges iskolai 's más nemű hivatalos Relatiomat átt küldendém. Egyéb-iránt illő köszönetemet kinyilatkoztatván az erántam mutatott szíveségéért az Atheneum küldetése elrendeltetésével, 's egyszersmind alázatosan ismételvén kérésemet, hogy méltóztatnának velem parantsolni mindenben, mi Tek. Magy. tudós Társaságnak szent célját illeti, telyes tisztelettel vagyok

Tekintetes Uraságodnak
Jassiban Április 12-én 1839.

alázatos Szolgája
Viola József m.k.
Hertzeg belső orvosa.

150. pengő fl. át attam az Aust. Agenturánál, maga Bölts ítélete szerint két részre oszadjon az szegény Atyáncfiainak és az N. M. Tud. Társaság szükségére, ugyan szette az 22 p: fl. az jövődő könyvekért, Liedeman Ur jelentése szerint. Az Papaion iránt csak anyit, hogy Konya Pap Ur még mind Moldovában van szolgálatban, d' Manschvil az Nyámti nevezetű Klostromban meg keresztelkedve. — Hiszem hogy itten mind addig még egy mixta Commissio nem rendeltetik, nyugodalom nem leszen. —

(Vett. maj. 9. 839.)

(Az eredeti az MTA kéziratárában.)

3.

1839. május 30. Jassi.

Viola József, Toldi Ferenchez.

Tekintetes Tudós Társaság,
Nagy érdemű Uraim!

Folyó évi Martiusban költ hozzám intézett igen tisztelt kör levelét a' Tttes Tudós Társaságnak május 15-dikén vettem.

Némely pontjaira ezen tisztelt kör levélnek, de nevezetesen a' 2-dikra, annak idejében szerentsém leszen környül álásossan felelni de mostanában igen ki terjedt foglalatosságaim arra üdőt nem engednek; mer kivévén a' városban lévő nagy praxisomat, hivatalossan fel szollittattam a' kormánytól, az országban levő kórházak és Gyogyszertárok meg vizsgálására, 's így tehát meg fosztattam azon szerentsétől a' leg forrobb akaratom mellett is, illy rövid üdő alatt a' Tekintetes Tudós Társaság ezen tárgy béli kívánságát tellyesithetni.

Hogyha valamelly értekezés jelent volna meg a' mostanában egész Európában uralkodó hümlő végett, tehát igen kérném a' Tttes Todós Társaságot, eztet vélem közleni, ha ne talán a' roszt oltó Materia okozná é? és ha a' legjobb Materiából találatna, abbul nékem küldeni aláza-tossan esedezem, az árát nagy köszönettel meg fizetendem, mert itten is igen nagy mértékben uralkodik ezen veszedelmes nyavalya, a' mely az emberiségnek ezernyi áldozattyában kerül; ki is a' leg mélyebb tisztellettal vagyok

A' Tekintetes Tudós Társaságnak
költ Jásziban Május 30-dikán 839.

alázatos szolgálja
Viola Joseff.

P. S. Azon szempillantásban, a' melyben ezen levelemet a' Postára akartam adni, meg érkeztek könyveim a' hozzá tartozandó eszközökkel együtt, a' melyeket leg nagyobb köszönettel fogadtam, hiszem hogy eddig az ára is mellyet az ide való austriai Agentia által meg küldöttem, el érkeztetett. Rövid idő mulva környül álásossabban leszen szerentsém irni.

Jassy. — A m. Tud. Társ. tagjától Jászvárosbol.

Tekintetes Schedel Ferencz Urnak, Orvos Dr: Szemorvoslás Mestere, a' pesti m: Kir: Egyetemnél Orvosi Kar 's a' berlini Kritikai egyesület társa etc. Tek: Magyar tudos Társaság Titoknokának, különös tisztelettel

Hivatalbol — Pesten — magyar országh.

(Vett. jun. 20. 1839.)

(Az eredeti az MTA kéziratárában.)

4.

1839. julius 18. Jassi.

Viola József, Toldi Ferenchez.

Tekintetes orvos Doctor és Titoknok Ur!

Nem érdektelen részvétlenség a' magyar tudományosságnak előre haladása aránt, nyomo körülmények azok, mik az alolirtat forron érzett honfi kötelességétől — élte hasznosabb tapasztalásait a' honni Tudományosság fölkenntjeivel nemzete hasznára közölhetni — eddig elő el tartoztatták. — Mindenütt, de kivált lakta földemen a' valoban sinlődő emberiség' léte könnyebbitésébe fáradozo hivatalom terjedelmesebb volna, legfeszültebb munkálkodásaimnak utolso perczét is szigoru fös-vénységgel kívánnya magának annális inkább, mivel ez egy serdülő haza, hol ezer keblek munkálkodnak a' meg alvo népet a' szép, magoss és nagy érzésére, értésére ébreszteni. — Ily körülményei között tisztelte az alolirt a' Magyar Tudos Társaságnak idei Mártiusba tölt, de csak Junius vége felé vett körlevelét, melyre köteles válaszom ezekben vagyok szerencsés meg tenni:

I. Midőn egy nemzet érezvén magába hiányát a' miveltségnek, látni, tudni iparkodik, mi lehet körülte érdekes, mint az ipar kezdete? ez pedig bármily nagyszerű légyen is, érdekest nyomost csak idővel teremhet. Moldovát egy sötét köde bontá a' tudatlanságnak, melyet bizonyos csudálatra méltó tudni nem vágyás még sötétebbé, vastagobbá tesz vala. Világító csillagként tűnt elő e' szerencsés honn mostani Fe-

jedelme, ki fejedelmileg pazaron szort aranyot, szort kegyet csak hogy nyithasson keblet, szemet a' Nemzetnél, áldás követi a' nemesen érző Fejedelem boldogító intézeteit, de azokat mégis csak idő képes meg érteni, az ide való sajto az imádságos könyvek nyomtatásán kívül csupán az elemi könyvek egy az Allgemeine Zeitung rovásán élő hírlap, 's az ugy nevezett Buletin kiadásával foglalatos 20-dik még azomban reménlheti e' részbenis gazdag Jövendőt.

II. Számos, a' leg zajongobb világ lármái között le élt esztendőkről saját és a' tudományosság érdekében számot adhatni a' hátramaradoknak kivált a' fönt említett körülmények között egy kevés időt kíván, melyet meg nyervén e' részbenis a' fölszolitásnak eleget téendek.

III. E' pontra észrevételeim nincsenek.

IV. Körülményeimhez képest igyekezni fogok az ezen pont alatt tett fölszolitásoknak meg felelni.

Ohajtanék nyugtatványt, vagy legalább tudositást a' moldovai magyar oskolák számára küldött könyvek árra felől, melyet az alolirt az osztriai cs. k. Agentia uttyán a' m. T. Társaság pénztára számára ki fizetett, valamint szintén azon pénz felőlis, melyet csak ugyan ezen az uton a' pesti szerencsétlenek, 's a' m. T. Társaságnak költségei fedezésére föl küldött vala. — Ez előtt is, de kivált az imint érdekelt könyvek' ide érkezésekor fájdalmosan tapasztaltam, hogy a' moldovai születésű papok a' magyar nyelv terjedésének elő mozdíttásába inkább győzhetetlen akadályok, kik e' hazában lévő magyar ifiakat nem magyar, hanem inkább olá nyelvre taníttják, hihető az olaszoknak édes nemzetünk iránti elége ösmeretes gyűlölségéből, ezek a' számukra küldött könyveketis vonakodának ált venni, melyeknek vétele és hozatala árrát én tulajdonombol csupán azért fizettem ki, nehogy a' vissza küldéssel a' m. T. Társaság pénztára költséget szenvedjen. — De nem is voltak azok az idevalo magyar Közönség értelméhez számítva, még igenis távol vagyon attol, hogy történeti, vagy bölcselkedési darabokat olvashasson, jövendőre irhatom, hogy az olasz papok ezután sem akarnak magyar könyveket ált venni, ezért azoknak le küldése csak a' pénztárt terhelné. — Az ezen könyvekkel le küldött Irományok a' m. T. Társaság Névkönyvét ki véve — a' mely nem képzelem hol elmaradtott — hiba nélkül le érkezének hozzám. Barátságos tisztelettel maradtam

A' Tekintetes orvos Doctor és Titoknok Urnak alázatos szolgálja
Jászvásár Julius 18-án 839.

Viola Joseff.

A' m. T. Társaság Titokró!ához.
(Vett. jul. 31. 1839.)

(Az eredeti az MTA kéziratárában.)

1840. augusztus 12. Jassi.

Viola József, Toldi Ferenchez.

A' nemes magyar Tudos Társasághoz!

Idei Julius 8-rol költ, de csak e' jelen ho' 7-én tisztelt böcses föl szolittására a' n. m. Tudos Társaságnak szerencsés az alolirt köteles válaszát e' következőekben meg tenni:

Az elsőre: Alolirt született Erdélynek Maros Vásárhely nevü sz. k. várossában 770-ik év Martiussa' 15-én. Szülőitől sorsukhozi nevelése kezdetét csak ugyan a' m. Vásárhelyi elemi iskolákban nyeré, honnan a' pesti Gymnáziumban által vitetvén, a' magy hon' fő várossa ada iskolai felsőbb műveltséget, 's alkalmat az orvosi tudomány' tanulását ottan meg kezdhetni, melyet a' Bécsi Jo'sef orvosi Intézetben, az emlékezetes Dr. Brámbella alatt 787-be végezett, és egy volt azon 32 orvosok közül, kiket boldogult Jo'sefünk az akkorában folyt török háboruban Laudon vezérsege alá Tömösvárra le küldött. Ekkori helyezete mint fő orvos a' Belgrád be vétele östvéjén ezredesi orvossá emeltetett, 's a' hadi kórház' egy részét nyeré munkálkodása' mezejéül, mely a' béke meg kötése után előbb az „Orosz” nevet viselő gyalog- azután a' „Jo'sef” huszár-ezredek' orvosi hivatalokkal cseréltetett fel. A' franczia háboru' ki ütése ugyan ujbol az „Orosz” ezrednél találta, de csak nem sokára a' nagy hadi kórház egyik részének gondviselésével terhelé, melyet a' harcz szerencse' gyakori változása között ki álva a' nevezetes olasz vár ostromát is, töbnyire mindig az olasz földön telyesített, még 801-be az erdélyben tanyázo tartalék sereghez rendeltetvén ideiglen a' szárny orvosi szolgálat vitelével meg bízott, honnan 807-be a' Bukovinában egyben sereglett 1-ő osztály szárnyorvosává tétetett, mely hivatalát 808-ba föl mondván, búcsut vett az osztirai szolgálattól, 's követvén az akkori orosz kormány alatt fön állott moldvai Triumvirek Sturza Sándor és Gergely, és Cántacuzeno fordáki Herczegek meg hívását Moldvának Jássy fő várossában a' sz. Spiridon nevü kórház felügyelését válalá' magára, mely hivatallal, minekutánna az alolirt fejedelmi megbízásból moldvai más városokban is kórházokat álitott, minden országban található kórházok, és egésségi intézetek' kormányzosága kötött egyben, 's az alolirtnak a' fejedelemségbeli egésségi Biztosság' elnökévé lett kineveztetése alkalmával parancsai alá adatott, meg bi-

zatván egyszersmind a' Fő Város rendes orvosi hivatalávalis. — Nem volt Moldvának zavarosabb politikai állása soha, mint 808-tól-834; e' rövid idő alatt öt vajda emelkedett, 's bukott a' thronrol, hol a' török, hol az orosz, hol a' két rendbeli lázadás hajtá ki őket országokból, 's mind ezen különböző erők kényuralkodása alatt több évekig nyögött a' haza — különböző elvű, geniuszu, 's egymásnak mindig ellen szegzett erők szapora változása alatt ezen 26 évig ötszöri döghalál, — melyek felől a' szomszéd tartományokkal levelezni, az osztriai kormány az alolirtat bizá meg, — továbbá a' cholera veszedelmei között alolirt mindig a' Státus fő orvosi szolgálattýában, egy és ugyan az hatás körrel álla fenn ott, hol előre számolást e' honnban bár mi rövid időre is senki magának nem ígérhete. Azon szolgálatokat, melyeket alolirt e' honnak az Ypsilandi lázadásra következett török el foglalás ideje alatt tett, a' honn a' keleti nemesség nagy Ágá rangjával, az Oroszok Czárja a' 829/30-iki döghalálkor az orosz hadak korházai' föl állítását személyesen egy drága gyűrűvel, a' török a' neki tett szolgálatit a' Nisán rendel, a' romai udvar előbb a' Christus rend lóvagi, azután az arany sarkantyú rend nagy keresztével, végre az Ypsilandi lázadás egy hálálkozó Irománnyal méltánylá el ösmerésre. Osztria is tekintetbe vevé azon szolgálatokat, melyeket alolirt 786-tól — 809-ig mint hadi orvos, azután pedig mint rendes orvossa a' moldva-osztriai Agentiának minden jutalom nélkül tett és téssen e' jelenig, 's megtisztelé ötet a' polgári arany érdem pénzzel. — 1834-ben mint státus és ujból kinevezett fejedelmi orvos el kíséré kegyurát Stambulba, 's több hókat töltött a' török földön utazásában, melyek után 837-be, midőn Mahmed Szultán birodalmait be utazá, küldötje volt Moldvának e' halhatatlan Fejedelem üdvözlésére Szilisztriába. — Azon társaság, mely 833-olta Jassyban „Societas medicinalis et Naturae Curiosorum” czim alatt fönn áll, egy alapítóját az alolirtban tonálta. — Mindezen hivatalok' és meg tiszteltetések' birtokába tölté az alolirt az idén orvoskodása 53-ik évét, 's szándéka mentől előbb hátra lévő napjait — nem tekintve a' Moldovába szerzett falvait — szülötte honnában második neje, 's ettőlí egyetlen lánkáját karjuk között nyugalomba le élni.

A' másodikra: élte s huzamos munkálkodása zavaros nyugtalan éveiben, képtelen volt alolirt tapasztalásai gyümölcsseit le írva közre bocsátani, ez okból tölle nagyobb munkák ki adva nem léteznek. Egy 192 lapokból álló 833-ba német nyelven a' Fejedelem számára irt „Diatatik — für einen Regenten — von Dr J. W. — Jassy 833.” még azon évben olá nyelven nyomtatott ki, ezen kívül vannak alolirtnak orvoskodása éve alatt tett Jegyzékei azon O: szerekelegyítve használásáról, melyek az alolirt nevezetesebb orvoslásában hathatos erővel birni be bizonyul-

tak, melyekből egykorra — habár a' sok oldalú elfoglaltatás miatt későbbre is — egy hasznos „Barát a' fiatal Orvosok számára” készülend.
Jásy Augustus 12-én 840.

a' magyar Tudos Társaság Levelezője
Dr. Viola Joseff.

(Az eredeti az MTA kéziratárában.)

6.

1842. november 20. Jassi.

Viola József, Toldi Ferenchez.

A' nemes tudos társasághoz!

Jászvásár November 20-án 842.

Fájdalom a' körülményeket, melyek a' hírüml adott nagy Gyűlésrei meg jelenhetéstől gyengélkedő egészségem és a' tudositás meg késése mián tiltanak — általyába méltán csudálkozom, hogy a' nemes Társaság ez évben küldött négy rendbéli leveleimről bár csak emlékezetet tenni nem kegyeskedik, midőn egyikével azoknak némű érdekes irományokat, másikkával pedig egy tehetségemhez szabott pénzbeli ajánlatot a' Társaság tőkéjének nevelésére küldeni szerencsém vala. Ez utobbi pontra nézve ezennel ujítottam akkor tett ajánlatomat, kérvén kegyeskednének nekem a' biztosabb utat ki jelelni, mellyen az ajánlott összevet bátorságon Pestre küldeni képes lehessen. Vagyok

kész köteles szolgáljak
Nagy Postelnik és Vitéz
Viola Josef.

(Az eredeti az MTA kéziratárában.)

HOMORÓDALMÁSI BARRA ISTVÁN

orvosdoktor, hasonnevű orvos fia, született 1770-ben Kolozsváron, ahol hihetőleg a ref. főiskola elvégzése után Bécsben szerzi orvosi diplomáját. 30 évig Kolozsvár város rendes orvosa, valamint megalapítója és igazgató-főorvosa a városi kórháznak. Népszerű és

keresett orvosa Kolozsvár és környékének, lelkes ápolója a város társadalmi és kultúréletének. 1825. január 5-én Kolozsváron, 55 éves korában halt meg. Neje: Mauksch Jozéfa. Fia: Imre (1799—1854) szintén jeles orvos Kolozsváron, kivel a család fiágon kihal.

† 1825. január 7. — 55. é. k. Kolozsváron

Barra István (homoródalmási) orvosdoktor gyászjelentése :

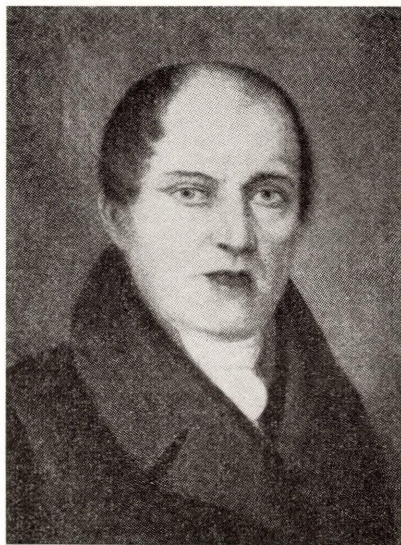
Szomoru Jelentés!

Nagyon ingadozó lévén életünk, 's változó egységünk, több mint felebaráti szeretet az, a' mi elrémít és megdobbant, midőn az Orvost közülünk kihalni szemléljük. Elkésérrít egyfelől a' felébredt háládatossági érzés, látván elhalni azt ki által gyógyulást, 's további életet nyertünk; rémitve borong másfelől képzeletünkben a' félelmetes jövőendő, 's midőn Védő nélkül láttuk magunkat, elcsüggedt elmével haladunk avval szembe. Mind ezen érzéseket egyszerre ébresté-fel bennünk ezen Nemes Város egyik Orvos-Doctora, már néhai Homorod-Almási Tekintetes BARRA ISTVÁN Ur' véletlen halála, ki ezen folyó 1825-dik Esztendő első Hónapja' 7-dik napján délutánni egy óraker nagybecses életét, annak csak 55-dik esztendejében gutta-ütés által bévégezé Kedves Hitvesse' Tekintetes Mauksch Jo'séfa Aszszonynak, négy életben lévő gyermekeinek, úgy kedves Vejének, 's Unokájának, és két mostoha Leányainak, a' kiket, mint tulajdonait úgy szeretett, egy életben lévő kedves Testvérének, számos Atyafiaknak, Barátoknak, Jóakaróknak, és Tisztelőknak méjj bánattyára. Nem csak ezen Nemes Város, melynek 30. esztendőök alatt rendes Orvossa vala, hanem az egész Haza esméri az ő érdemeit. Méltán sirattyák Őt Nagyok és Kicsinek egyaránt; különösön pedig az itteni Korház, melynek felállításától fogva első Orvosi Igazgatója, és csak nem atyai Dajkálója volt. Meghidegedett tetemei folyó Hónap 9-kén délutánni 3 óraker maga belső Közép-Utszai Házától egy mellette tartandó fohászkodás, és énekszó mellett a' közönséges temetőbe a' nyugalomra kísértetnek; utolsó és bővebb tisztességtétele a' jövő Hónap' elejére halasztván, mely annak idejében hirül adatik. Mely illetén szomoru tisztességtételen, hogy minden Renden és Karban lévők megjelenni méltóztassanak, ne terheltessenek, egész tisztelettel, és szomoruán kéretnek.

(Nyomtatvány a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

MADÉFALVI FERENTZI JÓZSEF

orvosdoktor, protomedikus, született Csikmadéfalván, 1771-ben. Tanulmányairól adatok hiányában csak feltételezzük, hogy a székelyudvarhelyi vagy a nagyenyedi ref. kollégiumokból kiindulva megy

Ferentzi József
(1771—1836)

Olajfestmény a család birtokában

külföldi egyetemekre. Kolozsvári letelepedéséről és ottani orvosi gyakorlatáról először 1796-ban találunk adatokat. Magánorvosi működése mellett, a kolozsvári Karolina Országos Kórházban is gyakorlatot folytat. Keresett orvos hírében áll, amennyiben felkészült ségére és megbecsültetésére jellemző, hogy a kiváló orvosdinasztia harmadik generációjának képviselője. A jeles Pataki Sámuel halála után három évre, 1827-ben az „erdélyi nagyfejedelemség” főor-

vosává (Protomedicus Transilvaniae) neveztetik ki, s mint ilyen az orvos-sebészi tanintézet (Institutum Medico-Chirurgicum) elnöke és a Karolina Kórház igazgatója. 1836. augusztus 28-án Kolozsváron, 65 éves korában halt meg.

A Bugát Pál és Schedel Ferenc szerkesztésében kiadott első magyar orvosi szaklap, a Magyar Orvosi Társaság terjesztését vállalja Ferentzi József, aki a protomedikus-sága alá tartozó diplomás orvosokat, a kolozsvári orvos-sebészi tanintézet tanárait, valamint az itt képesítőt nyert sebészorvosokat, sőt a nemes borbélycéheket is beszervezi a szaklap előfizetésére. Ennek mellékletével érdekes névsort kapunk az 1831—33. években fungáló, az erdélyországi protomedikus-i hivatal fennhatósága alá tartozó, hivatalos tisztségeket betöltő orvosdoktorokról és egyéb orvosi funkcióra képesített egyégekről.

1.

1831. május 1. Kolozsvár.

Ferentzi József, Bugát Pálhoz és Toldi Ferenchez.

Medicinae Doctor Bugát Pál és Schedel Ferentz Uraknak.

Örömmel értettem az Urak' barátságos megtalálásából 's az mellé foglalt Jelentésből a' Magyar Orvosi Társaság közre-botsátását. Ezen köz hasznu munka' elősegítése végett megszólítottam előfizetésre az Erdélyieket; kik közzül, mint nevek' feljegyzése mutatja, 24-én előre kész pénzt fizettek, és 13-án még várandók. A' valósággal befizetett kész pénzt olly kinyilatkoztatással és kéréssel küldöm ezen váltó levél' erejénél fogva az Uraknak, hogy az Orvosi Társaság erre az esztendőre az Előfizetőknek három hónaponként megküldeni, a' még bévárandók számára is talám exemplárokat további tudósításomig megtartani, ne terheltesse nek. Én az előfizetés' könnyítésére egyintéztem a' dolgot, hogy a' pénzt magam küldöm fel ingyen postai költség nélkül, 's mikor ide hozzám eljönnek a' munka darabjai, azokatis innen az előfizetőknek ingyen küldöm kezekbe. Mellyokból az Urakatis barátságoson kérem, hogy a' háromhónapi leküldések alkalmatosságával ne a' költséges postát, hanem más oltsó, de egészen bizonyos és nem késedelmes alkalmatosságot válasszák; ide Kolosvárra ugy is szüntelen van alkalmatosság. Továbbá pedig a' mint én jövőndőre is igyekezni fogom az illetőket figyelmetesekké tenni az előfizetésre, ugy bizonyost sem az elő-

fizetők számára nem ígérhetek, sem az előfizetett Summát magam nem küldöm fel, vagy pedig a' munkát nem szolgáltatom kézbe, hanem mind ezt az előfizetők' kedvére és választására bízom. Barátságokba ajánlott továbbra is maradtam

Doctor Uraknak

Kolosváron Május' 1-sőjén 831.

engedelmes Szolgájok

Ferentzi József.

Protomedicus.

Az Orvosi Tárra 1831-k esztendőre előre fizettek:

1. Ferentzi József Erdélyi Protomedicus.
2. MDoctor Váradi Samuel N. Alsó Fejér Vármegye' Physicussa.
3. MD. Baritz János az Enyedi Ref. Kollegyomban Professor.
4. Kinisi Mihály N. Küküllő Vármegye rendes Seborvosa.
5. Koller György N. Hunyad Vármegye Seborvossa.
6. MDoctor Borosnyai János N. Fagaras Vidéke Physicussa.
7. Vas József N. Udvarhelyi Szék' Seborvossa.
8. MDoctor Kis Mihály Besztercze Várossa és Vidéke Physicussa.
9. MDoctor Plecker János Brassóban.
10. MDoctor Gajzágó Lukács Szamosujvári Physicus.
11. MD. Verzár János Szamosujváron.
12. Lakatos György Cameralis Seborvos Abrudbányán.
13. Chirurgiae Mgtr. Farkas Ignátz Erzsébetvárosi Physicus.
14. MDoctor Idősb Kovács Antal Maros-Vásárhelyen.
15. MD. Judenhoffer Mihály Szemorvoslás Tanítója Kolosvárt.
16. MDoctor Szöts József N. Kolos Vármegye' Physicussa.
17. Pfenningsdorf Antal Chirurgiae Mgtr. Kolosvárt.
18. Nagy János N. Kolosvár Várossa rendes Seborvossa.
19. MD. Intze Mihály Károlyvári Physicus.
20. a' Maros Vásárhelyi N. Borbély Czéh.
21. a' Deesi N. Borbély Czéh.
22. a' Nagy Enyedi N. Borbély Czéh.
23. a' Kolosvári N. Borbély Czéh.
24. a' Károlyvári N. Borbély Czéh.

Várandók:

1. Schmidt Antal N. Közép Szolnok Vármegye' Seborvossa.
2. Fodor András N. Hunyad Vármegye Physicussa MDoctor.
3. Dobolli József N. Zaránd Vármegye' Seborvossa.
4. MDoctor Szoboszlai József Brassóban.
5. MDoctor Szöts Samuel Kézdi Vásárhelyen.

6. MD. Hankó József Déván.
7. Csiki József N. Csik Szék' Seborvossa.
8. a' Zilahi N. Borbély Czéh.
9. a' Beszterczei N. Borbély Czéh.
10. a' Szászvárosi N. Borbély Czéh.
11. a' Szebeni N. Borbély Czéh.
12. a' Meggyesi N. Borbély Czéh.
13. a' Brassai N. Borbély Czéh.

(Az eredeti az MTA kéziratárában.)

2.

1833. február 18. Kolosvár.

Ferentzi József, Bugát Pálhoz és Toldi Ferenchez.

Tekintetes Professor Urak!

Follyó Esztendő Januarius 2-kán a' Tkts Uraknak hozzám intézett Leveleket tisztelettel vettem. — Meg vallom mind e' mái napig az Orvosi-Tárra nézve az Erdélyi Orvosokat fel nem szolítottam, nem mint ha az Orvosi Tárnak a' Magyar Orvosokra nézve el kerülhetetlen, és valódi hasznát, úgy szintén a' Tkts Uraknak eléggé meg nem köszönhető abbéli fáradhatatlan szorgalmát el ne ösmerném, hanem kívánnám az Orvosokat arra szoktatni, hogy az irt munka meg szerzésére ön-indulatból törekedjenek. Minek előtte tehát e' tárgyban lépést tennék, kérem a' tekintetes Urakat, méltóztassanak azon Erdélyi Orvosok vagy Sebészi Egyetemek neveit, a' kik az Orvosi Tár-ra eddig elő praenumeráltak, velem hová hamarább közleni.

A' Kolosvári Orvosok, a' kik az Orvosi Tárt ohajtyák, és általam magoknak meg hozatni kívánnák név szerint a' következők:

1. Dr. Ferentzi József Fő Orvos Kolosvár.
2. — Judenhoffer Mihály szem Orvos és Professor Kolosvár.
3. — Szöts József kor-ház Physicussa, Kolosvár.
4. — Barra Imreh Kolosvár Physicussa Kolosvár.
5. — Pataki Dániel — — — — — Kolosvár.
6. Sebész Jenningsdorfer Antal segéd Professor Kolosvár.
7. A' Kolosvári Sebészi Egyetem Kolosvár.
8. Vég János Kolos Vármegyei Sebész Bánfi-Hunyad.

Ezeknek az Orvosi Tárt meg küldeni kérem. Én pedig az illő taxát rövid időn, és egyszerre fel küldeni el nem mulatom.

Sebész Vég János számára a' közelebb le follyt Esztendőben meg hozatta vala magának általam az első esztendei Orvosi Tárt is, ennek árra öt pengő forintokban, mivel nem postán jött, nállam vagyon; a' többekkel együtt ez is fel fog küldettni.

Óhajtanám tudni, hogy a' Tkts Urak Dr. Kováts Antal praenumeratiojának a' mult esztendőről nyomába jöhettek-é?

Teljes tisztelettel maradok

A' Tkts Uraknak

Kolosvár Febr. 18-kán 833.

alázatos szolgálja

Ferentzi József mtk.

erdélyi Fő Orvos.

(Az eredeti az MTA kéziratárában.)

KÉZDISZENTLELEKI KOVÁTS ANTAL

ifjabb, orvosdoktor, városi fizikus születési és tanulmányi adatai ismeretlenek. Erre vonatkozólag mindössze doktor Szotyorinak, egyik 1824. május 18-án kelt, Teleki Mihályhoz intézett levelében idézettekre utalhatunk, mely szerint „az ifjú Kováts, — ki hajdon feslett életű fejr néppel Bétsből el-szökött, stipendiumától megfosztatott, — mint jól tudják a Catholicusok!” Ez az indiszkrét közlés azonban a kisebbségben levő katolikusok előretörése miatt, a város fizikusi hivatal elnyerése körüli vetélkedés lázában fogant meg. Mégis a „tudatlanságáról esméretes” ifjú Kováts orvosi érdemeiért az Arany Érdemjellel kitüntetve ékeskedik. Rokoni kapcsolatai a a hasonlónevű, idősebb pályatársával sem kimutatható. Végrendeletében 1000 Ft alapítvánnyal járul a marosvásárhelyi róm. kat. tanoda céljaira. Meghalt Marosvásárhelyen, 1835. március 27-én. Neje: Leykum Anna, † Marosvásárhelyen, 1838. jún. 26. Gyermekei: Gyula és Fány.

1.

1826. augusztus 16. Marosvásárhely.

Ifj. Kováts Antal, Simén Elekhez.

Méltóságos Ur!

Tisztelt Leveléből úgy értettem, hogy a' köhögés mellett forrósá-
gai is járnak, erre nézve jónak és szükségesnek is tartom, hogy a' Mlgs
Ur feküdjék heverészen, így az forróságis gyenge izzadogálással jobban
és hamarabb mulik, és az köhögésis inkább enged, a' flegma jobban
meg érik, inkább takarodik, — mellyeknek elő-mozdittására

Küldök: 1-o Egy Skatuljátskában port, ebből két óránként jó leszen
egy kisebb kávé kalánét venni Herbatheában.

2-o Küldök Herbatheának valót, ebből egy evő kalánnét egy nagy
fertályos tsuporban jól meg főzvé, le szűrvé, iszik tisztánis a' port
után belőlle melegen.

3-o Küldök egy kis üvegetske Julepet, a' köhögésben mikor inkább
alkalmatlankodik, kivált szárazon, két kávé kalánnét vellegetni nap-
jában többször.

4-o Kámforos Liminentumat, ezzel a' mejjit estve reggel meleg
kézzel meg mázolni.

Ezekből jó Diaeta mellett reménlem, hogy a' Mlgs Ur lassankint a'
forróságtól és köhögéstől meg menekedik, a' mellyet kívánokis Szi-
vemből lévén

A' Méltóságos Urnak

M. Vásárhely 16-k 8br 826.

alázatos szolgálja

ifj. Dr. Kováts Antal.

Egy közönséges köhögés orvoslása módgya.

Sárdi Méltóságos Simén Elek Urnak alázatos tisztelettel —

D. Sz. Márton.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

1827. december 1. Marosvásárhely.

Ifj. Kováts Antal, Simén Elekhez.

Nagyságos Uram!

Az Ürmöst, 's Ó bort alázatosan köszönöm, — az Isten áldja meg
Nsgodat érette. Vagyok alázatos tisztelettel

Nagyságodnak

M. Vásárhely 1-a December 1827.

alázatos szolgálja

Ifj. Dr. Kováts Antal.

Méltóságos Üdösb Simén Elek Ur elő Nsgnk alázatos tisztelettel —
D. Szt. Márton.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

† 1835. március 27. Marosvásárhelyen

Ifj. Kováts Antal (kézdiszentléleki) orvosdoktor sírírata a marosvásárhelyi róm. kat. temetőben.

Itt nyugszanak egy sírban

Kézdi Szent Léleki KOVÁTS ANTAL orvos tudor, egy koron Maros Vásárhely sz. k. Város arany érdem jellel diszitett főorvosa, meg halt 1835-iki Martius 27-én

és neje LEYKUM ANNA meg halt 1838-k Junius 26-án.

Hogy kiket egybe fűzött az élet, a' halál se szakítsa szét.

Az örökre elfelethetetlen gyöngéd szeretetű szülőknek hálás gyermekei: Gyula és Fány.

BÉLTEKI NAGY ZSIGMOND

orvosdoktor, Marossszék főorvosa, született 1786. október 12-én, Marosvásárhelyen, ugyanott végzi a református kollégiumot, majd 1818-ban, Bécsből orvosi diplomával tér haza. Nemes szívű emberbarát, a társadalomban köztiszteltebben álló lelkes férfiú. Mint megyei orvos nagy kiterjedésű gyakorlatot folytat különösen a környező községek birtokos családai között. A szegények orvosa. 1834. augusztus 24-től 1859. április 29-ig a marosvásárhelyi ref. kollégium egyik algondnoki tisztét tölti be. Természettudományi cikkei ismereteseek a Vasárnapi Újság 1857—58. évfolyamaiban. Meghalt 1869. április 29-én, Marosvásárhelyen, 72 éves korában. Neje: Bányai Krisztina meghalt 1871. január 10. 68. éves korában. Gyermekei: János (szintén orvos, aki 1862. május 29-én tragikus szerencsétlenség áldozata), Ferenc és Pál.

Nyilvántartott művei:

1. Dissertatio inaug. medica sistens conspectum systematico-practicum aquarum mineralium Transylvaniae indigenarium. Vindobonae, 1818.

2. Erdély historiájának rövid átnézete. Marosvásárhely, 1837.

3. Vetést pusztító rovarok. Pest, 1857.

1838. április 5. Marosvásárhely.

Bélteki Nagy Zsigmond, Simén Elekhez.

Méltóságos Ur!

A' közelebb rendelt orvosságoknak használatát még bátor vagyok a' Méltóságos Aszszonynak ajállani. Az orr sebességére nézve pedig küldök most egy kevés irat, melyel a' sebet minden nap kéttzer háromszor kezegetni kell. Errevalo nézt jobbnak láttam még is a' praescriptiot ide zárva el küldeni, mint magát a' fenn irt irat: mert ott abba pillanatban készítettik.

A' borokat vettem és alázatosan köszönöm. A' boutelliákba lévőeknek igazi Schampáner izek van, és nagyon excellens borok minden kétségen kívül. Orvosi erejére nézve előre is annyit irhatok, hogy annak az érző inakat nagyon penetralta, és fel vidámito erejek van, 's a' belső részek dugulásaiba is, ha gyuladás nintsen, igen jó solvens portéka, 's egyszer 's mind erőssítő. Az edesebb ízű az Aszszonyoknak inkább való, a' másik a' férfiaknak. Kupája mindeniknek meg ér levissimo calculo egy Rfirt váltóba. Azt gondolom rolla, hogy ha több esztendőket tartodik, el vesztí ezt a' kedves izét, és erősebb, spiritusosabb leszsz; és akkor nem leszsz jó betegnek, hanem tsak mészárosoknak.

Az 4 üveg aszszuszóló bor közül tsak egy volt jó, tudni illik az 1833-ik esztendőbe termett Széplaki aszszuszóló bor; a' többi 3 nem sokat ér.

A' boutelliabéliekről még azt mondom, hogy azokból oly derék Schampánert lehetne tsináltatni, hogy a' frantzia országi sem lenne elébb való. A' tsinálás által pedig oly ingrekéntek jönnek belé, melyek az egésségnek éppen nem ártanak. Alázatosan köszönöm a' Mlgs Ur grátziáját. A' ki méjij tszítelettel vagyok

A' Méltóságos Urnak

alázatos szolgálja

M.Vásárhelyen Aprill 5-ikén 1838,

Dr *Bélteki.*

Méltóságos Idősb Simén Elek Urnak alázatos tszítelettel — D. Sz. Mártonba.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

† 1859. április 29. — 74 é. k. Marosvásárhelyen

Béltéki Nagy Zsigmond orvosdoktor gyászjelentése.

Megrendült kebelrel hozzuk köztudomásra köztisztelőben álló orvos tudor BÉLTEKI NAGY ZSIGMOND-nak oly hirtelen április 29-én történt halálát. 74 évre terjedő aggkora — daczára azon erőtelességnek, mely velünk szeretteivel még számos évek túlélését reménylített — nem tudta ellenállani az őt akkora erővel megtámadó tüdő szélhűdésnek.

Leverő fájdalomunkban jól esik egy pillanatot vetnünk a dicsőült multjára, jól esik, mint gondos családátját szerettei —, mint köztisztelőben álló megyei orvost az emberiség érdekében működve látni őt, jól esik lelkének kitűnő erényein: a munka bíró tevékenységen, a páratlan rendszeretesen legeltetni elborult szemeinket. Ezen kitűnő s őt mindenek felett jellemző erényeinek köszönhető dicsőültünk a helybeli ev. ref. Főiskolában algondnokká lett választását, mely intézetnek ügyeit tevékenységével hathatósan előmozdította, s az utolsó perczekig szívén hordozta.

De legyenek bár mily számosak érdemei, — mint a csillagok ezrei, nem képesek az éjféli homályát eloszlatni — úgy ezek is képtelenek arra, hogy bánatunk éjjelét földerítsék, annyival inkább, mert felhőtakaróként borul lelkünkre a gondolat: hogy ő, ki soknak élete megmentésével annyi családot örvendeztetett meg, csak saját családját nem tudta megörvendeztetni.

Jertek rokoni, baráti és tisztelői a dicsőültnek, mondjatok áldást földi maradványaira, melyek folyó hó 2-ikán délután 4 órakor fognak szentgyörgyutczai házából az örök nyugalom helyére kísértetni.

Marosvásárhely május 1-én 1859.

a boldogult nője: Bányai Krisztina. gyermekei: János, Ferencz és Pál.

MVásárhelyen a Főtanoda betűivel 1859.

(Nyomtatvány a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

Síráta a marosvásárhelyi ref. temetőben :

Orvos tudor BÉLTEKI NAGY SIGMOND életének 73 éves formája el változva e kő alatt, M. Vásárhelyen szül. 1786. Oct. 12. megh. 1859. Ápr. 29.

3.

1862. június 3. Marosvásárhely.

Hiradás Bélteki N. János orvos tragikus haláláról.

Maros-Vásárhely máj. 30.

Ismét egy derék tudományosan képzett, közbecsülésben méltán állott férfiival kevesebb! Doctor BÉLTEKI JÁNOS, ns. marosszék főorvosa hivatása teljesítésében a közel M.-Szt-Györgyre tett kirándulása alkalmával a szekérrel feldölvén, lába oly veszélyesen eltört, hogy ennek következtében tegnap roppant szenvedés után a' férfikorvirágjában meghalt. A tisztelt főorvost meszszi b falura hitták volt és már elmenendő volt, a midőn ház egyik barátnéja beállított és előadván, hogy rossz álmát látott, rábírta a háziakat, hogy a főorvost ne engedjék elmenni. Később a nevezett közel faluba ment és a szerencsétlenség megtörtént. Nem emlékszünk, hogy gyászos esemény nagyobb részvétet idézett volna elő városunkban. A sors egy idő óta derék orvosainkat sujtja. Nem rég dr. Antal László egyik reménydus mivelt fiát kísértük a temetőbe, most közelebből dr. Knöpfler Vilmosnak halt el szeretett fia.

(*Korunk, Kolozsvár, II. évf. 1862. jun. 3. — 86. sz.*)

4.

† 1871. január 10. — 68 é. k. Marosvásárhely.

Bányai Krisztina, Bélteki Nagy Zsigmond özvegye gyászjelentése.

Bélteki Ferencz orvos doktor és Bélteki Pál s nője Muzsnai Juliána, ugy szintén id. Bányai István s nője és gyermekei a magok és minden rokonaik nevében szomoruan tudatják a gondos és gyermekeit

forrón szeretett édes anyának és napának, s jó testvérnek özvegy dr. Bélteti Zsigmondné született BÁNYAI KRISZTINÁ-nak folyó hó 10-én d. u. 1 órakor életének 68-ik, özvegyiségének 12-ik évében, alig hat napi betegség után, tüdővész következtében történt elhunytát.

Hült teteme folyó hó 12-én délutáni 3 órakor, a háznál tartandó rövid ima után fognak elhelyeztetni örök nyugalomra néhai kedves férje hamvai mellé a reformátusok sirkertjében.

Béke lebegjen a nemes hamvak fölött!

M.-Vásárhelytt 1871. január 10.

Ny. Imreh S. M.-Vásárhelytt, a ref. főtan. gyorssajtóján 1871.

(Nyomtatvány a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

KIBÉDI MÁTYUS GYÖRGY

orvosdoktor, Maroszzék főorvosa; a marosvásárhelyi ref. kollégiumban tanul, majd 1815-ben, Bécsben szerzi orvosi oklevelét. Hazatérve, Marosvásárhelyen folytat orvosi gyakorlatot, majd 1820-ban, nagybátyja M. Máté halála után Maroszzék főorvosává nevezik ki. Itteni rövid pályafutásáról kevés adatunk van. 1821. márc. 4-én Marosvásárhelyen 38 éves korában meghalt.

Megjelent műve:

Dissertatio inaug. medica de haemorrhoid. Viennae, 1815.

† 1821. március 4. — 38 é. k. Marosvásárhelyen

Mátyus György (kibédi) orvosdoktor gyászjelentése.

Szomorú Jelentés.

Kibédi MÁTYUS GYÖRGY Nemes Maros| Széknek Physicussa, e' folyó 1821-dik estendő Martius 4-dikén déli 12. órakor életének 38-dik esztendejében elhagyta e' nyomorult életét; hol a' leg-szebb remény a' leg-rettenetesebb félelemmé, a' leg-tisztább bizodalom a' leg setétebb kétségbeeséssé, és az orvosság igen sokszor méreggé változik. Mind ezek a' változások reá nézve már meg-szüntenek. Hült porai e' folyó hónap 6-kán délelőtti 10. órakor az ide való temetőben a' több Atyafi porok közzé tétetnek; melly órára a' Néhainak maga Szent-Miklós utszai házánál érzékenyül kéretnek meg-jelenni mind azok, a' kik őtet életében szerették, és mostan sajnálják.

Perceptor Tkts Szász Péter Urnak.

(Nyomtatvány a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

Bus Versek a' felelthetetlen Doctor
Mátyus György Ur halálára.

Mátyus György meg halván élte jobb korába
Nagy Orvosi plánta tört-le derekába.

Mást orvoslo penna jól fogván kezébe

Magát meg-tártani nem volt erejébe.

Ki sok ezereknek könnyét törölgette

El-esvén, többekét azzal kötöztette.

Betegség enyhített! Eskulápeusok!

Tudos Avicennák meg-tisztelt Orvasok!

Mély tudományotok mely sokszor jovitott.

Kár, hogy egy illy Férfit most meg-nem gyógyított.

Meg-kell hát vallani; Vagy véges az elme

Akár melj magosson legyen fel-emelve.

Vagy bár a' Természet sok titkát birjátok

Hogy mindent tégyetek nits bizva réjátok.

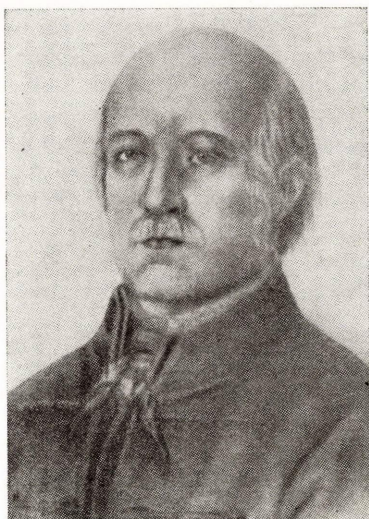
B. L. P.

(Nyomtatvány a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

KIBÉDI PÉTERFI PÁL

orvosdoktor, P. László ref. lelkész és kovásznai Csorja Júliánna fia, született 1792. február 17-én, a maroszéki Sóváradoon, ahol atyja lelkészkedik s egészen az ún. retorica-osztályig képzí. 1803-ban a marosvásárhelyi ref. kollégiumban folytatja tanulmányait, ahol idővel köztanító és ellenőr lesz. 1816-ban, a ref. egyházi főtanács támogatásával, az examen-vizsgák sikeres letétele után, Bécsbe megy orvosnövendéknek. Itt gyors felfogásával, szorgalmával azonnal feltűnik és 1821-ben, a szakvizsgák letétele után és a „Die Diabete mellito” c. orvosi szakdolgozata alapján, orvosi oklevelet nyer, majd 1827-ig a bécsi kórházakban mint gyakorló segédorvos működik. Innen Sárospatakra bátyjához, P. László ref. kollégiumi tanárhoz költözik, ahol a főiskola orvosává nevezik ki. 1830-ban Marosvásárhelyre jön, majd Udvarhelyszék főorvosa lesz. Két évvel később megtelepedik Marosvásárhelyen, ahol egy ideig városi főgyógyász, majd élete végéig, mint gyakorló orvos szerez a székely főváros társadalmi és kulturális életében érdemeket, megbecsülést

és szeretetet. 1859. május 29-én, az erdélyi ref. főegyháztanács, a marosvásárhelyi ref. kollégium egyik algonodnokává nevezi ki. Haláláig bőkezű támogatója a főiskolának. Soha nem nősül meg s így magtalanul hal meg 1861. március 15-én Marosvásárhelyen, 69 éves korában.

Péterfi Pál
(1792—1861)

Olajfestmény dr. Péterfi István birtokában

Betegeiről jegyzőkönyvet vezet, a betegségek lefolyásáról leírást, az észlelt változásokról és tapasztalatairól pontos jegyzeteket készít. Ezt az értékes gyűjteményt a későbbi orvosdoktor Péterfiék felhasználták és értékesítették a közegészségügy szolgálatában.

Péterfi Pál csatolt levele bécsi medikus korából, a kötelező tisztelő megnyilvánulás a nagyhatalmú főkurátor, gr. Teleki Mihály, maroszéki főkirálybíró udvarlására. Itt tudjuk meg azt is, hogy a Péterfi testvérek anyagi támogatásán kívül, Teleki Sámuel udvari

kancellár közbenjárásával kieszközölt Goldberger-féle alapítványi ösztöndíjból fedezi az orvosi tanulmányaihoz szükséges költségeket és hogy szabad idejében a „természet historia” tanulását szorgalmazza.

Péterfi Pálnak, az áldozatkész testvérei mellett megnyilvánuló szeretetteljes és hálás megemlékezéséhez tudnia kell, hogy az atyai ház: a sóváradi csekély íővedelmű eklézsia nem juttathat papjának annyit, hogy 9 fiú- és 2 leánygyermekét idegenben taníttassa; ezért az elemi és az alsóbb gimnáziumi osztályok tanítását az apa otthon, falujában vezeti be azután jól előkészítve küldi tehetséges fiait a marosvásárhelyi kollégiumba, majd a külföldi egyetemekre, a megfelelő és rendelkezésre álló stipendiumokat igénybe véve.

Id. Péterfi László, sóváradi ref. lelkész és kovásznai Csorja Júlia, általunk ismert diplomás fiai a következők:

1. László (1788—1848.) sárospataki ref. koll. tanár, akit 1848 őszén, a borosbocsárdi szüreten, a vérengző „oláhok” kegyetlenül meggyilkolnak.

2. Antal, marosvásárhelyi orvosdoktor.

3. Dénes, marosvásárhelyi orvosdoktor.

4. Károly (1790—1873) ref. koll. tanár, majd marosvásárhelyi esperes-lelkész, a M. Tud. Akadémia lev. tagja.

5. Pál (1792—1861) marosvásárhelyi orvosdoktor.

6. József (1795—1873) marosvásárhelyi esperes-lelkész.

7. Albert (1800—1850) debreceni, majd nagyenyedi ref. koll. tanár.

1.

1819. május 22. Bécs.

Péterfi Pál, Teleki Mihályhoz.

Bécs. Majus 22-én 1819.

Méltóságos R. Sz. B. Grof és Fő Királybiró Ur,
Kegyelmes Uram!

Ezen levelemnek, melynek írására részszerint Excellentiádnak esméretes kegyessége bátorít, részszerint a' háládatosságnak leg forrobb érzése kötelez, tzélja tsak az, hogy avagy ez által is az Excellentiádhöz

tartozó méj tiszteletemet bé mutassam, és magamról Excellentiádnak számot adjak.

Orvosi cursusomnak, melyet 1816-ban kezdettem volna el, már a' közepén járok, midőn a' harmadik esztendőnek vége felé közelítek, 's ohajtva várom azt az időt, melyben én is az én hazámnak kebelében mint hasznos tag, munkásságomnak kerületében meg jelenhessek. Egy ilyen fontos, és sok nehézségekkel egyben köttetett tzélnak el érésére, mind a' mellett is, hogy eleitől fogva a' természeti tudományokra mások felett való vonattatásomat éreztem, bajoson, 's talán soha nem határoztam volna magamot, ha egy drága Atyámfiának, kit különösen tisztelek, 's eddig el-folyt életem' nagyobb részére, jöltévő bé folyásáért áldok, biztató serkentései, és az én szeretett testvéremnek ígért segedelme, melyel már esztendő óta élek, az orvosi tudományokhoz való kedvemet meg határozásra nem érelték volna.

A' magam' meg határozásában Calculusomnak egyik momentumát részszerint bizonyosságra, résszszerint probabilitásra építettem, a' másikat a' Gondviselésre bízam. Még eddig egyikben is meg nem tsalatkoztam, 's különösen a' Gondviselésnek jöltévő befolyását reám nézve, itt is sokrészben éreztem.

Már feljövetelem után mindjárt, Udvari Cancellarius, Grof Teleki Sámuel Ur ő Excellentiája különös kegyességét mutatta hozzám, midőn esztendőn keresztül, véllem jótéteményét közölni, azután pedig a' Goldbergianum Stipendium el nyerhetését ki eszközölni kegyesen méltóztatott. Tulajdon munkásságom által is kívántam tsekély jövedelmemet szaporítani, a' mennyiben ezt munkásságom kerülete, 's egyéb környül állásim engedhették, 's tanulásom jobb moddal való folytatására a' mit részben is tehettem, igyekeztem el nem mulatni.

Ilyen eszközöknél fogva folytattam eddig való tanulásomat, 's ha olykor mostoha környül állásim leveréssel fenyegették is tanuláshoz való kedvemet: de azon törekedés, melynél fogva itt is mindenkor a' leg jobbak között helyet érdemelni igyekeztem; tzélom fontosságának meg gondolása, és a' Gondviselésbe vetett erős bizodalom, melynek pártfogását ezután is erős szívvvel reménylem, akadályaimmal a' mennyiben lehetett, el háritására, leg alább az azok között való el nem tsüggedésre mindenkor erőt adtak. Mindenkor főbb tzéломot tartván magam előtt, a' Természet Historia némely ágainak is szenteltem üress óráimat, melyek közül valamelyikben, ha a' sors kedvező nyilást mutatna nékem, el érném az én kívánságomnak leg főbb tzélyát, hogy a' munkásságnak egy olyan kerületében légyek, melyben leg hasznosabb lehetek mely addig is mindenek felett való törekedésem.

Kedves Szüléimnek ügyében kegyes Védelmét, és testvéreim boldogítására tisztelettel kegyes bé folyását Excellentiádnak, a' magam Személyemben is, a' leg méjebb tisztelettel, és leg forrobb háládatossággal köszönöm. Az Isten Excellentiádot Hazánknak, Vallásunknak, Oskolánknak 's mindnyájunknak, kik az Excellentiád segedelme nélkül szükölködünk boldogítására, kegyes Grófnéjával ő Excellentiájával együtt éltesse, 's nagy érdemeit Excellentiádnak az ifju Reménységben is áldja Hazánk. Ki is midőn magamot, kedves Szüléimet és testvéreimet az Excellentiád kegyes védelme alá tovább is alázatoson, vagyok a' leg-méjebb tisztelettel

Kegyelmes Uram!

Excellentiádnak

leg alázatosabb szolgálja

Péterfi Pál.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1.

† 1861. március 17. — 69 é. k. Marosvásárhelyen

Péterfi Pál (kibédi) orvosdoktor gyszjelentése.

Midőn a rombolva átvonult vihar után kimegyünk, hogy pusztító nyomain végig tekintsünk, meg tépett és porba hullott leveleivel még az egyszerű rozsa — és jázmin-bokor is a száanalom érzését ébreszti fel bennünk; hát ha az óriási tölgyet látjuk a földre terítve? az óriási tölgyet, mely a vidék felett magasan hordozta égbe néző homlokát, mely terjedt ágai alatt sok szenvedő és elfáradt vándornak adott enyhe menedéket, mely erős karjaival nem egyszer fogta fel a romboló villámok csapásait? — oh e jelenetnél megrendült kebellem, a tisztelettel vegyült félelemmel egy bizonyos érzésével állapodunk meg!

Ily kép lebeg szemeink előtt, ily érzések járnak át kebleinket, midőn szeretett testvérünk PÉTERFI PÁLNAK a köztisztületben álló orvostudornak, a helybeli ref. főtanoda egyik érdemteljes algondnokának tegnap folyó hó 17-én, még munkabíró életének 69-ik évében, szélhűtés következtében történt halálát, kénytelenítettünk köztudomásra juttatni.

Nem a testvéri szeretet érzése szólal meg ajkainkon, de a közvélemény ítéletét tolmácsoljuk, midőn azt mondjuk: hogy nem tudjuk ha vajjon a nagy tapasztalású bölcs orvost, ki mély tudományával száz

meg száz életet adott övéinek vissza; a derék hazafit, ki nemzetének sorsa felett aggodó és reménykedő kebellet tekintett a jövőbe, a leplezetlen igaz-szólás nyílt bajnokát, a hazai tudományos előhaladás őszinte barátját, ki tevékeny részt vett a helybeli ref. főiskola minden szellemi ügyeiben; vagy végre a jóltevő rokont és emberbarátot — sirassuk-e inkább a dicsőültban?... Ime a koporsó szűk háza, mennyi érdemet, mily számos erényt képes egyszerre magábafogadni!

Kétségbe kellene esnünk ily súlyos veszteség felett, ha nem volna némi vigasztaló kárpotlásunk is. Mindnyájunkat megvigasztalhat azon gondolat, hogy a dicsőült hasznos élete nem tűnékeny bolygófény, vagy buborékképen mulék el, mely legkisebb nyomot sem hagy maga után a légben: de nyári esőhöz volt az hasonló, mely soká él még a növény gyökerében, hová életet s termékenyítő erőt vitt. Élete úgy áldozott le mint a nap, mely az ormok felett rozsaszínű fényt hagy hátra maga után, még hosszason megjelendő a helyet, hol lehaladt. Sirja felett oly rozsaszínű fényben fog sokáig fenmaradni a dicsőült iránt lekötelezett hálás emlékezet.

(Nyomtatvány a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

Sirirata a marosvásárhelyi ref. temetőben:

Emléke orvostudor kibédi PÉTERFI PÁLNAK, szület. 1792. megh. 1861. — A nép áldása kísérte sirba. — Tették hálás testvérei 1864-ben. Kibédi PÉTERFI JÓZSEF dr. marostordamegyei főorvos, sz. 1826. mh. 1890. — Béke poraira.

ENGEL JÓZSEF

orvosdoktor, a M. T. Akadémia lev. tagja, E. János Christián történetíró és Mauksch Katalin fia, született 1807. május 2. Bécsben. Tanulmányait 1813-ban Lőcsén kezdi meg, de mivel német nevelésben részesül, 1819-ben, a magyar nyelv tanulására Rozsnyóra kerül. Két év múltával, 1821-ben visszatér Lőcsére, hol 1823-ban elvégzi a gimnáziumot. Innen Pestre megy és itt két évig a bölcsélet hallgatja. Azonban anyagi viszonyai miatt tanulását megszakítja és Marosvásárhelyre, egy rokonához megy, kinek gyógyszerárán

három évig gyakornokoskodik. 1828-ban ismét Pestre kerül, ahol egy évig az elméleti gyógyszeriant hallgatja, majd 1829-ben mesteri oklevelet nyer. Itt azonban nem hagyja annyiban, mert 1830–36-ig elvégzi az orvosi szakot is és orvosdoktori, szülésmesteri oklevelet szerez és utána visszatér Marosvásárhelyre, hol mint gyakorló orvos 1857-ig működik. Ez évtől kezdve haláláig Kolozsváron folytat jól megalapozott orvosi gyakorlatot. 1870. június 3-án Kolozsváron, 63 éves korában halt meg. Fiai: Gábor és Imre, mindketten orvosok. Neje: sárosberkeszi Nagy Zsuzsánna.

Engel József tudományos munkássága főképpen az ásvány- és vegytan felé igazodik, de a nyelvtudomány iránt is érdeklődést mutat. Így 1839-ben, nyelvészeti pályamunkájával első díjat nyer, amiért 1859. december 16-án, a M. Tudóstársaság levelező tagjául választja. Székfoglaló értekezését azonban, amely díjnyertes pályaművének folytatása, illetve kiegészítése, még kivonatilag sem közlik, mert nyelvészeti fejtegetése a bírálókban visszatetszést szül. 1872. október 27-én, Finály Henrik tart méltatására emlékbeszédet.

Művei:

1. Gyógyszeres értekezés a langról (Alcohol) és az égető hamagról (Lixiva pura). Pest, 1829. (Gyógyszeres értekezések 1829-ben, kiadta Schuster János, tanár, IV. sz.)

2. De morbilis. Dissertatio inaug. medica. Pest, 1836.

3. A magyar nyelv gyökérszavai. A m. tud. társaság jutalomkérdésére előterjesztés. Első rangú pályamunka. Pest, 1839. (Nyelvtudományi pályamunkák II. kötet. Nagy János munkájával együtt.)

Irodalma:

Dósa Dániel: Dr. Engel József magyar nyelvészetéről. M. Sajtó, 1856. 270. sz.

Finály Henrik: Emlékbeszéd Engel József fölött. Budapest, 1873. (Értekezések a nyelv- és széptud. köréből. III. 5.)

Engel József itt közreadott levelében, a pályadíjnyertes művének egyik példánya vételét nyugtázza és köszöni meg a tudóstársaság titoknokának. A második, 1841. febrár 25-én kelt levelében, a jelzett művének függelékéhez mért bírálatok kifcágasait kéri mihez-tartás végett.

1.

1839. augusztus 12. Marosvásárhely.

Engel József, Toldi Ferenchez.

Maros-Vásárhely 12/8 839.

Tekintetes Titoknok Ur!

Tisztelt jó Uram!

Ide zárva küldöm a' kívánt nyugtatványt a' nyelvtudományi Pályamunkák II-dik kötetének nékem által küldött egy példányáról és a' mult évben velem közlött mutatványiveket, miként, valamint szives kívánságáért is, melynek általami viszontaglását az Isten meghallgassa! Köszönök szivemből, és magamat jó indulatjába továbbadra is ajánlván, maradok tisztelettel

a' T. T. Titoknok Ur

alázatos szolgálja
Engel József mtk.

(Az eredeti az MTA kéziratárában.)

2.

1841. február 25. Marosvásárhely.

Engel József, Toldi Ferenchez.

Maros Vásárhelytt 25/2 841.

Tekintetes Titoknok Ur!

1836-dik esztendőnek September 27-dikén költ levelében azt méltotzatott írni munkámról „Nyomtatás alá is menend a' kézirat; de erre nézve azt köti ki a' nagy gyűlés, hogy minden a' kitett kérdés' körén kívül lévő részeket, u. m. a' származékok' és összetételek' egész sorát kihagyja; gyökök kívántattak, 's ezek' magyarázata, nem egyéb”; a' nyelvtudományi Pályamunkák' második kötetének Elő-szavában (XI-dik lapon) pedig az áll: „a' sajtó alá adásra nézve kikötetett, hogy szerző a' bírálók' észrevételeihez képest a' nevezetesb hiányok' pótlását, a' kérdés' körén tullérők' elvlasztását 's az elrendelésben szükséges változtatásokat előleg megtegye.”

Mínhogy immár a' Tekintetes Titoknok Ur a' Tudós Társaság ezen rendelése szerint a' bírálók' észrevételeit velem eddig nem közlőtte, és az idézett Előszóban a' bírálók' hivatalos tudósításaiknak csak kivonta van (III. lap); bátorodom a' Tekintetes Titoknok Urat alázatosan arra kérni, méltóztassék a' bírálók' hivatalos tudósításaikat vagy is észrevételeiket hiteles másában ezen alkalmatosság által elküldeni, hogy további dolgozásaimban leginkább intéseiket használhassam. Ha lemásolási bér kíváncatik, Kereskedő Csiki Gergely Ur ki fogja fizetni.

Egész tisztelettel vagyok

a' Tekintetes Titoknok Ur'

alázatos kész szolgálja
Dr. Engel Josef mtk.

Tekintetes Tudós Orvos Tanár Schedel Ferentz Urnak, a' M. Tudós Társaság' Titoknokának egész tisztelettel — Pesten.

(Az eredeti az MTA. kéziratárában.)

† 1870. június 3. — 63 é. k. Kolozsváron

Engel József orvosdoktor gyászjelentése:

Engel Józsefné, született sáros-berkeszi Nagy Susánna ugy gyermekei: Imre, Giza, Gábor és két árva unokája, az elhunynak testvérei és rokonai nevében szomoruan jelenti, hogy férje orvos-tudor, a' magyar tud. akadémia lev. tagja ENGEL JÓZSEF élete 63-ik, boldog házassága 40-dik évében, 8 havi szenvedés után folyó évi június hó 3-dikán elhunyt.

Az elhunynak hült tetemei f. évi jun. 4-kén d. u. 5 órakor fognak B.-magyarutczai 400 sz. a. lakásáról, az ev. luth. sirketben az örök nyugalomnak átadni.

Kolozsvártt, 1870. jun. 3-án.

Béke legyen sirja felett!!

(Nyomtatvány a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

MAGYARDELLŐI ANTAL LÁSZLÓ

orvosdoktor, A. János erdélyi ref. püspök és kibédi Péterfi Mária fia, született 1808. június 27-én, Marosvásárhelyen, ahol a teológiai és jogi tanulmányait végzi. 1829-ben az orvosi szakra Bécsbe megy és mint sebész, szülész és szemész specializálja magát, majd

Nagyenyeden, a Bethlen-kollégium kórházi főorvosa lesz. 1849 elején, családjával Kolozsvárra, majd Marosvásárhelyre menekül, ahol előbb magánpraxist folytat, majd 1867-ben városi tisztí főorvos, 1875-ben az orsz. kórház főorvosa lesz; 1861—1874 a marosvásárhelyi ref. kollégium algondnoka, majd 1884-ig főgondnoka és

Antal László
(1808—1884)

Egykor a marosvásárhelyi ref. kollégium birtokában

iskolaorvosa. Ugyancsak haláláig a ref. egyház főgondnoka és Marosvásárhely város törvényhatóságának tagja és tisztifőorvosa. 1881-ben kir. tanácsos. Marosvásárhelyen, 1884. december 28-án, 77 éves korában halt meg. Neje: Görög Erzsébet, aki a felégetett Nagyenyedről menekülve, Kolozsváron, 1849. február 31-én halt meg. Eltemették Marosvásárhelyen, április 4-én. Gyermekai: János, tvsz. bíró (neje: Huszár Jozéfa), Nelli, Deési Farkasné és Géza, orvostudor, egy. tanár.

Megjelent munkája:

Dissertatio inaug. med. pharmacologia de digitali purpurea.
Vindobonae, 1836.

Antal László fáradhatatlan munkássága a népegészség és a nép-
oktatás szolgálatában felmérhetetlen. Azzal, hogy a ref. kollégium
és az egyház főgondnoka lesz, megtöri azt az évszázadok óta táplált
hiedelmet és gyakorlatot, miszerint ez a legfőbb világi tisztség csak
főrangúakat illet. Mint Antal János püspök fia és Bodola Sámuel
püspökkel való sógorsága ugyan igazolhatná kiváltságos helyzetét
a város társadalmi és kulturális életében, mégis népszerűségét és
mindenki által való megbecsülését kitartó szorgalmának, ügyszere-
tetének és a közjóért való fáradhatatlan munkásságának köszönheti.
Nevelő tanintézetének hasznára és szülővárosának kulturális len-
dületére, a zenei élet fejlesztése révén gondoskodik. Ezért 1871—
—1884-ig minden évben 50—50 forintot ad a ref. kollégium zene-
alapja gyarapítására: 13 év alatt 650 forintot, amikor a zenealap
már 2356 forint tőkét tart nyilván; ezenkívül az említett években
2—2 aranyat és 5—5 frt-ot juttat jutalmakra és pályadíjakra.

A korán rendkívüli időkben és tragikus körülmények közt el-
húnyt neje, Görög Erzsébet végtisztességére kiadott „szomorú-
jelentés” tanulmányozásakor kitűnik, hogy azt az anya adja ki s így
a férj, mint gyászoló élettárs itt mellőzve van. Ennek megállapításá-
val feltételezhető hogy a házastársak között, kiegyenlíthetetlen
törések mutatkoznak.

1.

† 1849. március 31. Kolozsváron, eltemették Marosvásárhelyen

Görög Erzsébet, Antal László orvosdoktor neje gyászjelentése.

Alig menekülhete a' feldult Enyed romjai közül Kolosvárra —
kedves leányom GÖRÖG ERZSÉBET orvos Tudor Antal Lászlóné,
's midőn a' kiállott szenvedések utófájdalmai között abban keresett 's
talált is volna vigasztalást, hogy karjaim között — szeretett testvérei
társaságában — rövid időn föltalálандja az elannyira nélkülözött biztos

nyugalmat, — ideg láz által elhervasztott élete — a' halál martaléka lón mult hó 31-én.

Idvezültem hült tetemei f. hó 4-dikén délelőtt 10 óra tájban fog-nak városunk kebelébe érkezni, 's a' poklos uttzai kaputól kísértetve — a' helvét vallás tételt követők helybeli czintermében tartandó könyör-gés után — örök nyugalomra helyeztetni felejtethetlen édes apja porai mellé.

Emberbarátok! kik előtt szent emlékezete egy jó leánynak — szeretetre méltó testvérnek — hü feleségnek — 's árvaságra jutott öt neveletlen gyermekek által siratott édes anyának — osztozzatok a' jelen idő ese-ményei között tulterhelt anyai szívem fájdalmaiban, 's diszesítsétek becses megjelenéstökkel idvezültem végtiszteletét.

M. Vásárhelyen az 1849-ik esztendő Aprilisze 3-án

Alkoffer Erzsébet,
özvegy Görög Józsefné.

2.

† 1884. december 28. — 77 é. k. Marosvásárhelyen

magyardelői Antal László, orvosdoktor gyászjelentései.

Alólírtak a magunk, valamint számos közeli és távoli rokonaink nevében megrendült kebellet tudatjuk, hogy

orvostudor Magyar dellői ANTAL LÁSZLÓ

királyi tanácsos, a marosvásárhelyi ev. ref. kollegiumnak és ev. ref. egyháznak főgondnoka, városi és országos kórházi főorvos stb. stb. folyó év december hava 28-án d. u. 5 órakor 77-ik évében bevégezte tevékeny életét.

A már néhaiban a család kegyelettel szeretett fejét; a vallás- és neve-lésügy leglelkesebb buzgó apostolat és védőjét; a szenvedő emberiség önfeláldozó, nemeslelkű ápolóját; a köz- és jótékony intézetek fárad-hatatlan, áldozatkész pártolójukat veszítették el, ki agg kora daczára sokoldalú, közhasznú munkásságában utolsó perczeig hiven kitartó volt.

Boldogult halottunk hült tetemei folyó hó 31-én d. e. 10 órakor fognak Nagyszentkirályutczai szállásáról az ev. reformátusok sirkert-jében örök nyugalomra helyezettetni.

Legyen emléke áldott, nyugalma csendes!

Marosvásárhelytt, 1884. deczemberhó 28-án.

Az elhunytanak gyermekei: Antal János kir. törvényszéki bíró, neje Huszár József és gyermekeik. Antal Nelli és férje Deési Farkas kir. táblai bíró és gyermekeik. Antal Géza orvostudor, egyetemi tanár.

A boldogult testvére: Antal Zsuzsánna néhai erdélyi ev. ref. püspök zágoni Bodola Sámuel özvegye, gyermekei és unokái.

Ny. Imreh S. a ref. Collegium bet. Marosvásárhelytt 1884.

A marosvásárhelyi ev. ref. egyház szomoruan tudatja, hogy szeretett és feledhetetlen emlékü főgondnoka

orvostudor, kir. tanácsos

ANTAL LÁSZLÓ

folyó hó 28-án, élete 77. évében váratlanul bevégezte munkás életét.

A boldogultban egyházunk leghivebb tagját, legbuzgóbb előjáróját veszítette el.

Temetése folyó hó 31-én délelőtt 10 órakor fog megtörténni.

Áldás legyen porai felett!

Marosvásárhelytt, 1884. deczemberhó 28-án.

Nyomtatta Imreh Sándor az ev. ref. főtanoda betüivel 1884.

4.

A marosvásárhelyi ev. ref. kollegium gondnoki és tanári kara mély fájdalommal jelenti, a m.-vásárhelyi reform. egyház-község és reformált Kollegium főgondnokának, királyi tanácsos

Dr. ANTAL LÁSZLÓNAK

folyó hó 28-án, életének 77-ik évében, tüdőszélhűdés által okozott szomorú halálát.

Az elhunytban a szenvedő emberiség egyik lelkiismeretes orvosát, a nevelés-oktatás ügy fáradhatlan bajnokát, a helybeli ref. egyház hű és buzgó tagját és előjáróját, Kollegiumunk 23 éven át páratlan áldozatkészségü és nagyérdemü gondnokát veszítette el.

Áldott legyen emlékezete.

Temetése f. hó 31-én d. e. 10 órakor lesz.

Marosvásárhelytt, 1884. deczember hó 29-én.

Nyomtatta Imreh Sándor az ev. ref. főtanoda betüivel 1884.

5.

Marosvásárhely szabad királyi város törvényhatósági bizottsága és tiszti kara szomoruan tudatják, hogy kir. tanácsos

Dr. ANTAL LÁSZLÓ

városi főorvos, törvényhatósági és közigazgatási bizottsági tag, a szeretve tisztelt pályatárs, a közügyek lankadatlan bajnoka s e városnak buzgó és hiv. tisztviselője, folyó hó 28-án, délután 5 órakor hasznos életét bevégezte.

Temetése folyó hó 31-én délelőtt 10 órakor fog megtörténni.

Marosvásárhelytt, 1884. decz. 29-én.

Nyomtatta Imreh Sándor az ev. ref. főtanoda betűivel 1884.

(A nyomtatványok a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

6.

Sírirata a marosvásárhelyi ref. temetőben:

Magyardellői ANTAL LÁSZLÓ orvos-sebész tudor, szülész-szemész mester, királyi tanácsos, a marosvásárhelyi ev. ref. főiskola és egyház főgondnoka, városi orsz. kórházi főorvos, sat. 1808—1884.

Hálás emlékül emelték gyermekei: János és Kornélia.

ZIEGLER KÁROLY DÁNIEL

orvosdoktor, született 1801. május 4-én Besztercén, ahol középiskoláit végzi, majd Bécsben theológiát tanul. Előbb a besztercei szász gimnáziumban tanár, később gr. Teleki Ferenc családjánál nevelő, mialatt tanítványával Bécsbe megy, ahol az orvosi egyetemen tanul és 1841-ben orvosi diplomát nyer. Ennek utána Marosvásárhelyen telepedik meg, ahol orvosi gyakorlatot folytat. Marosvásárhelyen, 1849. október 27-én, 48 éves korában halt meg. Neje: Gallois Cécile (szül. 1818. † 1885.) Gyermekei: Károly, Emil és Hermine.

Megjelent műve:

Dissertatio inaug. medico-physiologica de digestione, Bécs, 1841.

Ziegler Károly Dániel, aki még töri a magyar nyelvet, az itt elterjedt és közbecsült Ziegler-család megalapítója. A makfalvi Dósa, a nagyajtai Cserei és a Szentkirályi székely családokkal egyesülve, utódaikban neves orvosok, bírák, katonák és más magyar közéleti személyek éltek. Egyetlen nővére: Görög Károlyné, Ziegler Vilma, kinek nagypiaci házában szállásolt 1849. júl. 30-án Bem József vezérkara; köztük vendégül látja Petőfi Sándort és Egressy Gábort. Innen indul utolsó útjára a költő a gyászos végű segesvári csataterre és innen írja legutolsó levelét nejéhez.

† 1849. október 27. — 48 é. k. Marosvásárhelyen

Ziegler Károly Dániel, orvosdoktor gyászjelentése.

Minden földi öröm, minden életboldogság csak ideig tart. A' legvérmesebb reményel biztató évek, a' legvidámabb órák is, melyeknek örökkévalóságot ígért a' felhevült képzelet, egy mostoha pilanat áldozataivá válnak, 's egünk felibe todult bús fellegek nem mutatnak szívárványkaput boldogabb jövőndőbe.

Illyen az emberi sors! E' lön az én szomorú helyzetem is! Midőn magamat a' csendes háziélet körében forrón szeretett férjem orvostudor ZIEGLER KÁROLY DÁNIEL szelid társaságában boldognak hittem — midőn apró gyermekeim jövőndőjét az okos apai gondoskodásban biztosítva gondoltam: akkor, oh akkor a' legédesebb képzelet ringatásai közt kelle eszrevennem, hogy minden öröm csak ideig, és pedig kevés ideig tart, 's hiu minden remény.

Hét 's fél évek folytan zavartalan meglelégedéssel töltött házassági összeköttetésünk ma reggeli 4 óratájban örökre megszakada — áldozatul esvén kedves férjem a' leggyöngédebb utánlátás mellett is éppen azon vészterhes nyavalyának, mellytől egy szenvedő embertársát megmenteni tulbuzgó szorgalommal fáradozék. Az emberi élet legmunkásabb, leghasznosabb korában — midőn még csak 48 évet töltene — szenderüle át földi pályájáról, mellyen csinos társalgása, szép lelki miveltésége, egyenes orvosi tapintata, 's ámitástól ment eljárása által nemcsak barátai szeretetét állandoul birta, de a' közbirodalmat is annyira kiérdemelte, hogy a' katonai kórházban, sőt idegen ajku létre e' városban is

főorvosi hivatallal bizatnék meg — melynek folytatása alatt a' mi hiányzott az ő teljes emberi életéből, azt számos szenvedőkben előre betöltötte. —

Kicsin házam e' roppant vesztésén busan némulnak el még eszmélni sem tudó árváim: Károly, Emil és Hermine; a' távollevő fivér Ferdinánd feljajduló fájdalommal fog értesülni a' véletlen gyászestéről; és a' páratlan nővér: Wilhelmina, Görög Károlyné, kit a' testvériség, barátság és tisztelet erős lánczai egyaránt kötének az elhunythoz, látva hogy legméltóbb reménye is, mint egy szélveszek közé helyezett élőfa, a' legszívesebb ápolás daczára is, irgalom nélkül összezuzatik, — szívtörtén sir fel az égre — csak onnan várván vigasztalást, honnan a' látogatás történt.

Az összeomlott földrészek holnap déleesti 3 órakor a' háznál és sírnál tartandó rövid fohász és elmélkedés után fognak örök nyugalomuk helyére szállíttatni. Elhunytam, míg élt, a' szenvedők sorsát annyira szíven hordozta, hogy a' magáéről is megfeledezett. Azért emberbarátok! kik az érdemet becsülni tudjátok, és kiknek ütereitök — ugy lehet — ő utánna vernek, a' fájdalmasan meg sebzett szíveket résztvevő indulattal enyhíteni, a' gyakori látogatást egy végső tisztességi megjelenéssel visszánózni ne mulassátok el. Szívességtökért boldog élet kívánással mond hálát

Marosvásárhelyt October 27-én 1849.

Galois Czeccilia
árva Ziegler Károlyné.

(Nyomtatvány a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

SZOTYORI SZOTYORI JÓZSEF

orvosdoktor, Sz. Antal fia, született 1767-ben, Nagyenyeden. Tanul szülővárosában, majd 1795-ben, gr. Telekiek pártfogása révén Bécsbe kerül, ahonnan 1801-ben orvosi diplomával tér haza és Marosvásárhelyen telepszik le. Mátyus István óta ő a városnak és környékének a legképzettebb, a legkeresettebb orvosa, egyszersmind a szegény nép egészségvédelmét ellátó, a járványokkal küzdő fáradhatatlan harcos és emberbarát. A Szentmiklós utcai ún. ispotály: szegényápoló gondoskodó előljárója és a ref. egyház hű presbitere. Városi vagy széki tisztséget nem vállalva, csupán magánpraxist folytat és 32 évig viszi a székely főváros gyógyító ellátását. Válasz-

tott mondása: „Egy hazugságban sincs nagyobb veszedelem, mint az orvosiban!” Megbecsült embere Teleki Sámuelnek, a könyvtár-alapító udvari kancellárnak, barátja és orvosa a tudós Bólyai Farkasnak. Getse Dániel orvos meghagyása szerint, a ref. „főconsistorium” részéről, az Emberszereteti Intézet (Philantropicum Institutum) adminisztrációs bizottságának egyik tevékeny tagja. Marosvásárhelyen, 1833. október 30-án, 67 éves korában halt meg. Neje: Marusi Anna, szül. 1786. aug. 2., † 1860. február 22.

Az 1825-ben kelt végrendelete szerint, marosvásárhelyi házát a ref. kollégiumnak hagyományozza oly feltétellel, hogy neje halála után eladassék és ha az összeg évi kamata 320 ezüstforintra növekszik, abból két orvosnövendék küldessék egyetemre, de az egyik nagyenyedi, a másik marosvásárhelyi deák legyen. A legált ház így 1866-ban eladatott 5500 ércezüst oszt. ért. forinton és annak kamatai az elrendelt célra fordítattak. Továbbá az 1829-ben kelt meghagyás szerint, 508 műből, azaz 933 kötetből álló könyvtárát és orvosi műszereit is a marosvásárhelyi ref. kollégiumnak hagyományozza, melyeket özvegye 1842-ben át is ad a tanintézetnek.

Nyomatásban megjelent művei:

1. Diétticai rövid káthékhézis, melyet az erdélyországi reformatum Mltgs főconsistorium rendeléséből a városi alsóbb és falusi iskolák számára olvasó kézi-könyvnek irt. 2-ik kiadás. Marosvásárhely, 1831. 8r. 1—71 l. (az első kiadás 1830-ban jelenik meg Kolozsváron).
2. Katekheta, az az: A Dietetica rövid katekhézis magyarázója, szülék, tanítók, stb. számára. Két értekezéssel együtt az Életről és Savanyú-vizekről. Marosvásárhely, 1832. 1—62 l.
3. A marosvásárhelyi országos polgári gyógyintézet eredetének és föllállításának rövid és igaz története. Marosvásárhely, 1833. 8r. 1—34 l.

Szotyori József leveleinek kivételesen bő választékával rendelkezünk s azokból írójának mintegy 30 évre (1796—1828) kiterjedő orvosi munkásságának különböző fázisairól betekintést nyerünk. E levélsorozat 1796-ban, a bécsi tanulmányidők kezdetével indul, kötelező megnyilvánulás a nagyhatalmasságú főkurátor, gr. Teleki Mihály, maroszéki főkirálybíró és kultúrdiktátor udvarlására. Innen válik nyilvánvalóvá, hogy Szotyori is, mint annyi más szegény, de törekvő székely ifjú, gr. Teleki Sámuel, erdélyi udvari kancellár

támogatásával elnyeri a nevezetes Goldberger-féle alapítvány ösztöndíját és ennek segítségével tanulhat és jut orvosi diplomájához.

A következő, 1797. évben, a francia-osztrák háború fejvesztett zűrzavarában, Szotyori Bécsből Pestre kénytelen menekülni, s emiatt tanulmánya megszakad. Ugyanekkor az udvar és mindkét udvari kancellária is átteszi székhelyét Pest-Budára. Maga gr. Teleki Sámuel, a nemesi felkelés megszervezésére, örökös bihari főispánságának bázisán, Nagyváradon köt ki. „Nints most egy vitézebb, nints Királlyához hivebb Nemzet a' Magyarnál!” — írja ironikusan Szotyori. Azonban ezzel a mesterségesen fűtött áldozatvállalással, a magyarság rengeteg vér- és pénzáldozattal támogatja az egyre kétségbeejtőbb helyzetben levő, hálátlan dinasztíát. Még ez évben, Napoleon előretörő győzelmének hatására a békekötés megtörténik s így Szotyori hihetőleg visszatér Bécsbe és tanulmányait folytathatja.

Szotyorinak gr. Teleki Mihállyal való kapcsolata később, 17 év múlva, az udvari orvos hivatása mellett, a ref. egyházban elfoglalt presbiteri tisztsége is kötelezi. 1824-ben, Getse Dániel halála után megüresedvén a város fizikusi állása, választásra kerül a sor, amely alkalommal református orvosok még javaslatra sem kerülnek. Ugyanis Marosvásárhely városi tanácsa, hihetőleg főkormányshéki nyomásra, a két katolikus Kováts Antalt, az ifjút és az öreget jelöli és ülteti a jól jövedelmező fizikusi állásba. Szotyori ebben a szabályellenes eljárásban a többségi reformátusság sérelmét látja és méltó felháborodásában, a megválasztott katolikus orvostársainak előéletét és tudományos szakfelkészültségét szokatlan hangnemben bírálja.

1778. március 12. Gernyeszeg.

Szotyori Antal, (II.) Teleki Józsefhez.

Méltóságos Imper. Gróff Ur,
Gratiosus Patronus Uram!

Nem régiben vette vala Mlgos Gróff Ur ö Exja, Ngod Szirákról ö Exjához bocsátott engedelmességnek jeleivel tellyes Levelét, mellybe méltóztatik vala Ngod értésére adni ö Exjának engedelmisséggel, hogy ezenn hólnapnak fogyta felé, Winkofftze felé vévén utját, le fogna indulni. Nem is ártana Mlgos Gróff Uram, ha Ngod felettébb későre

nem halasztaná le jövését, nevezetesen Mlgos Gróff Uram ő Exja betegedni kezdett állapotjára való nézve. Mind ő Exja, a' közelebb mult Hétfünn igen jóll érezvén magát és bizván egészséges állapotjához, künn járogatott délelőtt a' Csürös és Veteményes Kertei körül, annakutánna délután a' Szőlő hegybenis Hintón ki menvén velem edjűtt, megjárta mind a' Homlitokat, úgy a' Szőlő tetejében lévő Csűrtis meg-szemléltette ő Exja, és onnan le-ereszkedvén, igen szép időben vissza jőt-tünk a' Castélyban. Holottis Vacsoráig irtunk, annakutánna Vatsora után egy tiz óra feléig, míg a' Cselédekis felköltének vacsorától Kártyáz-tunk, és igen frissen vólt ő Exja, el annyira, hogy soha talám jobb kedvel nem vólt egyszer ő Exja, mint azon délután lefekvésig. Jött vala Postán is tsaknem tiz ora felé egy néhány Levele ő Exjnak, és azokat is megolvastván, tsaknem tizen egy ora tájban jővék ki ő Exjá-tól, de úgy tapasztaltam, hogy azon Levelekis megnem háborították ő Exját. Annakutánna lefeküdvén ő Exja, nem tudom mi okból, valami forró hideg ki rázta ő Exját. És reggelre kelvén midőn bé mentem volna ő Exjához, még előre meg értvén az Inasoktól, hogy rosszszacskán vólna ő Exja; legottan bé-mentem ő Exjához, és a' Kemencze mellett talál-tam ülni a' Széken, 's kérdém ő Exját, hogy talám rosszszul fogott volna nyugodni? 'S méltóztassék jelenteni, hogy csak hamar lefekvése után a' forró hideg kirázta volna, de még akkoris, midőn ezeket beszél-lené ő Exja, rázta valamennyire. Azonban mindjárt parancsola ő Exja, hogy mennék bé Titt. Mátyus Uram után Vásárhelyre (mivel Dr. Zágoni Ur Szebenben ment vala Causája folytatása kedvin) és hoz-nám ki magammal. Elmenvén annakokáért és Mátyus Urat ki-hozván, ő Kglme éltette Curájával, már két Napok alatt; de megvallom Ngodnak, a' forroság tsak nem szűnék ő Exjának, jöllehet külömben semmi fáj-dalmát nem érzi ő Excellentiája, hanem a' fejének és minden tagjainak nagy erőtelensége vólt, el annyira, hogy magát alig birhatja; inkább hiszem a' mint ő Exjais meg valja, hogy azon ebédén valami Ludto-jásh (mellyis ő Exjnak igen józüen esett) meg ételétől kapta volna ezen csömrőt. Én úgy itélek, hogy ő Exja nehezen lábbalja meg ezen Nyavalyáját, jónak itélem azért ha Ngod sokára nem halasztaná bé indulását, mind a' Circumstantiák mindenkben kétséges ki-menetelt mutatnak. Engedje az Ur Isten találhassa Ngod jobb egészségben ő Exját. Mellyelis midőn Ngodnak jobb egészséget ohajtanék, tellyes Tisztelettel maradok

Ngod
Gernyeszeg 12. Marty 1778.

alztos hiv szolgálja
Szothyori Antal.

(Az eredeti a Telekiek gyömrői levéltárában.)

1.

1796. július 19. Bécs.

Szotyori József, Teleki Mihályhoz.

Méltóságos R. Sz. B. Grof Ur,
méltotzatott Gratosus Patronus Uram!

A' Nságod 25-dik Junii irott Levelét, 7-dik Julii volt szerentsém tisztelni. Láttam abbol ujjolag a' Nságod különös hozzámvaló kegyességét, melynek én leg kisebb részére sem vagyok érdemes; elé midőn egyebet nem tehetek, egy háládatos szívet kívánok hordozni. A' mely nap a' Nságod Levele a' Cancellarius Ur ő Exjához meg jött, éppen azon adtam bé én is az Instantiámat, itt nyert Testimoniumaim mellett, és éppen az érte valo válaszára várakozván, halasztani eddig a' Levél által téjendő tiszteletemet. Kérdi hát Nságod, hogy mi leve az Instantiámra a' válasz? Ide irom szorol szora. Emer gente in Fundatione Goldbergiana vacantia caeteris paribus Congruae Supplicantis habebitur ratio. Ex. Canc. Reg. etc. qua Székely; a parte Nationis Siculicae, kértem volt a Stipendiumot. Ennek ereje szerint annak idejébe megeshetik, hogy ha másnak több órállói lessznek, és ki maradok. Igaz a' hogy most nints fen Stipendium, de vann olyan is, a' ki 6. esztendő-től fogva bir egy Stipendiumot; s' még két esztendőis kell, míg Cursussát el végzi; ki szabott ideje pedig 4. legg fejjebb 5 esztendő, egy Stipendiumnak: ezt tsak ugyan könnyen lehet nézni, mert nagyon a' parte Catholicor, nekem pedig nints ez az érdmem; tsak hogy midőn Rftum Vacantia lessz, ekkor ne . . . prae tractaltassam; erre pedig igen sokat segít; sőt minden lépések felett el mulhatatlan, hogy a' K. Gubernium engem pronotáljon; melyre nézve én régen Kolosvárra, a' Bétsi Testimoniumokat el küdöttem; hogy azt Bod Péter Ur elébb a' Fő Consistoriumnak, egy Istantia mellett adja bé, hogy így a' Fő Consistorium a' Guberniumnak ajánlanna; a Gubernium a' F. Cancellarianak; mert ezt mondják rendes uttyának lenni. Én annyit meg gondolni sem mertem, hogy Nságod adjon mellettem Instantiat bé; a' mely különös gratiáját Nságodnak soha mig élek el nem felejem; mert ennyit reméltem, hogy Nságod a Fő Consistoriumi Praesse Ur ő Nságának irántam fog irni: 's így engem meg esmervén, igen könnyen ki fogj a' dolgom; de így még tökéletesebb bizodalmam vann; hogy minél hamarébb fel jó a praenumeraltatásom; ha szintén az itt meg áll is, de mégis sokat téssen; tsak hogy a' Flgs Cancellariához minél hamarébb ajánljon a' F. Gubernium, mert az ajánlatos segítségit is ha akarják Consideratioba vészik.

Nsás Uram, az az indulat, a' mely szerint hogy az én kedves, ha szabad úgy írnom, volt Tanítványom a' G. Lajos Urfi terhes betegsé-
géről nekem is írni méltoztatott, nem tudom én le írni, millyen indula-
tot gerjesztett én bennem, — nagyobb helyre igaz hogy lehet írni,
de nem jobb helyre, hogy ha az indulat egyenességétől függ a' joság,
minek előtte ezen tudosito Levelét tisztelhettem volna Nságadnak,
az előtt irtam volt Nsádhoz. Most már az Urfitól magától is vala szerent-
sém levelet venni. Sokan voltak Bétsbe, az Urfi betegségét sajnállok
és éppen annyin a' kik jobban létét örvendették; a' Statuum Praeesi-
dens Ur különösön örvendett jobban létének.

Ide zárom az Urfi Levelére szollo Leveletem; instálom Nságodat,
méltoztassák által adni. A' Grofné Aszszonyam ő Nsága kezeit alázatos
tiszteletem mellett tsokolom.

Azt pedig hogy Nságod az én dolgomba a' Fő Consistoriumnak
Instantiát adott: a' Cancellarius Ur ő Exjához írni méltoztatott; és
hogy az Urfi beteges állapotját mint egy velem is közölte, örökös
háládatossággal tisztetem, és ki instálom továbbra is a' Nságod gratiáját;
melybe midőn magamat alázatosan ajánlanám, maradtam változhatatlan
tiszteletem mellett

Méltóságos R. Sz. B. Grof Ur.

Nságodnak

alázatos tisztelő szegény szolgálja

Béts, 796. 19-dik Julii.

Szotyori Josef.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

1797. április 23. Pest.

Szotyori József, Teleki Mihályhoz.

Méltóságos R. Sz. B. Grof Ur,
Nságos Patronus Uram!

Bezzeg meg járatták mi velünk az Aprilist; a' Frantziák ugyan is
ezen holnap 8-dikán ki adott patens szerint, minden idegeny Bétsből
három napok alatt tartozott ki takarodni, melynek erejét én is használ-
ván, nem igen sokáig maradék azután Bétsbe, hanem passus vevék, és le
szaladok Pestre, 's már egy héttől fogva itt tartozkodom, innet várom a
bizonytalanságok egy felé valo el dölését. Azokrol, a' kik Bétse marad-

tak, úgy beszéllek, hogy akaratjak ellen is a' magok költségin valo fegyver fogásra; a' kiknek pedig erre nem volt költségek, kapát adván kezekbe, a' kapálásra kényszerítették; már a' Spallérok a' Vár szélléről le vágattak, a' Sorompok fell állítottak; a' tanito Paloták gabonássá lettek; (jam seges est ubi Trojafiu) egy szoval, a' hadakozo világnak lármás készületi szorgalmatosan tétetnek. Az Insurrection valo parantsolat publicatott Magyar Országban, 2-kán presentis, mindenütt tartotnak a' Vár megye Gyűlései, az ujabb Ursorium is meg jöve az Insurrectio iránt; az Erdélyi Cancellaria ide Pestre tegnap előtt meg érkezik, de még ki pakolni nem akar; holnap, az az 24-dik indul a' Cancellarius G. Teleki Samuel Ur ő Exja le a' Vármegyébe, a' Gyűlésre; a' teméntelen katonát, frantzia modon, sebessen nyargalo Szeke-reken takarítják az Armadiához, Elisabeth Herzeg Asszony pro majori Securitate a' Budai Regiába lakik. Austria a' következő nyomorúság ellen valo segittséget, a' fel ülő nemességtől várja, nints most egy vitézbe, nints Királlyához hivebb Nemzet a' Magyaránál; igaz láttam az Austriakusokat is fel bokkrétázva, mely a' Szabad Sereg tzimere, oh de mennyi az éretlen köztök; hi onmes parati St pro patria vivere. Pestről két ízben értem Frantziákat le Temesvár felé küldetni, kik nagy éneklés között hajtának a' Pesti Nagy Caffé háznak complimentel, 's el hajokázának; azokat az épületeket, a' mellyeket ők a' Josef uj épülettyibe építettek; u. m. barlangot, berkeket, Catorectat, Szökő kutat, kalibát, 's több e' félé, már ma nézegettyük. Vagyon csakugyan a' békességről is valami lengeteg reménységünk; uyanis, a' már Bétsből el indított Hertzeg Urfiak vissza hivattak; a' Magyar Országi Cancellaria még nem jó. Követ, v. Királlyi Biztos Meerfeld (erre volt a' békesség meg forrasztása bizva) vissza jött ugyan a' mint hirlik Bétsbe; békességet igaz hogy nem hozott, de a' Fegyver szünés napjait hosszabította, a' mellyek alatt biztatnak mindenfelé a' békesség meg kötésével, sőt a' Német ujságok úgy irnak, hogy a' Praeliminarekba, mellyis az, hogy Nederlandat a' Frantzia meg tartsa; Ó Felsége pedig Olasz Országot, és még valamint a' Pápától el vet Országokból, meg edgyeztek volna. De énnékem kétségesnek tettik még az is, hogy vallyon vagyon e' Armistitium? mert némelleyek 8 napra, mások 9-re; némelleyek 6. hétre, mások hat holnapra tették; e' mellett nem rég vettük vissza Fiumet; ez előtt kevésel kényszerítették a' Graditskai Commendans 9 minutum alatt magát fel adni. Ennyi itt Nsás Uram a' Bizonytalanság, 's még többis lehet; no most már azt mondják, hogy tsak két punctumba vann a' difficultas. Midőn Bétsből ki indulnék, éppen akkor emlékezőm Nságos Uram; a' Nsád Ország Gyűlésibe tartott szép beszédére, a' mely égest akkor a' hasonlatosság szerint, Nsád a' falu

végire tett, már most horapozván, a' szomszéd Ugálé genéva lett; érzeni kezdette ezt most, mint beszéllek Vas Vár megye; igaz hogy a' fell költ föld népe, t. i. köz hír szerint vissza verte a' frantziákat. De talám a' miket én bátorkodék Nsádhöz írniis, eddig nagyobb részint megis avasottak; 's pedig nekem a' vala a' tzelom, hogy tartozo tisztelettem, most az effélék meg irásával tellyesittsem; és hogy meg tudhassa Nsád, hogy én hová lettem. De már a' Grofné Asszonyom ő Nsága kezeit alázatos tiszteletem mellett tsokolom: 's egy Parisi modit írok meg, a' mellyet Bétsbe beszélnek, t. i. a' Parisi Szépek nem viselnek Strimflit, paputsat, hanem Saru-formálag, pántlikával tekerik körül a' lábokat; a' láb ujjaikat tele huzzák gyűrűvel, a' Diványra fell ülnek; 's az udvarolni ment férfiak a' lábakat tsokolják az aszszonyságoknak; már e' sok!

Lajos Urfi ő Nságát igen szivesen tisztetem, 's ha attol nem tartanék, hogy még innét is bejebb, 's talám éppen Erdélybe bé kénszerittetem menni, tsak bé panasználám az Urfit Nsádnak, — hogy nemirt levelet.

Ami az én dolgom illeti, én Istennek hálá sok részbe meg lehetösen volnék, de oh Nságos Uram, mely nagy rés esék a' futással, mind a' Cursusomba, mind az erszényembe, és mekkora leszsz az utolson, ha még Erdélyig kell futnom! Holnap kezdek itt jární Collegiumat; ha lehetne, de félek a' futástol; ha pedig békesség lessz, azonnal megyek vissza Bétsbe; Már én Nsádtol alázatosan engedelmet instalok ezen tsekély Levelemtől, 's ajánlom magamat továbbra is a' Nagysád sokszor érzett gratiajába, 's tiszteletem mellett maradtam

Mlgs R. Sz. B. Groff Ur Nsádnak
Pest, 23-dik Apr. 797.

alázatos szegény szolgálja
Sz. Szotyori Josef.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

3.

1812. július 23. Marosvásárhely.

Szotyori József, Simén Györgynéhez.

M. V. 23. Julij 1812.

Méltóságos Aszszony!

Tisztelettel vett leveléből örömmel értem jobban létét; kívánok is tökéletes gyógyulást.

A' mi fell tett kérdéseit illeti, azokra ezt felelem.

A' feredést fojtassa ugyan, de csak azokon a' napokon, midőn a' természet éppen nem mutatja magát. Az utánna esendő kitsin gyengülése ne ijessze, kivált ha a' mejje nem nehezedik. A' Khina főttyit is, még csak igyék mint eddig a' tapasztalt meg fázásáért, míg nem ez is ki marad, akkor osztán félbe hagyhattya, e' végre forgátsul még viszek.

Ugy szintén a' Terpentinas pálinkával valo mosást jonak láttam továbbra is fojthatni.

Kedves Feleségem alázatosan tiszteli; magam ajánlása mellett tisztelettel maradtam a'

Méltóságos Aszszony

alázatos Szolgája

Szotyori Josef.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

4.

1813. szeptember 19. Marosvásárhely.

Szotyori József, Simén Györgynéhez.

M. V. 19. 9br. 1813.

Méltóságos Aszszony!

Panaszas levelét szánakozással olvastam. A' meg szomorodott Anyai szívnek vigasztalást kívánunk. Oly történet, melynek nem ember az orvosa, hanem a Vallás és az idő.

Testbéli sokféle szenvedéseit szaporították, nevelték ama szivbéli fájdalom, mind az által mint hogy testi szenvedések, tehát azok ellen rendelek, és Kirényi lesz oljan jó, hogy meg készíti. Fő bajai a gyengeség nemetatis — rendetlen Arany és más ér, Sziv dobogás, égés, émelygés, és imé mind ezek egy kutfőből, a' gyengeségből folynak ki. Ehez képest a' mostani rendelésem áll 1-o erősítő porból: melyre az iratatt hogy négy szer napjába vegyen egy egy kis kávé kalánnal o borba. Ezen pornak kötelessége: erősíteni, appetitust hozni, ho számat, Arany eret rendbe hozni és tartanni. Most elein, tehetni, hogy tsak háromszor vegyen napjába belőlle, de mindenkor jo o borba.

2-o Tsendesítő, a' változáskor 40 cseppet; ezt is lehet o borba venni; az emegéskor, — Szivdobogáskor, — edgyik sem fogja a vizelletet hajtani. Azamba meg maradnak a' régi javasításaim, különösön a' jo Társalkodás kivált most, jobb a' pasztánál. Testét suralni helyes és hasznas.

Ezek után Feleségemmel edgyütt a' Mlgs Asszanyt szivesen tisztelvén, gyógyulását ohajtván maradtam az

Mlgs Asszany

alázatos Szolgája
Szotyori Josef mk.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

5.

1813. október 9. Marosvásárhely.

Szotyori József, Simén Györgynéhez.

Méltóságos Asszany!

A' Természet meg indulása még jo jel; nem kell a' vas port venni mig tart, hanem az el hagyott orvosságra vissza térni, hogy a' hideglelést is muljék el egészen. A' Görts ellen vagyott ottan kétféle is, u.m a' 40-9 a' 26 cseppes üvegetskék — azakbol venni kell annyival is inkább, hogy a' hónap számmal igen meg edgyeznek: Azomba a' szelet okozo ételekből enni nem szabad. Az a' görts vagy szél tsak rheumatismus. No legyen jo kedve, midőn látja a' Természetet ifjadni, — értelmes fővel.

Kedves Feleségemmel edgyütt tisztelettel maradtam a'

Méltóságos Asszany

alázatos Szolgája

M.V. 9-ik Xbr 1813.

Szotyori Josef.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

6.

1813. október 20. Marosvásárhely.

Szotyori József, Simén Györgynéhez.

Méltóságos Asszanyam!

Ujjabban is vettem levelét, melyből meg győződtem, hogy a' régiebbek ügyesebbek voltak, mint a' mostaniak: azért legyen a' keresztelő Könyvbe mint tetszik, hidje hogy sok élet erő nyugszik a' Mlgs Asszonyba. Az a viz mutatos ki poral rész szerint arany eret, — rész szerint el kerültét vér szipot, — és ér vágást; így hát lehet tsendesen. Semmi

orvosságot már ne vegyen, míg a' vér meg nem áll, hanem mikor az 4 naprais, egészen ell halgatatt, tudosítsan. De tegye fel az ok nélkül való rebegést, — és adjan hálát az Istennek, hogy ötven esztendőös korba is, épebb sok husz esztendősnél.

Kedves Feleségemmel kívánjuk a' következő Innepi Napokat, — egészségesen és idvességesen érhesse és tölthesse; az uj esztendőig pedig remélem olvashatom levelét, a' ki tisztelettel maradtam a'

Méltóságos Asszony
M.V. 20-ik Xbr. 1813.

alázatos szolgálja
Szotyori Josef.

Ezen az egész héten az Házambol még ki nem mozdultam.

Méltóságos Simén Györgyné Mlgs Torotzkai Klára Asszsonynak tisztelettel — Kelementelkén.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

7.

1814. január 28. Marosvásárhely.

Szotyori József, Simén Györgynéhez.

M.V. 28-ik Jan. 1814.

Méltóságos Asszony!

Alázatosan köszönöm borbéli Gratziáját; adjan Isten az én szives igyekezetemnek is fogamatat a' Mlgs Asszony körül. Sem a' hónap szám tartása, sem a' fő szédelgés ne busitsa; ez utolsó rész szerint rheomatismus. Azért a' hüléstől őrizze magát: az erő pedig már meg jó, az appetitussal is Álommal. Mihelyt erősödik, lopo hidegeis mulni kezd, — kivált ha ki jövetelével jo idő töltése is lehetne.. A' Narants Levél Téát okosan tselekszik hogy issza és fojtassa is még. Adja Isten, hogy mint egészségest ugy tisztelhessem. K. Feleségem is tiszteli alázatosan addig is.

Ujjabban is köszönöm Gratziáját, melybe magamot ajánlván tisztelettel maradtam a'

Méltóságos Asszony

alázatos szolgálja
Szotyori Josef.

Méltóságos Simén Györgyné, született Mlgs Torotzkai Klára Asszsonynak tisztelettel — Kelementelkén.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1814. április 5. Marosvásárhely.

Szotyori József, Simén Györgynéhez.

M.V. 5-ik Apr. 1814.

Méltóságos Asszany!

Tisztelettel vett Leveléből sajnálással értem bajainak ujulását. Mi okozhatta a' szokott rebegésin kívül nem láthatam. Fel tészem, hogy mind igaz a' szenvedése, 's nem tsak félelem, tehát az tiszta gyengeség, melybe egyedül tsak a' vitt erősítő orvosságot kell, és szükséges használni: különös szaglot sints most hordozni, jo erős etzet vann mindenütt, — és a' szédelgés ellen jo. Én azért ugy itelek, hogy azon ki vitt erősítőt folytassa, ugy mint itten, igya a' Narants Herba Téát, és utazék félelem nélkült: töltsék az innepet idvességesen és jo kedv között, ezt mi tisztelettel igen szívesen kívánjuk. Meg ujítam azan intésemet, hogy félelmeit igyekezzék le vetkezni, — már látta, és próbálta, hogy görts, zsibbadás, bádgyatság, mind tsak gyengeségből jöven, az erősítővel valo élés alatt el multak.

Az Asszu szállóborbéli gráziáját is alázatosan köszönöm.

Ezek után magamat ajánlván Gratziajába, tisztelettel maradtam a'

Méltóságos Asszany

alázatos szolgálja

Szotyori Josef mk.

Méltóságos Simén Györgyné, született Mlgs Torotzkai Klára Asszonyinak tisztelettel — Kelementelkén.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1814. szeptember 15. Marosvásárhely.

Szotyori József, Simén Györgynéhez.

Méltóságos Asszany!

Mind kettejek jobban léteknék igen örvendek; hogy az egésség állandobb legyen, azan üveg Orvosságot edgyütt költsék el, 's légyenek jól. Mindenek felet a' meg hüléstől őrizkedjenek. A' Mlgs Asszany a' gyomra száját még mázálja azon balsamos kenővel; hideglelésnek formáját

ottan létem alatt már meg jegyeztem volt. A' fa hajás orvosságát is helyesen tették félre, 's megint elé vehetik. A' Narants levél Herba theát is bátran elé veheti.

Feleségem nits ithon.

Magam ajánlása mellett tisztelettel maradtam a'

Mlgs Asszany

alázatos szolgálja

M.V. 15-ik Septbr 814.

Szotyori Josef mk.

Méltóságos Simén Györgyné, született Mlgs Torotzkai Klára Asszanynak tisztelettel — Kelementelkén.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

10.

1815. szeptember 11. Marosvásárhely.

Szotyori József, Simén Györgynéhez.

Méltóságos Asszanyam!

Naponként szaporítja Gratziáját és mutatja Joságát: köszönöm én azakat alázatosan, és háládatasan, — emlitem közelebbről az Aszszu-szöllő és az Ürmös bort: Nem kell eztet semmivel mentegetni, mert tudom én, hogy készült az idén a' szöllő, tudom a' termést, és még akkor is meg emlékezett a' Mlgs Asszany rollam és részeltetett; azt az indulatot mondom, köszönöm, — az ily indulatból származott ajándék meg édesíti mint az aszszu szöllő, jó ízűvé teszi, mint a' muskotály-bor. Ürmit le véve iszunk a' Mlgs Asszany egészségeért.

Panasszait is el fontoltam, — sokak és nagyok azok, — 's vannak köztek valois; a' Mlgs Asszany Nervussai (Doctori szo) érzékenyek, — onnan gyengék, 's tsak jo környül állásakhaz készültek, s vannak szokva. Én nem vetkezhetek le azan gyanumat, hogy az arany ér és hónap szám csatáznak a' testibe; az ember fél, 's képzelődik, ijedtime zug a' füle, 's ha a' gondok mellé még más ösztöne is járulnak, még inkább zug a' fül, 's dobog a' szív; így foly a' dolog, míg egyszer az öllatt hónap szám, az arany érnek jussát átal adja; ez a maga idejibe le feli folydogál, a fő és szív meg könnyebbednek. Illyen tzélra a' másutt magam is szoktam láb vizet rendelni, korpával és kevés soval készítve, 's hogy meg ne hüljen lábak meg hagyom, valamint azt, hogy seigen meleg, se hideg ne legyen, 's elébb tsak egy fertály, későbbbenis tsak fél óráig

tartsák lábokat, szörközepéig elég; egy héten egyszer, legfellyebb kétszer, 's többször ne. Ezek mellett a' Mlgs Asszanynak azt hagyom, hogy dél előtt 11 ora tájba vegye és nem estve; és hogy ügyelje érzését a' fájós lábába; de azért hogy én azt ide irtam, ne képzelje, se belé, se hozzá a' mi nints, a' következésről tudósítsan. Nyakát kenesse szárazan. Orvosságot mig beteg nem lessz, időtöltésből ne vegyen.

Felesigem megmondotta hibáját, meljért én meg is büntettem; már most engedelmet instálunk, mig ujra hibázik, de lehetelen volt nem hibázni.

Mi tiszteljük a' Mlgs Asszamékat és Gratziajakra ajánlatt maradtam

Mlgs Asszany

alázatos szolgálja

M.V. 11-ik 9br 815.

Szotyori Josef mk.

Méltóságos Simén Györgyné, született Mlgs Torotzkai Klára Asszany-nak tisztelettel — Kelementelkén.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

11.

1815. október 8. Marosvásárhely.

Szotyori József, Simén Györgynéhez.

Méltóságos Asszany!

Tegnap előtti Levelét tisztelettel vettem; Láttam abból mostanis tarto többféle szenvedéseit; kívánam azokat szívesen apasztani, és a' mennyi csekély látásomtól füg, jó szível is el követek mindent.

A' mi az arany eret illeti, bár nagyobb mértékbe indulhatott volt, ugy is maradna ottan még elég, és elevenen vér: ennek is a' havi szám mozdítására javasaltam vala a' lábvizet; ezt t. i. a' láb vizet most sem tartam rosznak, de nappal kell azt venni, korpát és sott vetvén beléje, mint irtam volt, csak meg ne hüljen utánna a' lába. Ha most köhögés nem követné, a' láb vizet ugy bátran vehet minden héten kétszer. A' mi pedig hevüléseit és hüléseit illeti, egyenesen származik a' Nervusok gyengeségitől, és a' szerfelet valo félelemtől. Hevül és hül, a' ki él. A' Gyomor menésnek is változo állapotját az arany ér okozza, valamint a' fülzugást, és kábbulást. Mit kellessék ily állapotba cselekedni egy ily, és egyéb aránt ép embernek? ez a' kérdés. Az elmét és szívet szelid után és modan viditni, a' fele patikát fel ér, vagy többet, és ez csak java-

salható, de nem rendelhető szer a' patikából. Az ép és gyengélkedő Test számára Erősítő: illyent én rendelék, Kirényi pedig készít. Mit fog a' por okozni? azt előre nem tudhatom, de az igaz ő rollo, hogy jo erősítő. Probáljuk meg, én rendelék, Kirényi meg készíti, a' Mlgs Asszany bé veszi, még pedig csak négyszer napjába, csak egy el irtett jo Kávés kalánnyit, egy kis vízbe, vagy jo szelid o borba feltörve. Ha reménységem felett, a' gyomrat sikitná, inkább kétszer vegyen; az után háromszor, osztán négyszer napjába. Ne féljen semmit: mert a' félénk katonának is gyomor sikulása szokott jönni: minden esetben tudositson állapotjáról.

A' ho hul, szán ut lesz. Fársáng jó; osztán bé kell jönni.

Feleségem tiszteli a' Mlgs Asszanyt; én pedig ajánlván magamat Gratziajába, tisztelettel maradtam a'

Méltóság Asszany

alázatos szolgálja

M.Vásárhely 8-ik Xbris 815.

Szotyori Josef mk.

Méltóság Simén Györgyné, született Mlgs Torotzkai Klára Asszanynak tisztelettel — Kelementelkén.

Siménné jegyzete:

A' nagy hét ked 's péntek, a' tsonka hét szerda 's szombat lábvizre.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

12.

Kelet nélkül. (1815. — Marosvásárhely.)

Szotyori József, Simén Györgynéhez.

Méltóság Asszany!

Panaszas Levelét tisztelettel és részvétellel vettem; azt vártam, hogy az uj esztendőbe más hangan írja leveleit, de látam a' régi meg maradt az uj esztendőre is; bocsássa el azt a' rossz szolgálót, a' hystenént ne kényeztesse, szabaduljan meg tőlle. Azt írja, hogy Rab; e' már nem igaz, — még felette szabad. Ami a' fenyő mag olaj cseppentését illeti; a' pomádéba nem ellenzem, meg lehet bátran; tudom ugyan, hogy a' vízzellet hajtástól nagyon fél, de ez bizanyasan nem árt. Azok a' sok színü változások a' haemorrhoiától, a' rheumatismustól, a' havi számtól, a' nervusak gyengeségítől, egy szoval gyengeségtől származnak.

A' Mlgs Asszany sok féle szenvedései, igazán szenvedések, és hasonlítanak az égő gyertya világához; azért jo Társaságba kell lépni, hogy mint a' nap, amazt gyengittse, sőt enyésztesse el.

Tréfa, a' tréfa, de egy jo idő töltés, több mint egy Doctor és patika; ezt keresse fel; és ha ezt helyt, oljannak találja, tehát ne kerülje; talál itten orvosokat, patikákat, és talám jo Társaságokat is.

Kedves jo Társam szívesen tiszteli, és az uj esztendőbe ezer áldásokat kíván én velem edgyütt, azok között edgyet igen jót, igen állandót: t. i. egészséget.

Ajánlván magamat Gratziájába, tisztelettel maradtam a'

Méltóságas Asszany (Datum és aláírás leszakadva.)

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

13.

1815. október 21. Marosvásárhely.

Szotyori József, Simén Györgynéhez.

Méltóságas Asszany!

Nem volt váratlan levele, ugyan jól tselekedett, hogy tudosított. A' mi a' Khina vevésinek modját illeti, jól tselekedett, hogy elébb kávézatt, ez utánis ugy cselekedjék és a' Khina port fojtassa, míg a' sertés hus ételhez foghat. Sertés hust ha kíván és még káposztát is, de nem olajasan éppen nem tiltak, tsak sokat nem egyszer, de egyék keveset bátran, tüdöst is. De ezeket sem félénkséggel, hogy a' miatt legyen rosszul, osztán a' kolbászoknak tulajdonítsa.

A' lábvizet is midőn lehet, vegyen, meg ne hüljön utána.

Az arany ért, — havi számját, fül zugást, szíve dobogását, számba se vegye. Ezen bajaival még 30 esztendeig is élhet frissen.

Kedves Társammal tiszteljük a' Mlgs Asszamékat, és kívánunk idvességes innepléseket, és az uj esztendőre szerentsés által lépést, boldog esztendőt, és számosakat érni; magunkat pedig tapasztalt Gratziájába ajánljuk, és maradtam a'

Méltóságas Asszany
M.V. 21-a Xbr. 815.

alázatos szolgálja
Szotyori Josef mk.

Méltóságas Simén Györgyné, Mlgs Torotzkai Klára Asszanynak tisztelettel — Kelementelkén.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

Kelet nélkül. (1815.)

Szotyori József, a marosvásárhelyi ref. egyházi tanácshoz.

Venerabile Domesticum Consistorium!

A' káros ujjitások közzé tartozik, a' Consistorialis személyek számának, az 1806 nevezetes környüállásokban, harmintz hatra határozott számun, akár mi okból, és tzelra fellyül valo szaporítása.

Ezen károsito ujjitás csuszatt bé 1815-nek elein kezdve, az után hogy Néh. Tkts Nemes György Ur — Domesticus Fő Curatorunk utoljára jelent meg Consistorialis Gyülésünkbe, mert addig a' fenn irt szám meg tartatott.

Azon kár — melyet valatt és vall naponként ezen ujjitásbol Nemes Ekklesiánk az által okoztatik, hogy a' Consistorialis Személynek magának, Feleségének, Gyermekeinek, — meg haláladásakor ingyen kellete én harangozni, égy nevezetes Capitálisnak tiszta, bizonyos interesse, mind esztendőnként valo jövedelem nem jó bé, melly sokra mehet, midőn ma a' Consistorok száma 82; de volt olyan időis, ha meg nem tsalatkozom, mellybe 120 Consistor számláltatott.

Ezen alázatos Feljelentésembbe azt kérem tisztelettel, hogy még ma, eltaláltassék annak modja, hogy Nms Ekklesiánk — ezen ujjitás által többé azon kárt ne vallya. Én ezt is cum protestatione kérem improtokollaltatni, és nekemis Sub Authentia kiadatni; a' ki alázatos tisztelettel maradtam a'

Venerabile Domesticum Consistoriumnak alázatos Atyafi szolgálja
Szotyori Josef.
 Consistor.

A' M.Vásárhelyi Nemes Reformata Szt. Ekklésia, Venerabile Domesticum Consistoriumához alázatos Feljelentése — Sz. Szotyori Josefnek.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1816. március 10. Marosvásárhely.

Szotyori József, Siménné-iktári Bethlen grófnőhöz.

Nagyságas Asszanyam!

Jól tette Nagyságad, hogy a' sokféle váltázásokrol tudositatt. Sajnállam igazán, hogy annyit kellett szenvedni a' Mlgs Asszanyinak, és hogy én még is oly keveset tudok segiteni.

Hogy Juli Kis Asszany által ki vitt orvasságra rosszabbul lett, azt is sajnállam, én csak használni, segiteni, vagy enyhíteni kívántam, 's mint egy kezes is vagyok, hogy nem is árthatott; de ártatlanul meg marad azan tapasztalásan épült igasság, hogy edgyik orvasság inkább edgyezik az ember természetivel, mint a' másik, hiszem is, hogy ilyen formát irtak. Most tehát a' kívánságra küldöm a' quassiát azan modon; a ke-nővel tsak inait kenje; fejére tehet kámforos ruhát; az orbantzról nem felelek, noha gyakran vann a' haemorrhoidamis hasonlo állapotba; de hogy viz lenne fejébe, azt nem hihetem.

Mihelyt bővebben ki járhatok (mert én is rosszul valék) ezen levél szerint által nézem az orvosságakat, és a' használtakot ki jegyzem.

Nagyságtakat Mindnyájan tiszteljük Kedves Társammal, és vig kitavasza-dást kívánunk. Ajánlam magamat Gratziajakba, és tisztelettel maradtam a'

Nagyságad

M.V. 10-ik Martij 816.

alázatos szolgája

Szotyori Josef. m.k.

a Madame Madame la Comtesse Bethlen de Ikár, nee Dame de Simén respectueusement — á Kelementelke.

A Grófnő irásával:

Édes Doktor Ur! még Mama még nyomorog; külgyen orvaságot.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1816. március 19. Marosvásárhely.

Szotyori József, Simén Györgynéhez.

Méltóságas Asszony!

A' köhögés ellen jonak találnám egy kis Bodza virágot, marti La-puval főzni, és Herba Téa gyanánt bár háromszor napjába egy findsiá-nyit inni; ugyan egy kis párlot Bodza Teából csinálni. Azok a' sokféle nyilallások, egy kis szél, azért jo a' surlás, és a' szélhajto. A' mi pedig az én kimenetelemet illeti, azt én megtenném, de igazán személyes kö-högésem; és a' másak bajai nem engedik. Éppen ma reggel is meg szol-lita, és meg kérdé a' Praesesné Asszony ő Exja Várasan valo létemet, 's meg is ígertem, hogy Falura nem megyek; több okat rola most **nem** irok. Reméllem, hogy még ma találkozom Dr Horváth Urral, és a' kimenetelről beszélni el nem mulatom, hiszem hogy meg nyerem. Ki menvén Dr Horváth Ur, akkor a' köppejezésről bátorságosabban ed-gyütt tanátskozhathunk. A' seprő pálinkával valo mosás, kánforoson noha jo, de félek fel heviti, azért nem kell egész testét elébb meg mosni, meg se hüljen utánna. Engedelmet instalak, hogy a' kimenést meg **nem** ígérhettem. Kedves Társammal tisztelvén, maradtam a'

Méltóságas Asszony

alázatos szolgája

M. Vászárhely, 19-ik Marty 816.

Szotyori Josef mk.

Méltóságas Simén Györgyné, született Mlgs Toroczka Klára Asz-szanyinak tisztelettel — Kelementelkén.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1818. szeptember 10. Marosvásárhely.

Szotyori József, Csernátoni Vajda Sámuelnéhez.

Drága kedves Tiszteletes Asszony!

Ugy gondoltam, hogy holnap, az az pénteken meg látogassam — ha még ma estvére ugy bé lehetne küldeni, hogy holnap d. előtt ki menvén, estvére vissza jöhessek, jo lenne addig is mig szerentsém lenne — kívá-

nom hogy jól legyenek — Mindnyájoknak szives tisztelete mellett maradtam

Tiszteletes Professorné Aszszony
M.V. 10-dik Sepbr 1818.

alázatos szolgálja
Szotyori Jo'sef mk.

Tiszteletes Professor Csernátoni Tiszteletes Intze Susánna Aszszonyinak tisztelettel — Gernyeszegen.

(Az eredeti a Csernátoni-iratok között, az Orsz. Levéltárban.)

18.

1819. augusztus 13. Marosvásárhely.

Szotyori József, gr. Teleki Józsefnéhez.

Méltóságos Grof Aszszony,
Nagyságos Aszszonyom!

Hogy ha Tiszteletes Csernátoniné Aszszonyan, az Arany ér — felette folyyna, úgy se ne igyék borvizet — se ne feredjék, hanem háta gerintzét mázolja meleg Lavandula spiritussal, reggel és estve: ha pedig tsak kinozza, de nem indulhat meg, úgy jo lészen estvére Borköves egér-farka Teát inni, és nem annyira feredni, mint lábait szitatni, Mustáros lábvizbe; ha ki dagadatt — úgy rendelni fogok olly irat (tsak meg tudhassam) melly enhittse.

Feleségem is tiszteli alázatosan Nagyságodat; magamat ajánlván Gratziajába, maradtam a'

Nagyságod
M.V. 13-dik Aug. 1819.

alázatos Szolgája
Szotyori Josef mk.

á Madame Madame la Comtesse Teleki née Teleki humelement — á Gernyeszeg.

(Az eredeti a Csernátoni-iratok között, az Orsz. Levéltárban.)

1819. szeptember 11. Marosvásárhely.

Szotyori József, Csernátoni V. Sámuelnéhez.

Tiszteletes Kedves Professorné Aszszony!

Én a Szekeret tartoztatám szintén 12 óráig, nem jövőn pedig semmiféle tudositás, csak viszsza botsátom. Küldök egy hideglelés ellen való orvosságot, melyből a' köz órába kell adni egy évő kalánnal: egy egy klystéllynak valót — melyet három részre kell osztanni, és téjjel fel elegyítve bé adni — egy nap mind a' hármát, de csak a' szükségbe. s. a' t. A' pészmat tsupán nyavalya rontásra.

A' Tiszts gyermekeinek is Julepet.

Ohajtjuk, hogy Mindnyájokrol jó tudositást vehessünk.

Magam ajánlása mellett maradtam

Tiszt. Professorné Aszszony

alázatos szolgálja

MV. 11-dik Septbris 1819.

Szotyori Josef mk.

Tiszteljük a Conteseket és a Tkts Praefectus Urékat.

Tiszteletes Professor Csernátoni Sámuelné, T. Intze Susánna Aszszonynak tisztelettel — Gernyeszeg.

(Az eredeti a Csernátoni-iratok között, az Orsz. Levéltárban.)

1819. szeptember 12. Marosvásárhely.

Szotyori József, Csernátoni V. Sámuelnéhez.

Tiszteletes Kedves Professorné Aszszony!

Az éjjel írott Levelét ma 7. orakkor vettem, ebből látom az el folyt változásakat, és az mivelt dolgokat, melyeket helybe is hagyok. Azon orvosságok meg maradnak, t. i. a' mit én vittem, minden két órában; a' mit küldött a' köz órába — kell adni. A' pészmat csupán azon esetre irtam, hogy ha valóságos nyavalya rontás jönne, tehát akkor — a' tegnap küldött orvosságba tenne az ember fél dosis pészma port: különben nem kell adni így és csak ezen esetre irtam a' Klystélyt is, hogy aljon készen; mert különben csak téjjel Klystélyazzak napjába kétszer, foly-

tatván belől a' más két orvosságot a' meg irt tserélő rendel. Ajánlom ezeken kívül a' kenőt is.

Holnap ha Isten meg segít, ebédre kimegyek, leg alábbaz indulatba, és igyekezetembe nem leszen hiba, tsak környüll állásim is kedvezzenek.

Az első és általam vitt orvosság talám el is fogyott, instálom tudhasam mi hijjánózik hogy vihessek.

A' Grofné Aszszonyam ő Nságához irando Levéllel ne siessenek.

Tiszteljük a' Comteseket, ugy Tkts Praefectus Urékat, és magam ajánlása mellett maradtam

Tiszteletes Professorné Aszszony

alázatos Szolgája

MVásárhelly 12-dik Sepbr 1819.

Szotyori Josef mk.

Tiszteletes Professor Csernátoni Sámuelné Tiszteletes Intze Susan-na Aszszonynak tisztelettel — Gernyeszegen.

(Az eredeti a Csernátoni-iratok között, az Orsz. Levéltárban.)

21.

1819. szeptember 14. Marosvásárhely.

Szotyori József, Csernátoni V. Sámuelnéhez.

Tiszteletes Kedves Professorné Aszszony!

Az én ki menetelem lehetetlenné lett, a' kis Kemény Kati veszedelmes állapotja miánn. Azért innen rendelem: A' két Mixtura folyon a' szabad órákba, a' ki rendelt tseréléssel, tsak midőn a' paratismus elő áll, akkor szűnnek el töllek: ma dél után adják bé, a' patikai Klystélynek egy harmad részét, és akor éppen annyi tejet tegyenek —, semmit nem elegyítvén hozzá, tsak a' tsöt meg olajazván. — holnap dél után megint. Az után megint: vagy ha nyavalya rontás jönne, mellytől Isten őrizze, és a' mellyet nem is reméllek — tehát akkor az alattis — ezzel Klystilyazza, és azon környül állásba — egy nap mind a' hármát bé kell adni, két vagy három órát téven közbe, ha szintén ment volna is a' gyomra. Ugyan ezen szomorú esetbe minden fél órába, a' paroxismus alatt, fél Dosis péssma port, szenes vízbe, vagy Hársfa virág vízbe, mellyet küldök is. Az etzetes Kovász talpjaira meg marad. Küldök még egy kis víz savanyító Jubpet is — melly még magára is jó, kávé kalánként

adni — de szenes vizet is savanyithatni. A' has kenés ne maradjon. Tudositásait instálván, el várom.

Tiszteljük Feleségemmel edgyütt a' kedves Comtest — és minden Aproságot, ugy T. Professorné Ifju Aszszonyt.

Magam ajánlása mellett maradtam a' Tiszts Professorné Aszszony

MVásárhelly 14-dik September 1819.

alázatos szolgálja
Szotyori Josef mk.

Tiszteletes Professor Csernátoni Sámuelné, Tiszteletes Intze Susána Aszszonyinak tisztelettel — Gernyeszegen.

(Az eredeti a Csernátoni-levelek között, az Orsz. Levéltárban.)

22.

1819. szeptember 16. Marosvásárhely.

Szotyori József, Csernátoni V. Sámuelnéhez.

Tiszteletes Kedves Professorné Aszszony!

Örvendek a' Joséfa jobban létinek; az orvosságokba semmit nem változtatok, azért repetalni küldöttem a Czedulákat, és mindeneket fojtatni kell a' már szokott rendel.

Jol esett az is, hogy a' pémáról nem irt a' Grofné ő Ngának, mivel hasznát ugy sem vettük.

Az estve 8 orakor holt meg a' kis Kemény Kati.

Feleségemmel edgyütt tiszteljük a' Comtest, Kedves Testvéreivel edgyütt; valamint Tiszteletes Aszszonyamat, a' Praefectus Aszszonyal edgyütt. Magam ajánlása mellett maradtam

Tiszt. Professorné Aszszony
MV. 16-dik September 1819.

alázatos szolgálja
Szotyori Josef mk.

Tiszteletes Csernátoni Sámuelné, T. Intze Susánna Aszszonyinak — Gernyeszegen.

(Az eredeti a Csernátoni-iratok között, az Orsz. Levéltárban.)

1819. szeptember 21. Marosvásárhely.

Szotyori József, Csernátoni V. Sámuelnéhez.

Tiszteletes Kedves Professorné Aszszony!

Várt Levelét kedvesen vettem, abbul a' környül állásokat értem; és továbbrá-is így gondolkozom. Fojtassák az ujj orvosságot — de mihielyt a' panxymusnak leg kisebb jele tapasztaltatik, leg ottan el kell szünni és a' helyet egy kis jo fekete kávét kell adni — ugy fázás alatt is vagy kétszer, a' forroságkor pedig hosználtatik a' viz savanyito Julip: talpaira tétetik az etzetes meleg kovász. Kiálván a' hideg egy fél ora mulva tsak — ettől egy jo orával pedig kezdjék az orvosság adást; helyyesen tétetik a' fenyő mag — az italhoz, — fojtassák továbbrá a' kenis is. Tsak azon esetbe, ha éppen nem vehetné Jo — — — — a' hideg-lelésen kívül, és utánna az orvosságot — vagy tölle keménynedék hasa, lélekzete nehezenedék, — fogok változtatni, — ezeketis szokott ügyele-tére bízom.

Hogy fél T. Prof. Aszszony, nem hibáztatom, de hogy én még is jot reméllek és biztatom, azt maga se hibáztassa.

Tisztilem a' Kedves Comtest — Kedves Testvéreivel — és magam ajánlása mellett maradtam.

Tiszteletes Prof. Aszszony
MVásárhely 21-a Septbr 1819.

alázatos szolgája
Szotyori Josef mk.

Tiszteletes Professor Csernátoni Sámuelné, Tiszteletes Intze Su-sánna Aszszonynak tisztelettel — Gernyeszegen.

(Az eredeti a Csernátoni-iratok között, az Orsz. Levéltárban.)

1819. október 7. Marosvásárhely.

Szotyori József, Csernátoni V. Sámuelnéhez.

Tiszteletes Kedves Professorné Aszszony!

Tisztelt tudositásából látom a' környül állásokat; meljekhez képest C. Juli, nem élhet most az orvosságával, mig baja tökéletesen el-nem mulik; a' mustáros Kovász jo volt, és jo lészen mindhogy egyedül a'

viz savanyító Juleppel élhet; de meg tsendesedvén bajai, tökéletesen újra kezdje porait; én úgy hallottam, hogy már ki maradt a' hidege.

Joséfa tsak háromszor vegyen napjába orvosságát.

Instálom gyümöltset ne egyenek.

Instálom még szedessenek — számomra felesen — ökörfarku füvet — a' millyent le is hoztam. Ezen kérésem.

Feleségemmel tiszteljük — Nagytól Kitsidég Mindnyájakat és maradtam

T.K. Professorné Aszszony
MV: 7-dik 8br 819.

alázatos Szolgája
Szotyori Josef mk.

Ma d. u. 2, és 3. között viszik a' szegény ifjuak Mátyusnét Apja mellé K. Görgénybe. — Szombaton talám kifordulhatnak látogatásukra — rövid időre — érzem az üdőt.

Tiszteletes Professor Csernátoni Sámuelné T. Intze Susánna Aszszonynak, tisztelettel — Gernyeszegen.

(Az eredeti a Csernátoni-levelek között, az Orsz. Levéltárban.)

25.

1819. október 30. Marosvásárhely.

Szotyori József, Csernátoni V. Sámuelnéhez.

Tiszteletes Kedves Professorné Aszszony!

Mű vissza érkeztünk, és kívánnék bizonyos jot tudni Mindnyájokrol, különösen a' Kedves Comtesse Julirol. A' kedves Gyermekeit ő Nagyságának tiszteljük. A' Grofné ő Nagyságával nem találkoztunk; de a' Praefectus Urral — kiis jól volt, beszéltünk. Meg kerestük István Urfiékat is, és frissen találtuk.

Magam ajánlása mellett, tisztelettel maradtam

Tiszt. K. Professorné Aszszony
30-dik 8br 819.

alázatos szolgája
Szotyori Josef.

Tiszteletes Professor Csernátoni Samuelné asz. Tiszteletes Intze Susánna Aszszonynak tisztelettel — Gernyeszegen.

(Az eredeti a Csernátoni-iratok között, az Orsz. Levéltárban.)

1819. november 10. Marosvásárhely.

Szotyori József, Csernátoni V. Sámuelnéhez.

Tiszteletes Kedves Professorné Asszszony!

Nagyon köszönöm a' jó tudositást: javallom, hogy továbbra is fojtassák éppen azokat — olyan rendel, és moddal mint eddig is. A' mi el fogy, azt repetalni kell. —

Feleségem is tiszteli, Tiszteletes Asszszonyt és a' Comtesseket —, Magam ajánlása mellett tisztelettel maradtam

T. Professorné Asszszony

alázatos Szolgája

MVásárhely 10-dik Novbr 1819.

Dr. Szotyor

Tiszteletes professor Csernátoniné Tiszteletes Intze Susánna Asszszony-nak tisztelettel — Gernyeszegen

(Az eredeti a Csernátoni-iratok között, az Orsz. Levéltárban.)

1824. május 18. Marosvásárhely.

Szotyori József, Teleki Mihályhoz.

Kegyelmes Uram!

A' mely szempillantatba tisztelhetém levelét, azon pillantatba féré tévén minden szorgos dolgaimat, irom alázatosan sincere relacionomat.

Repredialjuk, paquolt a' Grófné A. ő Exja tsötörtökön, — — — — Exád pénteken — a' tegnapi elfáradás, bádjattság pénteken — szombaton tart rövid fázás, tartosabb forrodzás állanak elő, orvossághoz fogott — izzadott bőven, aludt többetskét, evett keveset, szomjuság mérséklet, minden harmadnap estve felé nagyobb exaberbatio, de febris tökéletes meg szünése nem volt egyszeris. Vett Camphort, most véssen Chint Dtumat, apadt az izzadás, álmoság; kezd jőni az appetitus, vidámság, reménység a' gyógyuláshoz. Ennyi igen röviden és Contracte — betegség historiaja.

Opinio. Minthogy nékem reménységem volt, 's vagyon mais, az ő Exja meg gyógyulásához, nem tartottam szükségesnek nagy hirt terjesztenni, hogy a' szükségbe nem fogom el mulatni a' tudositást. Most

Actu ágyba fekvő, de orvosságot vévő jó beteg ő Exja, Isten után, ki őriz a' véletlenségektől, reménységem van meggyógyulásához, e' mostani Forro hidegéből (Synochus.)

Tud már Exád mindent in Nuce; 's légyen tsendesen. Már tsak ide írom, 's méltóztassék Exád meg mondani G. Teleki Josefné Aszszam ő Ngának, Mlgs Zeyk Dániel Urnak, hogy itten maradt Kedvessei jól, 's tűrhetőleg vagynak — ide gondolhatnak, vágyódhatnak, de ne busuljanak, 's alázatosan tiszteltem. Tulis Fontos, igaz tudositás, a' tegnapi Magistratualis tselekedetről.

Meg esék tegnap a' phisicusi Választás, még pedig Szent Vallásunk ki rekesztésével. Ugyan is — nem tudom mi modon, mellyik reformatus segítségé által ki vitetett ez; hogy reformatus Orvosok — még Candidatioba se mehessenek, mivel a' Vacantia Catholica, ezértis tsupán Catholicusokból Candidatjan asentum viratus. E' valo Tanácsunk ki izencse a' Gyűléshez; mellyet én improtocolaltattam, 's ki fogok Sub Authentia venni; hijába izené vissza gyűlésünk helytelensége ellen; mivel a' Nms Tanács inhaerealt, 's azért kíván be tsupán Catholicusokból candidatusokat; Candidaltatták pedig — öreg Kováts, a' ki már régen difungalt; az ifju Kováts, — ki hajdon feslett életü fejr néppel Bétsből el-szókótt, stipendiumától meg fosztatott, mint jól tudják a' Catholicusokis, és ... kés Sándor, a ki nem is diplomaticus, és mind sem egy rend írással, sem sollicitálták a' Phisicusságát. Meg választott az ifju Kováts; mely választás ellen mi Figura Judici Recursust jelentettem, 's promovealniis fogom, sietek elkészíteni ratioimat. Én kértem, — birtokos polgár vagyok, és C. Pater emmius minden készüléteimbe, — a' Bétsi Media Facultas Decenjabul — speciali Testimonis — ad ornatus, 's kérhettem volna jure protomedicusságot, — országos munkásságomért.

Minden erősség onnan vétetett, hogy már voltak reformatusok, 's következnek a' Catholicusok; így ma világi életünk merőbe Catholicusok kezébe adatott, phisicus, Chirurgus Bába, melyre meg ígérte ugyan a' Tanács, hogy más Vacantiával tekintett lészen.

Kegyelmes Ur, én éltem eddigis Hivatal nélkül, 's továbbis tsak megélek. De Vallásomat, az Ispótláyt, Református Felebarátaimat sajnálom. Az ifju esméretes tudatlanságáról, az öreg gonosz lelkűségéről, ki azt mondja a' reformatus embernek, menjen a' Calvinista Doctorhoz, 's ha nints othon várján; példátlan gonoszság. Magát a' Tudománytis sajnálom; nemis gondolom, hogy mostandis a' protomedicusi Candidatioból ki rekesztettek volna a' Reformátusok, ha szintén néh. Pataki és Szóts Rftusok voltanakis. A' történet talám a' Mlgs Fő Consistorium figyelmétis meg érdemelné, 's nem lenne káros, többenis az iránt ha értekeznének. Méltóztassék Exád Mlgs Zeyk Dániel Urnakis az Ispo-

tályra nézveis — tudtára adni; mivel alattamason gonosz dolgok vitethetnek osztán véghez.

Szerfelet hosszú levelemről, alázatosan engedelmet installok, és Gratiájába magamat, 's mindnyájunkat ajánlván, mély tisztelettel maradtam az

Excellentiád

alázatos szolgálja

M. Vásárhelyen 18-a Maji 1824.

Sz. Szotyori Josef.

Excellentissimo, ac Illustrissimo Domino Dno S. R. I. Comiti Michaeli Teleki de Szék, S. C. R. A. Mattis Camerario, Status A. I. Consiliario Incl. Sedis Siculicalis Marus Supr. Regio Judicii. Domino mihi — humillime — Claudiopoli.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi Levéltárában.)

28.

1828. november 12. Marosvásárhely.

Szotyori József, Pál Mihályhoz — értekezése a pestisről.

Pestis félelme lepte meg városunkat, 's ijeszti Szomszédainkat, 's vidékeinket. A' föld kerektségén mindenütt a' Pestis rémittő nevezet. Meszsze darab földön nem taláztatván, ki saját tapasztalásától taníttatva, félelmünk helyes vagy fundamentumatlan voltát meg mutassa, fogadtassék el a' tanátsadás, mely semmi esetben káros nem lehet, sőt inkább sokaknak életet, 's meg maradását eszközölheti.

1-o Bátorság. Ez az első szükséges dolgok közzé tartozik. A' bátor embernek lélekzelése, gőzölgése meszire és vissza veri a' ragadvány bénító erejét, 's gőzit erőtlenníti, 's le vetkezteti; a' félénk embernek teste bé szivja mint a' spongia, huzzá magához mint a' mágnes, ha tával lenne is ő tőle; a' félénk ember teste alkalmas hasonló betegséget magába ki formálni. Az orvosokat a'sok ezer betegségekkel való bajlódás közben a' bátorság oltalmazza egy felől: a' holtakat el temetőket is a' bátorittya; ez hát égy a' szükséges dolgok közzül.

2-o A' Mértékletesség. Minden időben szükséges, de egyszer sem szükségesebb, mint a' Pestis félelmekor, mivel a' pestis elein 's többnyire gyulado tulajdonságu. Nintsen a' divatlanságnak, a'mértékletlenségnek égy neme is mely ártatlan lehessen; de még is különösen e' hárommat említem.

a.) Italbéli Jozonság. Nints elég erőm arra, hogy illő erőben ki fejezzem, hanem azt a' jegyzést adom értékre, hogy: a' Pestis elől járo Postái tökéletesen azok, melyeket látunk az ittasokban, részegekben: u. m. Jó szédülés, akadozása beszédben, ábrázat változása, lábai tántorgása, tsotlás, botlás, bukkás. Kezeinek le hullása, nem bírása. Melly könnyen a' részegzet Pestisesnek ítélvén, bé záratik! a' Pestisest részegnek tartván, szabadon botsáttatva tovább viszi és terjeszti az inséget. Jozonnak kell lenni az embernek.

b.) Ételbeli mértékleteség. Ezis azon fontos szükséges, mivel a' Pestis jelek közzé tartozván a' fő szédelgés után az émelyedés, hányásra erőlködés, hányás maga nyálát, sárga, hig sár vizet, fekete epét vetvén ki; mind ezek az ételtől valo meg terheléstőlis elé jövé, 's Pestisen kívül sokszor tapasztaltatván, különösen a' divatlanokban most könnyen hibás ítéletre adhat okot, 's alkalmatosságot.

Kerülni kell tehát a' nehéz emédítő elegeleket, u: m: sertés hus, rétze, lud majorságot; nem külömben 'siros káposztát, lentsét, borsot, foszujkát. A' ki eddig mértéklenkedett, az tovább ne folytassa, a' ki eddig testétől a' szükséges táplálást meg vonta, ezentul azt ki szolgál-tasa.

c.) Testiség; a' bujaság. Egy a' Pestis ingerjei közzül a' bujaság — — — — — Ez más időbenis a' testet rongálja, az elmét tom-pittya; mert tiszszerezve gyengit és fattyuerőt vészen. De vagyon a' fajtalanságnak oly nemü következése is, melyet a' Pestis mirigytől bajos meg külömböztetni, mivel azis kereskedik olyan helyen; nemis bizonyosabb az által adás, és ragadás, semmivel mint a' bujálkodás uttyán; ezt hát mind azért hogy a' testet gyengiti, a' Pestis bé szivá-sára készitti; mind azért hogy azon az uton leg hamarább el kaphato, a meg külömböztetésbe akadáy, tehát kerülni kell.

3-o A' tisztaság. Nem tsak az erköltsi tisztaság szükséges, hanem a' lako hajlékok és köntösök tisztaságais, meg kívántatnak.

A' házak a' rendes ki meszelésén kívül reggeli 9. Déli 1. Délutáni 4 ora tályban, kivált a' tisztanapokon meg szelösztessenek: a' mikor a' ködös-ség miatt nem lehetne, akkor lángot hordozzanak, fenyő maggal füstöljenek, bor etzettel pároljanak: a' falrol por, pokháló le takarittassanak; a' ház tisztán ki separtessék, semmiféle lapi benne ne maradjon, hus darabotksa ki vitessék; mivel ártalmasok; töltett székek ki palatassanak, fa némüek siroltassanak, kivált a' pádimentom. A' köntösökis ki poroltassanak, füstöltessenek fenyőmaggal. Szapulni, szappanyozni, a' tzondra nemüeket forrázni hasznos; ilyenkor a' szabadszáju kementzék igen jok.

4-o Társalkodás. Ez alá számlálom:

a.) Kereskedést. A' kereskedés nevezetes modja mindenütt a' Pestis terjedésének. Minden áruk között leginkább meg ragad a' Pestis erő a' gyapotban, pamutban, 's leg tovább meg marad abban; azután minden szőr, 's bőrnémükben, azokból való köntösökben, edényekben, takarodokban, de még papirosban, tolluban, értznémüekbenis- által járja a' matskát, kutyát, más házi állatokatis.

b.) A' Kortsomák. Ezekbenis sokféle találkozások, és elegyedések történnek: egy pohárból isznak az emberek, 's halált isznak ő magoknak. Mikor a' pestis ki ütése meg bizonyosodik, már akkor a' templomok, Theatrumok sem nyitvatnak meg.

5-o Napi rend.

Reggel idejében fel kelni, fél ora mulva hideg vízzel ábrázatot, mejjét, kezét meg mostani, a' gyengék meleg mosdo vizekbe kevés spiristust, vagy pálinkát töltsenek.

Irustak, vagy Felestök. Kinek modja van, jo kávé, másnak tsukoládé serleves, bor — etzetes tzibere, kömény magleves, melegített nem borsos bor; égetett pálinka olajason vagy lud 'siroson. Fel öltözik, köntösét ki veretvén, tiszta fejr-némüvel, vagy kifényesített. Kezére szottyán keztyü, kezét, ábrázatját keni fa olajjal. Nyakába függeszt kámfort, borsat; vészen hátára, ha vagyon, viaszszas tafota köpenyeget. Ki indulván, távul beszéll mindennel, hogy lélekezete reá ne mennyen; köntösök nem ér; annyival kevesebbé tsokolodik valakivel. Haza térvén, felső ruhájáról maga rázza meg, künn hadja, meg vereti. Magát oda bé meg füstölteti, vagy bor etzettel pároltattya. Meg mosdik etzetes, vagy spiritusos meleg vízzel.

Ebédje; Vig, ha telik musikás legyen. Sokat téssen a' vigság nem tsak a' jól esésre, hanem még a' ragadás akadályoztatásárais; a' sütemények, sertés, rétze, ludhus, mind nem jo, nehéz terhelő eledelek. Legjobbak a' zöldségek, a' könnyü husnemüek, és jo levesek.

A' bor légyen jo; kevéssel többetskétis ihatnak némellyek.

A' felette hevitök még is készittesenek, éppen azért a' felettetűszeres ételek, és italok.

A' votsorájais mérséklett légyen, mind-ennek. A' kinek modja van estve meleg feredőt venni vatsorája előtt jo dolgot tselekszik.

Estve idejében le fekünni, ki alunni, magát jól ki nyugodni, nevezetes Praesenatiiz.

Mind ezek arra valok, hogy senki magát veszedelemnek ki ne tegye, azonban a' mái időben e' részbenis sokat haladott elő az orvasi tudomány. — el-tsüggedni nem kell.

Dr Szotyori mk.

Tekintetes Doctor Szotyori Joseff Ur proservativaja a' Pestisben, mellyet meg-kell tartani.

Küldötte 1828 24-a Novembris 12-kén.

Tekintetes Procurator Pál Mihály Urnak.

(Az eredeti a Knöpfler-család levelei között, az Orsz. Levéltárban.)

29.

1828. november 28. Marosvásárhely.

Szotyori József, Pál Mihályhoz.

NBene a' Publicumhoz.

Azt hinni, hogy a' pestises méreg tsak a' pestises testel, köntössel sat. valo contactus vagy egy bé érzés által terjed szét, a' levegő által pedig tellyességgel nem: Valamint egy felől az eddig való tapasztalásokkal ellenkezik, ugy másfelől veszedelmes következéseket vonhat maga után. — A' Romai és Athénei Perikles idejétől fogva az ez előtt nem régen több izben dühösködött Bukuresti, Brassai és mostis éppen pusztító Gibráltári (ámbár a' Nap nyugoti pestis, nem N. keleti) pestisekig mindeniknek historiája bizonyítja a' pestises nyavalyának a' levegő által valo elragadhatásánakis valóságát. Ezen okból Contumatiokonis bizonyos távolságra állani rendeltetnek a' pestis gyanujában lévő személyek másoktól. Ezek okból az Orvosokis közönségesen nem vizsgálják a' pestises és annak vélt holt testet, minden félelem nélkül, és tsak a' megyen éppen melléje, a' ki életét kotzkára veti. A' ki erről Magyar Nyelven ki jött orvosi könyvből szeretne többet látni, olvassa meg a' tudos Párizspapai Pax Corporis nevű munkáját lap 319-459-ig. Olvassa meg főként D. Mátyus István Diaet. 1-ő Darab lap: 282-287-ig és lap 440-459-ig. Ezek mind ketten nem tsak tudoson irtanak a' pestisről, ha nem abban praxisok volt a' magok idejekben: — Nem tsak hogy nem tsalhatatlan, bizonyos tehát, hogy nem terjed a' levegő által is a' pestis; de sőt csalhatatlan bizonyos, hogy terjed az által is; és az'ért erre nézveis igen szükséges a' vigyázat.

In multo mendacio majus periculum, quam in Medico.

MVásárhelly Nov. 28. 1828.

Dr. Szotyori mk.

Tekintetes Procurator Pál Mihály Urnak.

Tkts Doctor Szotyori Joseff ur javallása a' Pestisben 1828. 29-én Novemberben küldött nékem. Observalni és megtartani kell. — Pál.

(Az eredeti a Knöpfler-család levelei között, az Orsz. Levéltárban.)

1828. november 12. Marosvásárhely.

A Brassóból idevezető, pestisgyanus közsvényesremetei Geréb András ellen hozott közegészségügyi rendszabályok.

A' Brassai Tanács sürgönyt küldött Marosszékhez 's ez a' Várossal töstént közöltetett is, melyben leiratik: hogy közelebből feleségével, mostoha fiával Olá honból ki jött, ott kevés napokig mulatott Geréb András K. Remetére elindult, uttyában, Brassó közelében, Veres-marton neje elholt, kit temetni Brassóba vivén, a' sirásának három gyermekei és szomszédában egy szolgáló is hirtelen elholtak, maga az eltemető és fia is terhes betegségben feküsznek 's így pestis gyanuja alá jött Geréb Andrásnak siető föl kerestetésére kéretik. Ki is Brassóból haza jöven, a' Sz. György utczában, B. Kemény Pál házában (most Petelei Uré) megtaláltatott, a' vele egy házban 's legkisebb közösülésben voltakkal együtt őrizet alá vétettek, el zárattak. Az orvos meg vizsgálván, Geréb lábait kisebesedettnek találta. Később portékáit is elégették.

Közsvényes Geréb András körülbe 1816-ban Vásárhelyen kerekas, legény volt, 's azután Bukarestbe ment. 1828-ban Kimpulungban vonulván, itt egy pestises háztól minden féle drága sálokat 's köntösöket, mik ki hányattak, szekérre rakva jött Brassóba. Vásárhelyen tudosítatván a' Fő Kormányzék a' Geréb dolgáról, Tartományi Biztos Turi Josefet küldi ide (noha a' Brassai sürgöny szerint Geréb a' tiz tisztulási napot ott ki töltötte), a' szükséges ki kérdezés után Orvos Bélteti Sigmondal el ment tovább nyomozni, melyről Geréb idáig jött, de sehol semmi pestises gyomra nem talált. November 21-én hirtelen meghal Vásárhelyen Kerék Jánosné (kinek házában négy napig volt szállásolva Geréb, mi előtt a' Sz. György utzába át váltotta azt). Nagy rémület lett, egy Orvos holt mert feléje menni, hanem más nap Erdélyi Fő Orvos, Ferentzi Ur megérkezvén, Sebész Herbeth János reá szánva magát, a holtat megvizsgálja, semmi kelevényt rajta nem talált, koporsóban az udvarra kihozatván, távolról a' többiek is meg nézték de nem itélték pestisesnek. Éjjel ki vitték, a' R. Cath. temetője szegletében temették. Koporsóját, gunyáját elégették. A' Ref. Tanoda nevendékei széljel botsáttattak. A' R. Cath. tanulók is egy hétig oskolába nem mentek. A Fő Kormányzék minden szükséges rendeléseket meg tett. Deczember 10-kén kezdve az egészségi szabályok áthágóira rögtön itélő széket enged. Brassó és Fogaras Vidékének, Három, Maros, és Szében Székeknek, Thorda és Felső fejer megyéknek, 's ezekben a' vásártartás is megtiltatik. Brassó, hol két szorossan bé zárt házban 37 közül 14 egyén holt meg, bé záratik. Egészségi Biztosságok állitattak fel Brassó

körül, Feketehalomban, hol a' Fő Orvos szállásolt. MVásárhelyen 's utóbbinak Elnöke Székely Mihály Ur, kik mindent a' legjobb karban tartottak. Midőn így megnyugvának, 's már ki is hirdette a' Fő Orvos, hogy nints pestis MVásárhelyen, Oroszlán Josef, ki Kerék Jánossal egy házban volt zárolva, 's egyike azoknak, kik nejét Keréknek eltemették, három napi betegség után meg hal. Az orvosok meg vizsgálván, pestisnek ítélték, 's úgy mint Kerék Jánosnét, el temették. Ezt nagy félelem követte. Deczember 7-kén, MVásárhelyen a' Templomok bé zárattak, a' Királyi Tábla, az Oskolák széljel oszlottak, sokan ki költöztek, a' Közügyigazgatóság Fintaházára vonult. Minden el zárt személyek a' Városból össze gyűjtván, a' Catholicusok temetője alá fel állított Lázáretben ki költöztettek.

1833. Február 13: Az 1828-iki pestis bé hozataláért Geréb András, mivel a' veszteglő vonalt hamis utlevéllel el kerülve járt Brassóban, tíz évi Szamos-Ujvári rabságra ítéltetett, a' Felsőbbségtől a kárpotlások fizetése terhe aloll fel oldoztatván. A' MVásárhelyen le tartoztatott 215 f. értékű portékái árrok a' Királyi pénztárban vissza fizettetni rendeltetnek. Geréb András föl hívta az ítéletet az Udvarhoz. Ő az alatt a' Város fogdájában raboskodván, per közben, mielőtt az el látozhatott, végkép — elholt.

(Keresztes Zsigmond kézirati gyűjtése, Benkő Mihály másolatában, Marosvásárhely város levéltárában.)

1.

† 1833. október 30. — 56 é. k. Marosvásárhelyen.

Szotyori József (szotyori) orvosdoktor sírirta
a marosvásárhelyi ref. temetőben.

Néhai Orvos Doctor SZOTYORI JOSEFNEK pora nyugszik e' sirban, ki született 1767-ben N. Enyeden, tanult ugyan ott és Bécsben. Orvoskodott M.Vásárhelyt 32 évig, hol meg is holt 1833-ban.

Nem csak mint orvos tüntette ki magát tudományával 's szenvedők ápoló munkásságával, hanem a' házassági atyafi, baráti szeretetnek 's köz jó eránti buzgóságnak is szép példája volt. Kétség kívül örök állandóságu emlék van néki ön tetteiből készítve az Isten 's emberiség előtt: de 22 évig vele boldogul élt szeretett felesége, MARUSI ANNA hálás

szeretetből 's kegyes szokásból e' porlandó kő emlékkal is őt szívesen meg tisztelni kívánta.

Dr. Szotyori Józsefné Marusi Anna, sz. 1786. Aug. 2. mh. 1860. Febr. 22.

Aldott legyen emlékük.

2.

† 1860. február 22, — 74 é. k. Marosvásárhelyen.

Marusi Anna, Szotyori József orvos özvegye gyászjelentése.

Szomoruan jelentjük, hogy általunk szívből szeretett és tisztelt, 's a közönség előtt is közbecsülést kiérdemelt nagy nénénk, néhai orvos' tudor Szotyori József ur özvegye, MARUSI ANNA asszony, 74 éves korában özvegysége 27-ik évében, folyó februárius hó 22-én megszűnt élni. Egész életében kitüntetett vallásosságát, kegyességét magaszttosan bém bizonyította különösen 14 évi világtalan állapotjában, 's közel három évi szakadatlan fekvő betegségében. Soha egy panaszos szó is ajkairól el nem hangzott. Legyen áldott emléke!

Szenvedéstől menekült 's elnyugodott teste, Februárius 24-én, pénteken, délutáni 3 órakor, a' temető színben tartandó rövid ima után, tétetik sirba. Későbbre pedig, a' tiszt. Közönséggel tudatandó időben, a' várbeli templomban fog halotti beszéd által temetési tiszteletet tartani.

Maros-Vásárhelyen, Februáris 23-án 1860.

Marusi Lajos — Marusi Polixena (Balog Mihályné) — Marusi Mihály — Marusi Farkas — néhai Marusi Károlina 4 élő gyermekei Marosvásárhelyt az ev. ref. főtanoda betüivel, 1860. után.)

(A marosvásárhelyi Bolyai Dokumentációs Könyvtár példánya.)

Szotyori Józsefnek 1825-ben kelt végrendelete kivonatban

S. Szotyori József orvos-doktor 1825. tett és módosított végrendeletében két medicinae és chirurgiae ugy két theologiae és philosophiae doctorságra készülő reformatus szegény ifju számára, kik a nagyenyedi és marosvásárhelyi collegiumokban tanultak, alapítványa alapjául hagyta és rendelte mvásárhelyi házát, hogy az neje halála után adassék el. Két medicinae candidatus élvezze 5 évig, ha csupán doctor lészen; ha még a chirurgiában is doctoráltatja magát, ugy még két évig

birhatja, tehát együtt 7 évig. A theologiae és philosophiae doctor 3 évig bírja s így 10 év múlva újra kezdődjék a cyclus. Sepsi Szotyori és kézdivásárhelyi Szotyoriak, valamint neje Marusi Annával vérségi Marusiak előnnyel birnak. A legalt ház 1866. eladatott 5500 ércz ezüst osztr. ért. forinton. Ennek fele átadatott az enyedi kollegiumnak, s mind két kollegium a kamatot a végrendeletben kitűzött czélra fordítja.

1929. Könyveit hagyta a kollegiumunknak, 508 mü, 933 kötetben s ezeket özvegye 1842. adta át.

(A marosvásárhelyi ref. kollégium 1144. és 2896. sz. alatti bejegyzése.)

KIBÉDI MÁTYUS ISTVÁN

orvosdoktor, az egyesített Küküllő megye és Marosszék rendes fizikusa és táblabírája, született 1725-ben, Kibédén. A marosvásárhelyi ref. kollégiumban tanul, majd a Teleki-család támogatásával az utrechti egyetemre megy, hol két év alatt orvosdoktori oklevelet nyer; később, továbbképzés és orvosi gyakorlat végett Götttingában, Marburgban és Bécsben tartózkodik. 1757-ben hazatérve, Marosvásárhelyen, mint gyakorló orvos megtelepedik, majd Marosszék és az akkor idekapcsolt Küküllő megye főorvosa és táblabírája lesz. A fizikusi hivatalt 44 évig viseli. 1765. április 18-án, Mária Terézia az erdélyi nemesek közé iktatja. Meghalt Marosvásárhelyen, 1802. szeptember 6-án, 58 éves korában. Neje: egerpataki Basa Mária († 1778. ok. 18. — 37 éves korában).

Mátyus István, az első Marosvásárhelyen működő diplomás orvos, tudományára nézve Erdély-szerte nagy tekintélynek örvend. *Diaetetica* című hatkötetes, hatalmas munkája, a magyar nyelvű orvosi szakirodalom nevezetessége; gyakorlati tartalmával népszerűsíti az orvosi ismereteket. Későbbi éveiben melegen érdeklődik minden irodalmi megmozdulás iránt s így az Aranka György által kezdeményezett Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság célkitűzéseit lelkesen támogatja; úgyszintén gr. Teleki Sámuel, erdélyi udvari kancellár könyvgyűjtő akcióját is jó igyekezettel szorgalmazza.

Mátyus István, a hosszú orvosi működése alatt nagy vagyonra tesz szert, de minden javát a jótékonyság szolgálatába állítja. Az

1800. május 24-én kelt végrendeletében nagyobb összeg alapítványt létesít a városi szegények és munkaképtelenek eltartására, továbbá 912 műből álló (1326 kötet) könyvtárát és teljesen beren-

M á t y u s I s t v á n
(1725—1802)

Olajfestmény, egykor a marosvásárhelyi ref. kollégium dísztermében

dezett nyomdáját a marosvásárhelyi ref. kollégiumra testálja; azonkívül az Ebháton (Kazinczy utcában) levő házáat, amely a városi tanács által 4969 mfrtra és 90 pénzre becsültetett, becsárban szintén a ref. kollégiumnak hagyományozza.

Mátyus Istvánt, a tudományok iránti szeretetre bacsoni Intze István (1721—1776), a marosvásárhelyi ref. kollégiumban, a Wolffi-

ana filozófiát tanító professzora neveli. Ebbéli halálának kifejezője Utrechtben 1756. május 12-én kelt és kiadott Dissertációjának ajánlása, szeretett professzorának tiszteletére. Mátyus Istvánról az is fel van jegyezve, hogy 1761-ben pályázik a marosvásárhelyi professzorságra, de ezen állásáról a gróf Lázár János „patrocini-uma”-val, Kovásznai Tóth Sándor elüti, ezért a két tudós férfiú, egy életen át nem szíveli egymást.

Mátyus István megjelent művei :

1. Dissertatio medica theoretico-practica de melancholia universali et hypochondriaca. Quam auspice deo optimo maximo praeside Ioanne Oosterdyk Schacht, A. L. M. Philosophiae & Medicinae Doctore, Medicinae, Institutionum Medicarum & Praxeos Professore ordinario publice desendet Stephanus Mátyus, Hungarus Transylvano-Siculus e Sede Marus, Auctor, ad diem XII Maji, H. L. Z. S. Trajecti ad Rhenum ex officina Joannis Broedelet Academiae Typographi. MDCCLVI. (1756.)

2. Positiones medicae in aug. mem. LX. de irritabilitate et aliis quibusdam medicane capitibus... ad d. 11. Junii Trajecti, 1756.

3. Diaetetica, az az, a' jó egészség' meg-tartásának modját, fundamentumoson elő-ado Könyv, mellyet betegek körül való foglalatosságtól üres óráin irt és készített, 's maga költségével közönségessé is tett, K. Mátyus István: Med Doct. Első darab. Nintsen olly Gazdaság melly jobb volna a' Testnek Egészségénél. Sirák. R. XXX. x. 16. Kolo'svárátt, Nyomt. Páldi István által, 1762 eszt. (1762-1766. két kötetben.)

4. Ó és Uj Diaetetica az az: az életnek és egészségnek fenn-tartására és gyámolgatására, Istentől adatott Természeti Eszközöknek a' szerint való elé-számlálása, a' mint azokra reá kaptak, és eleitől fogva mind ez ideig magok károkra vagy hasznokra vélek éltek az emberek. Mellyben hat darabokra intézve, a' maga elébbi Diaeticájának Első Darabját ki-magyarázta; és sok ide tartozó régi Szokásokkal 's jeles történetekkel meg-világosította, 's egyszer'smind a' Természetnek Szentséges helyeire-is maga Feleinek sok helyeken a' jeget meg-törte; úgy hogy, ennyi részben, e' munka Természet' Historiája gyanánt-is szolgálhasson K. Mátyus István. M. D. Nemes Küküllő és Maros-Székből egyesült' Vármegyének R. Physicusa. — Simbolum Sól. CIV. — — — — Darab. — Posonyban, Füstkuti Landerer Mihály költségével és betűivel. — M. DCC. LXXXIII. (Posony, 1787-1793. hat kötet. A szerző rézmetszetű arcképével.)

DISSERTATIO MEDICA
THEORETICO-PRACTICA
DE
MELANCHOLIA UNIVERSALI
ET HYPOCHONDRIACA.

QUAM

AUSPICE DEO OPTIMO MAXIMO
PRAESIDE

IOANNE OOSTERDYK SCHACHT,

A. L. M. Philosophiae & Medicinae Doctore, Medicinæ,
Institutionum Medicarum & Præcisæ Professore
ordinario

Publice docendet

STEPHANUS MATYUS,

HUNGARUS TRANSILVANO-SICULUS

ET SEDE MARUS,

AUCTOR.

ad diem XII Maji, H. L. L.

Ex H. L. L. J. de m. 1756. 6. 17.
TRAJECTI AD RHENUM
Ex Officina JOANNIS BROEDELET
ACADEMIÆ TYPOGRAPHI. MDCCCLVI.

Máttyus István címere

Máttyus István vitaértekezésének címlapja 1756-ból

Mátyus Istvánnak, 1767-ből itt közzétett három levele a korra jellemző rémregény részleteit tárja fel. E levelek eddig még felfedezetlenek, de a felháborító esetről: a leányrablással egybekötött erőszakos hittérítésről és a kényszer-férjhezmenésről már említett tesz az egyháztörténelem. (Protestáns Közlöny, 1882. évf. 34—36. sz.)

A felháborító akció: „a szomorú casus” előzménye az a katolikus restaurációs törekvés, mely az erdélyi nemzeti fejedelemség felszámolásával kezdődik, amikor az osztrák-ház a jezsuitákat rászabadítja Erdélyre, hogy a hitújítás után több mint 150 évig porladó katolikus egyházat támasszák fel. Erre a célra már rendelkezésre van a kolozsvári Missio Dacia-rendház Kapi Gábor irányításával, aki a legfanatikusabb és a legképzettebb magyar jezsuitákat veti a visszatérítés szolgálatára. Az így beépített jezsuiták hatásos szónoklatokkal, akadályt nem ismerő elszántsággal, sokszor az őslakosság erőteljes ellentállása dacára, ha kell: a császári karhatalmi beavatkozás igénybevételevel is végzik feladatukat: hirdetik a katolicizmus érvényét és általában eredménnyel térítenek. A jezsuita szervezkedést a tartományon belül a nagyszebeni cs. k. biztosság támogatja, mely a városi tanácsokat és egyéb közigazgatási tisztségeket a jezsuiták céljaira szánt dézsmá-fizetésre kényszeríti. A háttérből azonban elsőfokon Bécsből Hevenesi Gábor, a Pázmány-alapítású kollégium igazgatója, jezsuita rendtartományi főnök a főmozgató, aki a jezsuiták által alapított iskolákat és egyéb intézményeket gazdag alapítványokkal erősíti azzal az elgondolással és utasítással, mely szerint „oly szegény ifjak számára, kik a tévelyből az egyedüli üdvözítő hitre térítetnek vissza, némi mód és alkalom legyen ezek nevelésére”.

A nép széles tömegeinél elért eredmények felmérésekor a katolicizmus szekértolói és a bécsi udvar most már a néphez inkább közel álló, magyarul érző és beszélő erdélyi protestáns főnemесekre veti ki hálóját. Előbb azzal kecsegtet — és ez a kor hazafias szólamai közé tartozik —, hogy a kétfejű sas „áldott” szárnyai alatt meghúzódni mennyire kifizetődik. De a császári ház és a hatalom biztonságával előre törtető katolikus klérus, erdélyi viszonylatban is akadályokba ütközik, amennyiben az egyházához és nemzetéhez ragaszkodó, haladó szellemű főnemесek többsége ellentáll, amiért

DIAETETICA.

Az Az,

A' JÓ EGÉSZSÉG

MEG-TARTÁSÁNAK MODJÁT.
FUNDAMENTUMOSON ELŐ-ADO

K Ö N Y V,

MELLYET,

Betegek körül való foglalatosságtól
tires óráin írt és kétfített, 's maga kol-
tsegével közönségese-is tett,

K. MÁTYUS ISTVÁN:

MED. DOCT.²

ELSŐ DARAB.

*Nemsen ally Gazdagság melly jobb volna o' Test-
nek Egészségénél. Sirak. B. xxx. v. 16.*

KOLOSVÁRAITT

Nyomat. PÁLDI ISTVÁN által, 1762. ÉLÉ

Mátyus István Diaetetica c. könyve

most már a feldühödött katolikus papság — az udvart maga mellett tudva — a kirívó erőszak alkalmazásától sem riad vissza.

És most kezdődik az a hajsza és botránytörténet, melynek egyik szenvedő főhőse, a császár szolgálatában hősi halált halt „nagy” Teleki Mihály unokája, Teleki Sámuel, a későbbi erdélyi udvari kancellár, a marosvásárhelyi híres Teleki-könyvtár megalapítója, aki méltán számítva a fejedelmi kegy előnyeire, fejedelemlhűsége dacára, mégis már kiindulóban, a császári udvart irányító katolikus klérus részéről ért durva támadás középpontjába kerül. Erről beszél az egyháztörténelem és erről ír a család orvosa: Mátyus István.

Az ifjú Teleki Sámuel 1767-ben, a család határozataként jegyben jár Bánffi Dénes és Barcsai Ágnes kiskorú leányával, Bánffi Ágnessel. Azonban a bécsi udvarnak mások a terve, mert éjszakának évadján, egy svadron fegyveres huszárság igénybevételével, az apa hallgatólagos beleegyezésével, elraboltatja a menyasszonyt Örményesről, a szülői háztól. A meglepett leányt elbűjva, „egy szűk helyre vonulva” találják meg, aki támadóival dulakodva, a kardok ellen gombostűvel védi magát. Mi sem használ; elhurcolják. Előbb Küküllővárra, később Kolozsvárra, majd Bécsbe viszik, ott erőszakkal katolizálják és Eszterházy Jánoshoz adják férjhez. Ugyanekkor Bécsbe viszik Szilágyi Mártont, volt székelykocsárdi ref. lelkészt, a kis Ágnes francia nyelvtanítóját is, az elrablott leányka anyjával, Bánffiné Barcsai Ágnessel együtt. Szilágyit is áttérítik a katolikus vallásra. Mivel a főpapság minden igyekezete kárbavész, hogy az anyagrófnét megtörje és vallása elhagyására kényszerítse, Szilágyit barátsuhába öltöztetve menesztik a grófasszony makacságának feladására. A krónikás azt is nyilvánvalóvá teszi, miszerint Szilágyi Márton később, „elévülhetetlen” érdemeiért a „librorum censor” hivatalt kapja, s midőn pedig ez állását elveszti, József császárhoz fordul annak visszanyeréséért azon indoklással, hogy ő e hivatalért vallását hagyta el. A kalapos király — állítólag — a következő vigasztalóval elégíti ki a hitehagyott papot: „Rólad felteszem, hogy megfontolásból és meggyőződésből cselekedtél, mikor az egyedüli idvezítő katolikus vallást elfogadtad, tehát elsőbb lévén az örök idvesség minden földi jutalomnál; s azzal elégedj meg!”

A fennemlített gyalázatos eset Teleki Sámuelben mély nyomokat hagy és e miatt, különösként kortársával, a hitehagyott Bánffi Dé-

Ó és Új
DIAETETICA

az az:
AZ ELETNEK és EGÉSSÉGNEK

fenn-tartására és gyógygatására,

I S T E N T Ő L

adattatott nevezetesebb Természeti Eszközöknek a' szerint való előszámálása, a' mint azokra reá kaptak, és eietől fogva mind ez ideig magok károkra vagy hasznokra vélek éltek az emberek.

Meltyben,

HAT DARABOKRA

antézve.

a' maga elébbi Dieteticájának Első Darabját bővebben ki magyarázta; és fok ide tartozó régi Szokásokkal 's jeles történetekkel megvilágosította, 's egyfesziműd a' Természetnek Szentséges helyeire is maga Feleinek tok helyyeken a' jeget megtörte; úgy hogy, ennyi részben, e munka,

TERMÉSZET' HISTORIAJA

gyanút is szolgálhasson,

K. MÁTYUS ISTVÁN. M. D.

Nemes Küküllő és Maros-Székből egyesült
Vármegyének R. Physicus.

S Y M B O L Y M S Ó L T. CIV.

H A T O D I K D A R A B.

P O S O N T B A N,
FÜSKÜTILANDERER MIHÁLY.

költőgével és bettivel.

M. DCC. LXXXIII.

A Diaetetica VI. kötetének címlapja 1793-ból

nesnek immár katolikus fiával, gr. Bánffy György erdélyi kormányzóval feszült viszonyt tartott. Kazinczy megállapítása szerint: noha „ő és a cancellárius Teleki nem szerették egymást s annál szebb, hogy mindketten szeretvén, amit szeretni kelle, magányos indulataikat a köz dolgaiba által nem vitték s annak mindketten boldogító géniussai voltak”.

Mátyus István orvosi minőségében követheti az elrablott és szigorú őrzetben tartott Bánffy Ágnes útját s így alkalmat talál arra is, hogy biztonsága feladásával eleget tegyen az aggodó anya: Barcsai Ágnes és a völegény: Teleki Sámuel kényes megbízatásának, a leánya hol- és hogyanlétének kinyomozása és nyilvántartása céljából.

A még idecsatolt, gr. Teleki Mihály főkurátorhoz intézett két könyörgő-levéllarról tesz bizonyosságot, hogy a „Mátyusiana Fundatio”-ra kijelölt szegények, az alapítvány pénztárnokának nemtörődömsége miatt, már három éve nem kapják járandóságukat s így az éhenhalás szélén vannak. Sürgős segítséget kérnek.

1.

1767. augusztus 1. Marosvásárhely.

Mátyus István, Teleki Sámuelhez.

Méltóságos Grof Ur;
nekem jo Mlgs Uram, Patronusom!

Mivel jártam volt Küküllővárt, ma egy hete mult, hosszszon meg-irtam. Azután Grof Bethlenné és Hallerné Asszony ö Excellentiájok ott létemben adott parantsolatjok szerint a' Mlgs kis Asszony mejjének fájdalmára, (mellyet a' rosz Német válnak tulajdonitanak, jo lehet hi hetőbb, hogy a' Hadnagy Gombjai miatt esett, a' mint a' Mejjéhez szoritotta volt, mikor el ragadta) holmi ired és flastromot készítettem és a' mult Vasárnap Benedektől le küldöttem vala Küküllővárra olly instructioval, hogy ugy lehet, mint az én Borbélyom, annak szine alatt, mig meg mutatná, hogy 's hova kell applicalni, lássa meg a' Mlgs kis Asszonyt. De a' mint hétfőn vissza jöven referálta, már előre lesették őtet, és futva kellett el szaladni, hogy el ne fogják 's tömlőzre ne küldjék vagy meg ne verjék. Én eléggé haragudtam, hogy miért nem hagyta ott az orvosságokat, de ő azt mondja, hogy senki kezéhez nem vette,

így re infecta, nagy meg ijedve ide vissza hozván, itt hagyta, maga Sáromberkére, onnan Örményesre menvén. Ugyan tsak annyit a' Szám-tartotól és Horváth Urtól érzett, hogy a' Mlgs kis Asszony frissen 's jo egészségben van. Szombaton egy könyvet adtak volt a' kezében, hogy imádkozzék, de letette 's azt felelte, hogy nem tud abból imádkozni mert a' maga imádságos könyve nem olyan. Igérte volt Benedek által Horváth Ur, hogy engem maga levele által a' Mlgs kis Asszony állapotjáról, jobban is végére menvén tudosit, de mind eddig Levelet nem vettem. Én is mind várom, hogy ha az Asszony ő Excell. minapi igéreti szerint, hogy ha Grof Bánfi Ur ő Exc. Szebenből meg jó, és az én kívánságomat communicálhatja, hogy én minden két hétbe le akarok menni a' Mlgs kis Asszony látására, tudositson, ha lehet e' le mennem? és reménységem, hogy a' Mlgs kis Asszonyt láthassam? de mind eddig nem tudositottak, sőt a' mint Benedek mondja, inkább fenyegetnek, ha kézben kaphatnának. Ez ugyan haszantalanság: Elég az, hogy a' Mlgs kis Asszonyt az én ott járásom után sokkal szorossabban tartják, senkit idegent feléje nem botsátanak, a' kapukat zárva és darabontal strásálva tartják. Mert a' mint Benedeknek Horváth Ur mondotta, ugy tartják, hogymikor én ott voltam, Ngod is ott volt Mlgs Grofné Asszony ő Excellentiájával 's bizonyosan azért mentünk volt, hogy el lopjuk a' Mlgs kis Asszonyt: Ezt pedig abból formálták, hogy velem a kotsiban Praefectus Uram ült, a' Lo szekeren pedig, a' melly Örményesre vitt, a' Számtarto Huga 's azt gondolták, Grofné Asszony ő Excnak lenni.

Itt minden fele sok beszéd van arról a' szomorú casusrol. A' közelebb mult Vasárnap Mlgs Generalis Bethlen Ádám Ur ő Exc. Abafájára menvén, Sárpatakon a' Grofné Asszony ő Nga Házainál hált, 's az ott mulatás közben 's vatsorán is udvarlott Tlts Esperest Simon Uram, 's azt mondotta ő Kegyelme, ő Excellentiája, hogy a' Swadront Grof Bethlen Miklos Urnak maga adta a' Commendirozo Generalis ő Exc. parantsolatjára, mellyben a' volt írva, hogy a' melly Fő Tisztet azon Levelével ő Excent requiral Grof Bethlen Miklos Ur adjon mindjárt az a Tiszt annyi Militiát ő Exc. mellé, a' mennyit kíván 's Militia a'tevő legyen, a' mit ő Exc. parantsol. Recusalta ugyan először a' katonák adását ő Excja, de inherealván Bethlen Miklos Ur ő Excl. nem denegallhatta. De hova és miért mentenek, a' mig meg nem esett a' dolog, nem tudta. Hihetni ezt, holott az előtt való éjszaka is Grof Bánfi Urral Bethlen Miklos Ur Teremiben hált: a' Lagerből is mikor a' többi tüzelni ki állottak, szeme elől indult el a' Swadron. Sőt maga a' Generalis Uramtól nyargalt egyedül Lo háton, 's külön ugy beszélt egyik Tiszttel, mellyet sokan láttak. Grof Bánfi Ur háltni is Teremiben ment vissza

Vasárnap is azután egy Cseran tsak egy Lauferrel le ment Generalis Bethlen Ur Szentpálra, 's ott vigon voltak! Azután ugyan az nap esve, innen Tilts Nemes Gábor Uram ki menvén Teremiben udvarolni, azt beszélte vatsora felett a' Generalis Ur ő Exc. maga, hogy sok pénznel meg váltotta volna, így esvéna' dolog, tsak a' maga Regimentjéből a' Swadron és az Ötse ne lett volna a' Commendo, mert félti hogy ez a' tselekedete igen nagy kárt fog okozni az Ötsének, bár egyébben mutatta volna a' maga hívségét: maga pedig az Isten tudja, semminek nem oka: ha Grof Teleki Ur fel megyen Bétsben, a' mint el hiszi hogy fel is megyen, bizonyoson lesz ennek orvoslása; de úgy hiszi, hogy a' kis Asszonyt Bétsbe fel viszik. A' Generalisné ő Exc. pedig azt mondotta, hogy van fél esztendeje, miolta forralják a' Mlts Kis Asszony elvetelét, és Haller Gáborné Assz. Exc. az Attya által vitte véghez ő Felsege előtt, hogy a' Ngoddal valo Mátkasága a' Mlgs kis Asszonyynak elromoljon, egyéb parantsolatjok semmi nintsen. General Roth Ur pedig irtozva beszéllette sokak hallatára a' Lagerbe mikor más nap ezen Casusnak hírét hallotta volna: Nem tudja ki parantsolatjából esett, de szörnyű Casus úgy venni el az Édes Anyának öléből a' maga Gyermekeit; de szégyen is volt egy 11 esztendő Kis Asszonykára egy Swadron Huszárt küldeni; ha ezt Novellákban írják, és a' külső Potentiák meg látják, le nevetik. Elég az hogy az Isteni bölts rendelésből ez a' Commendo igen meg ijesztette az embereket. A' Mlgs kis Asszonyynyal Grof Bánfi Urat semmiképen nem mondhatjuk Attyának, felettébb is irtozik ha látja, úgy hogy erre nézve nem igen tractálhat a' kis Asszonyynyal, ezt egy Barát beszéllette. Maga pedig Grof Bethlen Miklosné Assz. ő Exc. nekem azt mondotta, hogy már az Attyához is hozzá édesedett, 's mikor Szebenbe ment, akkor is kérte, hogy ő Ngaért várakozzék vagy egy nap, 's az ért mulatott is még egy nap.

A' jövő Héten, ha magam le nem mehetnék is, valakit jo embert le küldök, a' ki mennyen végére, miben legyen addig a' Mlgs kis Asszony állapotja: azt is a' jövő szombaton meg irom Ngodnak, igen kívánnám én is tudni, mi lépéseket tehetett Ngod, hogy ahoz képest tsínlhatnak miis itt holmit. A' Ngd Leveletskéjét Horváth Urnak adtam volt, hogy ha akkor hamar nem lehet is, a' Lárma megtsendesülése után valahogy tsak adják be mitül okosabb moddal eshetik a' Mlgs kis Asszonyynak. Mire mehetett az Ur véle, még nem tudositott. Egyebet most nem tudok írni. Hanem Mlgs Grofné Assz. ő Excellentiáját nagy alázatossággal tisztetem, és kívánom tellyes szívemből, hogy az Ur Isten adjon erőt 's modot Ngodoknak terhes ügyöknek vigasztalással valo ki fojtatására és a' fő embereknek ohajtások 'stellyes reménységek szerint szégyenitse meg ő Felsege hamar időn a' Ngodok ellenségeit. Én pedig

magam tsekély személyemet továbbrais ajánlom a' Ngod tapasztalt
Kegyességibe, és maradok

Mlgs Grof Ur Ngd
M. Vásárhely 1-a Aug. 1767.

alázatos szolgálja
Mátyus István mk.

Illustrissimo Domino Domino S. R. I. Comiti Samueli Juniori
Teleki de Szék Scr. Caesar et Rex. Apl. Majestatum Camerario Actuali.
Domino mihi gratiosissimo — Vieniae.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

1767. augusztus 7. Marosvásárhely.

Mátyus István, Teleki Sámuelhez.

Méltóságos Grof Ur
nekem Jo Mlgs Gratosus Patronus Uram!

Az eddig elmúlt hét szombati kelt Levelemmel udvaroltam vala
Ngdnak, a' mellyekben mivel jártam volt Küküllővárt, 's az után is
mint érttettem, hallottam eddig a' hétig, meg irtam vala. Mind vártam a'
tudositást, hogy le mehetek e' vagy nem Mlgs kis Asszonyhoz, de még
eddig ígértét a' Grofné Assz. ő Exc. nem tellyesítette. Ugyantsak az
oda valo Praefectustol, Árkosi Ferentz Uramtol, Unitarius Jo Nemes
embertől hitelesen érttettem, a' ki tegnap é vagy tegnap előtt egy asztal-
nál ebédlett a' Mlgs kis Asszonymal, hogy a' Mlgs kis Asszonymnak semmi
nyavallyája nintsen, jól ett, jól ivott és jó kedvet mutatott, kedvezéssel
nagyal vagynak ott hozzája, még nagyobbban keresik kedvét, mint a'
magok Leányoknak. Külső képen elég vidáman viseli magát belső ké-
pen miként vagyon, azt nem tudhatni. Vallása iránt semmit nem tud.
Mlgs Grof Teleki Lajosné Assz. ő Nga pedig tegnap itt menvén által
Sárpatak felé, hivatott vala engem, és azt mondá: hogy ott jött Kükül-
várt által, és meg értvén Horváth Uraméktól, hogy ott van Grof Bánfi
Ur ő Exc. és senki a' kit tudnak, hogy a' Mlgs kis Asszony esmer,
szembe lenni a' Mlgs kis Asszonymal nem engednek, maga sem ment bé,
hanem egy Inasát küldötte bé köszönteni, és tudakozni, hogy legyen a'
Mlgs kis Asszony, izenvén hogy maga személy szerint udvarlott volna,
de mikor az előtt Szent Pált volt, látta hogy Grof Bánfi Ur neheztelt, és
a' kis Asszonyt eldugták, mellyből úgy ítélte, hogy valami gyanujok van
ő Nghoz is, mellyet ez uttal nevelni nem akart. A' fogadoban evén ebédet,

oda maga Inassát Grof Bethlen Miklosné Assz. ő Exc. is ki küldötte, és a' többek közt azt izente: jól tselekedte, hogy bé nem ment, mert sajnálta volna, ha a' mint illett, úgy nem tarthatta volna: a' kis Aszszony pedig Jo egészséges. De más felől értette ő Nga, hogy a' Mlgs kis Aszszony igen sokat sir, és a' sirás miatt a' Szemei is vérmesek. Nem régen az Attya nem tudja mi végre feléje indulván, erőssen kezdett reszketni, mintha nyavallya törése lett volna; és azt kiáltotta: Mennyen, ne jőjjön ide, mert ha olajban meg rántanak is, de soha le nem mondok a' valásomrol és a' Mátkámrol. Eleget tsokolta az Attya, de nem tudta le tsendesíteni. Ott, a' mint értette, ő Nga olyan gondolattal is vagynak, hogy Ngod az egész fogságot fel akarná venni és azzal a' Kastélyra szándékoznék, hogy a kis Aszszonyt viszsza végye, és a' Kastélyt fundamentumából el hányassa. Elég az hogy keményen őriznek: éjel nappal két három katona Tiszt lakik ott. Holnap egy hete, Szutsaki Ur az Aszszonyal ott jött által, és meg tudván a' Mlgs kis Aszszony ott létét, egyeb ként is jo esmerős levén azon Udvarban, be akart menni, de a' Kastély alatt egy kis patakon levő hidnek a' végén két felől fel vont fejszével két oláh állott, és azt kérdezte, mitsoda emberek vagytok? mi uton jártok. De hát ti mitsoda emberek vagytok? azt felelték, hogy ők a' Bánfi kis Aszszony Strásáji, és az Udvarban senkit bé nem eresztenek; 's erre nézve nem is mért bé menni. Én Horváth Urtol is mind eddig Levelet nem veheték. Ugy meg vetették minden embernek az ijedtet nem tudom mivel, hogy ott még tsak tudakozodni sem mér senki. Az udvar biro sem tellyesítette semmi ígérétét. Szebenbe mit tsinált Grof Bánfi Ur, nem érhettem. Ma egy hete ki indulván Szebenből Grof Teleki László Ur ő Nga, a' Püspök Ur ő Exchoz izent, hogy butszuzni akarná, mivel ki akar Szebenből fordulni; de a' Püspök Ur maga ment reménytelen ő Ngához, és olly sárga halovány ábrázattal volt, és tsuda nézéssel, hogy ollyanba még soha nem láttá. Grof Bethlen Ádámné Assz. ő Excját 16-ta curentii temetik Kolosvárt; oda el megyen Bethlen Miklosné Assz. ő Excja is; nem tudom a' Mlgs kis Aszszonyal az alatt mit tsinálnak! Ezek után Mlgs Grofné Aszszony ő Excellentiáját alázatosan tisztelem; és kívánom, hogy az Ur Isten fel vett jo dolgokban és szándékokban Magok kívánságok szerint boldogítsa a' maga Ditsóségeért. Én pedig magam tsekély személyét a' Nygtok tapasztalt kegyességében alázatosan továbbra is ajánlván, vagyok és maradok

Méltóságos Grof Ur Ngdnak
M. Vásárhely 7-a Aug. 1767.

alázatos szolgálja
Mátyus István mtk.

Vettem 7-a 7br 767 Bétsben, Dr Mátyus Uramtol.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

1767. augusztus 24. Kolozsvár.

Mátyus István, Bánffi Dénesnéhez.

Méltóságos Grof Asszony,
nekem Jó Kegyelmes Asszonyon!

Vettem az Excellentiád ezen folyó Holnapnak 14-dik napján nekem írni méltóztatott Levelét alázatos tisztelettel Vásárhelyt Benedek János Uram által ugyan ezen Holnapnak 24-dik napján Délutáni négy óra tájban. Alázatos engedelmisséggel másnap jó reggel, valami nagy bajjal kinyomozván, hogy a' Mlgs kis Asszony Mlgs Grof Bethlen Miklosné Assz. ő Excellentiájával Kolosvárott vagy on, reménytelen időtlen szülésben esvén a' Leánya, Mlgs Báro Josi'ka Imrehné Assz. ő Nga, Praefectus Simon János Urral mindjárt ide indultunk, és az utnak 's időnek rossz volta miatt tegnap estve ide érkeztünk, 's ma tizen egyed fél órák ketten el mentünk Mlgs Bethlen Miklosné Assz. ő Excja szálására, a' Grof Rhedei Farkas Ur Házához: be jelentvén magunkat az Hofmester által, Grofné Assz. ő Excja az Ebédlő házában előnkben ki jött: és kevés beszéd után, az Excellentiád Levelét, melyet nekem írni méltóztatott, által adtam: azt meg olvasván ő Excja, igen busult ábrázattal, először mentegetni kezdé önnön magát, hogy a' Mlgs kis Asszonyt velünk beszélni, sőt látni is épen nem engedheti; mivel Grof Bánfi Ur ő Excja úgy hagyta, senkinek esmerősnek szemben lenni a' Mlgs kis Asszonnal ne engedje. De én minden kigondolható okokkal igyekeztem elhíttetni, hogy magának ő Excjának is jobb lészen ebben engedelmeskedni. Kért ő Exja erőssen, hogy kis Asszony napig hadd haladjon az a' dolog; akkor maga is vissza jó ide Almásról (a' hova épen azon órában akart indulni, mellyen mi meg leptük ő Excját) Grof Bánfi Ur ő Exja is vissza jön akkor ide a' Vármegyéből, a' hova szintén tegnap előtt ment innen el, és által adja az Excellentiád kívánságát, de magától meg engedni, hogy beszéljünk a' Mlgs kis Asszonnal, nem bátorodik: felletébb sajnálja ugyan, hogy e' miatt a' Dolog miatt az Excellentiád és mások barátságából így kellett ki esnie, és meg is unta azt a' bajt, alig várná hogy letehetné magáról, de most még is nem engedheti, hogy újra meg szomorodjék a' Mlgs kis Asszony. Akkor ezért jöjjenek el én is ide, 's valamit tsak lehet, kíván meg tselekedni. Én erre, a' mint ő Excellentiájának tettzik ugyan, a' szerint legyen: nekem a' közelebb való postán meg kell írnom mivel jártam, és lehet hogy káros lessz, mivel ez a' dolog, a' mint a' Levél is mutatja, de másfelől is értettem, nem sokára el igazodik, 's talám most is tsak, ettől függesztett fel. Ezek-

kel nagyon meg háborogva elküldött ő Excja Grof Kornis Mihály Ur után, ő Nga igen sietve érkezvén, egy különös házban magok közt a' Levelet újra meg olvasták, és engemet be szolitván, Praefectus Urral bé mentünk; 's azt mondta Grofné Assz. ő Excja: Meg engedi olyan moddal meg adnom a' Levelet, ha semmit nem beszélünk, mellyel a' Mlgs kis Asszonyt meg szomorítsuk: mi mindenre ígérők magunkot, csak adhassam meg a' szerint a' Levelet, mint a' nekem vit Levelet kívánja; 's választ is a' szerint vehessek. Azzal ki hozák oda a' Mlgs kis Asszony igen meg ijetkezve vagy örvendő, úgy hogy hirtelen a' mi köszöntésünkre nem is szolhatott. Kevés beszéd után magam által adtam ő Ngnak az Excellentiád Levelét; és előttem fel szakasztván, 's tsendesen végig olvasván, az alatt az Ur Praefectus Uram is meg mondá ő Ngnak az Excellentiád izenetét. Ugymondja az Asszony ő Excellentiája, hogy a' Levélben is a' vagyon írva. Ezzel íráshoz készitik a' Mlgs kis Asszonyt: azon közben, úgy az után is meg kérdezők jól maga állapotja 's egészsége aránt a' Mlgs kis Asszonyt: egyéb aproságot is nyájason, igen nagy örömmel beszélgettünk, kérdezte hogy mikor indult el Bétsbe Excellentiád. Íráshoz kezdvén, a' szüntelen valo reánk nézés miatt és mosollgás miatt alig írható ezen ide zárt Levelet. Ezt ugyan nagyobbára Grof Bethlenné Assz. ő Excellentiája dictálta, engedelmet kérvén, ha nem ellenzük. De a' Mlgs kis Asszony addig semmit le nem irt, míg én nem mondtam (meg olvasván én is ő Nga Levelét) hogy jól van, le írhatja. Örömében nem levén elégséges, hogy ki gondolja mit kellessék írni. Sugtam a' mint lehetett, ha nem köszönt e' valakit: mondja ő Nga, hogy igen is, de itt nem lehet, hanem majd ír, különösen azzal egybe szedett szemöldökkel az Grofné ő Excelljára intvén, a' ki akkor háttal volt felénk. Sokan néztük az ő Nga írását: nem is irt egy betűt is a' mi láttunk kívül: előttünk is petséltett be a' Levél, 's úgy vettük kezünkhez. Mi szántszándékkal nem kívántunk semmit dictálni a' Levélben. Szoval is ígérte ő Nga magát, hogy szível megyen Bétsbe Excellentiádhöz. Frissen, vigan viselte magát: 's midőn kérdeztük volna, ha mi szüksége van vagy baja, szoval is nekünk bátron mondja meg; a' val tsak szélllyel nézett, és mosollgyott: Grof Bethlenné Assz. ő Exc'ja felelt: egyéb baját úgy itél, nem mondhatja, ha nem hogy néha az ablakon valo ki nézést meg intettek, mivel szemiben mondja: hogy tsintalanka: de ezt maga panaszolja meg, mikor szemben leszen Excellentiáddal, most arról ne írjon. Ezzel hol miket tréfáldotunk Mlgs kis Asszonyal, maga is igen jó kedvel volt; 's rendelést tett, hogy Praefectus Uram a' Bundáját küdje fel; mert meg kívántatik az utra: most is úgy fázik mint a' kutya; el nevezgette, hogy Sárdon mellyik ládában, hol vagyon a' bundája: most

egyébre nints szüksége. A' hegedűjét is emlité, Rosalia kis Asszony ha el hozhatná, mivel sokat emlegette: erre azt is mondta ő Nga, hogy azt is küldje fel Praefectus Uram. Ezen közben tizenkét ora után egy fertállal ő Excellentiája is parantsola, hogy a' hintok induljanak, miis elbutsuzánk, és egy kevésse meg szontyolodva el hagyok a' Mlgs kis Asszonyt. Itt minden dolgok ugy mutatják, hogy ha sak volna, jo szivel meg forditanák valamit tselekedtenek. Nagy sibongást szerzettünk az egész Udvarban: a' városon is az a' hir futomodott ki, látván a' nagy sibongást, ablakokon ajtokon valo ki tekingetést, hogy az a' Pap 's az az Ur (értvén engem 's Praefectus Uramot) a' Bánffi kis Asszony után jövének, 's katonák jönnek talám utánnak, 's attol félnek 's az egetnek ugy ki minden felől. Nagy örömmel beszéllek itt is másutt is a' jo emberek a' Mlgs kis Asszony álhatatosságát, kivált N. Boldog Asszony napján valo dolgait, a' mellyet Praefectus Ur meg irt Grof Uram ő Ngnak. Ugyan igaz itt, hogy az Isteni kegyelem az erőtleneben tettzik ki. Majd el felejtettem Vala. A' Mlgs kis Asszony az után hogy el hozták, sokat tölt, 's nőtt magosságára is. Kérdeztem, mint szolgált ez előtt is egészsége: 's mondotta, hogy az után, hogy én Küküllővárt voltam, beteg volt, de az után pedig mind jo egészsége volt eddig elé: most is szép eleven ábrázattal vagyon, mellynél jobb formában én nem láttam ő Ngát. Ezek után, midőn a' Ngtok Dolgainak szerentsés folyást és boldog ki menetelt továbbrais buzgo szivel kívánnék, magam tsekélly személlyemet az Excellentiád kegyességében alázatosan ajánlván maradtam

Méltóságos Grof Asszony Excellentiád

alázatos hiv szolgálja

Kolosvár 29-dik Aug. 1767.

Mátyus István mtk.

A Son Excellente Madame Comtesse de Banffi nee Baronne de Bartsai, a Vienne.

(Az eredeti, a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

† 1802. szeptember 6. — 78 é. k. Marosvásárhelyen

Mátyus István (kibédi) orvosdoktor.

† 1778. január 8. — 36 é. k. Marosvásárhelyen

Basa Mária (egerpataki), kibédi Mátyus István neje

Síriratuk címeres, kőkoporsóidomú síremléken a marosvásárhelyi ref. temetőben.

Emlékeztető sírhalomkő.

Már magok az orvos doctorok is meg halnak! Meg! Korint. XIV. V. 3.

Kibédi MÁTYUS ISTVÁN mikor N: Maros Székben 44 eszt. r. phisicusai hivatalát viselt és sok hasznos munkával magának nagy hirt nevet szerzett volna, m. h. 1802-dik eszt. Sz. M. Havának 6-dik napján, a' maga élete 78-dik élete idejében, hittelt nézvéen a' Sz. D. XVI. Solt 8. 11. W. és I. Theils. IV. 14. W. Örömet meg hala, néked oly boldog hoszszu életet kíván...

E' sirban fekszik Mátyus István orvos 1778. Jan. 8. m. 18-dik napj. maga jó, hív, jámbor, gondos, szorgalmatos négy esztendő és nyoltz hónapokig együtt töltött tsendes idejek után maga életének 36-dik esztendejében, e' világból ki mult kedves feleségének, BASA MÁRIÁ-NAK földé való része, kívánván annak idejére az ő maga tetemét is e' kő alatt takarítani meg.....

K. Mátyus István: Ő és Új Diaetetica az az: az életnek és egészségnek fenntartására és gyámolgatására, Istentől adatott nevezetesebb természetű eszközöknek a' szerint való elé-számlálása, a' mint azokra reá kaptak, és eleitől fogva mind ez ideig magok károkra vagy hasznokra vélek éltek az emberek, etc. Posonyban, M.DCC.LXXXVII. I., II., III. k. — e mű II. kötetében levő könyvajánlás gr. Teleki Sámuel, erdélyi udvari kancellár és családja tiszteletére:

Igaz tiszteletnek és háládatos jó kívánságnak oszlopa, szenteltetett a' kegyesség, szelidség, alázatosság, tisztaság, nyájasság, elméség, okosság, 's minden egyéb virtusok' és grátiák' tiszta tükörének: summás példájának, amaz hatyui őszségevel díszes iktári Bethlen, és sireni kedvességgel tellyes Wesselényi régi nagy házak' kertében, az árvaságnak tövissei közt-is ékesen fel-nevekedett Susánnának, liliomnak, méltóságos gróf iktári Bethlen Susánna aszszonynak. Mélt. születésével, szélesen ki-terjedett experientájával és böltsességével, még ifju korában fő ispányi tisztséget, azután hivataljának híven 's okoson való folytatásával a' Nagy Erdély Országi fő igazgató tanácsban tanácsurasságot; majd a' n. Magyar Országi Nagy váradi leg-nevezetesebb kerületben királyi fő commissáriusságot; ezzel együtt Status Intimus Actualis Consiliáriusságot; már a' felséges udvari magyar Cancellárián V. Cancelláriusságot érdemlett nagy uri férjfiunak R. Sz. B. gróf széki Teleki Sámuel urnak ő excellentiájának kedves és szerelme-tes élete párjának, szeme és szíve mindennapi gyönyörűségének, melyet a' maga szívében régen készített 's fel-emelt volt; most pedig e' jó alkalmatosságot nyervén, örömmel meg-ujjitott, és jövődöbeli közön-séges emlékezetre ezen munkátskájának eleire tett; reá függesztvén koronául, mintegy maga buzgó kívánságát: hogy az Egeknek Ura ezen

remek munkátskájának gyenge életét erősítse; sok, bárányi szelidséggel és jóbi békességes-tűréssel viselt nyavalyái után megadott egészségét virágoztassa, tégye állandóvá, és ez által mélt. uri férjének az ő kinjain tett gyötrelmeit temesse örök feledékenységbe: legyen az ő néki mint szüntelen zöldellő olajfa: ennek tsemetői: amaz ideje felett való elmés-séggel és meg-ért ítéllettel magát tsudáltató, most a' héliconi musák' seregében serényen vitézkedő gróf Teleki Domokos urfi, édes anyja' virtussaival már-is kedvesen illatozó gróf Teleki Mária kis-asszony, és vig mosolygásával édes atyai és anyai sziveket gyönyörködtető kisdad gróf Teleki Ferentz urfítska, mint az olaj-vesszők, nevedekjenek, és légyenek az Isten anyaszentegyházában és a' közönséges emberi társaságban magos tzedrusfákká: ajánlván egyszersmind a' maga tsekély kesélyét és dolgait az ő excellentiája hajdon éreztetni méltóztatott kegyes industriájába pátröciniumába.

Alázatosan

Mátyus István
Orv. Doctor.

1.

Kelet nélkül. (1810. körül — Marosvásárhely).

A Mátyus-alapítvány szegényei, Teleki Mihályhoz.

Méltóságos R. Sz. B. Groff Camerarius Fő Király Bíró
és Fő Curator Ur, Kegyelmes Urunk!

A' Mátyusiana Foundationak dolga mibe legyen, Excellentiád mint Fő Gondviselő előtt böltsen tudva vagyon. Már egy néhány Esztendeje eltölt, a' miolta az örök emlékezetű Fundatornak célja szerént esztendei egész Competentiánkot teljességgel ki nem kaphattuk.

Mi szegény nyomorult és gyámoltalan emberek vagyunk, a' kik nem-hogy valamit magunknak kereshetnénk, de minden szempillanatba, és minden orába valóságos nyomorékok, a' mások segittsége 's jól tevő-sége nélkül szűkölködünk: ezt a' két utolsót azért bajoson nyerhettyük meg, hogy a' keresztyén jól tévők azt hiszik, hogy mi boldogok vagyunk; a' néhai örök emlékezetű Mátyus Doctor Ur által rendelt Fundationál fogva holott valamit, mi egészen nem fizettenénk, a' rendelés szerint éppen úgy joltenni kíváno Szándékok teljesítéseiben amazokis meg tsalatkoznak, mipediglen minden tekintetekre nézve mindenkor szerentsétleneknek maradunk: azért

Könyörgünk alázatosan Excellentiádnok, méltóztatik rajtunk szegény nyomorultakon könyörölni, az már többszöris említett Fundatio

Perceptorához olly kegyelmes rendelést tenni, hogy a' néhai kegyes Fundator Ur által meghatározott és ki szabott módszerént Angarianként fizetésönket ki kaphassuk, az eddig elé restantiába maradtakkal edgyütt. —

Melljek aránt alázatosan instalva vagyunk

Excellentiádnak

alázatos Szolgái — Szolgálói

A' Matyusiana Foundation valo Szegények.

Méltóságos R. Sz. B. Groff Camerarius Fő Király Biro, és Fő Curator Széki Teleki Mihály Ur eő Excellentiájához, alázatos Instantiák a' Néhai Matyusiana Foundation lévő Szegényeknek, mostani és el maradt fizetések kiadattatása aránt. — Irta Benkő Ferentz Proc.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

2.

Kelet nélkül.

A Mátyus-alapítvány szegényei, Teleki Mihályhoz.

Méltóságos R. Sz. B. Groff Camerarius, Fő Király Biro, és Fő Curator Ur, Kegyelmes Urunk!

Néhai Medicinae Doctor Tkts Mátyus István Ur által a' szegény szükölködők számára tétetett Fundatoria bé vétetettünk, — de fájdalom: sem azon Kegyes joltevő Ur tzellyát el nem érte, sem pedig mi boldogtalan Szegények nem tápláltatunk.

Most Kegyelmes Uram! már három Esztendeje, hogy a' rendelt fizetésünket ki nem kapjuk, ha a' Perceptor urtol kérjük, tsak nem pirongatva igazit el — így éhel is majd meg halunk, a' kevés fizetésünket ki nem kaphatván. Azért

Könyörgünk alázatosan Excellentiádnak, méltoztassék rajtunk könyörülni, a' Perceptor Urnak olly rendelést tenni: hogy nekünk a' Legalt Summát Angaránként a' Perceptor Ur fizesse ki, és a' Capitalisok restans Interességét szedje fel. Kegyes Választ várva vagyunk

Mlgs. R. Sz. B. Groff ur Excdl alázatos Szegény Szolgái
a' néhai Dr Mátyus Ur Fundatioján lévő Szegények.

Mlgs R. Sz. B. Groff Széki Teleki Mihály ur eo Exljához, ki Maros Szék Marus Szék Fő Király Birájához, és a' Marus Széki V. Status Fő

Curatorához, alázatos Instantiája, a' néhai Dr Mátyus István ur Fundatioján lévő Szegényeknek. Legalt fizetések ki adatása aránt bé adák a' Szegények.

(Az eredeti a Telekiek marosvásárhelyi levéltárában.)

NEDELECZI VÁLYI MIHÁLY

botanikus, orvosdoktor, Nagy Mária fia, egyike azoknak, akik felismerik a növények jelentőségét a gyógyászatban, és megszerkeszti részben saját tapasztalatainak eredményeként, másrészt a nép szájhagyománya alapján a házi orvosságok, szerinte eddig bevált és általa is ajánlható receptjeit — magyar nyelven.

Vályi Mihályról, annak ellenére, hogy gyűjtései kimutathatólag több változatban jelennek meg, még Szinnyei „jólértésült”-ségére támaszkodva sem találunk adatokat. Így Kresmerics Ferencnek, az 1801-ben kelt kéziratában közzétett, 1751—1769-ből származó „életét világosító levelek”-re vagyunk utalva, melyek szerint nedelczi Vályi Mihály, előbb gróf Erdődy György udvari orvosa, majd herceg Eszterházy Miklós uradalmi orvosa Fertőszentmiklóson és Eszterházán. Orvosdoktori mivoltára csak titulusainak választékából lehet következtetni, melyek szerint „cs. és kir. decretummal erősített Botanicus Doctor” és „Naturális Doctor” címmel illetik. Részben gyakorlati eredményeire való tekintettel, másrészt a gyógynövények felismerésével országszerte nagy hírnévnek örvendő, sőt munkásságára a császári udvar, valamint Mária Terézia is felfigyel, mert — mint mondják — még a bécsi orvosok tudásán is túlszár.

Vályi Mihály, orvosságos könyve írását 1751-ben kezdi meg és kézen-közön átmásolva kerül később kiadásra. 1759-ben a csornai szerzetesek kezén van, de a másolást végző páter a „szennyességeket moderálja, a mellyeket a szemérmetes fülek hallani irtóznak” és ezeket más „terminusokkal” helyettesíti. Ugyanezen kibővített gyűjtemény kézírata később a kolozsvári jezsuiták akadémiájába kerül, mely 1773-ban azt ugyanott kiadja. Itt már a kéziratot gyűjtemény egyes kitételeinél felfedezhető az egyház befolyása a „szentelt-vizek” és egyéb hitbéli feltevések, valamint egyéb közbeszúrt tákolmányok gyógyító erejét bizonygatva.

Vályi Mihály népszerű orvoscönyve, megállapíthatólag a következő címváltozatokban jelenik meg:

1. Házi különös Orvosságok, melyek az Orvosok nélkül szükölködő betegeskedőknek vigasztalásokra következő-képpen a' betük rende szerint külön nyomtatásokból, és Írásokból szedettek egybe Ötödször. Nyomtatott Kolosvárott, a' Jesus Társaság Akademiajának betűivel 1773-dik Eszt. m. p. 148. (Kimutatja Petrik Könyvészete, II. k. 951. l.)

2. Nedeliczi Vályi Mihály Házi orvos szótárocskája, az az betű szerént magyarul szölvő Orvos Könyvtske. Ez az 1759-ben irt (8-r 3 lev. és 200 l.) példány, kiadatott Győrben, 1792-ben Streibing József betűivel. (kimutatja Petrik Könyvészete, III. k. 739. l.)

3. Az előbbi címmel megjelenik Pápán, 1797-ben, 8° p 200., 'Soldos György költségén.

A Széchenyi Könyvtárban felfedezett egyik kéziratos példány valóban „A csornai Prépostság könyvtára” jelzetét viseli és a címlapon a másoló kilétét is felfedi; eszerint: „Egybe szedte pedig meg maradott és el-széledett írásaibul Pr. Pallos János Nagy-Szombati Concionátor, 1803”.

A felfedezett kéziratos példány három részre osztja a könyvecskét. Az első rész a betegségek (nyavalyák) neveit és azoknak gyógyítási módját sorolja fel, a második rész az orvoslási lehetőségeket részletezi, a harmadik pedig a gyógynövényeket közli alfabetikus sorrendben. Mindehhez csatolva van a „Toldalék”, különböző „praescriptio”-val és receptekkel, azonkívül itt a „Az Apatikáriusok mértéke” és „Az Apatikáriusok jelei” vannak megörökítve: a kor súlymérték egységei. Eszerint „egy fontban vagyon 12 uncia, egy unciaiban 8 drachma, egy drachmában 3 scrupulus, egy scrupulusban 20 grán, egy uncia térsen 2 lóthot és egy verdung, az egy fontnak negyed része vagysis 3 uncia”.

Vályi Doctornak Orvossági. Három Rendbeli Kéz-írásokbul öszve irta Kresmerics Ferencz. 1801.

Ez az egész 1-ső Könyv ki-jött nyomtatásban is már többször, egyik Kolosvári nyomtatásnak, mely most a' kezemnél vagyon, ez a' titulusa:

Házi különös Orvosságok, melyek az Orvosok nélkül szükölködő betegeskedőknek vigasztalásokra következő-képpen a' betük rende szerint külön nyomtatásokból, és Írásokból szedettek egybe Ötödször.

Nyomtatott Kolosvárott, az Jesus Társasága Akademiájának betűivel 1773-dik Eszt. m. 8° p. 148. Egy Toldalékkal a' Ros-virágjának sok féle gyógyító hasznáról, és erejéről. Ez a' Toldalék áll 15 lapból.

Itt a' Ros-virágjának hasznai, szedése módja, és a' vele való élés bőven emlittetik, nálam a' kéz-írásban bötük rendben R emlittetik csak rövideden. Egyéb aránt a' többi munka az enyimmal majd szórul szóra egyez, ki vévén némelly nyavalyákat, mellyeknek a' könyvben több orvosló szerei is emlittetnek.

A' Ros-virágjáról többi között ezeket írja:

Azért az 1751-dik Esztendőben, ezen Ros-virágot bővön szedtettem, tsak arra a' végre, hogy külömb-külob-m-féle próbákat tehetnék az említett kilencz fő-nyavalyáknak meg-orvoslásában, melly első jóllehet próbámban olly szerencsés voltam, hogy tellyes vigasztalásomra többet 150-ven személyeknél az már említett ugyan, de bővebben ki téendő kilencz fő-nyavalyákban lévőket kívánatoson meg-orvoslottam, csak ezen Ros-virágnak alább meg-mutatandó módgyával-való orvoslással. Azért valaki a' megnevezendő nyavalyák közül akár mellyikben essék, annak meg-gyógyulásáról bizonyos légyen, merem biztatni, sőt ezennel azt mondom fejem vesztése alatt, életemet belé kötvén, hogy csak módgyával éllyen valaki a' Ros-virágjával bizonynyal előbbeni egészségét vissza nyeri.

Nem is lehet attól tartani, hogy kárt okozzon azon virágnak leszedése a' következő termésben, a' mint a' fenneb meg-írtt esztendőben tett próbák nyilván bizonyityták, hogy a' melly helyeken ez a' virág szedettetett, aratásnak idején szintén ollyan bőv-termésű fogyatkozás nélkül való volt a' Ros, mint más helyeken.

Módgyát szedésinek ha tudni kívánod, ez: hogy midőn a' Ros-virágjában vagyon, mennyen ki a' szedő, és maga eleibe kötendő tiszta fejer surtza lévén, asztot helyben fel kötvén, és egyik kezével tartván a' surtzot, másikkal egybe fogván a' Rosnak fejét haitsd a' surtz félbe, és szép gyengén meg-várván a' ki magától belé hull, az sem a' szedőnek sem a' Ros-gazdájának ártalmára vagy kárára éppen nem lészen, mégis a' szedő eleget szedhet kívánsága szerint, ha továbbra is ugy mégyen.

Minthogy pedig ezen virágot a' kövér nedvesség miatt (mellyet magában foglal) porrá nem lehet tenni, elsőben meg kell aztat száraztani, de arra kell vigyázni, hogy nem a' nap fényen, vagy melegen, melly az erejét kivonná, hanem légyen az ő száraztása gyengén meleg házba. Meg-törése végbe mehet valamelly kis mosárocskában, a' mint hogy meg is kell törtetnetni, a mint meg szokták az Spanyol tobákat törni és szitálni.

A' kiken pedig én az annyiszor nevezett Por erejének, és hasznának próbáit tettem, és tsudálatos munkálkodásit tapasztaltam, ezek voltak: t. i. hogy némellyeket lassu fellyül való hánytatásra, vagy pediglen alól való tisztulásra, másokat bővebb, vagy kevesebb vizellésre indított, másokban gyenge meleget, másokban pedig nagy izzadást, a' másíknak fő fájást szerzett, némellyiket egész testében meg-lankasztott, és erőtlentített, de csak a' fő-fájás, és lankadtság egy vagy két óránál tovább nem tartott, ezek el-mulván, az ember ujjonnan születettni láttatik vala. — — —

A' kinek erejéről meg vallotta nyilván egy Orvos, hogy ha a' nevezett port kaphatta volna, a' Hecticából, halál torkába esett házas társát egészségre hozta volna. Nagy reménységem vagyon abbanis, hogy ezzel a' Viz kórságot el lehet távoztatni, és tellyességgel meggyógyítani.

— — — Ez a Por — a' bevevő betegnek akár melly veszedelmes, utolsó reménységű állapottyában lévén, ugy semmi nem árthat, valamint egy kevés tehénhús lév ártani nem szokott — — — nem idegen az emberi természethez, valamint a' mindennapi kenyér, mellyel testünket táplállyuk. — A' ki ezzel a' virággal él, a' mellett egyéb orvos-ságot venni nem tanácsos.

Ágyék és Farcsika-fájásrul:

Két Tyuk tojás' székit, fa-olajt, mézet öszve kevervén, kend Szent János' fűvének lapujára, és ugy ragaszd az Ágyékra, és Farcsikára.

Álmatlanságrul:

Hogy a' beteg jobban alugyék, saláta magot és mákot vízzel jól öszve törvén, kössék a' homlokára.

Vagy. A' feje'r tömjényt, és Boroczka magot törd egybe egy kis eczetben, és kösd a' homlokára.

Vagy. Két lencse szemnyi opiumot, az az mákbul facsart levét, csinnálly égett borban egy pénz áruban, egy kis nád mézet is tévén belé, hogy ize legyen, 's add meg innya, el aluszik.

Arany érről, ha folyó:

Erős meleg téglát tégy lyukas szék alá, és egynéhány csöpp erős eczetet reá csöppentvén, üllj reá, magadat bé takarván, füstöld, ha meg rekedtt, meg nyittya. Ha pedig vak, végy eper vizet, Petreselyem vizet, és bab virág-vizet egyarányu mértékben, ezeket öszve töltvén, vagy három csöpp fenyő-olajt is közben töltvén, meg kell innya.

Vagy. Az Arany Érnek ki-járásáról:

A' Lopó tőknek levelét, mikor leg jobb erejében vagyon, zöld korában meg szedvén, és szárasztván, törd meg mennél apróbban, és szí-

táld meg kétszer is, azután fa olajjal meg-kenvén az aranyeret, ennyi hányszor hintsd azzal a' porral, mindenkor a' kenés után, bé mégyen, és meg nem rekeszti.

Vagy szedgy Parlagi Rózsának gyökerét, és meg-főzvéen borban, azt igyad, vagy Fű thé módon, vagy más külömben.

Vagy Fejér Málvának, Málva Rózsának levelét, 's virágját, len magot, szegfű virágot, és Kapor magot téjben erőssen főzd meg, 's annak párrjával párullyad lukas széken, vagy márts belé gyöngé ruhát, 's tedd reá, vagy üllý rea melegen.

Vagy ökör-farku kóró levelét, 's virágját, som kórót, szegfű virágot, főzd-meg téjben, márts belé ruhát, 's melegen tedd rea.

Vagy süst meg forrás alatt a' vörös hagymát, 's meg tisztítván ujj vajjal, erőssen öszve törvéen, kennék véle, ez mint daganattyát osztatja, mint fájdalmát egyhiti.

Arenáruł:

A' Tál mosó füvet vagdald öszve, és Fű thé módjára azt igyad, vagy a' Petreselyem' vizét is igen jó innya.

Vagy. A' fekete Retket reszeld meg, annak levét ki facsarván, estve, reggel azt igyad, a' mellett Petreselyem levelét forró vízzel öntsd meg, és egy kis írós vaját belé tévéen, kösd bé az öledet.

Vagy. Jó a' Rák szemet is estve, regvel Pálinkában innya, vagy a' Kakuk füvet meg főzvéen, regvel innya igen hasznos.

Vagy. A' Málvát gyökerestül meg szedni, abbul fördöt csinálni, 's abban fürdeni, ölet is petreselyem helyett véle kötni.

V. A' Birs almát meg szárasztván, törd meg mint a' borsot 's négy fekete retket meg-reszelve, 's hintsd meg a' Birs alma porával, és arra pálinkát töltvéen azt igyad.

V. Kilencz Egér-ganéját borban, vagy vízben adj bé.

V. Törj Mosárban fejér vörös hagymát, és annak levét ki nyomván, úgy a' czitromnak levét is hasonló mértékben véle egyelitsd öszve, egy egy kanállal végy be; próbáltt dolog.

V. A' Csipke gyümölcöt szedd meg, és meg szárasztván, 's porrá törvéen két vagy három kés hegynyit estve, reggel szárazzan végy bé. — Ha pedig ez sem inditaná-meg, tizenkét, vagy tizenhárom csöpp Terpentín olajt igyál-meg pálinkában vagy a' miben tetczik, meg indittyá; próbáltt dolog.

V. A' jó féle Kánna Mosé füvet Fű thé gyanánt meg-főzvéen, a' levébe tégy törtt rák-szemet, 's ketske-rágó fa gyümölcének a' sárgáját ki mosva, meg szárasztva 's úgy innya; próbáltt dolog.

V. A' Meszet tedd egy fazékba, 's tölcs vizet reá, 's fel-kevervéen, ha

meg higgad, melegítsd meg, és márts ruhát belé, azon melegen kösd a' veséjére; pr. d.

Vagy. A' Nagy Boldog és Kis Asszony között szedd meg a szörös, Barackz' levelét, és a' Málva rózsa virágját, száraszd meg árnyékon fűthé gyanánt azt igyad nád mézzel; próbáltt dolog.

Vagy. A' Fejér Málva gyökeret főzd meg jól tiszta vízben, és gyakran azt igyad, és a' petreselyem gyökerét meg aszálván, 's porrá törvén, azon vízben egy egy kés hegynyit estve reggel végy be.

V. Aranyka nevü füvet, (mellyet Fecske fonálnak is hívnek) főzd meg kenyér héj alatt, és azt igyad.

V. A' Pap erszénye' (mellyet másképpen neveznek mások) fűvének vörös magvábul kilencz szemet főzz meg borban, 's azt idd meg, meg szűnik.

V. Fenyő fának a' gyümölcset (mellyet Fenyőfa almának is hívnek) a' melly a' nagy fenyő fákon terem, vágd vagy három felé, és főzd-meg jól vízben, és igya a' Beteg Herba thé módra napjában háromszor is, egy kis nád mézet is tehet belé, hasznos orvosság az Arena ellen.

Asszony Emberek' nyomorúságikrúl és Bajokrúl:

A' melly viselő Asszonyon fejér tisztulás van, végyen fejér Egér farku füvet virágostul, aszallya-meg a' házban, 's porostul szedjen pókhálót, együtt ezekkel füstöllye magát, meg állítja.

Ha a' természet nincs rajta, 's holnap szerint nem járja, vegyen tormát egy jó marokkal, mossza-meg, 's törje meg, és tegye borban két vizes csuporban, s' tartsa harmadnapig, azután facsarja ki ruhán által, azt igya estve reggel.

Ha a' Teje el-vész. A' Bodza fának gombáját aszallya meg, 's törje meg, és igy borban igya-meg, elég téje leszén. Ha szent János fűvét, meg issza, azon haszna leszén.

Ha nehezen szül, fekete Ürömtül igyék, vagy fejér Liliomnak sárgáját aszallya-meg, 's törje meg.

Ha teje nincsen, löjjenek egy szarkát, és az agya velejét vegyék-ki, szárasszák-meg, 's törjék-meg, és piritott kenyérre hintvén, egye meg; próbáltt dolog.

Hogy szaporodjék a' Teje. Végyen kapor magot, szárassza-meg, és a' levelével együtt erőssen forrallya-meg, és meg szálván, azt igya.

Mikor sok a' teje. A' Ruta magot jól meg kell főzni, míg olyan lessz, mint a' kása, bor etczetben, és gyöngö meleg ruhára tevén, emlőire kösse, és ott tartván egy kevéssé, meg apasztja.

Ha a' Mátrája le szállott, Apinncot, az az vad petreselymet, Majoránnát, szarka lábot, ürömöt együtt főzze meg porban kenyér héj alatt, timsót is tévén bele, azt igya.

Ha meg holt benne a' Gyermekek. Farkas almának a' gyökerét főzze meg borban, mirhával, 's borssal, azt igya. Kórságát, meg-szorult mátrátt meg holt gyermeket ki hoz.

Béka, vagy Kigyó kiben vagyon:

A' Pallagi rózsának a' tövét, és Kőrös fa külső haját fekete rutáeczetben kenyér héj alatt főzze-meg, azt igya. Bölcs Tragus azt írja: hogy a' Pápa fünek succusával, vagy is vizével egy Gyermekekből a' Kigyót ki-üzte, hogy innya adta.

Vagy. A' Divó fa gyökerének hámozd le a' haját, törd meg, 's borban, eczetben főzd meg, keménnyen, kenyér héj alatt, még fele leapad, és két nap se ne egyék, se ne igyék, és mikor már jól meg éhezett, add meg-innya, ha száz lessz is benne, ki okádja.

Béka, kigyó, vagy egyéb féreg, a' kiben vagyon, a' kék kikercsének a' tövét feje borban főzd meg, és étel előtt igya. Ha nem hiszed, öntsd valamelly Békára, vagy Kigyóra, 's el szaggattya előttd.

Vagy. A' Lónak a' Tajtékját a' maga vizelletével össze kell keverni, 's azt kell innya adni, de akkor fördőben ülljön.

Vagy. Rutát, uti füvet, ürmöt, atraczelít (mellyet macska-méznek is hívják) kenyér haj alatt főzd meg jól és azon kenyér haját add meg innya, 's az alatt tégy mást reá, de a' vizet is hidegen hadd igya; próbált dolog.

Vagy. A' szárnak vizeletét tejével együtt fördőben add meg innya.

Vagy. A' Rutát, uti füvet, Borostyánt, és Tyuk ganajt, törgy egybe, és ezeket együtt bor-eczetben add meg innya, meg öli benne; próbált dolog.

Ezek ellen, mikor valaki le fekszik, fog-hagymát egyék. Békát a' ki iszik, a' Kőrösfának vegye vizét, és azt igya.

Békája, akinek nyelve alatt vagyon:

Törje meg a' borsot, és abban album graecumot, az az feje eb-ganéjt, és timsót, és a' békáját metéllyék meg, ezzel porozzák minden untalan; próbált dolog.

Béle akinek le jár:

Vegye a' szarka lábát, és főzze-meg borban kenyér haj alatt, és azt kell innya adni reggel éh-gyomorral, mikor a' béle fel-mégyen, meg gyógyul.

Vagy. Koplaltasd meg magadat erősen, 's feküdjél hanyatt, és igazítsd helyre azután, hogy fel megyen, az helyét kend meg mézzel, és hintsd bé alabastrom kövel, és kösd bé borban főtt fekete ruta levéllel, 's tartsd rajta harmadnapig, meg gyógyul; próbált dolog, ha szinte tíz esztendőig volna is.

Vagy. 12 erdei csigát törgy meg ó hájban, 's kend flastrom módjára ruhára, és kösd fel vánkossal, igen használ. Fa-olajban meg főzni, és ugy flastrom módjára föl kötni ruhácskán igen jó.

Vagy: törj össze eleven csigát, 's kösd a' feje lágyjára, és a' fekete nádál füvet törd össze, és kösd a' derekára; fel-huzza a' bélit.

Vagy. Ha még csak az ölében szállott, és az lába köré le nem mentt, Tyúk-tojás fejeében törtt tömjénye keverjen, és minekutánna fel-keni, ruhára kenven, kösse az ölére, és ugy hordozza vagy két nap. Gyerme-ken próbáltt orvosság.

Vagy. Petreselymet vajas vízben meg kell főzni, és a' Tökö cséjkére, (!) és az ágyékára kell kötni.

Belső Részek romlásáról:

Ha Valahonned valaki le esik, és egyéb bellő romlásakán:

A' közönséges málvát főzd meg Fű thé gyanánt, azt igyad estve, délben, és reggel; ha ki tellyik, nád mézzel.

Belső Hálógurul:

Végy egy uj mázos fazokat, és belül kend meg mézzel, és a' hol nagy vörös hangyák vannak, ásd bé a' fazokat egészen a' szájáig, és minekutánna bővséggel a' mézre belé mennek, hirtelen tégy reá földet és sárral csak hamar tapaszdz bé, azután ásd le ismét a' földbe egész a' szájáig a' fazokat, mindenestül azon bé földve, alatta egy kis katlankát hagyván, rakj tüzet alá, és minekutánna még főnek a' hangyák, a' melly olaj marad az fazékban, abbul tölcsön belé, a' vagy kennye toll szálon a' szemét, meg gyógyjul; próbáltt dolog ollyannyal, a' ki három eszten-deig nem látott, tiszta lévén pedig kívül a' szeme, mintha semmi baja nem lett volna.

Birs almát, hogy eszten-deig meg tarsd zöldben:

Ritka bor-söprűben tedd egy tiszta átolagocskában, meg áll eszten-deig is zölden. Minden féle gyümölcsöt sokáig meg tarthatsz, ha a' maga levele közé olyan helyre teszed, hogy a' szellő érhesse.

Bibercsés, vagy fakadékos orczáru:

Egy marok bor-követ, az az cremor tartari-t, mint egy meszelnyi, vagy jó pohárnyi égett borban kell meg élleszteni, és azzal, gyöngö ruhát belé mártván, kenni.

Vagy. A' Pap sajtot a' málváru szedd-meg, és sótalan irós vajban főzd-meg, és azzal kenyed, de ha Pap sajt nincsen, a' málvá gyökerét kell szedni.

Bor-utálásru:

A' Fecskének vedd ki mind a bélit, 's gyomrát, a' többit aszald-meg, 's törd porrá, és add meg innya borban; de ő meg ne tudja, mert holtig ellenséged lészen.

Büdös szájrul:

A' zsállát, uti füvet, isópot, szeg füvet, fejár borban erősen meg kell főzni, és azt 'nnya.

Büdös bor ellen:

Süss meg egy darab pecsenyét, jól meg sózván, 's tedd be az akonáján (!) 's tartsd ott négy vagy öt nap, és ki vonnya, és ha még éreznék rajta, ismét azt cselekedje.

Büdös féreg ellen:

A' melly edényben fejárítani való meszet, vagy agyakot ásztat valaki, tegyen közibe ember csontot is egy darabot, hadd ázzanak együtt, azután fejeitse a' házát, el kell veszni; próbáltt, de leg alább huszon négy óráig ázzanak együtt.

A' Cancusrul:

Cancus az, mikor a' férfi mag meg szorul a' szeméremben, és ki nem mehetvén szintén, mint az Árena, szorongattya az embert, nagy kinokat okozván, ennek orvossági ezek:

Végy két vagy három olyan tojásnak a' héját, mellyből Csirke kikeltt és azt meg-törvén, és meg-szítálván, pálinkában igya meg a' beteg.

Vagy a' Patikábul végy Balsamum Kopa évét, nyolcz nap él véle, első nap a' pálinkában, reggel végy öt csöppöt, estvére tizet, más nap reggel tizen ötöt, estvére huszat, és így mindenkor öttel szaporitván negyvenik fel-mégyen, azután mindenkor alá száll öttel fogyasztván, és megint, mikor csak öt marad, ismét az első mód szerint menny fellyebb fellyebb, meg-gyógyulsz; próbáltt dolog.

Vagy. Főzd-meg a' fejár úrmöt borban kenyér haj alatt, és azt igyad.

Vagy. A' sárga gyopárt is akár borban, akár vízben meg-főzni, és azzal élni hasznos. A' sárgaságrul is igen jó.

Csöcs' bimbó dagadásárul:

Törd meg a' téglát, 's forró vízzel meg öntvén, kend kék papirosra, flastrom módjára kössed.

Vagy. Füge Madár fészkevel füstöld.

Vagy. A' Tej füvet főzd meg téjben, 's azzal kössed. Ha sebes, dio olajjal kenyegezzed. Jó téntával is kenni, 's téntás ruhácskát reá ragasztani.

Csöcs' dagadásárul:

A' keserü lapu gyökeret főzd-meg édes tejben, és azzal kössed, ki fakasztja.

Csöcs Meg-kelésérül, 's kövezésérül, csippás szemrül, főzd meg a' Rózsát, azzal mossad; pr. d.

NB. Khina nevü orvosságot be nem kell venni, mert ha egy nyavalyát meg-gyógyít-is, mást gyakrabban halálost, valamelly tájában az embernek okoz.

Csont, és egyéb Testnek fájdalmi ellen:

A' vörös hagymát meg kell tisztítani és kerekesen meg-metélni, egy tálban rakni, erős söprű égett bort reá tölteni, és meg gyujtani, mikor félig az ereje el-égett, a' fájdalmas karját, vagy egyéb részét jó melegen meg kenni, és a' vére hulló füvet borban meg kell főzni, 's ki facsarni, 's jó melegen reá rakni, 's jól bé kötni napjában háromszor; próbáltt dolog.

Csömör ellen:

Hagymát kell meg-törni, a' levét ki-facsarni, 's azzal kenni; errül többet nem irok, mert a' Magyarok ennek orvosságát jól tudják.

Csuklásrul:

A' Birs almát vizben főzd-meg erőssen, 's azt igyad.

Vagy: erőssen meg kell ijeszteni, hogy vére fel indullyon, 's álte-ráldjon ijettében, vagy haragjában; próbáltt.

Dagadásrul:

A' Ház oldalárul vakarj agyakot bőven, és meg szítálván, gyurd öszve eczettel, 's azzal kend bé a' dagadást, és ha meg szárad, magátul le-hull, másodsor is, harmadsor is.

Vagy szedj vízi-tököt gyökerestül, szárostul, 's levelestül, főzz för-dőt, mikor hatodiksor fördesz, akár micsoda daganat legyen, le-mé-gyen.

Vagy. Már aprólékos daganatok, ha eczetes korpával bé köttetnek, el-mulnak.

Vagy. Ha a' daganat lábszár-ütéstül vagyon, és ki sebezedik, végy fejr plajbáiszt, 's meg törvén mint a' lisztet, bocsásd fel fa-olajjal, 's kend kék papirosra, 's azzal ragaszd; pr. dolog.

Vagy. Végy Glétát, és azt jól meg-törvén, ereszd fel jó bor eczettel, 's kend bé véle.

Vagy. A' dagadás, ha sértéstül, vagy szurástul vagyon, a' sárga tök bélével, husával kösd, meg-gyógyul mind fájdalmátul, sebjétül; próbáltt.

Vagy. Jó a' szőlő levelet is idejében meg-szedni, 's el-tenni, 's bor-ban, mikor kívántatik meg-főzni, 's fél tojásnyi irós vajat belétenni, 's azzal rakni, 's kötni.

Vagy. A' kender magot meg-kell törni, meg-szítálni, egy csupor eczetben meg-főzni, borsot, sáfránt bőven belé tenni, 's azzal kenni.

Dagadt Lábrul:

A' kender magot paráson törd-meg, 's lágy meleg eczettel egyelitsd, vagy eresszed fel, 's azt ragd reá, 's föllyül ruhával kössed, hogy le ne hullyon.

Vagy ha Koszvénytől vagyon:

Szedj nadragula gyökeret, (mellyet Nagy fünek is hívnak) 's azt vagy fejsze-fokkal törd meg, vagy reszeld meg, 's tölts reá erős égett bort, és ha meg-állad, huszonnégy óráig az egész borral mossad, a' gyökerével kössed; próbáltt dolog; erről azt tartják némellyek, hogy szakasztásakor, vagy ki ázásakor, a' földben maradt gyökerére egy kis sót kell tenni, és egy kis fehér kenyeret, mert annak, a' kit el-vesznek, nem lesz olyan ereje. Ezen gyökeret jó meg-törve csak fa-olajjal fereszteni, 's meg éleszteni, az az macrálni, (!) 's tűznél kenni, 's bé itatni.

A' Fekete Nádnak gyökerét frissében reszeld-meg, vagy fejsze-fokkal törd-meg, édes téjben hányván, főzd-meg, olyan lessz mint a' Pép, és a' mint el-álhattya, melegen, ruhára töltvén, a' betegre úgy kösd, akár derekában, akár csipejében, akár a' lábábon légyen a' daganat, vagy köszvény, ezt pedig mennél gyakrabban, annál jobb, ha hatszor, hétszer is egy nap a' meleg hülés után.

Vagy. Jó a' sóprű égett borba szappant vakarni, 's a' tűzön benne el-olvasztani, 's úgy két rét ruhát belé mártani, 's reá kötni estvel, reggel. Használ a' köszvényes dagadt lábnak is.

Vagy. A' Galamb Ganéjnak fejérét főzd meg eczetben, kösd reá.

Vagy. A' Fejér Málva gyökeret vagdald-meg, 's törd meg, és flastrom módra ruhára kenvén reá.

Derék Fájárul:

A' Földi tököt, fekete nadált, árva csallánt, eb kaprot törd össze hájban, rántsd meg, 's kösd a' derekára flastrom módjára.

A' föllyebb irtt Fekete Nadály leszittetése jó erre is égett borban Bécsi szappant kell metélni bőven, 's meleg helyre kell tenni, 's hadd olvadjon azután benne, ezzel kell a' derekát kenni.

Vagy Angyelika Fünek a' gyökerét kell bőven szedni, 's azt megmosván, egy darab ó hájjal meg törni, 's egy Tyuk-tojást kell hajastul tenni, ezután Kecse tejet kell egy fazékban meg forralni, és len magot meg-szárasztván, 's törvén, szítálván, ugyan akkor a' téjben mint a' kását meg-főzni, és a' meg-törtt, 's föllyül meg irtt szert egy tálba tévén, egyelíteni, és egybe törni, mint egy Pogácsát, vagy flastromot, és úgy derekára kötni, ezt háromszor egymás után kell cselekedni, 's harmad napig hordozni.

Dobos, vagy fel fuvalkodott Hasrul:

A' vad Petreselyemnek, 's lilionnak magvát főzd meg vízben, add innya.

Vagy. Végy elsőben gyöngye purgátiát, melly a' hasat meg-nyissa, azután egy gömbölyeg, sima 's mint annyakos körtvély, olyan sár

tököt, melyből a' régieb szoktak tobákolni, annak bélit ki-hányván estve töltsd-meg sörrel, 's éjtzaka benne állván, regvel idd meg, purgálván, a' dobosság meg szűnik, 's ha vízi betegség lessz is, meg szűnik.

Dühös el fuvásrul, vagy marásrul:

A' Popiumnak vizét, add meg innya, ki vizelli.

Vagy. Egy jó Diónyi savanyó kovászt egy pohár vízben jól el olvasztván, add bé innya; próbáltt.

A' Dühödésrül:

A' Körisfa férget, Isten tehenét, vad vagy szelid petreselyemmel főzd meg, és hidegen add meg innya.

Égésrül:

A' Fejér mézet egy medenczébe kell tenni, vizet reá tölni, felhabarni, a' tajtékját le vetni, azután rózsa vízzel. Tyuk-tojás fejeével, 's Bécsi olajjal össze keverni, 's azzal kenni.

Vagy. Kend-meg fa-olajjal, 's hintsd meg egynéhányszor. Vagy: a' sárga agyakot keverd egybe téjföllel, és azzal kösd-bé. Vagy fa-olajos ruhával kössed.

Ha forró víztül történik:

A' Bodza fának zöldjét le kell vakarni, friss irós vajban meg-főzni, és egy kevés égett timsót is apróra törve belé tenni, a' sebet véle kenni, e' mellett a' mint a' seb hozza magával, egy vagy két Tojásnak a' sárgáját ki vévén, tiszta Búza liszt láng lisztjével viz nélkül gyúrd össze, 's pogácsa módjára csinálván, parázsban jó keményen süsd-meg, azt késsel vakarván, mint a' lisztet, a' kenés után, vagy a' kenésre hintsd reá, 's le nem kell egyszer is törülni, vagy vakarni a' sebrül, hanem mindenkor rajta hagyni, és arra mindenkor ujra kenni, 's hinteni mind addig, még magától meg-hasadoz, és le kezd hulni, bé gyógyul, és helye sem látszik az Égésnek.

Vagy. Akár mely fának a' podváját szedd meg, 's megtörvén, szitáld-meg, a' sebhelyet először fa-olajjal kend meg, és így a' Fának a' podváját jól meg-hintsd, ezt cselekedd napjában kétszer, háromszor s. Minden égett sebeknek leg-hasznosabb orvosság; próbáltt.

Az Emlő Meg-kelésrül:

Kámfert, rózsa vizet, egy kis holus armenust egyelítsd el, és azzal kösd. Vagy Melliót nevü flastromot végy az Apatikában, azzal háromszor, négyszer kend meg, vagy ragaszd.

Vagy. A' Fejér Málvának gyökerét főzd meg édes téjben, flastrom módjára ragaszd reá, vagy nyárban a' leveleket is lehet.

Vagy. Ha Férfin van, a' foghagymát törve, és borsot mézben kell keverni, 's azzal kötni. Vagy ha kised Gyermeken vagyon, a' ganéjával kell kötni.

Ha az Asszonynak Emlője meg-kél:

A' közönséges Málva-levelét Téjben főzd meg, még olyan lessz, mint a Pép, azzal ragasszák, és ha meg-hüлл, mindjárt mással kössék; próbáltt dolog.

Emésztés, ha nem lehet a' Gyomorban:

A' zsállát aprítsd meg edényben, és vess szerezsen Dió-virágot belé, főzd meg kenyér haj alatt, 's utánna szüрд meg, 's add innya.

ÉR-vágásrul:

Ha ÉR-vágáskor a' vért meg nem állithatod, tégy reá egy garast, vagy pedig fa-olajjal kend-meg, meg-állította.

Erőtlenlégrül:

A' vörös Hagymának vedd-ki a völgyét, tégy fenyő oroszat belé, 's tedd a' tűzben, hadd süllyön meg, 's kösd a' köldökére.

Vagy. A' Szent György füvét aszalva törd meg, add enni Tyuk-tojásban.

Étel nem kívánásrul:

A' kék lilium gyökerét, a' vagy levelét törd-meg, 's főzd-meg, egy Tyukfiat a' kenésével, 's annak a' levét reá töltvén, fél nap tartsd rajta, azután szüрд le, 's idd melegen, fekdüj le, takard bé jól magadat, azután ehétel mint más ember.

Vagy. Centauriát, az az föld epe füvet főzd meg eczetben, és jó melegen vagy két nap estve, 's reggel, az még a' vesédet is meg járja, gyomrodát meg-tisztítván, csodálatosan.

Etetésrul:

A' Kutya Tejének gyökerét ásd-ki, törd meg, vízben add meg innya.

Vagy. A' Kőménnek törd meg a' magvát, add meg innya borban; próbáltt; meg-gyógyul.

El-száradtt Tagokrul:

Midőn vagy keze, vagy lába, vagy egyéb tagja szárad valakinek a' rossz, és táplálásra nem alkalmasos vér miatt, elsőben az ilyen tagokat meleg ruhákkal dörgöllyék erősen úgy, hogy meg veresedjék, azután kennyék fenyő mag-olajjal, vagy mondola-olajjal, vagy égett borral öszve egyelített ó hájjal egy néhányszor.

El-ájulásrul, és el-Halásrul:

Ha hosszas étlenlégrül vagyon, piritott kenyeret hánnyon borban, 's azt egye, mindjárt meg-ujjul.

Vagy. Borbul, nádmézbül, 's Tojás székébül csináltt levest egyék, fa-héjjal kell meg fűszerszámozni.

Ha igen melegtül vagyon: Rózsa olajjal kell kenni hives helyen.

Ha pedig valamelly mérges szertül vagyon: mingyárt okádtató orvossággal kell ki hánytatni, 's mérges erejét vagy fa olaj: vagy Tép italával köll el-ölni.

Ha a' sok vér-folyástul vagyon: Fektessek ágyra, a' feje csügjön alá, 's az orcáját, nyakát mossák rózsá vizzel, és egy kevés vizzel egyelített bort adjanak neki.

Ha a' sok Izzadástul vagyon: Hideg vizzel, rózsá vizzel, friss eczettel öntözzék az ábrázattyát, vagy mártisanak boros Rózsá vizben, a' vagy eczetben ruhát, 's tegyék a' szívére.

Franczrul:

Végý söprü égett bort jó erőssen, 's tégy belé törtt Grispiánt, kék köves, bűdös követ, gáliczkövet egy arányu mértékre, és timsót egy szoros száju üvegbe, és egy Tojásnak fejeébül, a' mennyi belé fér, 's öszve kevervén, rázván toll szállal kenyegessed a' sebet.

Vagy. Végý három izben, egymás után való napokon izzasztót, és ha osztán a' Testen ki veri magát, végý egy kalán téjfölt, tégy bőven belé szitáltt Krispiánt, és kék követ, és egynehány csöpp fa-olajt, 's azzal kenyegesd.

Fel-akadásrul:

Ha csak sértéstül vagyon: végý kevés sót, aszald, és ha el-olvad, a' levét nyeld alá. Vagy pálinkát kell innya, ha rosolis nincsen.

Ha pedig mástul vagyon: A' Fejér ürmöt borban főzd meg kenyér haj alatt, s azt igyad.

Fenérül:

Főzd meg vizben a' sertés ganéjt, és ruhát mártván belé mossad, azután azon ruhára kenvén, kössed véle, tovább nem ereszti.

Vagy. A' Fene ha még a' lába fejétül térdig mentt, vörös borban főzz fenyő magot, azzal mosd, és ruhát belé mártván, azzal kösd, tovább nem ereszti, 's meg gyógyul; próbáltt.

Fejér vérrül:

Szerecsen Dió virágot kell törve enni higan sültt tojásban.

Fejér Lilom' haszna:

Ezt porrá kell törni, 's Rózsá vizben habarni, ha orcádat estve regvel ezzel mosod, szép fejér, és piros lészen.

Feje, a' kinek sörkés, vagy Tetves:

Főzzön lugban rutát, 's fejér ürmöt, azzal mossá.

Fecske' szívének tulajdona:

Hogyha az embernek, ki nem alhatik, szívére kötik, föll nem ébred, még el nem veszik.

Ficzamodásrul:

Az helybül ki-mentt csontocskákat, ha a' bokájában, vagy más felé teremiben volna, helyre kell hozni, vagy nyomogatni, 's annakutánna száraz ruhával meg-szorítani, és kötni, 's harmad napig úgy hordozni. Ha pedig dagadt, eczetes korpával, vagy pedig Szent János lapujával köll szározzan kötni.

Flastrom, melly minden féle sebre, vágásra, ütésre igen hasznos:

Szedj Katangkóró virágot, 's végy mosatlan szappant, Raj viasszat, bárány faggyut, vagy Disznó áll csontjának a' velejét, 's vörös hagymát, eger-farkát, uti laput, mind ezeket egy arányu mértékben kell föl tenni egy mázos fazékba, 's az fazekat jól bé kell földni, 's nem tűz, hanem jó meleg porázsban egy nap, egy éjjel, szüntelen főzni, 's annak ki szedvén, le kell szűrni a' zsirját, melly is meg aluván, mint egy flastrom válik belőle, és azt ruhára kenvén, akár melly sebre teszik, meg gyógyítja.

Fog-fájásrul:

Ha a' fog meg-indultt, 's jó formán lógg, egyéb orvossága nincs, ha nem ki kell vonyatni.

Ha a' nedvességtől, vagy a' Fluxustól vagyon, ha férfi, vagy férfi Gyermekek, Paripa ló ganéját szedjenek, 's tiszta edénybe téven víz nélkül, tegyék porásra, erősen melegítsék-meg, 's töltsék hosszú ruhára, a' melly a' fejét által éri, 's takarják belé, 's a' melly felől fáj, kössék a' pofájára olly melegen, a' mint el-álhattya, meg-indította a' nedvességet, 's fájdalmat azontul meg-szünvén; próbáltt dolog. Ha egyszer nem használ, kétszer, háromszor kell próbálni, mert bizonyos orvosság — az Asszonyoknak, vagy Leánynak kancza-ló ganéját kell alkalmazni hasonló formán a' természetre nézve.

Ha odvas, végy a' szádba erős bor-söprű égett bort, tartsd ott, még a' fog-odvába bé mégyen, 's azután pökd ki, meg szünik a' fájdalom, 's a' féregis el-vész. — Vagy három gyökér bellindet törgy meg, eczetben főzd úgy, hogy csak föl forjon, végy háromszor a' fogadra benne, a' mint el-tűrheted, melegen; próbáltt dolog.

Ha egyéb képpen fáj a' Fogad: a' kezd fején föllyül, a' melly felül fáj a' fog, a' kezded szárán csinálly vesicatoriát, az az vontass hólyagot, fog-hagymával meg-dörgölvén erőssen, és oda száll a' fájdalom, ezt azután, a' bőrét le metszvén, meg-gyógyithatod irós vajjal kenvén, 's zöld káposzta levéllel burogtatván.

Hogy a' fájó fog fájdalom nélkül ki essék: Szent György nap előtt szedj egynehány Levél-Beliát, melly a' fákon szöll nyárban, földő alá egy csuporban téven, vízben főzd-meg, még csak a' csonttya marad, azután ki-vévén a' tüztől, hadd meg-hidegülni a' vizet, és a' melly zsir rajta marad föllyül, szedd egy üvegecskében, 's mikor kívántatik,

toll szálat belé mártván, illesd a' fogadat, a' melly fáj, kiesik minden fájdalom nélkül, de az egészségest meg ne érje, mert az is ki esik. Ugy olvastam, jó kender magot is dohányozni.

Foghusa' fájása ellen:

Egy kevés izsópot, mézet, egy kis timsóval meg kell főzni, 's azzal mossa a' száját belül.

Foghusa' Meg-neveléséről:

A' Fülfüvet meg kell törni, és a' levét ki kell facsarni, gyöngö téjfölben keverni, és egy kevés rózsza mézet is belé tenni, gyakran a' fogait, 's fogai husát vele kenni.

Folyosó ellen:

Az agyagra töltés erős eczetes, és egy kis sót is közibe vetvén, 's azzal kend.

Vagy. A' Gállest, Gáliczkövet, Mercuriomot, melly mindennekél kevesebb légyen, főzd meg eczetben, melly szép fekete lészen, 's ezzel kend. Orbáncz ellen is igen jó.

Vagy. Kámforos égett borral mossad, és ruhát is mártván belé, kösd véle, de semmi másféle nedvesség ne érje.

Főfájás ellen:

Tömjént, borsot, sót, eczetet, olajt együtt mint egyelitsd öszve, főzd meg, és kösd véle.

Vagy. Szeld vékonyan piritos formára a' kenyeret, és azt öntözd meg szenteltt vízzel, kösd a' fejedre; próbáltt dolog.

Ha Göztül vagyon: mennél feketébb kenyeret kaphatsz, morzsold jó aprón Homlok-ruhára, hogy egyik szemtül a' másikig érjen, 's hintsd bé Fartt fenyő-maggal, lágy sóval, 's önts meg végig eczettel, kösd a' Homlokára; próbáltt.

Vagy. reszelt retket köss két ruha között a' Homlokára.

Fő-forrózásról:

Ha a' Gyermekeknek forró a' feje, Rózsza vizet, Tojás-fejérét, nád-mézzel kell öszve habarni, ruhát belé mártani, 's azt a' fejére tenni.

Fő-szédülés ellen:

A' szégfünek vizit kell venni, és minden reggel, még a' feje szédül, a' vak-szemét véle kenni.

Vagy zöld Pápa füvet meg-aszaltván, törd meg aprón, 's minden reggel egy késhegyén egy kalán meleg borban végy bé belőle.

NB. Fölöstököm nélkül, ha csak két három harapás lessz is, ne maradjon, éjjelre meleg ruhával a' nyakátul fogva a' Farcsokáig dörgöllyék minden tagjait, de a' fejét ne bántsák, 'sállyáru, Betonicáruul igyék, vagy szüretkor ezekkel ennált Bort.

Fő- varassága ellen:

Végy timsót, tömjént, vioszzat, vajat, 's ezeket olvaszd össze 's kend véle a' fejedet.

Fulladásrul:

A' kapor levelét aszald-meg, 's törd meg borban, azt igyad.

Vagy. A' katángkórót ásd ki tövöstül, 's törd össze, 's főzd meg borban kenyér haj alatt, 's azt igyad.

Forróságrul:

Sóska vizet, Pipacs vizet, vagy Rózsa vizet innya igen jó.

Vagy pedig. Végy Rósa vizet, Tyukmony' fejejét, nádmézet és egy kis kánfort, és erőssen habard meg, és mint egy tenyérnyi ruhácskát márts belé, 's tedd a' Gyermekek' feje lágyára, és ha meg szárad, ismét mást, de ha himlőzni akar, el kell hagyni, mert ártalmas. Öregnek pedig igen jó Homlokára, 's vak-szemére gasztani.

Feje teteje a' kinek nyillalik:

Gyömbért, szegfüvet, szerecsen divót, és szerecsen divó virágját Tyuk-tojásban főzd meg, és mint egy pogácsát, kösd a' feje tetejére, meg-állítja.

Fluxusrul:

Ha attul fáj a' fog, és az orcza is meg dagad, jó meleg borban áztass gyenge ruhát, és a' mint el álhattya, melegen kösd az orczájára, a' melly felül dagadt.

Vagy. Egynehány csöpp eczetet töltsenek a' Fülbe, a' melly felén fáj a fog; próbáltt dolog; de benne kell fél-oldalt feküve tartani.

Fül Fájasrul:

Vágd ketté a' vörös hagymát, és minden rétét el-szedvén egymástul, kend meg írós vajjal mindeniket belül, egy egy kis jóféle sáfrányt tévén közibe mindenütt, azután ismét egybe rakván, vizes ruhában, vagy csöppiben takarván, süsd meg jól tüzes poráson, és ruhán által facsard a' levét a' fülébe; próbáltt.

Vagy. Az Isopot főzd meg, ereszd a' fülébe.

Vagy. Mikor igen erősen fáj, a' vad Disznó hólyagjából ki kell venni a' vizelletét egy jó üvegbe, és mikor kívántatik, lágy melegen kell a' fülbe tölteni. Férfiúnak a' vadkan vizelletét, Asszonynak a' nöstényét, 's azt pedig meleg nap fényén kell tartani, annál jobb.

Fülben lévő Féregrül:

A' nyers ürmöt meg törvén, facsard ki a' levét, 's gyenge melegen bocsásd a' fülébe, meg öli benne, 's ki esik; Próbáltt dolog.

Vagy. A' Baraczk levelet meg-törvén, facsard ki gyenge ruhán által, 's gyöngö melegen töltsd a' fülébe.

Fül Meg-csomozásáról:

Végy keskeny utilaput, 's azt nyersen igen jól meg kell törni, hogy meg levedesdjék, azután öntsd azon fájós fülre, avagy csomóra.

Fül-zuggásról:

Végy keserű mondola olajt, melegén ereszd azon fülbe, meg szünteti a' zuggást.

Vagy. A' fejr tömjént igen jól meg-törve tedd mustba, és jó melegén töltsd a' fülébe.

Fül-zuggás, és siketség ellen:

A' nyers kömény mag' gyökerét (jobb a' mezei, mint a házi, vagy kerti) réz-mosárban jól meg kell törni, azután reá tölteni, mely állyon rajta egy darabig, azután facsarják-ki, töltsenek fa-olajt közibe, és egy egy keveset töltsenek a' fülébe.

Gelesztáról:

A' Tehénnek az epéjét, és egy kis vörös bort, önts egy tálba, és legyen szítálva korom, 's azt keverd belé, 's kend irhára, és flastrom' módjára kösd a' gyomrára, mind ki hánnya, vagy föllyül, vagy alul; próbáltt.

Vagy. Végy egy kalán Ró'sa vizet, abban egy darab nád mézet egyeltesd jól össze édesen, reggel azt igyál.

Gesztenye' Jósága:

A' meg tisztított Gesztenyét, és meg töröttet egy kis sóval, és mézzel egybe kell keverni, 's a' melly embert a' dühös eb meg mart, egye meg meg-gyógyul. A' melly Aszszonynak kelevénye vagyon az emlőin, meggyógyítja.

Gyermek, hogy meg ne ijedjen:

Vedd a' Medvének jobb szemét, aszald meg jól, 's valami materiába vard belé 's akaszd a' nyakába, hadd hordozza, de ennél jobb a' szentségek hordozása.

Gyermek rettegése ellen:

A' vakondnak szivét meg-szárazstván, törd porrá, és egy egy kés hegynyit adj bé néki vizben, téjben, vagy egyébben.

Gyermek ha nem vizelhetik:

Lüjjenek egy szarkát, 's annak feje velejét hideg vizben hadd meg-innya.

Gyermek ha szegedésben kinlódik:

Az asszu cyprust törd össze vajjal, kennyed és kössed.

Gyermek ha sokat csuklik:

A' kerti szegfűben három bogot, vagy csót főz meg vizben össze, és add innya, a' jó féle szegfűvel is lehet próbálni.

Gyermekeknek ha nyak' csapja le esik:

A' Fekete, vagy sötét kék posztót égett borban meg kell ásztatni, és törni, timsóval meg-hinteni, és a' feje' Lágygyára kötni; pr. d.

Ganéljást a ki nem tehet:

A' kigyó bőrit, a' kit el vetett, törd meg olajban, réz mosárban. Kend a' hasát véle.

Golyvárul:

A' retek levelét, sót, borsot eczetet egyelítsd össze, és egy edénybe tévén, állyon egy éjjel, azután kend gyakran véle, de kut vízzel éllyen.

Göte, vagy vízi borju ellen:

Ló tajtékját igyék, meg-gyógyul.

Görcs ellen:

Égett borral kell erősen kenni, 's meleg ruhával dörgölni, a hol a' görcs fogja.

Gyomor' fájásrul:

Nyárban a' gyenge ürmet szedd meg nyersen, 's kösd a' gyomrára, 's regveltül fogva másnapig hadd rajta, 's ha még is fáj, többször is próbáld. Téiben pedig asszu ürömnek a' szárával főzd le, és egy kis meleg borral meg-öntöztvén, kösd reá, vagy igen jó a' Megy leve is, ha meg főzik, és melegen reá kötik.

Gyomor Meg-veszésrül, vagy hányásrul:

A' Fodor mentát, szegfüvet, vagy virágját, ürmet, zsállát törgy össze, erősen hintsd meg borral, és egy serpenyőben melegítsd meg, jó melegen, ruhára rakván, kösd a' gyomrára.

Vagy pedig hány: szerencsen Dió virágot tégy jó bőven, vagy a' fahaját a' fű théiben, egynehány nap estve, regve azt igya; pr.

Vagy. Az árva csallánt mozsárban meg-törni, serpenyőben meg párolni, 's ruhára rakván, gyomrára kötni, igen hasznos.

Gyomor dagadásrul:

A' szöllő levelet főzd meg, egy kis irós vaját is tevéen belé, mint egy fél-tojás, 's melegen kösd a' gyomrára.

Gyomor' fájás és Tisztulás ellen:

Az árva csallánt az árnyékon meg-szárasztván, vagy szükségben nyersen is él vele herbathé, vagy fűthé gyanánt.

Vagy. A' Fejér ürmet, fodormentát jól meg-főztvén borban, kösd a' gyomrát jó melegen bé.

Guta ütésrül:

Akkor mindjárt meleg ruhákkal dörgöllyék a' karját, melly felül meg-ütötte, és ha borbély van, mindjárt eret vágassanak.

Hagy mászrul:

Végy kender mag olajt, kend meg a' testet, el nem hatalmazhatik az emberen.

Vagy. Jó csak a' Léstán fünek is a' gyökerét rágni, és meg-ásztatván, vízben innya.

Hagymászos Forroságrul:

Szopora füvet kell szedni, és a' leveleit a' szárával le fosztani, 's basa rósa gyökeret reszelni, 's borban kenyér haj alatt meg-főzni, 's azzal meg kenni jó melegen tetétül fogva talpig, azután jó bé takarni, hadd izzadjon.

Hálogos Szemrül:

A' Für Madárnak háját tedd egy üvegbe, 's a' nap fényen éleszd-meg, 's azután abbul egy egy csöppöt csöppents a' hálogos szembe mind addig, még felé hasította, minthogy pedig igen erős, egy kevés üdő mulva Asszony-ember tejét kell reá csöppenteni; próbált dolog.

Vagy. Az Hangyáknak a' tojását tedd egy üvegbe, 's üvegestül süsd-meg kenyérben, tésztában csinálván, és ha meg sül a kenyér, vedd ki az üveget, a' melly olajt találsz benne, abbul csöppögess bele; hat esztendő s hólagot el-vészen; próbált dolog.

Ha a' Gyermeken Himlőtül vagon: Az Asszonynak vaját csöppönként kell belé botsátani.

Harmadnap Hideg lelésrül:

Egynehány gelesztát áss, és meg szárasztván törd porrá, s add bé pohárban a vizeletében.

Has fájásrül:

A' Fodor méntát aszald meg, 's törd meg, 's meleg borban idd-meg.

Ha keménységrül:

Főtt szilvát egyék, 's annak a' levét igya.

Hasrágásrül:

Végy egy Pénz ára pálinkát, és abban apríts két cipócskának a' bélit, 's tedd a' tűzhöz, főzd addig, még jó kemény lészen, azután tégy két pénz ára vaját belé, és ismét főzd kevésbé, és len csöppüre téven két ruha közt, tedd a' hasára, hadd légyen rajta még tarthattya.

Hasmenésrül:

Aszaltt berkenyét ha borban iszod, meg-állította. Vagy a' Cser, vagy Tölgyfa makkot mindenestül meg-szárasztván, meg-törni, és azt innya.

Has szorulásrül: Végy, avagy szedj ördög borda füvet, s csinálly fördőt belőle, s förödjél meg benne, meg indította.

Has indításrül:

A' szappant édes téjben aprítsd-bé, s' forrally annyit, a' mennyi elég lessz, egyszerre, idd meg, meg tisztit fájdalom nélkül.

Héség ellen:

Végy, avagy szedj ördög borda füvet, 's csinálly fürdőt belőle, 's A' melly beteg nagy hőségben, vagy nagy szomjúságban vagyon, nyom-ják ki a' czitrom levét, frís vizet töltvén reá, azt igya.

Hideg lelésrül:

A' vére hulló fünek szakaszd levelét, és annak a' levelével kend az öröd allyát.

Vagy az utifünek ásd ki három gyökerét (annál jobb, ha három fé-lének a' gyökere lessz) azokat meg száraztván, 's meg-törvén mint a' port, mikor harmadszor reánk jön, égett borban idd-meg.

Vagy. Végy akkora darab házi sót, mint egy közönséges divó, aztot a' tűzbe tévén, hadd benne, még meg tüzesedik, azután vedd-ki, hadd meg-hűlni, és midőn meg hűltt, törd meg apróra, 's sűrű szítán szítáld meg, azután végy egy kis mértéket tégy reá egy körmöczi Aranyt: egy felibe, ugyan annyi égett sót egy arányu mértékben, a' mértéknek másik felében, 's midőn meg-mérted, azon sót oszd négy részre, hogy egyik se legyen több a' másíknál, midőn a' hideg reá jön, egyik részét tedd egy pohárba, 's töltsd teli vízzel, azt idd meg, azután igyál jó ó bort egy pohárral, 's le feküvén, jó bé takard magadat, hogy mindent ki izzadjon, egyébaránt nem használ; ha ezt cselekszed, bizonyos légy, hogy el hágy, 's nem is löl soha többü.

Harmad vagy negyed napi Hideglelésrül:

A' sörtések válluja alatt, a' melly apró gelesztákat találsz, azokbul kettőt, vagy hármat vess egy kalán eczetbe, és ha meg-száll benne, az eczetet igya-meg, mikor a' hideg reá akar jönni, abbahagyja, bizonyo-san, ha esztendeig lölte is; próbáltt dolog.

Mikor Himlőzni akar a' Gyermekek, és ki nem üthet rajta:

Lencsét, répa magot, fűgét, kömény magot főzzenek meg egy iczénél valamivel kissébb edényben, tiszta vízben, 's hidegen adjál innya a' Gyermekeknek, ki út rajta.

Ha a' Himlő fejr vagy vörös:

Főtt Lencsének a' levében Len ruhát kell mártani, 's olly melegen kell reá tenni, a' mint el-álhattya, minden mérgét ki veszi; pr.

A' Himlő hogy a' szemére ne jöjjön:

Egy kis csecs téjben törtt sáfránt kevergy öszve, 's kend-meg a' szem külső haját véle.

Ha pedig a' szemben volna, hogy a' szemnek ne ártson:

Tüzes aczélt kell téjben oltani, és a' tejet rósa vízzel egybe egyeli-teni, és a' szemébe bocsáttani, vagy ruhát mártván belé, azzal kell gyengén tapogatni.

Hogy a' Hideg ne ártson:

Minekelőtte a' Kisdedek a' 12 hetet el-érjék, ha addig kezek és lábok, midőn a' fürdőbül ki vétettetnek, üröm vízzel, vagy meg tört üröm nedvességével meg-kenettetnek, 's erősen meg-dörgöltetnek; sem hidegtül, sem melegtül tellyes életekben kezekben, lábokban nem háborgattatnak, és ha pedig azon idő alatt, egész testekben kenettetnek az irtt mód szerint, a' fördő után ámbátor gyengén, sem rüh, sem poklosság, sem francz reájok nem ragad, tetű, bolha meg nem eszi, 's a' Testek fejéren, 's tisztán marad.

Holt tetemtül:

Mikor a' kenyeret ki szedik, azon melegen tegyék reá, de mértékletesen, hogy meg ne égesse éppen úgy, hogy ki sebesedjék, el oszlattya; próbáltt dolog.

Hurutrul:

A' fejr karó répát meg kell metélni, és vízben jól meg kell főzni, 's tiszta ruhára ki-tölteni, 's ki facsarni, 's a' levébe nádmézet vakarni, 's estve, reggel úgy inni.

Vagy a' Zsállát főzd meg borban, kenyér haj alatt, 's gyömbérezd-meg, 's hány tyuk tojás fejérét belé, 's azt egyed.

Fojtó Hurutrul:

Kerti söprű füvet főzzenek meg tiszta vízben, nád mézet, fenyőmagot vessenek belé, 's ha meg hül, éh gyomorra egy hétig reggel minden nap abbul igyék.

Ha a' Hurutos nehezen Lélekszik:

Egy fej fog-hagymát süss meg erősen, 's azután nyul hájjal törd össze, és azzal kend a' hurutos ember talpát, bal kezét, és vak szemét, akár micsodás hurut légyen rajta, ki tisztul belőle.

Vagy ha melle is fáj, 's tüdő is rothad, a' flegmát ki sem hányhattya, vagy belső részei fájnak, vagy szerelmesek:

Az Isopot hét nyolcz szál rutával főzze meg vízben, mézzel, 's egy darabig azzal éllyen; próbáltt.

Ha a' Hurut, mely rekedéssel, erős fulladással, 's nehéz lélekzés vétellel vagon:

Vég egy kis korpát egy marokkal, egy diónyi tömjént, sáfránt, a' mennyit gondolsz két ujjaid között az edényhez képest, apróra törvén a' czukort, és tömjént, tedd egy meszelésnél nagyobb csuporba a' korpával, és sáfránnyal együtt vízben, hadd addig főzni, még egy tojás öregén meg főne, azután a' tüztül el-vévén, szürd által tiszta ruhán, és reggel, ebéd előtt, ebéd után, vacsora előtt, vacsora után, és le fekvés előtt végig bé egy kalánnyal; próbáltt dolog.

Midőn közben pedig itala légyen az, hogy egy négy iczés fazékba kell tenni apróra őszve vágva nyolczan két levél szarvas nyelvű füvet, scabrosát, (1) az az kelés füvet, egy kis markocskával versnicát, ugyan annyi zsállát, tizenkét levél ánis magot, és ezeket jól meg-főzvé, mind együtt nap közben azt igya, bort, és más féle italt félre kell tenni, és ezetes savanyu ételtől magát őrizni; pr.

Hurutrul:

Egy édes almának mesd le a' tetejét, vágd ki a' bélit, töltsd meg fejér tömjénnyel, és sáfránnyal, tedd reá ismét a' tetejét, és len csözüben csinálván, süsd meg hamuban, azután vedd ki, 's ki szedvén belőle a' tömjént, a' sáfrányt hadd benne, 's meg evén, feküdj le, 's takarjanak bé jól, hogy izzadj.

Hó-szám, a' melly Asszonyon nincsen:

Végey tormát egy jó marokkal, mossza meg, 's törje meg, 's tegye egy edénybe, két icze borban, 's tartsa harmadnapig, azután facsarja által ruhán, azt igya, estve regvel. Ha pedig fölöttébb vagy, azon vérből egy kalányinyit szárassz meg egy cserépben tűz között két felé hajtván a' tüzet, vagy kemenczében, törd porrá, 's egy pohár borban, hogy ő ne tudja, add meg innya. Jovasollyák a' kámforos égett borral való élést is.

Orvos Doctor Vályi Mihálynak Életét világosító Levelek, eredeti hiteles Levelekből másolta Kresmerics Ferencz, királyi oktató.

1. Levél.

(egy Csornai Szerzetes írta 1759.)

Kiváltképpen való kedves jó Uram,

Doktor Vályi Uram!

Szerzetes szolgálatomnak alázatos ajánlása után szívesen ohajtom, hogy Kristus Urunknak dicsőséges föl támadásának alkalmatosságával ismét vissza tért allelujját minden lelki és testi jóknak bővségével kívánsága szerint el tölthesse, és sok következőket is érhessen az Ur Doktor Uram.

E' mellett arrul is tudósítom az Urat, hogy nékem resignált könyveinek munkáját már szinten a' V bötünek hatodik következő füvéig végeztem, tudniillik a' Valeriánáig, ugy hogy már tizenkét le-irandó fűnél több hátra nincsen. Most a' Predicációk mintegy keddig tartóztatnak a' continuatiojátul, de Isten egésségben tartván, szerdán hozzá kezdek, és a' restálló füveknek le-írását végben viszem hét nap. Mutató tábláját is mint fáknak, és füveknek, mint pedig a' nyavalyáknak

és azok orvosságainak Szent György napja előtt egy vagy két nappal el-végzem. A' Barbélyokat illető Ér-vágásokról vitt részét az Ur Könyvének munkába mint Szerzetes, és Egyházi ember nem vehetem. Ugy is öleg szennyességeket költött az első két részben moderálnom, és sokat ollyat, a' mellyeket a' szemérmetes fülek hallani irtóznak, más terminusokkal magyaráznom.

Praepost Uram, P. Czirillus, és a' többi Csornai Szerzetesek általam az Urat köszöntetik. Szívesen láttuk az Urat, ha magát hozzánk Csornára meg-alázza. Addig is Uri dispositioját el várom, miként szolgáltassam kezéhez tiz nap alatt az el-készített munkát, mellynek titulussa ez:

Dictionellum. Hungarico-Medicum az az Orvos, bötük rendi szerint mondó Magyar könyvecske, mellyet az hasznos Fáknek, és füveknek erejébül, és sok számu tulajdon szerencsés orvoslásaibul Nemzetének kedvéért sok jó akaróinak javaslásából öszve szedett, és világosságra adott Nediczi Vályi Mihály, Császári és királyi decretummal erősítettett Botanicus Doktor, a' fő méltóságú Monyorókeréki Gróf Erdődi György Urnak, Magyar Ország fő udvari Birájának és arany Gyapjas Vitéz Urnak ő Excellentiájának Házi orvossa, 1759.

(Ezen most említett munkát ki-adta Zsoldos György maga költségén, Pápán 1797 in 8° p 200 ezen titulus alatt: Házi Orvos Szótárocska az az Betű szerint magyarul szőlő Orvos Könyvecske, írta Nediczi Vályi Mihály, Császári királyi decretummal helyben hagyatott Botanicus Doctor. A' fő Méltóságú Magyaró keréki Gróf Erdődi Györgynek Magyar Ország' fő-Birájának, és arany Gyapjas Vitéz Urnak ő Excellentiájának Házi Orvossa, 1759. — Zsoldos egy elő-beszédet is irtt elejbe, mellyet mindazonáltal a' fellyebb említett Levél után kell meg jobbitani.)

2. Levél.

(írta Gróf Erdődi György.)

Isten veled!

Ámbár tegnap Levelemben aztat meg-hagytam, hogy oda lévő dolgotat úgy hagyományozd, hogy kocsonyámnak fogyatkozására nézve szerdán bizonyosan itten meg jelennyél, mindazonáltal értvén, hogy Melghos Grófné curájában vére erősítésének, tegnapi napon, úgy mint 9-a Mar. végét érvén, annak állandóságára bizonyos fübül, borral egyetemben, csinálván csöppöket, azokkal még négy napig erősited az M. Aszszonyt, annak utánna ötödik napon, úgy mint jövő pénteken következő conservatiojára szükséges dispositioikat meg-téven, azon-nal ide jövedeledet nékem jelentéd, azért én is éppen curádot meg szegni

nem akarom, ha nem meg irtt mód szerint orvoslását végső képpen tökéletességben véghez vivén, mint addig ott maradj, méglen mód szerint bé adandó csöppöknek bé vételét, 's ötödik napon teendő dispositioknak végét nem éred, csak pedig, mivel jövő Szombatig egészen meg-lehetnek, úgy kormányozzad a' dolgokat, hogy Szombaton éjszakára, vagy Summum vasárnapon itten lehess. Hazudtak azok, a' kik köszvényemnek súlyát előtted hirtelték, mert ámbár egy kevéssé terjedt volt tenyeremben, én mindazonáltal minden nap mint Consiliumot tartottam, mint pediglen mások látogatásokra is ki-jártam, mostanság pediglen látszatosan enged az köszvény, ell annyira, hogy jövő Szombatig minden izetlenség nélkül patientálhatom magamat, csak akkoriban, a' mint meg íram, itten meg-jelenni igyekezzél.

Valóban örömmel olvastam ő Fölségek magok közt tartott discursussát, csak észre veszi ő Fölsége, kegyelmes Császáruk, hogy az te orvoslásod szégyent tett egész Bécsi Medica facultason, az csodálatos, hogy ő Fölsége kegyelmes királynénk, mint addig orvoslásodnak hitelt adni nem méltóztatik, méglen M. Grófnét meg nem szemléli, holott száz meg száz ember épülését, és már bizonyos egységét teli torokkal kiálttyák, híré nézve tégy szót Mlghos Gróffnénál, hogy ő Udvarnál is, szép üdő elő adván magát, mutassa meg magát, és ha lehet, még ott létedben is, ha előbb nem, tehát Szent Jóseff napján, erre alkalmatosságot nyujt Ércz Herczeg Jósef' neve napja, látván ő Fölsége Mlghos Aszszony épülését, akkor a' te nevednek hire is bizonyosan el-terjed, és nevedekni fog, mikorra pedig M. Aszszony Udvarhoz készül, tudositásodat el várom.

Néked

Posony, 10. Mart. 1754.

jót kívánód

G. Erdődy György m. k.

Kivül a' Levélre: A Monsieur Monsieur Michel de Vályi praesese, abzugeben in dem Rosenbergischen Haus in der Herrn gasse bey S. Excellence Michael Graf Althan, — á Vienne.

3. Levél.

(írta B. Perényi Jósef, 1769.)

Bizodalmas jó akaró kedves Váli Uram!

Szilágyi Uram feleségével kértek, hogy az Urnál levelemmel magamat közben vetném, és kérném, hogy még csak egy esztendeig mostani lakásokban őket meg szenvedni ne terheltelessék, az alatt vége lessz feleségem, és egy testvérjei között való osztálynak, és úgy az Szilágyiné Hugom Aszszonynak is meg-adattatik a' pénze, azután bizonyos-

sabban meg fogják venni jó Uramtul az jószágot, mivel így is szándékok
vagyon az jószágot meg tartani, kérem azért kedves Váli Uramat, ne
kinszerittse, hogy most hordozóskodgyanak, tartsa meg jószágában,
valóban jót tesz szegényekkel, és engemet ezen felebaráti szeretetével
különösen magának le kötelez. Mellyel tapasztalt jó akarattyában
ajánlott maradok

Kedves jó Uramnak

engedelmes Szolgája

Küszög 19-a Martii 1769.

B. Perényi József m. k.

Kivül a' titulus: Perillustrii, ac Gr. Dno Váli Celsissimi Principis
Nicolai Eszterházi Anlics Medico, Dno mihi colendissimo in Szent
Miklós.

4. Levél.

(írta Nagy Mária, 1751.)

Becsülettel való alázatos szolgálatomat ajánlom

Kedves Fiam Uram!

Hogy ezen fel-teczet új esztendőnek minden részeit Uri contentuma
szerint érhesse, sokakatis számlálhasson, tiszta szivemből kívánom.
Nem tudom ha azon levelemet vette e' Fiam Uram.

Pest, 15. januarii 1751.

alázatos Szolgálója és Annya

Nagy Mária m. k.

P. S. Az Aszszony, Szalayné Aszszonyom nagy alázatossággal kö-
szönteti Fiam Uramat, ki is alázatosan kéri, minthogy az ünnepekben
Kerepessen lévén, igen megfázott, és haza érkezvén a' hideg is ki lölte,
most pedig az öklelet, avagy szúrás, avagy szegezés uralkodik benne,
hogy valami jó innya való vizet praescribállyon Fiam Uram— — — —

5. Levél.

(írta Doboczky Ádám, 1751.)

Bizodalmas Nagy Jó Uram,

Kedves Sógor Uram!

(Köszöni és dicséri a' fenyő-mag flastromot, és végre azt írja):
Hanem mivel én öreg ember vagyok, 's próbált Vitéz a' Gyermekek
építésében, az Ur Sógor Uram pedig most kezdi csak a' munkát,
akartam tanítani, hogy Fiat tudgyon csinálni. Sógor Uram a' száját jól
bé fogja, nem úgy mint az egyszeri Vargha, hogy a' mikor a' jóvára jött,

ki nyitotta száját mondván: Phu vagy Fi, vagy Leány és Leánya lett. Az Aszszony pedig a' Fara alá a' két kezét köröszkül tegye, és így nem reped megh, hanem fia léssen, kire segítse az Atya, fiú, Szent Lélek Isten. Amen.

Bizodalmas Kedves drága jó Sógor Uramnak

Szempcz die 17-a Jan. 1751.

Igaz szívü köteles Szolgája

Doboczky Ádám m. pp.

6. Levél.

(írta Radosztics Ignác, 1758.)

Bizodalmas jó Uram!

A' vizi betegség ellen azt tanultam, és próbált dolog, hogy a' friss tormát meg kell tisztogatni, jól öszve törni, és meg zúzni, azután galamb fris szemetyével, flastrom módjára öszve egyeleteni, és a' nyavalyás embernek lába' talpára kötni, szemlátomást meg-indittyá rövid üdö mulva a' testben lévő vizet. Már ezen a' tájékon némellyeknek használt, a' kik ezen orvossággal éltenek.

A' Meg-aludtt vizellet meg-indításához mind Embernek, mind baromnak így lehet segíteni. Egy téglát meg kell tüzesíteni, és arra a' marhát, úgy a' nyavalyás meztelen embert is állítani: azután a' téglára jó erős Bor eczetet tölteni, mellynek a' pótlása hogy el ne szélledgyen, az embert, és a' marhát lepedőkkel, vagy egyéb fördődzővel be kell borítani. Ezen orvosságot én sárgaság ellen is tapasztaltam hasznosnak lenni, de az eczet helet emberi vizelletet, a' melly egészséges legyen, kelletik venni, és jobb ha a' Téglára reája nem önti az ember hanem ha egy sajtarban öszve öntött vizelletben, a' tüzes téglát bele veti, sőt kettőt is egymás után, hogy nagyobb párlása legyen. Ezen orvosságot alig applicállya kétszer, háromszor az ember, minden sárgaság el-mulik.

És ezek valának, a' mellyekkel szolgálni akartam, kívánom, hogy leg alább igyekezetem tetzetes legyen.

Az Orvosságot, receptával együtt nagy köszönettel vettem. Hogyan lehet a' pátrátz magot szedni, már tudtam. De a' füvet nehéz ismérni. Azért akartam egy Levelecskét ide zárva, vallyon ez a' valóságos pátrátz. A' magnak meg szedését tovább is recommendálok. Bár virágját is meg nyerhetnék, annak tulajdonságát a' mennyire hallottam, azután meg írnam, kell iparkodni.

Bizodalmas Jó Uramnak

Kaproncza 12-a May 758.

Igaz köteles Szolgája

Radosztics Ignác mp.

7. Levél.
(írta Forintos Gábor, 1768.)

Bizodalmas Jó Uram, Doctor Uram!

Több rendbéli uri Leveleit különös örömmel, és köszönettel vettem, melyekre azon okbul nem válaszolhattam, mivel hol Párisban, hol másutt lételére nézve méltán kételkedhettem Levelemnek kézhez nem jutása felől. Értvén azonban az utolsóbul mind eö Herczegségének, mind az Urnak szerencsés vissza térését (mellyen szivesen örvendezek) ezen levelem által kívántam velem folytatott correspondentiáját az Urnak illendő respectussal meg köszönnöm.

(’s az vége felé azt írja):

Feleségem velem edgyütt az Aszszonyt, ’s az Urat tisztelvén. Párisi feketé porokkal él, még eddig alkalmasint succedált neki. Méltóztassék eö Herczegségének alázatos veneratiomat meg-tenni. Mellyel uri favorában ajánlyott, állandó szivességgel maradok

Az Urnak

Mihályfa, 21-a Martii 1768.

Régi igaz köteles Szolgája

Forintos Gábor m. p.

8. Levél.
(írta Medgyesi Gábor, 1769.)

Mindenek fölött Drágha nagy jó Ur Bátyám!

Az Universalis Theophrastica, tingáló Medicinálinak nagyon el röitött (igy!) árcanumát sok iparkodásim, és nyughatatlanságim után ki tanulván, Magyar nyelvre fordítottam, és ime vele Uram Bátyámnak udvarlok, és meriszlem is, a’ mennyire a’ dolgot értem, recommendálni; tudva irhatom, hogy soha senki ugy ki nem fejtette a’ dolgot, sem annyira nem mehetett, mint én Mester nélkül, és az magam különös szorgalmatosságombul, ha Uram Bátyámnak teczik, ezt igen jó lesz megh próbálni, én minden ceremonia nélkül, és igazán le-irtam, el is hitetem magammal, hogy jó successussa leszen, csak azt egyedül ki kérem, hogy Elsőben, ez nagy titokban tartassék.

Másodszor: hogy csak harmad részre részesüllyek az hasznában. Harmadszor: hogy Társaságban ollyost válaszszon Uram Bátyám, a’ kinek emberségében, és állandóságában lehessen bizni.

Negyedszer: az munkálkodásokat órarul órára kell szüntelen prot-hocolálni, és az mértékeket is jól observálni és nem excedálni számát, és mindeneiket jó vigyázzással folytatni.

Ha Isten szemben juttat Uram Bátyámmal, bővebben fogok vigezni. Az alatt is az Aszszonyt alázatosan tisztetem, Uri fávöríban ajánlott maradtam

Títtl. Ur Bátyámat
Pozva 10-a Apr. 1769.

Tökélletes Szolgája
Meggyesi Gábor m. k.

P. S. Az véle élésnek szabott rendit, és mértékét 's hasznát is le fogom írni, még vighez megy az operatio. Kérem Ur Bátyámat, ha veszi ezen levelet, postán tudósítson, és maga opinioját éránta írja megh.

Kivül a' titulus:

Monsieur Monsieur Michaelé de Vály Tres. Excellente Docteur de Medicine, mon cher Frere pour present. — á Eszterháza.

9. Levél.

(írta ugyan azon Meggyesi Gábor, 1769.)

Drágha, és mindenek fölött nagy jó Ur Bátyám!

Fogadásomrul emlékezővén az medicinalis usussát az vörös Sulphurnak, és Universalis Tincturának Magyarra fordítani, és öszve szedetgetni kezdettem, és a' mire mehettem, ime ígéretem szerint megh is küldöm, még ugyan sokkal több is vagyón hátra, de üdöm többet tehetni nem engedte, még mind az által az Ur az egész operációt vighez vüszí, Isten segítségivel én is dolgozom, hogy a' mi ell maradt, ki dolgozhassam, és az Urral közölhessem, mivel magam is remillem, fogok benne részesülni; az alatt is még tovább iparkodni nem szünöm, csak az Urat az Istenért kérem, a' dolgot nagy titokban tartani méltóztassék, mert akárki mit állítson a' dolgok felől, de én ennek leg többet hiszek, mert ez természet szerint nem hazud, és olly homály alatt volt, kit sok Országoknak bölcsei meg nem láttak, és észre nem vettek. Ezzel az Aszszonyt alázatosan tisztetem, magamat pedig Uri grátiájában alázatosan ajánlván, állandóul maradok

Uram Bátyámnak

alázatos Szolg.

Pozva 28 Apr. 1769.

Meggyesi Gábor m. k.

P. S. Az majalis scriptio vallom nem késik e' ell.

(NB. semmi le-írást ezen két levél mellett nem találtom. Az eredeti Levelek, mellyekből én ezeket le-írtam, majd közel két száz számmal, meg vannak Vályi István Urnál, többször említett Vályi Doctor Urnak fiánál. Levelek adressein egyiken azt találtam, „Naturalis Doctornak” egy másón „Medicin de tute l'universe”)

(Az eredetije az MTA kéziratárában.)

(Fodor István kéziratgyűjtéséből.)

EGYKORILEVÉL AZ 1692-ES DUNA-TISZA KÖZI PESTISRŐL

A mintegy 150 évig tartó török uralom ideje alatt az ország népessége tetemesen megfogyatkozott [1]. Ezt a tényt régebbi történetírásunk is felismerte [2]. de megbízható adatok és feldolgozások csak az ország kis területéről állanak rendelkezésünkre [3]. Megoldhatatlan feladatot jelent ma még a török uralom alatti terület XVII. századi népességének megállapítása. E korból már nem maradtak török defterek (adókönyvek) sem, a királyi adószedők sem merészkednek ezekben az időkben a török uralom alatt álló területre. A földesúri urbáriumok pedig csak a felszabadító háborúk után készültek, amikor a lakosság elhelyezkedése, települése ismét más volt, mint a század közepén [4]. Az alapvető forráscsoportok hiányát növeli és a tényleges demográfiai kép megrajzolását nehezíti, hogy az egykori járványokról is alig-alig tudunk valamit. Pedig ezek kialakulása időszakonként és helyenként (néha nagyobb területen is) befolyásolta az általános népesedési képet [5].

Annál hálásabban kell fogadnunk minden olyan apró adatot, amely közelebb visz e probléma megoldásához. Az alábbiakban Sötér Ferenc levelét közöljük, amelyből kiderül, hogy a Duna-Tisza közének közepén 1692-ben nagyobb arányú, területileg kiterjedt pestis pusztított.

Íme a levél [6]:

„Kecskeméti, Körösi, Czeglédi és Halassi Birák és Eskütt Uramékk[nak] eö kkk [kegyelmeiknek] hamarsággal adassék. In [Isten] sok jokkal algya megh kgtkett [kegyelmeteket]. Mivel Budai Commendant Ur Eö Nga [Nagysága], és a töb Budai Tisztek hitemre és Lelkem üsméretire kérdezték tülem, ha halnak e még a kgtek

[kegyelmetek] Várossaiban az Pestisben, vagy sem, nem tudtam igazán eö Ngk [Nagyságuknak] erre valóságos feleletett adni. Arra nézve kgtkett [kegyelmeteket] kérem, igazán és igaz Lelki Isméreti s Hiti szerent ezen dologrol valóságosan és bizonyosan tudositson kgték [kegyelmetek], hogy eö Ngk [Nagyságuknak] tudgyam igazán meg mondani, mert nem szabad Hazugságot, nekem ez iránt mondanom. Az kik kgtk [kegyelmetek] közül aszt mondgyák, hogy már senki nem holt egy kétt hétt, vagy töb időktül fogva, az olyan ne csak Város Pecséti alatt, hanem Praedicator [7] és Pater Franciscanus Uramiek [8] és kgek [kegyelmetek] pecsetek alatt valo Bizonyosság Levelett hova hamarab külgyön kgltek [kegyelmetek]. Kiben mast se cselekegyen, ezzel In [Isten] tartsa jo egéssegben kgtket [kegyelmeteket]. Datum Pest, die 16 Marty 1692.

Sötér Ferencz Nemes Pest Pilis és Solt Vár-
megyékk[nek] V.[ice] Ispannya [9]"

Nincs semmiféle támpontunk arra vonatkozóan, hogy a járvány milyen pusztítást végzett az érintett városokban, hiszen az anyakönyvek — ha voltak egyáltalán ilyenek — elpusztultak. Nem ismerjük a járvány fellépésének idejét sem, de megszűnésének dátumát — kerülő úton és hozzávetőlegesen — meg tudjuk állapítani. 1692. június 5-én a török feladta Nagyváradot azzal a feltétellel, hogy őket sértetlenül Nándorfehérvárra szállítják [10]. Ehhez Kecskemétről rendelik le a szekerek egy részét, amelyek Titelig vitték a törököt [11]. A szekereket és embereket járványsújtotta vidékről aligha rendelték volna le ilyen távolra, s így kétségtelen, hogy június elején megszűnt a pestis a Duna-Tisza közén.

JEGYZETEK

1. *Acsády Ignác*: A magyar jobbágynépeség száma a mohácsi vész után. Akadémiai értekezések a történeti tudomány köréből, 1889.
2. *Takáts Sándor*: Telepítések Esztergom vidékére a XVI. század végén. Századok, 1903. 531—536. — *Takáts Sándor*: Rajzok a török világból. Bp. 1915—1917. 3 kötet — *Takáts Sándor*: A török hódoltság korából. Bp. 1927—1930. 2 köt. — *Szalay László*: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. Pest, 1859. — *Salamon Ferenc*: Magyarország a török hódítás korában. Pest. 1864. — *Győry Tibor*: Adatok a Morbus Hungaricus történetéhez. Századok, 1900. 534—547.
3. *Szentiványi D.*: L'Occupation turque en Hongrie et ses conséquences. Revue des Sciences Politiques, 1926. — *Edelényi Szabó Dénes*: Komárom megye felekezeti és nemzetiségi viszonyai a mohácsi véstől napjainkig. Bp. 1927. — *Kalmár G.*: A török uralom hatása a Dunántúl népességére. Föld és Ember, 1929. — *Fodor Ferenc*: A járság demográfiája a XVII. században. Bp. 1934. — *Tabai I.*: Baranya megye népessége a XVI. század végén. Bp. 1941.
4. *Bakács István*: A török hódoltság korának népessége. Magyarország történeti demográfiája (szerk. Kovacsics József). Bp. 1963. 115—138.
5. A korszak általános népességi kérdéséről *Kovacsics József* szerk.: A történeti statisztika forrásai. Bp. 1957.
6. A levél közlésénél a Magyar Tudományos Akadémiának régi szövegek kiadására vonatkozó szabályait követtük. A rövidítéseket []oldottuk fel.
7. Tudjuk, hogy az új hit tanai közvetlenül a mohácsi vész után elterjedtek Kecskeméten s hívei néhány évtized alatt annyira elszaporodtak, hogy igényt tartottak a Szent Miklós templomra. 1564-ben a két felekezet azonban atyafiságosan megegyezett. 1599-ben a református egyháznak már két prédikátora volt. Az egyház hathatós támaszt nyert a Rákóczi-családban, mely a XVI. század végétől a város egyik földesura volt. A meglevő vallási béke alapján érthető a közölt levélnek az a pontja, hogy mindkét felekezet elöljárója köteles igazolni mintegy ellenjegyezni — a tanács állításának valóságát.

Az általános helyzetképre vö. *Gedeon Gy.*: A hitújítás terjedésének okai hazánkban 1541-ig. Bp. 1911. — *Zoványi Jenő*: A reformáció Magyarországon 1565-ig. Bp. 1922. — *Révész Imre*: Magyar református egyháztörténet. I. 1520 tájától-1608. Debrecen, 1938.

8. 1637-ben a kecskeméti róm. kath. egyház azzal az ajánlattal járult a jezsuita-rend tartományi főnökéhez, hogy a rend számára kész a plébániát átadni, viszont a rend a plébánia ellátására kötelezné magát. A nagyszombati rendház főnöke azonban nem teljesítvén a kecskeméti kérését, 1644-ben a hívek a Ferenc-rendiekhez fordultak, akik még ugyanebben az évben két szerzetest küldtek Kecskemétre, s azoknak itteni megtelepedését mind Lippay György esztergomi érsek, mind Hosszutóthy László váci püspök megerősítette. Ez időtől kezdve egészen 1772-ig a Ferenc-rendiek látták el a plébánia teendőit. *Borovszky Samu* (szerk.): Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. II. 331–332. — Sok adat található még *Balics Lajos*: A rk. egyház története Magyarországon I–II. Bp. 1885. — *Karácsonyi János*: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban, 970–1900. Nagyvárad, 1915. — *Szabó Gy. P.*: Ferenc-rendiek a magyar történelemben. Bp. 1921. — *Karácsonyi János*: Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. Bp. 1922.
9. Kecskeméti Tanácsi Jegyzőkönyv 1692. II. köt. 97. lapjára volt a levél szövege beírva. A jegyzőkönyvek eredetije a II. világháborúban elpusztult, a levelet *Dr. Szabó Kálmán* másolta ki belőle 1930 körül. (Katona József Múzeum, Kecskemét. Szabó K. hagyatéka.)
10. *Bunyitai Vince*: Nagyvárad a török foglalás korában, 1660–92. Bp. 1892. — *Fraknói Vilmos*: Várad felszabadítása 1692-ben és XII. Ince pápa. Róma, 1892.
11. *Hornyik János*: Kecskemét város története. III. 184. Kecskemét 1862.

Kőhegyi Mihály (Baja)

MŰHIBAPEREK LEVÉLTÁRI ADATAIBÓL

A XVI. századtól kezdve jó néhány műhibaper okmányát vagy a vonatkozó jegyzőkönyveket ismerjük Magyary-Kossa és más szerzők közleményeiből. (Sopron, 1499; Pozsony, 1582; Sopron, 1594; Kassa, 1605; Kassa, 1678 és 1648. stb.).

Az ismert perokmányok persze nem bizonyítják azt, hogy több műhibaper nem volt a különböző vármegyei és úrbéri, valamint székeskáptalani bíróságok előtt, miután újabban az Urbarium kötetek megjelenésével, valamint az egyházi levéltárak könnyebb hozzáférhetősége révén egyre-másra kerülnek elő ilyen perokmányok.

Legnagyobb részük sablonos követelések, rosszul gyógyult vagy állítólag nem megfelelőleg kezelt, főleg sebészeti vonatkozású esetekre utal, mert a perek zöme chirurgusok, borbélysebészek és fürdős sebészek ellen szól és sokkal kevesebb a belső vagy a bőrbetegségek miatt emelt vád.

Újabban két nem egészen sablonos műhibaper okmánya került napvilágra, az egyik Kőszeg szabad királyi város bírósága, a másik pedig a vasvári székeskáptalan egyházi bírósága előtt zajlott le. Ugyanezek a bíróságokon több apró büntető eljárás is volt kisebb, állítólagos műhibák miatt, ezek azonban orvostörténeti szempontból teljesen jelentéktelenek.

Az alábbiakban ismertetett két műhibaper kiemelkedik a többiek közül, részben mert mindkét műhiba halált okozó volt, részben pedig azért, mert — a kőszegi esetben — a bécsi egyetem szakvéleményét is kikérte a bíróság és annak alapján hozták meg az ítéletet.

I.

Az 1722-ben megindított perben ítélethozatalra 1722. október 16-án került sor. A felperes szentgyörgyi Horváth Józsefné volt, dúsgazdag répceszentgyörgyi földbirtokos özvegye, aki beperelte a

kőszegi sebész céhhez tartozó borbélysebészt azért, mert egyetlen leányán, Márián, műtétet hajtott végre. A betegnek az álla alatt és alsó állkapcsa felett hatalmas mirigyek keletkeztek, amelyeket a sebész műtéti úton felnyitott, de a kezelés során a leány állapota egyre rosszabbodott, majd pedig meg is halt.

Igen súlyosan vádolja a perirat a borbélysebészt, mert özvegy szentgyörgyi Horváth Józsefné azt állítja, hogy a borbélysebész városszerte azt beszélte, hogy a leány olyan „csúnya” betegségben szenvedett, amilyeneket csak a „prostituáltak házában” szokott látni, és ez az állítás pedig a család becsületét mélyen sérti. A borbélysebész még azt is merészelte hangoztatni, hogy a perben tanúságot tevő bécsi egyetem vallomása is az volt, amit ő állított.

Emiatt kérte kihallgatni Schneider Pál kőszegi sebészt és több más tanút, valamint a hazug borbélysebész szigorú büntetését helytelen kezelése és a leány, illetve a család megrágalmazása miatt.

A perirat 3 teljes oldalon, sűrű sorokban ismerteti a tanúvallomásokat, de csupán a megyei jegyzőkönyvekből derül ki, hogy a műhibát és rágalmazást elkövető borbélysebészt azonnali hatályalkiutasították a vármegye területéről és 200 tallér megfizetésére kötelezték.

Az okmányból érdekesnek tartom a következő latin szöveg ismertetését, majd annak magyar fordítását.

In Liberam Regiamque Civitatem Ginsiensem semet contulisset, ibidemque Balneatorem Loci illius Paulum Schneider in praesentiam sui vocari curasset, ut constitutionem Filiae Suae praenominata solummodo capitis, et tumore glandularum constantem, eidem communicaret ac simul ab eodem pereiret, . . . qua simetriam faciei redderet obscuri orem occasione qua idem Balneator exquisissimis ad persuadendum modilitatibus usus qualiter nam scilicet Filiam suam dilectissimam adveniente tempore vernsli inter ne curare vellet. . . ut taliusmodi capitis exulceratio in pulicens prodians vulgus ei linguae dolosae absurdam capitis. . . vulgo gründ fore. . . Interim. . . taliam Filiam suam Balneatori concredisset, quamquam domum prostitutam in qua antra quamplurimi ex morbo curabant gallico, fatum Balneatorem in praesebtiam magistratus praenotata R. Civitatis Ginsiensis curant, demumque eundem iteratis etiam viciis Serio Adhortatus fuisset ut quod quid in exculpationem sui in medium laboret, nostrae familiae honori par-

An. 9. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850.

cendo addeant, sed et Joh. D. Baranyay de Bodorfalva et sentitisset, tenentes et ut malum malo adderet, J. Facultati medicae Wiennensi quoque astutis sub praetextibus et mendaciis detegere non erubuit quasi vero ad D. Fatens medio hominis sui requisisset ut statum morbi citaret,...

Magyarul: Kőszeg szabad királyi városban határoztatott, hogy a városnak fürdőse, Schneider Pál jelenlétében hallgattassék ki, különösképpen az előbb említett asszony, leánya fejének gyógyítása (megtisztítása) tárgyában a mirigydagánatok ügyében. Neki kijelentik, hogy az általa előadottakról tárgyalnak . . . az elformálódott arcnak szimmetriáját visszaadandó a fürdős különféle szokásos módszereivel újból beavatkozni vonakodott és azzal vádoltatik, hogy erről a daganatról nyíltan nem állította azt állítani, hogy az köznyelv szerint nem más mint — absurd módon így állította — a közhit szerinti „gründ” betegség. . . Időközben a nevezett fürdős az előbbi asszony leányát bizalmába véve azt hiesztelte, hogy miként a prostituáltak házában, ugyanolyan betegségben találta a leányt is. Ezért a város tanácsa jelenlétében azt kívánják a fürdöstől, hogy a hírelt szavakat ismételje meg és figyelmeztetik, hogy törekedjék arra a fürdős, hogy a család becsületét adja vissza és Johannes Dom. Baranyay de Bodorfalva is buzdítja, hogy tartózkodjék attól, hogy a rosszhoz még rosszabbat adjon, mert a fürdős azt sem restelte, hogy azt állította, hogy nyilvánvalóan hazug véleményét a bécsi egyetem orvostanácsa véleményével igazolja és így a vallo-mást tevő asszony a lebecsültek közé jutott és a halál állapotát is így citálta. . .”

A városi jegyzőkönyv szerint a bécsi egyetemi orvostanács megbízottja szakvéleményét Kőszeg szabad királyi város tanácsa előtt személyesen tette meg és azt jegyzőkönyvbe is vették.

Sajnos ez a jegyzőkönyv hiányzik a periratokból.

II.

A második műhibaper dátuma 1733. december 23.

„Jelen lévén Nemes Vitézlő Rosty Zsigmond albíró úr, Nagy Gábor, Thasler György és Kerkápoly Ádám tanácsos uraival városunkban lakó Stenczperger Ferdős András inquirálására (ügye

kivizsgálására) az alább írt kérdések szerint való inquisitióknak végben vitelén, mely is a következő módon és rendben így következik: 1. Ismerte-e a tanú néhai, Istenben boldogult Botka János urat, előkegyelmét? 2. Ha ismerte tudja-e, hogy maga kívánta és hívatta a Fördöst úgy mint Stenczperger András urat? 3. Ha kívánta és hívatta tudja-e, ha volt-e akarata Botka János úrnak, hogy említett Stenczperger András úr vágjon eret rajta? 4. Azon érvágás után nem panaszkodott-e fönt nevezett Botka János uram, hogy az érvágás ártott volna neki? 5. Hallotta-e Perber Mihály sebész úrtul, hogy említett Botka János úrnak azon érvágás miatt köllött volna meghalni, vagy másként minémű böcstelen szókat mondott Ferber Mihály úr Stenczperger András úr felől? 6. Hallotta-e azt is tanú főntemlített Stenczperger András uramtól, magátul, az midőn behozták Botka János urat, hogy mondotta volna ezen betegségébül meg nem gyógyulhat, megköll halni Botka úrnak?"

Kivonat a jegyzőkönyvből:

„Első tanú az okos és körültekintő Kámán János szombathelyi polgár és külső tanácsnok, kb. 48 éves, ugyanazon esküvel, amely a városhoz köti, vallja az 1. kérdésre: jól ismerte Botka János urat. A 2. kérdésre: tudja, hogy maga Botka János úr hívatta Ferdős András urat. A 3. semmit sem tud. A 4. semmit sem tud. Az 5.-re Egyebet nem hallott, hanem azt hallotta Ferber Mihály uramtól, hogy talán nem köllött volna eret vágni rajta, mivel úgysis öregember volt. A 6.-ra semmit.

A második tanú: Nemzetes, Vitézlő Nagy Gábor belső tanácsstag, 37 éves, ugyanazon hitre, amely a tanácshoz köti vallja: ad 1. 2. 3. 4. 5. semmit; ad 6. hallotta Stenczperger András uramtól, minekelőtte még eret nem vágott, volna Botka János uramon, hogy mondotta ezen betegségéből meg nem gyógyulhat Botka János úr, hanem bízást csak ferences barátot hívjanak hadd gyónják meg.

A harmadik tanú a tisztas Pukk Katalin az első tanúnak felesége, 35 éves. Mivel terhes, nem eskették meg, (de tisztas lelkiismeretére vallja: ad 1. 2: ugyanazt, mint férje. Ad 3. ezen vallomást tévő asszonyt kétszer-háromszor is küldötte Botka János Stenczperger András uramért, hogy jöjjön hamar és vágjon eret, mert elfojtja a szegezés. Ad 4. nem panaszkodott az érvágásról, sőt ezen tanú kér-

dezte, ha jobban érzi-e az érvágás után magát, arra felelt Botka János úr: „igenis, mivel már nem bökködi a szegezés annyiránt. Ad 5. többet nem hallott Ferber Mihály úrtól, hanem azt hallotta, hogy tapogatván Botka úr pulzusát mondotta, nem kellett volna eret vágni rajta. Ad 6. hallotta Fördös András uramtól, még az érvágás előtt, hogy mondotta, ezen betegségéből meg nem gyógyulhat, meg köll halni neki.

A negyedik tanú: Nemzetes Nemes Jagodics György úr, az említett Szombathely város belső tanácsosa kb. 48 éves, ugyanarra a hitre, mely a tanácshoz köti, vallja: ad 1. 2. 3. 4. mint a második tanú. Ad 5. nem hallott egyebet, hanem azt hallotta, hogy mondotta Ferber Mihály úr, nem kellett volna eret vágni rajta, értvén Botka János urat. Ad 6. semmi.

Az ötödik tanú: Nemes, Nemzetes Török János úr, Vas vármegye esküdtje, a szombathelyi városi tanács külső tanácsnoka, 43 éves. Ugyanazon hitre, amely a vármegyéhez köti vallja: ad 1. jól ismerte ugyan Botka János uramat, de a többi kérdésre semmit sem tud válaszolni.

Kelt, mint fent.

Kerkápolyi Ádám

A nemes vármegye nótáriusa.

Stenczperger Fördös András úr részére való attestáció 1733. Die 23. Oktobris”.

A jegyzőkönyv befejezése 1733. november 12-én így szól: „Stenczperger Fördös András ügyében Istenben boldogult néhai Botka János halálos érvágása miatt említett bíróság ít.lettevése szerint fentemlített Stenczperger Fördös András füzessen Botka uram jogos örököseinek 400 bécsi tallért, következésképpen 5 évig sem eret vágni, sem köpölyözni nekije nem szabad.”

Bencze József (Szombathely)

A SZÉKFŰVIRÁG MINT NÉPI GYÓGYSZER

A székfűvirág, amelyet sokan kamilla (*Matricaria chamomilla*) néven ismernek a legrégebb ismert, sőt helyenként természetett gyógynövényeink közé tartozik. Megtaláljuk már azokban a legrégebbi herbáriumainkban, amelyek minden gyógynövényt részletesen leírtak, és ajánlottak a legkülönbözőbb betegségekre. A *Mélius Juhász Péter Herbárium*a (1578) (I.) már megkülönbözteti a jószagú *chamomillát* az ebkaportól, amely hozzá hasonló, de büdös. Ezt a kamilla mellett az utak mentén ma is mindenfelé található virágot egyes helyeken *ebszékfűnek* vagy *kutyakamillának* nevezik.

Mélius Juhász Péter borban vagy ecetben megfőzve ajánlotta a különböző betegségekre a kamillavizet: „*A vesének, bélnek folyását megindítja, sőt a tüdőt igen tisztítja*” — írta. *Mélius Juhász* idejében tehát szinte valami mindenre jó csodaszernek hitték a kamillavizet és a kamillaolajat, és más jobb orvosság hiányában a legkülönbözőbb esetekben használták, bizonyára sokszor valamelyes eredménnyel.

Általunk is már jól ismert és sokszor bevált tanácsok ezek: „*A fejet jó véle mosni, fájó sebet gyógyít. Sebet jó a vizével vagy a megfőtt vizével mosni. Igen jó a szegfű olaj clysterbe dagadás vagy hasfájás ellen*”.

Mélius Juhász és német forrásai ezzel még nem elégedtek meg: a sárgaságos betegeknek és a hideglelősöknek is borban megfőzött kamillát ajánlottak. Végül pedig olvassuk el ezt az időtálló tanácsát is: „*Igen jó a hideg fájó gyomrot, tagot, a vesét kenni szegfű olajjal, akiben kő vagyon és akinek hasa fáj*”.

Ime XVI—XVII. századnak, valamint napjainknak egyik leggyakrabban használt gyógynövénye, amelyet még *Lippai János*

híres pozsonyi virágoskertjében is meg lehetett találni mint szegélyt (2). Hogy a székfűvirágnak sebeket gyógyító és gyomorfájást szüntető, görcsöket oldó hatása van azt a különböző herbáriumok és füveket jól ismerő öregasszonyok tanításai nyomán a nép régóta felismerte. A kamillának mint népi orvosságnak a használata tehát nem mai keletű, hanem *Melius Juhász Herbáriumában* és a régi népszerűsítő orvosi és gyógynövénykönyvekben is megtaláljuk.

A székfűnek vagy régi kiejtés szerint *szikfűvirágnak* a népi gyógyászatban való nagy szerepét nem tükrözik eléggé a néprajzi munkák. Ezek ugyanis szívesebben időztek a népi babonák leírásánál, mint a gyógynövények különböző felhasználási módjainál. *Vajkai Aurélnak* a népi orvoslásokról szóló, különben igen alapos könyvéből például csak azt tudjuk meg, hogy a nép kisgyermeknek hasfájása ellen szegfűvirágteát (sic!) szokott adni, és hogy hashajtónak belsőleg, fogfájáskor pedig külsőleg használják (3).

Kétségtelen pedig, hogy a székfűvirágnak Erdély-szerzte sokkal többféle felhasználási módját ismerik. Enyed vidékén, Miriszlón, Bagón, Torockószentgyörgyön stb. a román és magyar népnek egyaránt igen kedvelt házi orvossága. Sokan hűlés ellen főznek belőle teát vagy a szájból levő fertőzés esetén öblögetnek vele. Szemgyulladás esetén langyos székfűvirágteával borogatnak. Igen fontos és jól ismert a tisztító, oldó hatása is, ezért megszárt levélvel mosnak és borogatnak vele.

A Székelyföldön is jól ismert a székfűvirágtea. Főképpen hűlés ellen használják, fogfájás esetén öblögetnek vele. A szőke hajat hajmosáskor szebbé teszi a székfűvirágtea. Itt mindig székfűvirágteát adnak a kisgyermeknek, ha fáj a hasa, mert azt tartják, hogy megindítja a szelet (4).

Hol található ez az értékes és gyógynövénykönyveink szerint, is nélkülözhetetlen növény? Azt tartják sok helyt, hogy *ahol a gazda meghalt, és az udvar elgyepesedett, ott nő*. Természetesen ehhez hozzátehetjük, hogy a gyepes udvarokon, az utak mentén, a mezők szélén mindenhol előfordul.

A gyermekek sokszor összetévesztik a kutyakamillát a valódi kamillával, és gyűjtésük értéktelenné válik. Könnyű pedig ezt a két virágot egymástól megkülönböztetni elsősorban a szagról. A kamillának kellemes az illata, míg a kutyakamilla bűdös. Különbözik

egymástól a virágjuk, a levelük is. A valódi kamillának, amint a nép mondja, hosszúkás és apróbb virágja van, amely belül üres, a vadnak — vagy amint Torockón mondják a „*korcsiturának*” — nagyobb és szélesebb a virág közepe, a levele egyenesen áll és szélesebb, míg a valódinak hamar lekonyul. Íme egy pár könnyen felhasználható, gyakorlati tanács, amelyeket a nép jól ismer.

Legújabb gyógynövénykönyveink is igazolják a több száz éves orvosi és népi tapasztalatot, és egyik legértékesebb gyógynövényünknek tartják és érdemes gyűjtésével foglalkozni.

Jegyzetek

1. *Melius Juhász*: Herbarium. Communicationes ex B. Hist. Med. Hung. Nr. 23. Budapest. 1962. 123. l.
2. *Rapaics Raymund*: A magyarság virágai. Budapest, 1932. 195. l.
3. *Vajkai Aurél*: Népi orvoslás a Borsa völgyében. Kolozsvár, 1943. 64. és 99. l.
4. Lukafalvi adat: Nyárád környékéről.

Vita Zsigmond (Aiud-Nagyenyed
Román Népköztársaság)

Doby T.: Discoveries of Blood Circulation. From Aristotle to the Time of Da Vinci and Harvey. (A vérkeringés felfedezése. Arisztotelésztől Leonardo da Vinci és Harvey idejéig). Abelard Schuman kiadása. London—New York—Toronto. 1963. 285 oldal. 57. ábra.

Az angolszász irodalomban általánosan ismert „a tudomány élete” sorozat 40-ik köteteként jelent meg a magyar származású cardiologusnak igen érdekes, színes munkája a vérkeringés felfedezésének történetéről. A könyvet *John. F. Fulton* a newhaveni Yale Egyetem nagynevű orvostörténész professzora vezette be méltató előszavával. Az orvostörténet általában egyes kiemelkedő orvosok életrajzát ismerteti, életművét taglalja; Doby Tibor munkája érdekes kezdeményezés, mert a vérkeringés megismerésének történetét taglalja Harvey felfedezésének jubileumára készült érdekes munkájával. A kötet elsősorban a keringés megismerésének tövises, nem ritkán ellentmondásokkal teli, esetleg egyenesen visszatérést jelentő útját ismerteti, a sémás rajzok, az oktató magyarázatok nagy számával. A kutatók életét és más irányú életművét annyiban ismerteti csupán, amennyiben a keringés felfedezésével szervesen összefüggenek. A munka sorba veszi az alexandriai görög orvosi iskola vezető egyéniségének *Eraszisztratusznak*, *Galenusnak*, a kevésbé ismert *Abu al Hassan al Kurashii Ibn al Nafis* kairói orvosnak tevékenységét. Al Nafis volt az, aki a szív táplálását a koszorús erekből értelmezte. *Leonardo da Vinci* anatómiai és élettani tevékenységét részletesen méltatja. Megrázó a könyvnek *Szervetus*szal foglalkozó fejezete, amikor a kisvérkörnek az általa történt felfedezését ismertette megbeszéli a tragikus sorsú ember és tudós életét. *Fabricius d'Aquapendente* a vénás billentyűket írta le elsőként. *Vesalius*, *Valverde*, *Cesalpino*, *Fallopianus* életművének megbeszélése után részletesen foglalkozik *Harvey* zseniális felfedezésével, és taglalja *Malpighi* életét és tevékenységét.

A nagyon szemléletes orvostörténeti kronológiai táblák, a kitűnő névés tárgymutató, valamint a kimerítő orvostörténeti bibliográfiái, amelyekből magyar szerzők vonatkozó művei sem hiányoznak, a remek orvostörténeti munka jól használhatóságát még fokozzák.

Shippen Katherine B. : Men of Medicine. (Az orvostudomány férfiai) Viking Explorer Book. New York. 220 oldal, számos ábrával.

A gyógyítás művészetének ötezer éves történetét ismerhetni meg ebből a zsebkönyv alakú, igen olvasmányos, érdekes orvostörténeti műből. A szumír és babiloni orvostudománynak, az egyiptomi medicinának, a görög Eszkuláp templomaiban a gyógyító álomnak, a nagy koszi orvonnak, Hippokratésznek, majd Galenusnak vázlatos, érdekes ismertetése röviden végigvezet az ókor orvostudományának fejlődésén. Érdekes kezdeményezés, hogy a görög és római orvosi műveknek keleti nyelvekre való lefordítását kezdeményező és munkaközösségével megvalósító Nestorius szerepével külön is foglalkozik ez a kitűnő kis könyv, mutatva azt a valóban fontos szerepet, amelyet a klasszikus medicinának az átmentése és az arab világba való átültetése valóban jelentett. A salerno egyetem vázlatos ismertetését követi a három „kopasz” embernek, Vesaliusnak, Ambrosius Parénak és Paracelsusnak életművét értékeli az érdekes kis könyv. Harveyéletművének, majd őt követően az orvostudományba a mérőműszereket bevezető számos kezdeményezőnek az ismertetése után Jenner, Pasteur, Lister működését beszéli meg, egyben ismertetve a sebészi érzéstelenítés, altatás és általában a sebészet terén fennálló kezdeményezéseket. A röntgensugarak felfedezésének megbeszélését követi a tbc-bacillus, a malaria és a sárgaláz felfedezésének rövid története. A kis könyvet Fleming és a penicillin felfedezése fejezi be. A nagyon olvasmányos, érdekes, színes és angolul csak kevéssé tudók részéről is jól érthető könyvnek alig érthető hibájával kell betudnunk, hogy Semmelweisről nem emlékezett meg.

Kolbenheyer E. G. : Paracelsus. Regénytrilógia. J. F. Lehmann. München 1964. 862 oldal.

A 186–189 ezer példányban megjelent hatalmas regénytrilógia a középkor és újkor mesgyéjén álló Paracelsus Theophrastus Bombastus von Hohenheim valóban fauszti figurájának csodálatos, élményszerű ábrázolásával az orvosi biográfia írásnak szinte egyedülálló remekművét alkotta meg. Mindazt a tudományos tény, objektív életrajzi adatot, amelyet *Sudhoff*nak mint a Paracelsus irodalom szinte legkimagaslóbb szerzőjének munkájából, valamint számos más kisebb-

nagyobb műből és közleményből megismertünk, csodálatos írói készséggel olvasztja eggyé a kitűnő regényíró Kolbenheyer. A regénytrilógia három egymással azonos méretű részből áll. Paracelsus gyermekkorának regénye a középkor végén élő svájciak színes, érdekes életét, küzdelmeit ábrázolja és ebben a keretben plasztikusan tárul eléink a gyermek Paracelsus szellemi és testi fejlődése az elmebeteg anya, a kiváló orvos atya és a tudománnyal szemben szinte értetlenül viselkedő svájci paraszti család környezete. A második rész „Paracelsus csillagzata” címen az egyetemi hallgató Paracelsust mutatja be, aki mindinkább felismeri a középkori orvosi oktatásnak nemcsak helytelenségét, hanem egyenesen tudománytalanságát. A pestises betegek gyógykezelését vállaló és valóban eredményeket elért fiatal orvostanhallgató és orvos mint hadi sebészt, mint a téves nézeteket alapjaikban is elvetni törekvő Paracelsus életét, küzdelmeit és megnyilatkozásait csodálatos élményszerűséggel ábrázolja a kitűnő szerző. A harmadik rész „Paracelsus harmadik birodalma” címen regényszerűen foglalja össze a kiváló orvosnak, a nagy alkémistának, a tudomány nagy forradalmárának életművét és életének utolsó szakaszát. A könyvet olvasva alig merül fel annak érzése, hogy a megírt életregény nema a szerző fantáziájának a műve, hanem valóban az újkor orvostudománya megteremtőjének valóságghű életrajza. A csodálatos életregénynek idegen anyanyelvűek részére való olvashatóságát nagymértékben zavarja az a körülmény, hogy a szereplők egymás közötti beszélgetése, valamint Paracelsusnak szinte minden megnyilatkozása a középkor végi svájci dialektusban van megírva és így nyelvi nehézséget okoz. Kolbenheyer Paracelsus életregényében ismételtelen utal Paracelsus erdélyi tartózkodásaira, magyarországi tapasztalataira, amelyek ismerete a magyar orvostörténészek részére különös érdekességgel bír, noha a vonatkozó adatokat már Magyarai—Kossa orvostörténeti munkájában is jórészt megtalálhatjuk.

Pollak Kurt: Die Jünger des Hippokrates. Der Weg des Arztes durch sechs Jahrtausende. Écon Verlag, Düsseldorf—Wien. 1963. 433 oldal, igen nagyszámú ábra.

Az orvost a társadalom mindig idealizálja. Az idealizált orvosról hat évezreden keresztül vallott elképzelés szükségszerűen az idők folyamán változott. Pollak könyvének tárgya az orvosideálról vallott fel fogások története, és hogy az orvosok hogyan tudtak ezeknek az ideáloknak eleget tenni és mennyiben alakították saját maguk át a róluk vallott és tőlük elvárt idealizált kívánalmakat. Pollak könyve, az orvosok története az évezredek során. Munkája eltér valamennyi eddig ismert orvostörténettől, amennyiben célja nem a legkevesbé ismert adatoknak

tudományos vagy népszerűsítő összefoglalása, hanem sokkal inkább magának a szerzőnek nagy irodalmi tanulmányok, bőséges forrásanyag és képgyűjtemények alapján erősen szubjektív felfogásának a kifejezésre juttatása. Pollak nagy egészségügyi intézmények könyvtárosa-ként valóban elmélyedt az orvosok társadalmi helyzete, felfogása, szociális szereplése történetébe és mint ilyen, egészen új adatok egész tárházát érdekes és színes módon tárja elénk, gyakran teljesen új megvilágításba helyezve az eddig is ismert adatokat. A könyv a szerző szubjektivitását tükrözi a legteljesebb mértékben, de — talán éppen ezért — jelent új szint az orvostörténelem irodalmában. A könyv 11 fejezetében sorra megbeszéli „Ádám” orvosait, a paporvosokat, a távolkelet orvosait. Az ókori orvosokat „hősök, rabszolgák és filozófusok” című fejezetében tárgyalja, míg a középkor orvostörténetét „szerzetesek, pogányok és zsidók” címen foglalja össze. Az anatómusokat és élettan vizsgálóit, majd a házi orvosokat és az elméleti kutatókat taglaló fejezetek után felveti az újkor orvostársadalmának újabb érdekes, kevésbé ismert problémáit a „természetfilozófusok, romantikusok és klinikusok”, majd a „természet tudósok, a szakma politikusai és társadalombiztosítási orvosok” fejezeteiben. A legújabb kor orvosának helyzetét „az általános orvos, a kutató és az oktató” című fejezetben foglalja össze és a jövő orvosának elektronikus gépekkel működő rendelését megbeszélve fejezi be a nagyon érdekes, színes, ötletekben gazdag könyvét. Pollak könyvében az orvos történetét írja meg a beteggel való viszonyában és így rendszeresen utal az orvosnak a társadalomban játszott szerepére is, míg a társadalomnak az orvostársadalomra gyakorolt hatását alig említi. A könyv szép kiállítása, jól olvashatósága, szép képanyaga az Econ kiadót dicséri.

Bugyi Balázs

Ophthalmology in Ireland, L. B. Somerville-Large 36. old., 1964.

A művészi kivitelű kiadvány a Brit Szemészorvostársaság Dublin-ban tartott 84. nagygyűlése alkalmából jelent meg, a Guinness-cég támogatása segítségével. Szerzője 1948-ban tartott centenáris nagygyűlésükön meglátogatta hazánkat.

A 4 fejezetre tagolt munka a kelta orvosi emlékekkel kezdődik, ismerteti az ír szemészet fejlődését és ennek egyes szakaszait. Megismerjük Írország vezető szemészeit a XIX. században, pl. *I. Ryall*-t, aki az újszülöttek ophthalmiájáról értekezett, *A. Jacob*-ot, aki az ulcus rodens súlyos formáját írta le, *Sir W. Wilde*-t, aki a Szent Márk Kórházat alapította. Az ír szemészet két kimagasló egyénisége *Sir. H. R. Swanzy*, Graefe tanítványa, és egy tankönyv szerzője, mely 13 kiadást

ért meg, a másik *R. J. Montgomery*, kinek nevét emlékelőadások örökítik meg. Az ír szemészek 1917-ben tömörültek külön társaságba.

A sokat szenvedett kis ország szemészete méltó helyet foglal el nemzetközi viszonylatban is, ezt dokumentálja az ismertetett értekezés.

Grósz István

Monteil, Jean : Le Cours d'Anatomie Pathologique de Bichat: Un nouveau manuscrit. (Bichat kórbonctani tanfolyama: újonnan felfedezett kézirat) 46 l. + tartalomjegyzék; é. n. Imprimerie Guirmand, Grenoble.

A szerző, a grenoblei orvosi és gyógyszerészeti fakultás könyvtárosa a múlt század hajnalán működött, fiatalon elhunyt francia anatómusnak, Bichat Marie François Xavier (1771—1802) orvosprofesszornak emléké két idézi annak, az eddig kiadatlan kéziratnak az alapján, amelyet a grenoble-i orvosi fakultás könyvtára 1902. május 1. és december 4. között szerzett meg a beszerzési napló tanúsága szerint. Jó karban levő, bőrkötésű könyvről van szó, melynek 271 lapja közül a 231-en és a 241-en van írás. A 231-en, a mű főrészének a végén ez a bejegyzés olvasható: „Fin le 23 floréal an 10”, vagyis a francia forradalmi naptár szóhasználatát lefordítva: „Befejezve 1802. május 14-én”, azaz mindössze 2 hónappal és 1 héttel Bichat-nak 1802. július 22-én bekövetkezett halála előtt.

A kötés hátán piros alapon és belül az első lapon ezt a címet olvashatjuk: „Anatomie pathologique” (Kórbonctan). A beszerzési napló már említett bejegyzése hozzáteszi: „Az 1802. május 14-én befejezett tanfolyam másolata. Kézirat.” Miután tanulmányai befejeztével Bichat eleinte Lyonban folytatott orvosi gyakorlatot, később Párisba került Desault mellé. Utóbbinak halála után 1797-ben kezdi anatómiai előadásait boncolások és élettani kísérletek mellett. Kórbonctani előadásorozatát (80 előadás) 1801 szeptemberében kezdi és 6 hónapig folytatja. Anyagát kb. 600 boncolása és saját könyvtárának szakkönyvei alapján dolgozta ki.

Előadásainak kéziratát nem szánta közlésre. Halála után 1825-ben adta ki a kórbonctani tanfolyam anyagát Boisseau, Beclard sajátkezűleg írt és aláírt kézirta alapján, amelynek a keletkezési időpontja 1805. A franciák másik nagy kórbonctan-szakértője, Cruveilhier tagadja, hogy ez a kiadás hűségesen tolmácsolná Bichat gondolatait.

Ezután több mint egy század telt el, míg 1931-ben a bordeaux-i orvosi fakultás professzora, Sabrazes a „Gazette hebdomadaire des sciences médicales de Bordeaux” (Bordeaux-i Orvosi Hetilap) című folyóiratban 1931-ben bejelentette, hogy új kézirtos feljegyzéseket

talált a fentemlített tanfolyam anyagáról, amelyek kimerítőbbek a Beclard-féle kéziratnál. Szemelvényként ismertette belőle a mellrákról szóló előadást. Sabrazès tanárnak 1943-ban bekövetkezett halálával ez a kézirat is eltűnik, anélkül, hogy teljes egészében kiadásra vagy legálább lefényképezésre került volna.

A Monteil által felfedezett és ismertetett kézirat tartalma szerint nem is annyira anatómia, mint inkább — ahogyan Cruveilhier megállapítja — szimptomatológia. Valóban maga Bichat sem kezeli élesen elkülönített szaktárgyként, hanem mint a patológia kiegészítőjét, mint hatalmas eszközt a betegségek megismerésére és így leküzdésére.

A szerző azután a következő szempontok szerint ismerteti a kézirat anyagát: módszer, a módszer alkalmazási területe, terápia, módszerének korlátai, magának a kórbonctannak korlátai illetve határai. Közbevetőleg ismerteti a boncolási esetek leírását, mint szemléltető példát a peritonium megbetegedését és két tünettani indikációt.

Végül a kortörténeti képbe helyezi be Bichat-ot a 10° és a 11° rész. Előbbi mint a montpellier-i vitalista iskola követőjét mutatja őt be. Utóbbiban pedig emberi jellemképet ad róla. — A szép kiadvány értékét 6 ábra (kép illetve facsimile) és sajátos orvostörténeti szempontból összeállított bibliográfia emeli.

Vida Tivadar

Dombai János,: Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony (Beiträge zur Kultur des Aeneolithikums in Ungarn) Archeologica Hungarica XXXVII. Bp. Akadémiai Kiadó, 1960. 235 l., 115 tábla, 55 ábra, 10 térkép.

A kőrézkor ún. lengyeli kultúrájába tartozó zengővárkonyi telep első publikációjának megjelenése után (*Dombai J.*: A zengővárkonyi őskori telep és temető. Bp. 1939.) a szerző tovább folytatta ásátásait, melyek Dél-Dunántúl őskori lakosságának megismerésén túl csakhamar országos jelentőségű feltárássá váltak. Ezért tekintettek a szakemberek nagy érdeklődéssel az újabb régészeti leletanyag és a belőle leszűrhető eredmények közzlése elé.

A vaskos kötet a szerző igen pontos, néhol szinte aprólékos, de mindig megbízható ásátási megfigyeléseit és az időközben hatalmasra duzzadt régészeti anyag rendszerezését hivatott bemutatni. A feltáró véleménye szerint a lengyeli kultúra egyik összetevője a déli elemekkel áthatott vonaldíszes kerámia s valószínűnek tartja a mediterrán elemek megjelenését is. A kultúra virágzását i. e. 2600—2100 közé helyezi. Megállapítja, hogy a zengővárkonyi telepnek falusi jellege volt. A fel-

tárt, sokszor igen bonyolult gödörrendszerekről az a véleménye, hogy azok lakógödörök. A fejlődés eredményének tekinthető, hogy a telep életének kései szakaszában bemélyített gödörházak helyett felszínre építik a lakásokat. Az oszlopos szerkezetű házak nyomai többször a gödörlakások feltöltött rétege fölött találhatók, így ezek a többszöri megújítás mellett tanúskodnak. Az oszlopos szerkezetű ház legszebb hazai emléke Zengővárkonyon került elő.

Társadalmi, demográfiai és orvostörténeti szempontból kétségtelenül a feltárt sírok a legjelentősebbek számunkra. A régebben közölt sírokkal együtt összesen 368 sír feltárásáról nyerünk képet, ami kőrézkori vonatkozásban igen nagy szám. A telep minden részén találunk sírokat, amelyek kisebb-nagyobb, határozottan elkülöníthető csoportokat alkottak. A kisebb családok monogám házasságban éltek. Igen érdekes a szerzőnek az a megfigyelése, hogy a csontvázak fogai erősen kopottak. *H. I. Euler* (*Die Zahnkaries im Lichte vorgeschichtlicher Studien München, 1939.*) és mások, így a magyar szerzők közül *Huszár Gy.* és *Schranz D.* (A fogszuvasodás elterjedése a Dunántúlon az újabb kőkortól az újkorig. Fogorvosi Szemle, 1952) felvetették annak gondolatát, hogy az őrlőkövek lepattogzott szemcséinek is szerepe lehet az abrasio létrejöttében. Dembainak most az tűnt fel, hogy a telepen talált őrlőköveknek felszíne nemcsak megkopott, hanem az alsó kő felszíne kitöredezett; ezért bizonyítottnak látszik, hogy az őrléskor szemcsék pattogtak le, s ezek az őrlemény közé keveredtek. Paleopathologiai szempontból érdekes, hogy egy esetben a keresztcsont csatornájának cranialis része nyitva maradt, 7 esetben a csigolyákon spondylosisra utaló elváltozások észlelhetők.

A zengővárkonyi telep és temető anyagának és ásatási megfigyeléseinek publikálása jelentős nyeresége ősrégészeti kutatásainknak. Őszintén fájjaljuk, hogy e munka megjelenésével párhuzamosan nem történt meg a temetők antropológiai és állattani kiértékelése. Ez annál érthetlenebb számunkra, mert az előbbi tárgykörből *Regöly-Mérei Gy.* (Paleopathologiai vizsgálatok a Janus Pannonius múzeum aeneolith-korból származó emberi csontlelet anyagán. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1960), az utóbbiból pedig *Bökönyi S.* (A lengyeli kultúra gerinces faunája. Uo. 1960, 1961) kitűnő részlettanulmányai állanak rendelkezésünkre. Úgy véljük érdemes lenne ezeket a vizsgálatokat — több szerző bevonásával — elvégezni és külön kötetben közzétenni.

Borsa Gedeon: Szent Antalról nevezett ispotályos rend Magyarországon terjesztett nyomtatványai (1505–1506).

Az Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve 1961–1962. 223–232 l.

A rend eredete arra a XI. század végén alakult testvérületre vezethető vissza, mely a franciaországi St. Didier városában a „Szent Antal tüze” nevű betegség (anyarozsmérgezés) leküzdésére jött létre. II. Orbán pápa 1095-ben a clermont-i zsinaton megerősítette ezt a „Szent Antal betegápolói” elnevezésű testvérületet, amely — VIII. Bonifác engedélye alapján — 1297-ben a lovagrendekhez hasonló szabályzat-tal bíró betegápoló renddé alakult át. Az új szervezet alapján a rend elterjedése egész Európában meggyorsult, és fénykorában 369 rendház, illetve az ezzel szoros kapcsolatban álló kórház tartozott, elsősorban a román nyelvű országokban. Főfeladatuknak a betegápolást és ezen belül az anyarozsmérgezés (ergotismus) elleni küzdelmet tartották.

Az ispotályos rend jóvedelmeinek jelentős részét képezte az alamizsnagyűjtés, amelyet kórházaik fenntartása címén végeztek. A pápák a XIII. századtól kezdve búcsúnyerés lehetőségével támogatták ezt. A nyomtatott búcsúlevél felhasználásával a rend Magyarországon is élt, amit az Országos Levéltárban őrzött négy, 1505–1506-ban kelt és Borsa Gedeon által mintaszerűen feldolgozott oklevél tanúsítja. A szerző előljáróban e szervezet hazai kereteit körvonalazza, s külön figyelmet fordít a nyomtatott búcsúlevelek kibocsátásával összefüggő kérdésekre. Ez a rész lényegében a rend hazai történetének sommás feldolgozását tartalmazza s mint ilyen uttörő jellegű. A történeti és orvostörténeti kutatások ez ideig nem fordítottak nagyobb figyelmet a Szent Antalról nevezett ispotályos rend magyarországi históriájának rendszeres feldolgozására. Ennek oka egyrészt az, hogy viszonylag kevés adat maradt reánk róluk; másrészt pedig igen sűrűn összetévesztették — éppen kevésbé ismert voltuk miatt — más hasonló nevű (johanniták, templáriusok, trinitáriusok) vagy jellegű renddel.

Okleveles anyagunk a rend magyarországi tevékenységéről a XIV. század elejétől van: a pozsonyi kórház az ő kezükben volt 1309-ben, majd a város saját kezelésébe vette át. Az antoniták szerepe az idők folyamán egyre jobban zsugorodott, s így csak a XV. és XVI. század fordulójáról vannak róluk rendszeresebb adataink, amikor Tapolczai Albert (Albertus de Thapolcza) állt a hazai rendtartomány élén. Az ő idejéből származik a szerző által közölt négy búcsúcédula is. Ezeknek az egyleveles nyomtatványoknak a szövege csaknem azonos egymással és lényegében a búcsúnyerési lehetőségeket tartalmazza. A szabadon hagyott részek annak bizonyítására szolgálnak, hogy a kézírással beírt nevű személyek tagjai a rendnek és adományukkal segítették azt. A

nyomtatványokon nem tüntették fel a nyomás helyét, de a behatóbb tipológiai vizsgálat ennek ellenére minden részletében megnyugtató módon arra vezetett, hogy ezeket Johann Wirtenburger bécsi műhelyében állították elő.

Borsa Gedeon cikke egy ez ideig kevésbé ismert gyógyítórend magyarországi történetének körvonalait vázolja fel és a rend hazai tevékenységének alaposabb tanulmányozására hívja fel orvostörténészeink figyelmét.

Kőhegyi Mihály

